

**SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK
DOLAYIMINDA SOSYAL MEDYA
KULLANIM PRATİKLERİ: ENGELLİLERİN
TİKTOK DENEYİMLERİ VE BENLİK**

SUNUMLARI

Doktora Tezi

Selin VAROL

Eskişehir 2025

**SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK DOLAYIMINDA SOSYAL MEDYA
KULLANIM PRATİKLERİ: ENGELLİLERİN TİKTOK DENEYİMLERİ VE
BENLİK SUNUMLARI**

Selin VAROL

DOKTORA TEZİ

Basın ve Yayın Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. İncilay CANGÖZ

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Şubat 2025

Eskişehir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Selin VAROL'ın “Sembolik Etkileşimcilik Dolayımında Sosyal Medya Kullanım Pratikleri: Engellilerin TikTok Deneyimleri ve Benlik Sunumları” başlıklı tezi **30 Ocak 2025** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 37. Maddesi uyarınca **Basın ve Yayın Anabilim Dalı Basın ve Yayın Programı’nda, Doktora** tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye Danışmanı)	(Tez : Prof. Dr. İncilay CANGÖZ	
Üye	: Prof. Dr. Haluk BİRSEN	
Üye	: Prof. Dr. Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN	
Üye	: Prof. Dr. Çiler DURSUN	
Üye	: Prof. Dr. Nilgün TATAL	

Prof. Dr. Nafiz Öncü CAN
Anadolu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK DOLAYIMINDA SOSYAL MEDYA KULLANIM PRATİKLERİ: ENGELLİLERİN TİKTOK DENEYİMLERİ VE BENLİK SUNUMLARI

Selin VAROL

Basın ve Yayın Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şubat 2025

Danışman: Prof. Dr. İncilay CANGÖZ

Gelişmekte olan iletişim ve İnternet teknolojileri ile birlikte gündelik hayatın dinamikleri de değişim ve dönüşümler yaşamaktadır. Bu değişim ve dönüşümler ile birlikte iletişim dijitalleşmekte ve sosyal medya platformlarının kullanımı artmaktadır. Sosyal medya platformlarının kullanıcılarına sağladığı etkileşim olanağıyla birlikte iletişim deneyimi de değişmektedir. Bu deneyimin önemli bir parçası olan sosyal ağ siteleri ise bireylere zaman ve mekândan bağımsız, bedensizlik olanağı sunan ortamlardır. Sosyal medya platformlarıyla birlikte dijital alanda daha görünür hale gelen bir engelli kimliğinin inşasından söz etmek mümkündür. Bu kimlik inşasının gerçekleştiği platformlardan birisi de TikTok'tur. Bu çalışmanın problemini engelli bireyler, TikTok platformu aracılığıyla nasıl bir kimlik yapılandırmakta ve nasıl bir benlik sunumu yapmaktadır sorusu oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, ideal beden söyleminin engelli bireylerin TikTok kullanım pratiklerini nasıl şekillendirdiğini ve TikTok'a aktarılan gündelik hayat pratiklerine bu söylemin nasıl yansıdığını anlamaya çalışmaktır. Amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri ile belirlenmiş on altı gönüllü katılımcının TikTok profilleri dijital etnografi ile incelenmiş ve katılımcılar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek katılımcıların deneyimlerine odaklanılmıştır. Elde edilen gözlem ve görüşme verileri tematik analiz ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda TikTok'ta inşa edilen engelli kimliği üzerinde "ideal beden" algısının etkili olduğu görülmüştür. Katılımcıların engelli kimlikleri dolayısıyla TikTok etkileşimlerinde ve gerçek hayatlarında toplumsal dışlanma ve ötekileştirme ile karşılaştıkları görülmüştür. Yaşadıkları deneyim sonucunda katılımcıların TikTok üzerinde gerçekleştirdikleri benlik sunumunda güçlü, her işi kendisi başarabilen ve başkalarına ilham kaynağı olma arzusu taşıyan bir engelli kimliği inşası görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sembolik etkileşimcilik, Gündelik hayat, Engelli, TikTok, Dijital etnografi

ABSTRACT

SOCIAL MEDIA USE PRACTICES THROUGH SYMBOLIC INTERACTIONISM: DISABLED PEOPLE’S TIKTOK EXPERIENCES AND SELF-PRESENTATIONS

Selin VAROL

Department of Journalism

Graduate School of Anadolu University, Feb 2025

Supervisor: Prof. Dr. İncilay CANGÖZ

With the development of communication and Internet technologies, the dynamics of daily life are also undergoing changes and transformations. Along with these changes and transformations, communication is becoming digitalized, and the use of social media platforms is increasing. The interaction opportunities provided by social media platforms are altering the communication experience. Social networking sites, which are an important part of this experience, offer individuals an environment independent of time and space, enabling bodiless interaction. It is possible to speak of the construction of a more visible disabled identity in the digital space through social media platforms. One of the platforms where this identity construction takes place is TikTok. The main problem of this study is the question of how disabled individuals construct an identity and present themselves through the TikTok platform. In this context, the primary aim of the study is to understand how the discourse of the "ideal body" shapes the TikTok usage practices of disabled individuals and how this discourse is reflected in the daily life practices transferred to TikTok. The TikTok profiles of sixteen voluntary participants, determined through purposive and snowball sampling methods, were examined through digital ethnography, and in-depth interviews were conducted to focus on participants' experiences. The observation and interview data obtained were analyzed with thematic analysis. The findings indicate that the perception of the "ideal body" plays a significant role in the construction of a disabled identity on TikTok. It was observed that participants faced social exclusion and marginalization in both their TikTok interactions and real lives due to their disabled identities. As a result of their experiences, it was found that the self-presentation of participants on TikTok involved constructing a disabled identity that is strong, capable of achieving everything independently, and driven by the desire to serve as an inspiration to others.

Keywords: Symbolic interactionism, Daily life, Disabled, TikTok, Digital ethnography

TEŞEKKÜR

Uzun, zorlu ama bir o kadar da keyifli olan doktora serüvenimin sonuna geldim. Öncelikle; akademik yolculuğum boyunca bana inanan, rehberlik eden hem akademik hem manevi anlamda desteklerini asla esirgemeyen, her zaman yanımda olan Değerli Danışmanım Prof. Dr. İncilay CANGÖZ’e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Sizin öğrenciniz olmanın gururunu her zaman taşıyacağım. İyi ki varsınız.

Tez izleme komitemde yer alarak süreç boyunca her zaman yanımda olan Değerli Hocam Prof. Dr. Haluk BİRSEN’e ve hem lisans eğitimim hem de doktora eğitimim boyunca yanımda olan Değerli Hocam Prof. Dr. Çiler DURSUN’a destekleri ve değerli katkıları için çok teşekkür ederim.

Doktora tez savunmamda yanımda olan Prof. Dr. Temmuz Gönç ŞAVRAN’a ve Prof. Dr. Nilgün TUTAL’a değerli katkıları ve önerileri için teşekkür ederim.

Hayatımın her anında ve doktora sürecimde en büyük destekçilerim, Annem Halime Fulya VAROL’a, babam Ali Osman VAROL’a koşulsuz şartsız yanımda oldukları ve hiçbir zaman yalnız hissetmememi sağladıkları için sonsuz teşekkür ederim. Biricik kardeşim, Selcan VAROL’a tüm ruh hallerimde bana destek olduğu için minnettarım. Babaannem Perihan VAROL’a her zaman yanımda olduğu ve üzerimdeki tüm emekleri için çok teşekkür ederim. Ve diğer tüm aile fertlerim, hepinize bu süreci benimle birlikte, heyecanla yaşadığınız için teşekkür ederim.

Tez yazma sürecinde tüm stresli anlarıma ortak olan, benim için hep en iyisini isteyen canım arkadaşlarım Arş. Gör. Hülya TEKBIYIK’a ve Betül CİHANYURDU’na her şey için çok teşekkür ederim. İsmi sayamadığım tüm dostlarıma ve eğitim hayatım boyunca bana destek olan tüm öğretmenlerime çok teşekkür ederim.

Bu doktora tezini YÖK desteği ile hazırladım. Bu süreçte doktora eğitimime ve araştırmalarıma YÖK 100/2000 Sosyal Medya Çalışmaları öncelikli alanı bursu ile destek olan YÖK’e, destekleri ve olanakları için teşekkür ederim.

Ve tezimin gizli kahramanları, değerli katılımcılarıma en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Selin VAROL

Eskişehir, 2025

27/02/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

(İmza)

Selin VAROL

27/02/2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tez çalışmasının hazırlanması, yürütülmesi, verilerin analizi vb. aşamalarının herhangi birinde üretken yapay zeka programlarından yararlanmadığımı beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

(İmza)

Selin VAROL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
1 GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Problemi.....	7
1.2 Araştırmanın Amacı	9
1.3 Araştırmanın Önemi.....	10
1.4 Araştırmanın Sınırlılıkları	11
1.5 Tanımlar.....	11
2 ALAN YAZIN	12
2.1 Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Hayat Sosyolojisi	12
2.1.1 Sembolik etkileşimcilik	12
2.1.2 Gündelik hayat sosyolojisi	15
2.1.3 Erving Goffman ve benlik teorisi	24
2.2 “İdeal Beden” ve “Öteki Beden”: Normalliğin İnşası	31
2.2.1 İdeal beden imgesinin inşası	32
2.2.2 İktidarların “beden”e yaklaşımı	37

2.2.3 “Öteki”nin hikayesi: damgalanma	44
2.2.4 “Damga” ve “etiket” teorileri.....	49
2.3 Engelli Beden	56
2.3.1 Engellilik tanımı.....	56
2.3.2 Engellilik modelleri	61
2.4 İnternet’in Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış	63
2.4.1 TikTok	67
2.4.2 TikTok ile ilgili yapılmış akademik çalışmalar.....	70
3 YÖNTEM	77
3.1 Araştırmanın Modeli	77
3.1.1 Dijital etnografi.....	77
3.2 Evren ve Örneklem	84
3.3 Veri Toplama Tekniği ve Aracı	86
3.4 Verilerin Analizi	90
4BULGULAR	92
4.1 Katılımcıların Genel Özellikleri.....	92
4.2 Katılımcıların Profil Özellikleri.....	93
4.3 “Engellenmeler” ile Gündelik Yaşam	101
4.3.1 “Engelli” kavramına bakış	102
4.3.2 Gerçek engeller neler?	106
4.4 TikTok’ta İçerik Üretmeye Başlama Deneyimi	114
4.4.1 Aile ve yakınların tavsiyesi	114
4.4.2 Kendi arzusuyla içerik üretici olma.....	118
4.4.3 TikTok platformunda engelliler arasında kurulan etkileşim.....	121
4.5 TikTok’ta Üretilen İçeriklerin Çekim Süreci ve Sahne Arkası	127
4.5.1 Teknik Donanım	136
4.6 Başkasına İlham Olmak: Sahnenin Önü	141
4.7 TikTok’taki ve Gerçek Hayattaki Karakterler: Benlik Sunumu	149
4.8 TikTok İçeriklerine Gelen Yorum ve Etkileşimler	167
4.9 TikTok’a Yansıtılan Gündelik Hayat Pratikleri: Yapabiliyorum Mesajı... 201	
4.10 Damgalanmaya Çalışılan Bedenler: TikTok’taki “Engelli Bedenler”	223
4.10.1 TikTok’un kaldırdığı içerikler: engellenen bedenler	240
4.11 TikTok’ta Kurulan İlişkiler, Etkileşim ve Yardımlaşma	246

4.12 Engelli Bireylerin Gözünden TikTok'ta Gelir Elde Edilebilmesi.....	264
4.12.1 Katılımcıların gözünden TikTok'ta elde edilen gelirlerin sebebi	265
5 SONUÇ VE ÖNERİLER.....	282
5.1 Sonuç	282
5.2. Öneriler	292
KAYNAKÇA.....	294
EKLER	
ÖZ GEÇMİŞ	

TABLolar DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1 Tıbbi model ve Sosyal Model Karşılaştırması.....	62
Tablo 2 Dünya Geneline 2016-2020 Yılları Arasında En Çok Kullanıcıya Sahip Sosyal Mecralar	67
Tablo 3 Katılımcıların Profillerine İlişkin Tablo 1	99
Tablo 4 Katılımcıların Profillerine İlişkin Tablo 2.....	100

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1 İdeal beden imgesinin oluşumunu etkileyen çevresel faktörler ve bu idealin bireyler üzerindeki olumlu/olumsuz etkileri	35
Şekil 2 2009- 2020 yılları arası Türkiye hane halkı bilişim teknolojileri kullanımına ilişkin temel göstergeler.....	65

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 1 Sosyal medya uygulamaları indirilme rakamlar.....	68
Görsel 2 Sosyal medya uygulamalarında geçirilen zaman.....	68
Görsel 3 Bayram'ın Engelli Rampasına Park Eden Araca İlişkin Paylaşımı.....	110
Görsel 4 Oktay Örnek Yorum 1.....	170
Görsel 5 Oktay Örnek Yorum 2.....	171
Görsel 6 Hüseyin Örnek Yorum 1.....	172
Görsel 7 Hüseyin Örnek Yorum 2.....	173
Görsel 8 Hüseyin Örnek Yorum 3.....	173
Görsel 9 Rüzgar Örnek Yorum 1.....	175
Görsel 10 Rüzgar Örnek Yorum 2.....	175
Görsel 11 Rüzgar Örnek Yorum 3.....	175
Görsel 12 Rüzgar Örnek Yorum 4.....	175
Görsel 13 Baran Örnek Yorum 1.....	176
Görsel 14 Baran Örnek Yorum 2.....	177
Görsel 15 Umut Örnek Yorum 1.....	178
Görsel 16 Umut Örnek Yorum 2.....	178
Görsel 17 Umut Örnek Yorum 3.....	179
Görsel 18 Umut Örnek Yorum 4.....	179
Görsel 19 Feyza Örnek Yorum 1.....	181
Görsel 20 Feyza Örnek Yorum 2.....	181
Görsel 21 Feyza Örnek Yorum 3.....	182
Görsel 22 Elçin Örnek Yorum 1.....	183
Görsel 23 Elçin Örnek Yorum 2.....	184
Görsel 24 Elçin Örnek Yorum 3.....	184

Görsel 25 Rıfkı Örnek Yorum 1.....	186
Görsel 26 Rıfkı Örnek Yorum 2.....	186
Görsel 27 Ege Örnek Yorum 1.....	187
Görsel 28 Ege Örnek Yorum 2.....	188
Görsel 29 Bayram Örnek Yorum 1.....	189
Görsel 30 Civan Örnek Yorum 1.....	191
Görsel 31 Civan Örnek Yorum 2.....	191
Görsel 32 Defne Örnek Yorum 1.....	192
Görsel 33 Defne Örnek Yorum 2.....	193
Görsel 34 Defne Örnek Yorum 3.....	193
Görsel 35 Melike Örnek Yorum 1.....	194
Görsel 36 Melike Örnek Yorum .2.....	194
Görsel 37 Enes Örnek Yorum 1.....	195
Görsel 38 Enes Örnek Yorum 2.....	196
Görsel 39 Zeynep Örnek Yorum 1.....	197
Görsel 40 Zeynep Örnek Yorum 2.....	198
Görsel 41 Nazlı Örnek Yorum.....	199

KISALTMALAR DİZİNİ

DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
OECD	: Organisation for Economic Co-Operation and Development
TDK	: Türk Dil Kurumu
WHO	: World Health Organisation

1 GİRİŞ

Gelişen ve dönüşen iletişim teknolojileri ile birlikte gündelik hayatın dinamikleri de değişim ve dönüşümler yaşamaktadır. İnternet, yeni medya araçları ve sosyal ağların gelişimi ile bireyler zaman ve mekândan bağımsız iletişim kurabilme ve haber ve enformasyona erişim olanağına kavuşmuşlardır. Bu bağımsızlığın kullanımını sağlayan en önemli araçlardan birisi, sosyal paylaşım ağlarıdır. Sosyal paylaşım ağları, bireylere profillerini kamuya açık ya da yarı açık biçimde sınırlama olanağı ile oluşturabildikleri, bağlantıya geçebilecekleri kişileri seçebildikleri ve arkadaş listelerinin görünmesinin mümkün olduğu internet tabanlı servisler olarak tanımlanmaktadır (Boyd ve Ellison, 2007, s. 211). Sosyal paylaşım ağları, bireylere kendi içeriklerini üretme fırsatını vermektedir. OECD'ye (*Organisation for Economic Co-operation and Development-Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü*) göre bir içeriği “kullanıcının ürettiği içerik” olarak isimlendirebilmek için üç temel özelliğe sahip olması gerekmektedir. Öncelikle bu içerik kamusal olarak erişilebilen bir web sitesi ya da seçilmiş bir grup insan tarafından erişilebilen bir sosyal ağ sitesinde yayınlanmalıdır. İkinci olarak belli bir oranda yaratıcı çaba içermelidir. Üçüncü olarak ise profesyonel rutinler ve pratikler dışında üretilmiş olmalıdır (OECD, 2007, s. 8). Bu üç özellik aslında içeriklerin sıradan, profesyonel olmayan kullanıcılar tarafından üretildiği ve söz konusu içeriklerle kullanıcıların sosyal paylaşım ağlarında etkin bir rol oynadığı anlamına gelmektedir.

Kullanıcının tüketici konumundan hem üretici hem tüketici konuma geldiği sosyal medya platformları insanlara gerçek yaşamın dışında sanal bir yaşam olanağı da sunmaktadır. Bireyler, sanal bir dünyada yeni bir kimlik oluşturabilmektedir. Schroeder'e göre, sanal kültür insanları şimdiki yaşamlarında bulunan maddi problemlerini unuttururken; bireylere kendilerini ifade ederken kullanabilecekleri yeni olanaklar sağlayan teknolojileriyle, insanların yalnızca kendi hayal güçleriyle sınırlı, yapay sanal dünyalar içinde yaşama arzusunu gerçekleştirecekleri sanal gerçeklik sistemleriyle insanları çağırmaktadır (Schroeder, 1994, s. 524-525). Böylelikle, bilgisayarlı ya da bilgisayarsız olarak zayıf bağlar, farklı özelliklere sahip insanların bağlantılar kurmasını kolaylaştırır ve böylece sosyalleşme alanını genişletir (Castells, 2008, s. 478-479).

İnsanların sosyal paylaşım ağları ile birlikte oluşturdukları sanal dünyalar tıpkı fiziksel dünya gibi kendine özgü özelliklere sahiptir. Bu sanal dünyalar kendi içlerinde yeni

kültürlerin oluşmasına, kültür¹ kavramının dijitale taşınarak yeni bir dijital kültürün ortaya çıkışına olanak tanımaktadır. Dijital kültür, çoklu ortam olgusunun ortaya çıktığı, internetin yaygınlaşarak ekonomik, toplumsal, kültürel ve gündelik hayata dâhil olduğu, merkezinde bilgisayar mevcut olan bir ortamdır. Karmaşık bir yapıya sahip olan dijital kültür aşağıdaki öğeleri içermektedir:

- Dijital kültür ortamına erişimde kullanılacak olan bilgisayar, cep telefonu, dijital kameralar gibi teknik ekipmanlar.
- Bilgiye ulaşılabilirlik. Dijital kültür oluşturduğu ulaşılabilirlik ile birlikte bilgi toplumuna dönüşüm için önemli bir değer sağlamaktadır.
- Dijitalleşme.

Dijital platformlarda veya dijital olarak yaratılmış kültürel elementler (Rab, 2007, s. 4). Dijital kültürlerin en yoğun olarak olduğu mecralardan birisi olan sosyal medya, isminde geçmekte olan medya kelimesine karşın geleneksel medyadan farklı özelliklere sahiptir. Sosyal medyanın özgünlüğünü sağlayan en önemli şey, herhangi bir kişinin sosyal medyanın içeriğini yaratabilmesi, sosyal medyada yer alan içeriklere yorumda

¹ Sanal dünyalarda insanların birbiri ile kurduğu iletişim ve gerçekleştirdikleri etkileşimlerle birlikte oluşan bu kültürel ortamların anlaşılması için öncelikle kültür kelimesini anlamak faydalı olacaktır. “Kültür” kelimesi terim olarak Latince *colere* fiilinden türetilmiştir. *Colere*; işlemek, yetiştirmek, düzenlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek, eğitmek vb. anlamları bir arada içeren zengin anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Bu fiilden türeyen *cultura* terimi, ilk kez tarımsal faaliyetleri tanımlamakta kullanılmıştır. Roma’da insan emeği ve eli değerek tarlada yetişen bitkileri, doğada kendiliğinden herhangi bir müdahale olmadan yetişen bitkilerden ayırmak için kullanılmıştır. “Kültür” teriminin tarımla ilişkili bu temel anlamı, diğer anlamlarının içerisine yerleşmektedir. İki Romalı olan filozof Cicero ve şair Horatius tarafından kültür terimi, insanın yetiştirilmesi, işlenmesi ve eğitilmesi anlamlarında ilk kez kullanılmıştır (Doğan, 2015, s.158). Kültür kelimesinin sözlük anlamına baktığımızda ise karşımıza ilk olarak “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” anlamı çıkmaktadır. Başka bir anlamı ise muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimidir.

bulunabilmesi ve katkıda bulunabilmesidir (Scott, 2010, s. 38). Sosyal medyanın kendine özgü bazı ayırt edici özellikleri vardır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmaktadır:

- Sosyal medya için her bilgi bir içerik olarak karşımıza çıkar, her içerik ise bir kaynak görevi görmektedir.
- İçeriklerin hem üreticileri hem de tüketicileri kullanıcıların kendisidir. Sosyal medya ortamları geleneksel medya ortamlarına göre yaşamsal özellikler gösteren, çift yönlü iletişimi mümkün kılan bir mecradır.
- Kullanıcı odaklı olan sosyal medyada her kullanıcının söz hakkı vardır.
- Sosyal medyada paylaşım yapmanın herhangi bir maliyeti yoktur ve paylaşımlar saniyeler içerisinde oldukça geniş kitlelere ulaştırılabilmektedir.
- Haberlerin yayılması ve algı oluşturma noktalarında sosyal medya geleneksel medyaya göre oldukça hızlıdır.
- Sosyal medyanın erişim olanakları daha ulaşılabilir ve kolaydır.
- Mekân ve zamana bağımlılık sosyal medya ile birlikte oldukça azalmıştır.
- Geleneksel medyaya oranla sosyal medyada sansür, filtre gibi durumlar yoktur ve daha özgür bir ortamdan söz etmek mümkündür.

Geleneksel medyaya kıyasla sosyal medyada güvenlik boşluklarından bahsetmek mümkündür. Rahatlıkla açılabilen sahte sosyal medya hesapları da bu konuda örnek teşkil etmektedir (Özutku vd., 2014, s.83-84). Sosyal medya platformları, gündelik hayatımızın içerisinde neredeyse yeme-içme, uyku gibi gündelik rutinlerimiz içerisinde yer kaplayan bir mecra haline gelmektedir. İnsanlar boş zamanlarının büyük bir çoğunluğunu bu platformlarda geçirmektedirler. Bilgi alma, eğlence, boş zaman değerlendirme gibi pek çok amaçla kullanılan bu platformlarda kendilerine özgü bir kültür oluşumu görülmektedir. İnternet ortamındaki iletişim, bu uygulamalar ile geleneksel iletişim araçlarının aksine etkileşimli ve eş zamanlı bir hale gelmektedir. Bireyler bu uygulamalarda kendi hayatlarından kesitlere yer vermektedir. Sosyal medya kullanıcıları, kendi istek ve ihtiyaçları, eğilimleri, ilgi alanları bağlamında içerikleri tüketerek, paylaşımlarda bulunarak ve böylelikle katılımda bulunmak istedikleri içerikleri tercih ederek, onları yeniden üretilip, sosyal medya platformlarını kullanmaya başlamışlardır (Koçak, 2012, s.8).

Sosyal medya platformlarının bu denli hayatımızın merkezinde olduğu bir dönemde, bireylerin kendilerini bu mecralarda ifade ediş biçimleri de oldukça önemlidir. Gerek

bireylerin sosyal medya hesaplarında sergiledikleri performanslar, gerekse bu performanslarda kendilerini ifade ederken kullandıkları dil, jest ve mimikler bireylerin dünyayı algılayış biçimleri ile ilişkilidir. Bu performansların, en önemli unsurlarından birisi bedendir. Beden, iktidar sahiplerinin yüzyıllar boyu üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı bir alan olarak karşımıza çıkan ve zamanla tüketimin en önemli nesnelerinden birisine dönüşmüştür. Beden imgesinin “normal” ve “ideal” kavramları üzerinden inşasında, bu imgenin dışında kalan “anormal”, “öteki” ya da “engelli” gibi ifadelerle tanımlanmakta olan beden kimliklerinin de inşası yapılmaktadır. Batı bilim/bilgi üretme geleneği ikili karşıtıklara yaslanır; böyle bir kavrayışla da “biz” ve “onlar” karşıtlığı üzerinden beden imgeleri yapılandırılır. Ancak toplumsal olarak yapılandırılan tüm bu imgeler aslında bireyleri kategorilere ayırmaktadır. Bu kategorilerin içerisinde yer alan bireyler, iktidarların denetim mekanizmaları ve bireyleri kontrol altına almak için uyguladıkları politikaların güdümüne girmektedir.

Michel Foucault’nun Beden ve İktidar teorisi, bedenin tarihsel ve toplumsal bağlamda nasıl disipline edildiğini ve kontrol altına alındığını açıklayarak, engelli bireylerin bedenlerine yönelik toplumsal algının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Beden, yalnızca bireysel etkilerle değil, toplumsal normların ve iktidar ilişkilerinin de etkisiyle şekillenen bir alandır. Toplumun bedene yönelik algılama ve anlamlandırma biçimleri, bireysel kimliklerle birlikte toplumsal kimlikler için de belirleyici bir faktördür. Engellilik, bu bağlamda, standartlara uygun, *normal beden* algısının dışında yer alan bir kategori olarak ele alınmaktadır. Normatif standartların dışında kalan engelli beden, “öteki”leştirilmekte ve bu “öteki”leştirme süreci toplumsal normlar ve iktidar tarafından yeniden üretilmektedir.

Erving Goffman’ın (2014) *Damga* teorisi, engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları ötekileştirme ve ayrımcılık pratiklerini anlamak için önemli bir kavramsal analiz sunmaktadır. Goffman’a göre damga, bireylerin toplumsal normlara uygun olmayan özellikleri sebebiyle toplumsal hayatta dışlanmaları ya da etiketlenmeleri sürecidir. Engellilik, bu damga türlerinden birisidir. Engel, bireyin “eksik”, “öteki” ve “yetersiz” olarak algılanmasına yol açabilecek toplumsal bir damgaya dönüşmektedir. Bu damga, bireyin toplumsal kimliğine ve rollerine de yansımaktadır.

Engelli beden, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren hayatın içindedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde engelli bedene yüklenen anlamlar ve engelli bedene yönelik yaklaşımlar

değişkenlik göstermektedir. Bu yaklaşımlar, teknolojik gelişmelerle değişim ve dönüşümler yaşamaktadır. İletişim ve İnternet teknolojilerinin gelişiminin bir ürünü olan sosyal medya platformları, engelli bireylerin hem bireysel hem toplumsal kimliklerinin inşasında role sahiptir. Engelli bireylerin, sosyal medya platformlarında temsil edilişleri ve algılanış biçimleri inşa sürecini etkilemektedir. Facebook, Instagram, TikTok ve YouTube gibi platformlarda gerçekleşen etkileşimler, damgalanma ve ötekileştirme pratiklerinin yeniden üretiminde rol oynayabilirken, başka bir açıdan bakıldığında ise bu damgalanma pratiklerinin aşımı için stratejilerin üretilebileceği bir alan sunmaktadır. Görseelliğin ön planda olduğu bu platformlarda, bireyler normatif standartlara ve genel estetik algısına, “ideal” olana uygun içeriklerin üretimi için teşvik edilmektedir. Engelli bedeninin temsili, bu standartlarla çatışabilir ve bu durum toplumsal damgalanmanın sosyal medya platformlarında yeniden üretimi ile sonuçlanabilir.

Sosyal medya platformlarını, Goffman’ın *Etkileşim* teorisi ve *Dramaturjik* yaklaşımı bağlamında ele aldığı performans sunumu açıklamasında ele aldığı sahneler olarak düşünebiliriz. Engelli bireyler, bu dijital sahnelerde, engellilik durumlarını farklı şekillerde sunabilir, engelli kimliklerini gizleyebilir veya yeniden tanımlayabilir. Sosyal medya platformları, bireylere beden ve kimliklerini temsil etme özgürlüğü sunmaktadır.

Engelli bireylerin sosyal medyada temsil edilmesi, bireysel ifade biçimleriyle birlikte toplumsal normları, tutum ve önyargıları da dönüştürme potansiyelini içerir. Ancak bu özgürlük, normatif güzellik standartları ve popüler kültürün etkisi ile karşı karşıya kalabilmektedir.

Bireylerin toplumsal etkileşimde bulunmasında rol oynayan sosyal medya platformlarından biri olan TikTok, kısa video içerikleri paylaşma olanağı tanıyan ve kullanıcıların yaratıcı içerik üretmelerine olanak tanıyan platformlardan biridir. *Digital 2024– Global Digital Overview* raporuna göre dünya üzerinde kullanıcı sayısını hızla artıran TikTok platformu yaklaşık 1,6 milyar kullanıcıya ulaşmış görünmektedir. Rapora göre TikTok, bu artış rakamı ile en kısa sürede büyüyen sosyal medya mecrası olma unvanını Instagram’ın elinden almaktadır. TikTok önemli ve popüler sosyal medya platformları arasında üst sıralarda yer almaktadır. TikTok’un özgün yapısı, kullanıcıların hem içerik üreticisi olarak hem de izleyici olarak aktif bir rol almasını mümkün kılmaktadır. Bu etkileşim alanında, engelli bireylerin nasıl bir temsil gerçekleştirdiği ve bu süreçte nelerle karşılaştıklarının anlaşılması önemlidir. Engelli bireylerin, TikTok’ta

içerik üretimi gerçekleştirirken kullandıkları stratejiler, toplumsal normların getirdiği çatışmaların aşılması için kullanılabilir. Engelli bireyler, bedenlerine yönelik toplumsal algıyı değiştirmek veya toplumsal hayatta kabul görmek için içeriklerini bu amaca uygun olarak tasarlayabilir.

Engelli bireylerin TikTok kullanımı, sosyal medyanın getirdiği fırsatlar ve engeller açısından sosyal medya platformlarının çift yönlülüğünü göstermektedir. TikTok, engelli bireylerin görünürlüklerini arttırmaları ve farkındalık yaratmalarına olanak tanıyıp, toplumsal önyargı ve tutumlarla mücadele şansı verebilir. Engelli bireyler, TikTok'ta kendi deneyim ve hikayelerini anlatarak, engelli bedene yönelik toplumsal önyargılarla mücadele edebilir. Birbirleri ile etkileşime geçerek dayanışma ve destek ağları oluşturabilir. Ancak algoritmaların ve kullanıcı etkileşimlerinin etkisiyle engelli bireylerin görünmez kılınmasını ve damgalanma ve ötekileştirme süreçlerini de pekiştirebilir.

TikTok'un "trend" akımları, içeriklerin popüler hale gelmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Bu akımlar, standart estetik algılarının etkilerinin görüldüğü akımlardır. Bu noktada, engelli bireylerin TikTok kullanım deneyimlerinin ve engellilik kimliğinin sunumunun anlaşılması, toplumsal normlarla ve toplumla etkileşimlerini ve sosyal medya ortamlarında karşılaştıkları engel ve zorlukları incelemek için öneme sahiptir.

Sosyal medya platformları, bireylerin toplumsal hayatta görünürlüklerini arttırmaları, başkaları ile iletişim kurma ve kendilerini ifade etme aracı olarak kullanılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak engelli bireylerin, bu platformları kullanımlarına ilişkin gerçekleştirilen çalışmaların sınırlılığı, bu alanda gerçekleşen beden temsillerinin eleştirel bir biçimde yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. TikTok, içerik oluşturma biçimleri ve etkileşim olanaklarının hızlı olduğu bir platform olmasına rağmen, engelli bireylerin bu platformu nasıl kullandığına dair sınırlı çalışma bulunmaktadır. Bu durum, engellilik ve dijital medya kesişiminde daha fazla araştırma yapılmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma hem teorik hem de pratik katkılar sunarak engellilik ve sosyal medya kesişimine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu tez çalışması, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin genel hatlarının çizildiği giriş, problem, amaç, önem ve sınırlılıklar yer almaktadır. İkinci bölümde ise alan yazın yer almaktadır. Tezin teorik arka planını oluşturmakta sembolik etkileşimcilik yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu bölüm içerisinde gündelik hayat sosyolojisi ve Erving

Goffman'ın *Dramaturjik* teorisi ve *etkileşim* teorileri ele alınmaktadır. Gündelik hayat teorilerine dair çalışmalar yapan düşünürlerin yaklaşımları bu başlık altında ele alınmaktadır. Bedenin, performans sunumlarındaki rolünü daha anlaşılır kılmak için öncelikle performansların ve benlik sunumu meselesinin ele alınması gerekmektedir.

Ardından, “ideal beden” ve “öteki beden” imgeleri incelenmektedir. Öncelikle “ideal beden” imgesinin ortaya çıkışı, inşa süreci, ardından ise iktidarların tarihsel süreçte bedene yaklaşımı ve Michel Foucault'un beden anlayışı ele alınır. “Öteki” kavramı, damgalanma ve etiketlenme teorileriyle açıklanmaktadır. Engelli bedenin toplumsal kimliği, inşa süreci, engellilik türleri, iktidar politikaları ve yaklaşımları detaylandırılmaktadır.

İlerleyen başlıkta ise, İnternet'in gelişim sürecine ve TikTok platformuna yönelik bir arka plan çizilerek, TikTok platformu çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan akademik çalışmalar ele alınarak, bu çalışmanın literatürdeki diğer çalışmalardan farkı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, araştırmanın yöntemi yer almaktadır. Bu bölümde, araştırmada kullanılacak olan dijital etnografi yöntemi ve özelliklerine dair bilgiler yer almaktadır. Araştırmanın yöntemi, deseni, evren ve örnekleme, kullanılan veri toplama teknikleri ve veri toplama sürecinin nasıl gerçekleştiğine dair bilgilere bu bölümde değinilmektedir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde ise bulgular yer almaktadır. Bu bölümde, saha çalışması sürecinde gerçekleştirilen dijital etnografi sonucu elde edilen profil verileri ve gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler sonrası elde edilen araştırma verileri değerlendirilerek, katılımcıların seslerine yer verilmiştir. Bu çalışmada, katılımcıların kendi görüş ve engellilik deneyimleri üzerinden nasıl bir engelli kimliğinin inşa edildiğinin anlaşılması noktasında katılımcıların seslerine yer verilmesi önemlidir.

Araştırmanın son ve beşinci bölümünde ise, gerçekleştirilen analizler ve değerlendirmeler doğrultusunda elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda bu alanda yapılacak olan araştırmalara yönelik çeşitli öneriler sunulmaktadır.

1.1 Araştırmanın Problemi

Sosyal ağ platformları bireyleri zaman ve mekândan bağımsız hale getiren, bireylere performans sunumlarını sürekli olarak yenileyip, performans sunumlarını baştan yaratma olanağını bireylere sunan ve bedensizliği bireye yaşatan ortamlardır. Mekânsızlık ve

bedensizlikle birlikte kültürler de sosyal ağ sitelerinde kendilerine genişleme ve büyüme olanağı bulurken, yeni kimlik tipleri de üretilmektedir. Bedensizlik kavramı noktasında, geleneksel ortamlarda bulunurken zorluklarla karşılaşan engelli bireyler için sosyal ağ sitelerinin oldukça avantajlı yerler (Güzel ve Keskin, 2019, s.426) olduğu öne sürülmektedir çünkü engelli bireyler dijital platformlar aracılığıyla İnternet ortamındaki kamusal alana açılma olanağına kavuşmaktadır.

Sosyal medya platformları, bireylerin kendilerini ifade ettikleri ortamlar ve kimlik inşasında rol oynayan güçlü araçlar olarak öne çıkmaktadır. Engelli bireyler, toplumsal olarak inşa edilen normatif standartlara uymayan özellikleri ya da sağlık durumları nedeniyle toplumsal dışlanma ve damgalanma ile karşılaşabilmektedir. Bu süreç içerisinde, sosyal medya platformlarının görsellik odaklı yapısının, engelli bireylerin kimlik inşasında nasıl bir rol oynadığının anlaşılması önemlidir.

Tezin teorik arka planında yer alan Sembolik Etkileşimcilik, bireylerin sosyal dünyayı sosyal etkileşimler yoluyla nasıl inşa ettiğini ve bu süreçte nasıl anlamlandırmalar yaptığını anlamaya çalışır. Bu sosyal etkileşimleri incelerken Erving Goffman'ın dramaturjik yaklaşımına göre bireyler, sosyal etkileşimlerde kendilerini bir sahnedeymiş gibi sunar ve kimliklerini izleyicilerin karşısında şekillendirir. TikTok, bu dramaturjik perspektife son derece uygun bir sahne sunar. TikTok'un kısa video formatı, hızlı ve tekrarlı içerik üretimine olanak sağlar. Katılımcıların profilleri ve canlı yayınlar izleyiciler ile etkileşime geçtikleri ön sahne olarak düşünülebilir. İçerik üretim süreci, içeriklerin hazırlanması ve karar süreçlerini etkileyen süreçler ise arka sahne olarak ele alınabilir. Deneyimlerin hikayeleşmesi ve gündelik hayat pratiklerinin sunumu ise gündelik hayatın sunumu olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, TikTok'ta engelli bireylerin benlik sunumlarını nasıl gerçekleştirdiği ve bu süreçte yaşadıkları deneyimde nelerle karşılaştıkları sorusunu akla getirmektedir.

TikTok'un görsellik ve performans odaklı yapısının engelli bireylerin toplumsal kimlikleri ve beden temsilleri üzerindeki etkilerinin anlaşılması önemlidir. Engelli bireylerin TikTok'ta bedenlerini ve kimliklerini nasıl temsil ettikleri ve bu temsillerin toplumsal normlar ve *ideal beden* algısı ile nasıl bir ilişkisi bulunduğunun irdelenmesi süreci anlaşılır hale getirecektir. Ayrıca toplumsal damgalanma ve ötekileştirme pratiklerinin TikTok'ta yeniden üretilip üretilmediği de bir diğer önemli meseledir. Engelli bireylerin, sosyal medya ve TikTok aracılığıyla toplumsal normlara karşı bir

duruş sergileyip sergilemedikleri ve bu konuda bireysel güçlenme ve görünürlüğün artırılması için kullanılan stratejilerin etkilerinin neler olduğunun anlaşılması, kimlik inşası ele alınırken önemlidir. Engelli bireylerin, TikTok'taki temsilleri, sosyal medyanın engelli bireyleri güçlendirme potansiyeli ve toplumsal damgalanma pratiklerinin yeniden üretimi arasında incelenmesi gereken karmaşık bir ilişki yapısını göstermektedir.

Gerçekleştirilen literatür taramasında Türkçe literatürde TikTok ve engellilik ilişkisi özelinde gerçekleştirilen araştırmalar sınırlı sayıdadır. Yurt dışında gerçekleştirilen akademik çalışmalara bakıldığında ise, engelli bireylerin TikTok'taki deneyim ve etkileşim süreçleri farklı açılardan incelenmektedir

Bu bağlamda çalışmanın problemini “Engelli bireyler, TikTok platformu aracılığıyla nasıl bir kimlik yapılandırmakta ve nasıl bir benlik sunumu yapmaktadır? sorusu oluşturmaktadır.

Araştırma, engelli bireylerin TikTok'taki beden temsili ve etkileşim biçimlerini ele alırken, engelli bireylerin sosyal medyadaki performans sunumları ve görünürlüklerine ilişkin yeni kavrayışlar ve engellilik çalışmalarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte sosyal medya platformları bireylerin günlük hayat rutinlerinin bir parçası haline geldi ve daha da geniş yer kaplayacak gibi görünüyor. Sosyal medya platformlarından birisi olan TikTok'u kullanan engelli bireylerin sosyal medya kullanımları üzerinde etkili olan unsurların ve bu unsurlar üzerinde bedenin toplumsal inşasının etkilerinin anlaşılması önemlidir. Bu çalışmanın amacı, ideal beden söyleminin engelli bireylerin TikTok kullanım pratiklerini nasıl şekillendirdiğini ve TikTok'a aktarılan gündelik hayat pratiklerine bu söylemin nasıl yansıdığını anlamaya çalışmaktır. Çalışmanın engelli kullanıcıların uygulama ile kurdukları ilişkinin, gündelik hayat ve performans olgularını platforma nasıl taşıdıklarının kullanıcıların kendi anlam dünyası aracılığıyla ortaya konması hedeflenmektedir. Araştırmanın genel amacı kapsamında aşağıdaki alt amaç sorularına yanıt aranmaktadır:

1. Engelli kullanıcılar tarafından TikTok videolarına yansıtılan gündelik hayat pratikleri, hayaller ve/veya özlemler nelerdir?
2. “İdeal” beden imgesi engelli bireylerin TikTok kullanım pratiklerine nasıl yansımaktadır?

- 2a) İdeal” beden imgesi ve engelli beden imgesinin kişilerin gündelik hayatlarına etkileri var mıdır?
- 2b) Bu etkilerin TikTok içeriklerine yansımaları nelerdir?
3. Engelli TikTok kullanıcılarının ürettikleri içeriklerde yer alan performanslar ile gerçek gündelik hayatları arasındaki ortak ve farklı noktalar nelerdir?
4. Engelli TikTok kullanıcıları için TikTok platformu ne ifade etmektedir?
- 4a) TikTok platformu engelli bireyler için bir özgürleşme aracı olarak kullanılıyor mu?
- 4b) TikTok platformu engelli bireyler tarafından bir özdenetim ve gizlenme ortamı olarak kullanılıyor mu?
- 4c) Engelli kullanıcıların TikTok platformunda kurdukları iletişim ve etkileşimler bireylerin gerçek hayatlarına taşıyor mu?
- 4d) TikTok platformu engelli kullanıcılara nasıl bir sosyalleşme olanağı sunmaktadır? Engelli kullanıcılar TikTok platformu üzerinden bir araya gelerek yeni topluluklar oluşturuyorlar mı?

1.3 Araştırmanın Önemi

TikTok kullanan engelli bireylerin kendi anlam dünyaları ve öznel deneyimlerinin bilimsel bir araştırma aracılığıyla ortaya konulması önemlidir. Engelli bireylerin kendilerini nasıl güçlendirdiklerinin görülmesi ve onların seslerinin bu tez aracılığıyla işitilir ve görünür kılınması bu çalışmanın en önemli boyutudur. İlaveten sosyal politika üretimi ve bilimsel çalışmalara da kaynak teşkil etmesi açısından da öncü bir çalışma olma potansiyeli taşımaktadır.

Bu çalışma TikTok platformu bağlamında Türkiye’deki literatürde az sayıda çalışma olması bakımından da önemlidir. TikTok kullanan engelli bireylerin, kendi anlam dünyaları ve öznel deneyimleri aracılığıyla bir sosyal medya platformunun hayatlarındaki yerini ve engelli kimliğinin yeniden inşasını anlamaya çalışması bakımından özgün bir çalışmadır.

1.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Digital 2024 – Global Digital Overview raporuna göre TikTok Türkiye’de 37,73 milyon hesap bulunan bir uygulamadır. Bu hesapların bir kısmı gerçek kullanıcılara bir kısmı ise kurum ve kuruluşlara aittir. Çalışma kapsamında bu sayının içerisinde yer alan tüm engelli kullanıcılara ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Kullanıcıların engel durumlarının tespiti yapılamamaktadır. Bu nedenle anahtar kelimeler ve profil gözlemlerinde gerçekleştirilen etkileşimlerin takip edilmesi sonucu katılımcıların tespit edilebilmesi bu çalışmanın sınırlılıklarından bir tanesidir.

Katılımcı adaylarının birçoğunun engel durumları ve seyahat engelinden dolayı yüz yüze görüşme gerçekleştirilememesi bu çalışmanın sınırlılıklarından biridir. Nitel bir çalışma olması dolayısıyla katılımcı sayısının küçük bir kitleyi temsil ettiği unutulmamalıdır. Çalışma kapsamında 16 engelli TikTok kullanıcısının örnekleme dahil edilmesi ve katılımcıların on dördü ile online görüşme gerçekleştirilmesi çalışmanın sınırlılıklarından bir diğeridir.

Saha çalışması sürecinde araştırmacının yaşamış olduğu sağlık sorunu dolayısıyla seyahat engelinin ortaya çıkması da çalışmanın bir başka sınırlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5 Tanımlar

Engellilik : Kişide bir noksanlık sonucunda veya sakatlık sonucunda ortaya çıkan ve kişinin yaşı, cinsiyeti, sosyal ve kültürel konumuna göre normal sayılabilecek faaliyetlerde bulunmasına engel olan, sınırlayan dezavantajlı durumdur. Engelli ifadesi, çalışma bağlamında literatürde kullanılmakta olan diğer kavramların katılımcılar tarafından istenmemesi ve bu kavramları olumsuz anlamlar dolayımında değerlendirdikleri için katılımcıların isteği ve değerlendirmeler sonucu kullanımına karar verilmiş olan kavramdır.

2 ALAN YAZIN

Çalışmanın alan yazın bölümünde tezin teorik arka planını oluşturan yaklaşım ve teorilere yer verilmektedir.

2.1 Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Hayat Sosyolojisi

Bu bölümde, gündelik hayat sosyolojisinin temellerinin atıldığı sembolik etkileşimcilik yaklaşımına yer verilmektedir. Bölüm iki kısımdan oluşmaktadır: öncelikle sembolik etkileşimcilik teorisi aktarılmakta ardından gündelik hayat sosyolojisi ve kuramın öncü isimlerinden Erving Goffman'ın benlik sunumu teorisi ele alınmaktadır.

2.1.1 Sembolik etkileşimcilik

Sembolik Etkileşimci yaklaşım Amerikan sosyoloji geleneğinin bir yansıması olarak 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. George Herbert Mead (1863-1931) ve Herbert Blumer'in (1900- 1987) çalışmaları doğrultusunda şekillenmiştir. Sembolik etkileşimcilik toplumun mikro boyutlarına, bireylerin gündelik yaşantılarına, içinde yaşadıkları gündelik dünyaya ve bireylerin “sembolik iletişim” aracılığıyla gündelik yaşantıları içerisinde nasıl etkileşime girdikleri, düzen ve anlamı nasıl oluşturduklarına odaklanmaktadır (Slattery, 2014, s.333-334). Bu yaklaşım, bireylerin karşılıklı etkileşimlerinin bir sonucu olarak toplumsal yapıyı kavramsallaştırmaktadır.

Sembolik etkileşimciliğin kuramsal ve kavramsal önermelerinden birisi, “insanlar ve insan gruplarının ‘dünyalarının’ ‘nesnelerden’ oluştuğu ve bu nesnelerin sembolik etkileşimin ürünü olduklarıdır”. Burak Özçetin, Blumer'in nesneleri analitik olarak üç farklı grupta topladığını söyler ve şu şekilde sıralar: “a) Sandalye, masa, ağaç, bisiklet gibi fiziksel nesneler b) Öğrenciler, rahipler, anne ya da bir arkadaş gibi toplumsal nesneler c) Ahlâki ilkeler, felsefi doktrinler ya da adalet, sömürü ya da şefkat gibi soyut nesneler” (Özçetin, 2018, s. 75).

Sembolik etkileşimciler soyut kuramlar üretmekten ziyade toplumsal araştırmalar yapmayı tercih etmektedirler. Bu tercih sembolik etkileşimcilerin insanları incelediklerini ve insanların bakış açılarından çıkardıkları anlamlara ulaştıklarını göstermektedir. Bu anlamlara ulaşmak için gerçek dünyaya çıkarak, insanları gözlemlemeleri ve onlarla etkileşime geçmeleri gerekmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s.117). Birey toplum ilişkisine düalist olmayan bir ilişkisel birlikteliği yansıtan sentezci bir sosyal teori geliştirmişlerdir.

Martin Slaterry, Mead'in yaklaşımına göre insan düşüncelerinin, deneyimlerinin ve eylemlerinin özünde toplumsal olduğunu ve bu toplumsal etkileşimlerin temelinde sembolik etkileşim yer aldığını söyler. Anlamlar, semboller ve dil aracılığıyla paylaşılmaktadır. Nesneler, insanların onlara yüklediği anlamlar haricinde bir anlama sahip değildir (Slaterry, 2014, s. 336). Etkileşim olmadan ve ortak anlamların paylaşımı gerçekleşmeden bir nesnenin özgün anlamından söz etmek mümkün olmayacaktır.

George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky (2013), sembolik etkileşimcilik kuramını sekiz varsayım ve ilke ile özetleyerek açıklamaktadırlar. Bu ilkeler şu şekildedir:

- 1) İlk olarak insanlar şeylerden hareket ederek eyleme geçer ancak bu eylemleri şeylerin insanlar için ifade ettiği anlamlar temelinde yapmaktadırlar. Örneğin, bir ülkenin bayrağı birey için vatan vb. anlamlara geliyorsa saygı duyan birey; bayrak kendisine emperyalizm, faşizm gibi anlamlar çağrıştırıyorsa bayrağı yırtmak, yakmak gibi davranışlarda bulunabilir.
- 2) Bu anlamlar bireylerin diğer insanlarla olan etkileşimleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bayrağın olumlu bir sembol olduğu okuldaki etkileşimlerle öğrenilen bir şeydir.
- 3) Bireyler sadece sosyal etkileşim ile öğrendikleri bilgileri içselleştirmekle kalmayarak o bilgileri yorumlayarak değiştirmektedirler.
- 4) İnsanlar hayvanlardan farklı sembolleri kullanabilir ve onlara “bel bağlayabilir”. Hayvanlar nesnelere içgüdüsel olarak yaklaşırken, insanlar anlamı düşünmektedir. İnsanlar bir mantarı yemeden önce zehirli olup olmadığını düşünürken, bir hayvan mantarı yiyebilir.
- 5) İnsanların insan olabilmek için sosyal etkileşime ihtiyacı vardır. Aile içerisinde geçirilen ilk yıllar ve okul sayesinde insan olmaktadır. İnsan olma kapasitesi ile dünyaya gelen insan insani etkileşimle birlikte gerçekleştirmektedir.
- 6) George Herbert Mead'in belirttiği gibi insan bilinçli bir varlıktır ve eylemleri üzerine düşünme yeteneğine sahiptir. Bu sebeple davranış biçimlerini ve etkileşimlerini şekillendirebilmektedirler. Mead'in ifadesiyle insanların “zihni” ve “benliği” vardır. İnsanların dünyadaki nesneler ile etkileşime nasıl geçeceklerine karar vermek için kendileri ile etkileşime geçebilmeleri önemli bir özelliktir. Ancak insan davranışlarında tamamen özgür değildir. Dışsal kısıtlar mevcuttur.

- 7) İnsanların eylemlerinde yer alan amaçlar vardır. İnsan durumları tanımlamakta, anlam atfetmekte ve ona göre davranmaktadır. Önce amacını belirlemekte ve sonrasında da ona göre davranmaktadır.
- 8) Sosyal etkileşime giren insanlar toplumu oluşturmaktadır. “Toplum insanlardan bağımsız makro-düzey bir bütün değildir”. İnsanların ortak eylemi toplumdur (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s. 116-117)

Toplumsal etkileşim basitçe açıklanacak olursa “insan davranışının bir ifadesi veya çıktısı değil, insan davranışını *inşa eden* bir süreçtir” (Özçetin, 2018, s. 74). İnsan davranışlarının ve toplumsal iletişimin temelinde bireyin başkalarıyla kurduğu etkileşimler yer almaktadır. Bu etkileşimler, toplumsal olay ve tutumları şekillendirir.

Chicago okulunun ünlü ismi Robert E. Park’ın çalışmaları ile birlikte sembolik etkileşimciliğin temel yöntemi *gözlem* olmuştur. Araştırmacılara hem duygusal bağ kurup kendilerini inceleme hem de aktörlerine yerine kendilerini koyarak, aktörlerin anlamlarını, amaçlarını anlayabilecekleri ve insanların eylemlerini gözleyebilme olanağı verdiği için gözlemci olmak çekici bir seçenektir. Sembolik etkileşimciler için “düşünce süreçlerini, eylemleri ve gündelik hayattaki etkileşimleri gözlemlemek en mükemmel yöntemi” (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s. 118) olarak kabul edilir.

Sembolik Etkileşimcilik, bireylerin eylemlerini, eylemlerin gerçekleştiği bağlamlarda gözlemleyip ele alırken, ortam ve koşulları eylemlerin belirleyicileri olarak görmemektedir.

İnsan eylemi tek tek bireylerin kendi yorumlama süreçleri sonucunda oluşturduğu bir üründen ziyade, bireyin içinde bulunduğu koşullar tarafından oluşturulan bir şeymiş gibi görülür. Oysa sembolik etkileşimcilikte, toplumun kültür, sosyal sistem, sosyal sınıf ya da sosyal roller gibi yapısal özellikleri, bireyin içinde eylemini oluşturduğu koşulları hazırlamakla birlikte, eylemin belirleyicileri değildir” (Blumer, 1969, s. 140).

Blumer, gözlemlenebilen davranışların açıklanmasında bireylerin etkileşimde olduğu bağlamın, bireylerin yaşadıkları kişisel deneyimlerin ve gizli kalan, görülmeyen davranışların da dikkate alınması gerektiğini (Wallace ve Wolf, 2012, s. 288) belirtir.

Blumer’in temel iddiası, bireyin öncelikli olarak karşıdaki bireylerin davranışlarını yorumladığı ve bu yorumlama sonrası eyleme karar verdikleri yönündedir. Mead ise, bireylerin yorum süreci olmadan doğrudan eyleme geçmediğini öne sürer. Sembolik Etkileşimcilerin belirttiği, yorumlama ve anlamlandırma sürecinde, semboller ve işaretler

önem kazanmaktadır. Bu kapsamda Sembolik Etkileşimcilik anlamlandırma ve yorumlama sürecinin inşasının nasıl gerçekleştiği ve bireylerin bu inşa sürecinde kendilerini ve karşılarındakileri nasıl konumlandıklarını incelemektedir. Sosyal etkileşimcilik, insanı sosyal bir fenomen olarak anlama noktasında öznel bir yaklaşım benimsemektedir. Bu öznel yaklaşıma göre, bireylerin sosyal davranışları ve inanışlarını şekillendiren hayatın koşulları nesnel değildir. Bu koşullar bireylerin öznel algılama ve yorumlama biçimleridir (Özkalp, 2004, s. 44). İnsan öznel bir yaklaşımla ele alındığında, genelleme yapılmamaktadır. Her insan, deneyimin şekillendiği koşullar özelinde değerlendirilmelidir. Çünkü bu koşullar, bireyin toplumsal hayat ile ilişkisini etkilemektedir.

Blumer'e göre sembolik etkileşimcilik üç basit varsayıma dayanır. Birincisi, insanların şeylere karşı, şeylerin insanlar için sahip oldukları anlamlara dayanarak hareket ettikleridir. Bu tür şeyler insanın dünyasında fark edebileceği her şeyi içermektedir. İkinci varsayım, bu tür şeylerin anlamının kişinin çevresi ile yaşadığı sosyal etkileşimden türettiği ve ortaya çıktığıdır. Üçüncü varsayım ise, bu anlamların kişinin karşılaştığı şeylerle başa çıkarken kullandığı yorumların bir süreç içerisinde ele alınması ve bu süreç aracılığıyla değiştirilmesidir (Blumer, 1969, s. 2). İşte bireylerin benlikleri de bu etkileşimler ile şekillenmektedir. Bireyler, hareketlerini içinde yer aldıkları mikro toplumsal süreçlerde ve söz konusu toplumsal/sosyal etkileşime dayalı ortam ve/veya bağlamlarda inşa etmektedirler. Bu süreçte insanların gündelik hayatları önemli bir rol oynamakta ve bu süreçleri bünyesinde barındırmaktadır.

2.1.2 Gündelik hayat sosyolojisi

Gündelik hayat sosyolojisi toplumsal yaşamın bireyler arasındaki gündelik etkileşimler aracılığıyla nasıl şekillendiği inceleyen sosyolojik bir daldır. Bu yaklaşım, toplumsal yapıların anlaşılabilmesi için bireylerin gündelik hayatlarını, deneyimlerini ve rutinlerini analiz etmeye odaklanmaktadır. Bu bağlamda gündelik hayat sosyolojisinin toplumsal gerçekliğin mikro düzeyde inşasının nasıl gerçekleştiğini ve bireylerin bu inşa sürecinde nasıl bir rol oynadıklarını anlamaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Gündelik hayat, günlük hayatımızdaki rutinleri içinde barındırır. Uyanış anımızdan gece uykuya daldığımız ana kadar geçen süre içinde gerçekleştirdiğimiz tüm eylemler gündelik hayatı oluşturur. Yeni iletişim teknolojileri ile geçirilen zaman da gündelik hayatın büyük bir bölümünde yer almaya başlamıştır. 'Gündelik olan' bilebildiğimiz bütün toplumlarda

insan soyunun varlığını sürdürmek için geliştirdiği etkinliklerden oluşur: yeme, içme, barınma, üretme, güvenlik, soyun yeniden üretimi gibi basit insani gereksinimleri karşılamak üzere yapılan tüm etkinlikler ‘gündelik’ rutinlerin, yığılmış bilgilerin, ritüellerin, toplumsal iş bölümünün arasına dağılmış bir yığın işi kapsar” (Şahin ve Balta, 2001, s. 185). İnsanlar bu rutinler aracılığıyla hayatlarını devam ettirmektedirler. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmek için gereksinim duyduğu her şey gündelik olanı meydana getirmektedir. Lefebvre’ye göre gündelik olanın küresel olanın, devletin, kültürün ve benzerinin içinde yer alması gerekmektedir. Toplumu anlayarak onu tanımanın içine işlemenin en iyi ve en akla uygun yöntemidir (Lefebvre, 2020, s.42). “Tipik olarak, yaşama şekli kavramı, (...) paylaşılan standartlar, ritüeller, toplumsal düzen kalıpları ve belki de farklı bir diyalekt ve konuşma topluluğu biçimindeki özelliklerle sergilenir” (Chaney, 1999, s. 103).

Featherstone ise yaşam biçimini “Bir kimsenin bedeni, giysileri, konuşması, boş zamanı kullanma şekli, yiyecek-içecek tercihleri, ev, otomobil, tatil seçimleri vb. gibi tüketicinin beğeni ve üslubunun bireysel işaretleri” şeklinde tanımlamaktadır (1996, s.14). Gündelik hayatı anlamak için tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır. Yaşam biçimi, etkileşimler ve gündelik olana dair tüm yaşam örüntüleri bir araya gelerek gündelik hayatı oluşturur.

Gündelik hayat sosyolojisinin dayandığı fikirlerden biri, toplumsal gerçekliğin bireylerin arasında gerçekleşen etkileşimler aracılığıyla kurulması ve sürekliliğinin de devamlı olarak yeniden inşa edilme özelliğine sahip olmasıdır. Bu yaklaşım bağlamında, Peter L. Berger ve Thomas Luckmann’ın “The Social Construction of Reality (1966)” isimli eseri, bu görüşün temellerinin atıldığı önemli çalışmalardan birisidir. Bu eserde Berger ve Luckmann, toplumsal gerçekliğin nasıl inşa edildiğini, devamlılığının nasıl sağlandığını ve bireylerin bu sürece katılımlarının nasıl gerçekleştiğini ele almaktadırlar. Yazarlara göre, toplumsal yapı, bireylerin gündelik hayatlarında gerçekleşmekte olan etkileşimler sonucu devamlı olarak yeniden üretilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 33-47). Etkileşimler, toplumsal düzenin inşasında etkin bir rol oynar.

Schutz’un öne sürdüğü yaşam dünyasında doğal tavır fikrinden hareket eden Berger ve Luckmann, toplumsal gerçekliğin bireylerin arasındaki etkileşimde paylaşılmakta olan bir anlam dünyası olduğunu öne sürer. Söz konusu anlam dünyasının bireylerin sosyal etkileşimleri esnasında oluşturulduğunu ve paylaşılmakta olduğunu ifade eder. Bireyin

toplumsal dünyayı algılama biçimi ve bu algıların davranışları etkileme biçimleri bu süreç tarafından şekillendirilmektedir. Birey gündelik hayatında devamlı olarak karşılaştığı durum ve olayları yorumlamakta ve bu şekilde anlamlar dünyasını oluşturmaktadır. Yorumlama süreci, toplumsal gerçekliğin inşası olarak adlandırılmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008, s. 55-63). Yazarlar, toplumsal gerçekliğin “ayan beyan” olgularının, farklı kültürlerde yaşamakta olan insanlar için, aynı kültür içerisinde yaşayan insanlar için bile farklı anlamlara sahip olabileceğini vurgulamaktadır. Bu noktada üstünde durulması gereken boyut, bireylerin “gerçekliği”, gerçek olarak algılamalarına sebep olan süreçlerin çözümlenmesidir (Giddens, 2012, s. 190-191). Berger ve Luckmann’a göre toplumsal dünya, sonrasında toplumsal dünyayı üreten toplumsal grupların ötesine geçerek “nesnel bir nitelik kazanan tipleştirme süreçleriyle kurulmuştu” (Marshall, 2005, s. 242). Bu sürecin çözümlenmesi, toplumsal gerçekliğin inşasının nasıl gerçekleştiğinin anlaşılmasında rol oynamaktadır.

Berger ve Luckmann, insanların tek bir çevreye uymadığını ve içgüdüsel olarak az gelişmiş olduklarını öne sürmektedir. Bu durum, insan doğasının söz konusu özelliklerinin yaşadığı dünyayı insanın kendisinin yaratması gerektiği anlamına gelmektedir (Allan, 2020, s. 117). Toplumsal gerçekliğin inşası, eş zamanlı olarak bireylerin toplumsal rolleri ve kimlikleri üzerinde de etkili olmaktadır. Birey bu etkileşimler esnasında bazı roller üstlenmekte ve bu roller, toplumsal gerçekliğin bir parçasına dönüşmektedir. Örneğin, bir öğretmen, sınıfındaki öğrenciler ile etkileşim kurarken belli bir rolü üstlenmektedir ve bu rol öğretmenin toplumsal kimliğinin bir parçası olarak görülmektedir. Bu tarz roller, toplumsal gerçekliğin temelini oluşturmaktadır ve bireylerin toplumsal hayattaki davranışlarını belirlemektedir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 67-72). Toplumsal inşacılar, toplum üyelerinin gerçek olanı nasıl bildiklerini ve gerçeği nasıl yarattıklarını ortaya çıkarabilmek için, Berger ve Luckmann’ın görüşlerini toplumsal olgulara uygulamaktadır (Giddens, 2012, s. 191). Bu uygulama, gerçekliğin toplumsal inşasının anlaşılmasında rol oynar.

Gerçekliğin inşasında öneme sahip bir diğer kavram ise nesneleşme sürecidir. En temel düzlemde kültür ve bilgidен meydana gelen bu insan dünyası, yaşam gerekliliklerini yerine getirmek için iş birliğiyle birlikte çalışılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Burada, sürecin keyfi olmasına sebep olan önemli özelliklerinden birisi, insanlar tarafından kurgulanan bir dünyadan söz edilmesidir. Kurgulanmış olan bu dünyanın, nasıl olup da

gerçek gibi görüldüğü ve keyfi değilmişçesine düzenli görüldüğüdür (Allan, 2020, s. 117). Bu sürecin bireylerin gündelik hayatlarında oluşturdukları anlamların zaman içerisinde nesnel bir gerçeklik olarak kabul edildiği bir süreç olduğu öne sürülmektedir. Berger ve Luckmann'a göre bireylerin etkileşimlerinden doğan normlar, kurallar ve anlamlar nesnel bir gerçeklik şeklinde toplumsal yapıya dahil olmaktadır. Bu gerçekler, toplumsal kurumların aracılığı ile daha geniş kitleler arasında paylaşılmakta ve kabul edilmektedir. Toplumsal gerçekliğin kurumsallaşması, inşa edilen toplumsal gerçeklik, bireyi aşmaktadır ve toplumsal yapının içerisinde kalıcı hale geldiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte toplumsal olarak kabul edilen normlar, kurallar ve davranışlar belirli toplumsal kurumlar tarafından sürdürülmektedir. Buna örnek olarak hukuk sistemi verilebilmektedir. Bu sistem, toplumsal düzenin devamlılığı için belli kural ve yasalar koymakta ve bunları toplumun bir parçası haline getirmektedir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 85-102). Hukuk sisteminin kural ve yasalarına uyulmaması halinde uygulanan yaptırım ve cezalar, toplumsal hayatı düzenlemede önemli bir etkiye sahiptir. Kurumsal sistemler aracılığıyla, topluma bazı davranışlar dayatılmakta ve kabul ettirilmektedir.

Bireylerin, nesneleşme ve kurumsallaşma süreçlerinin ardından bu toplumsal gerçekliği içselleştirdikleri öne sürülmektedir. Bu içselleştirme süreci, bireyin toplum gerçekliği kendi bilinç dünyasında kabul ettiği ve davranışlarını bu gerçeklik doğrultusunda şekillendirdiği anlamına gelmektedir. Bireylerin toplumsal kimliklerinin oluşumunda bu süreç önemli bir role sahiptir. Bireyin toplumsal hayattaki hareketlerinin nasıl belirleneceği noktasında içselleştirilmiş toplumsal gerçeklik tarafından belirlenmiş dünyayı algılama biçimi önemlidir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 133-142). Allan (2020), insanın eksik doğduğunu ve çocuklukta uzun bir bağımlılık döneminden geçtiğini ifade eder. İnsan, büyüdükçe toplumun kültürel yapısı içerisinde sosyalleşen bir varlıktır. Sosyalleşme sürecinin sonucunda benlik oluşmaktadır ve her zaman oradaymışçasına doğal bir görünüme sahiptir. Bu durum, insan deneyimlerinin düşünsel bir süreç ile inşa edildiğine işaret etmektedir (Allan, 2020, s. 118). Bir çocuk dünyaya geldiğinde, içinde yaşadığı toplumun bilgisine sahip değildir. Toplumsal hayatla girilen etkileşim sonucu, toplum bilgisine, yaşanan toplumun sosyal ve kültürel bilgisine erişilerek toplumsal gerçekler içselleştirilir.

Toplumsal kimlikler, bireyin içselleştirdiği toplumsal gerçekler neticesinde şekillenmektedir. Birey, sosyal etkileşimleri esnasında bazı roller üstlenmektedir ve roller zamanla toplumsal kimliklerinin parçası haline gelmektedir. Kişinin aynı anda birden fazla rolü üstlenebilmektedir. Bir kişi hem anne/baba hem çalışan bir insan hem de bir vatandaş olmak gibi farklı rolleri sahiplenmiş olabilir. Bu roller bireyin kimliğine ait olan farklı toplumsal boyutları meydana getirmekte ve toplumsal dünyada bireyin davranışlarını şekillendirmektedir (Berger ve Luckmann, 2008, s.145-157). Bireyin toplumsal kimliğinin bir parçası haline gelen bu roller, birey tarafından içselleştirmekte ve toplumsal hayattaki etkileşimlerini de bu rollere uygun şekilde gerçekleştirmektedir.

Gündelik hayat sosyolojisinin önemli unsurlarından birisi toplumsal norm ve rutinlerin bireylerin gündelik hayatlarındaki rollerini anlamaktır. Bu noktada Harold Garfinkel'in *Studies in Ethnomethodology* (1967) isimli eseri, bireylerin gündelik hayatlarındaki toplumsal normlara uygun davranışlar sergileyerek toplumsal düzeni nasıl sürdürdüklerini ve bu normların bireyin davranışlarını nasıl şekillendirdiğini inceleyen önemli bir çalışmadır. Garfinkel, bireylerin toplumsal normları içselleştirdiğini ve bu sayede toplumsal yaşamın düzeninin sağlandığını savunmaktadır (Garfinkel, 1967, s. 36-48). Etnometodoloji, "bağlama-gönderimli ifadelerin ve diğer pratik eylemlerin rasyonel özelliklerini, gündelik hayatın organize (düzenli) ve ehliyetli pratiklerinin olumsal süregelen icrasını" (Garfinkel, 2014, s. 29) araştıran bir alandır. Garfinkel, insanların davranışlarını açıklarken, gündelik işlem ya da yöntemleri kullanmaktadır (Allan, 2020, s.123). İnsanların gündelik hayatlarını sürdürürken kullandığı prosedürlere odaklanmaktadır (Marshall, 2005, s. 288).

Toplumsal normlar, bireylerin davranışlarını düzenleyen ve onların belirli şekilde davranmalarını sağlama amacıyla geliştirilen kurallar bütünüdür. Bu normlar, yazılı olmayan, genel olarak farkında dahi olunmadan takip edilmekte olan kurallar olarak işlev görür. Bu normlar, bireyin gündelik hayatında nasıl davranacağını, hangi durumlarda hangi tepkileri vereceğini; neleri yapıp yapmaması gerektiği yönünde telkinde bulunur. Örneğin, asansör sırasında bireylerin birbirlerine fazla yaklaşmaması ya da birisi ile selamlaşırken bazı nezaket ifadelerini kullanması gibi davranışlar, toplumsal normlar ile ilişkilidir (Garfinkel, 1967, s. 42-53). Garfinkel'in yaklaşımına göre; toplumsal düzen, üyelerin pratik eylemleri tarafından oluşturulmaktadır. İnsanların bu normlara ve değerler

uyuyor olması veya davranışlarını yönlendiren ve sürdürülebilirliğini sağlayan inançlar değildir (Allan, 2020, s. 125).

Ritzer ve Stepnisky (2013), Garfinkel'in etnometodoloji ilgili temel fikirlerinden birisinin, hesap edilebilir olmaları olduğunu ifade eder. Hesaplar, aktörlerin belirli durumları açıklama şekilleridir. Muhasebe, bireylerin dünyayı anlayabilmek için hesap sunma süreçleridir. Etnometodologların, bireylerin hesaplarını incelediği ve diğer bireylerin bu hesapları kabul etmesi veya reddetmesi süreçlerini incelemektedir. Bu yüzden, sohbetlerin incelenmesi önem taşımaktadır (2013, s. 127). Dolayısıyla dil ve konuşma, yalnızca içinde yaşanılan dünyanın anlaşılmasında değil, toplumsalın inşasında da kullanılan çok önemli bir araçtır. Kelimeler, yalnızca olan bir şeyi ifade etmekte kullanılan semboller değildir. Toplumsal işleyişin de temel araçlarıdır (Slattery, 2014, s. 225). Farklı bir anlatımla, kelimeler veya sesler kendi başlarına bir anlama sahip değildirler; dahası dil kendi başına anlam üretmez veya taşıyamaz. Ancak insan toplulukları dil aracılığıyla ortak anlamlar üretir. Dilin içerisinde anlamların toplumsal olarak ortaklığa dönüştürülmesi durumudur; aynı kavramlara aynı isimleri vermek. Şeyleri tanımlarken adlandırmalarda bulunmak ve bu adlandırmalardan aynı anlamı anlamak da yine bu sürecin içerisinde yer alır. Bu nedenle de gerçekliğin, kolektif kabuller biçiminin üretilmesidir.

Sohbetlerin gerçekleştiği bu toplumsal dünyanın anlaşılması için normların işlevlerinin anlaşılması gerekmektedir. Normların temel işlevlerinden birisi, toplumsal düzeninin sürekliliğinin sağlanmasına katkı sağlamalarıdır. Normlar, toplumsal ilişkilerdeki bireyler arasındaki beklentilerin belirlenmesine yardımcı olmakta ve bireylerin birbirlerinin davranışlarını öngörebilmesini sağlamaktadır. Normların ihlali durumunda ise, düzenin bozulması ve bireyler arası anlaşmazlıkların görülmesi olasıdır. Garfinkel, toplumsal normların bireylerin davranışları üzerinde etkisi olduğunu iddia ettiği ve normların toplumsal düzeni nasıl koruduklarını göstermeyi hedefleyerek "ihlal etme deneyleri" (Breaching experiments) gerçekleştirmiştir. Bu deneyler, sıradan kabul edilen normların ihlali durumunda bireylerin nasıl tepki verdiklerini incelemek amacıyla tasarlanmıştır. Deneyler esnasında, bireylerin normlara uygun olmayan davranışlar sergilemeleri halinde, diğer bireyler bu durumu fark ederek tepki verdiklerini ve normlara uyulmasını talep etmektedirler (Garfinkel, 1967, s. 78-95). Nitekim gündelik hayat beklendik tepkiler üzerine kuruludur; anlamsız seslere ortak anlamlar üretmek gibi.

Örneğin, bir insan “Merhaba” diyerek arkadaşına selam verdiğinde karşı tarafın da ona “Merhaba” diye karşılık vermesi beklenir.

Beklendik tepkiler, toplumsal düzenin korunması için atılan adımlardır ve bireyler normlara uygun olmayan davranışı sergileyen bireye tepki gösterir. Düzenin sağlanması, ötekinin müdahalesini beraberinde getirmektedir. Bu deneylerde, insanların toplumsal gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamak için bu gerçeklik ihlal edilmektedir. Arkada yatan varsayımda, toplumsal hayatın metodik bir şekilde inşa edildiği ve katılımcıların bu eylemi aslında farkında olmadığıdır. Bu deneylerin amacı, normal görülen süreçleri sekteye uğratarak, gündelik dünyanın inşa ve yeniden inşa süreçlerinin gözlemlenmesidir (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s. 128).

Garfinkel, bu deneylerden yola çıkarak, toplumun sıradan görülen üyelerinin gerçekliği yorumlama denemelerine ek olarak bu gerçekliği inşa etme ve yeniden inşa kapasitesine sahip olduklarını açıklamak için üç temel kavram geliştirmiştir: dokümanter metot, refleksivite ve bağlama gönderimlilik (indekssellik). İlk kavram ile, her gün görünen ve yaşanan olağandışı çeşitlilikte olgunun belli temel kalıplarını nasıl belirlediğimizi anlatmaktadır. Bu kalıplar, yaşanan özel olayların anlatımında kullanılmaktadır. Bu nedenden ötürü, toplumsal hayat refleksiftir. Son olarak ise, Garfinkel, sözcüklerin ve eylemlerin ilgili durum veya konuşmanın yer aldığı bağlam dışında bir anlama sahip olmadığını öne sürmektedir (Slattery, 2014, s. 224-225).

Toplumsal hayattaki normların ortaya çıkışında ve devamlılığında gündelik hayatın içerisinde yer alan rutinler de önemli bir işleve sahiptir. Gündelik hayatta bireyin sürekli olarak tekrarladığı eylemler dizisi rutin olarak tanımlanmaktadır. Bu rutinlerin şekillenmesinde toplumsal normlar rol oynar ve bireyin gündelik hayatında neler yapacağını belirlemektedir. Bireylerin hayatlarını daha öngörülebilir kılmakta olan rutinler, toplumsal düzenin kurulmasında rol oynamaktadır. Bireyin uyandıktan sonra kahvaltı yapması, işe gitmesi, öğle yemeği yemesi gibi davranışlar bireyin gündelik hayatındaki rutinlerin bir parçasıdır. Rutinler, toplumsal kimlik oluşumunda rol oynayan bir unsurdur. Bu bağlamda bir öğretmenin her gün öğrencilerine ders anlatmak için okula gitmesi, bir doktorun hastalarını muayene etmek için hastaneye gitmesi gibi rutinler ise bireylerin toplumsal rollerini ve kimliklerini tanımlamaktadır. Garfinkel, bu rutinlerin toplumsal normlarla uyumlu bir biçimde gerçekleştirildiği ve bireylerin toplumsal

dünyadaki davranışlarının nasıl olacağını belirlediklerini öne sürmektedir (Garfinkel, 1967, s. 112-132).

Toplumsal norm ve rutinlerin mevcut düzeni koruma noktasında işlevi olsa da bu norm ve rutinler sabit ve değişmez yapıda değildir. Zaman içerisinde değişip, dönüşmektedirler. Bu değişim ve dönüşüm süreci, toplumsal normların bireylerin ihtiyaçlarına ve toplumsal yapıda gerçekleşmekte olan değişikliklere uyum sağlamasını gerektirmektedir. Normların ve rutinlerin bu dinamik yapısı sayesinde toplumsal yapı esnek ve adaptif olabilmektedir. Bireylerin değişen koşullara uyum süreci aynı zamanda toplumsal yapının sürekliliğini de sağlamaktadır (Garfinkel, 1967, s. 180-187).

Garfinkel'in yaklaşımını özetlemek gerekirse; Garfinkel, toplumsal düzen ve anlamların bireylerin doğal sosyal ortamlarında gerçekleştirdiği yüz yüze etkileşimler aracılığıyla üretildiğini ve yeniden üretildiğini savunur. Ona göre, toplumsal gerçekliğin oluşumu ve devamlılığı için bireyler çeşitli yöntemler kullanır. Açıklamalar, bu etkileşimlerin anlaşılır ve tutarlı olmasını sağlar. Toplumsal ortamlar, ancak belirli bir bağlam içerisinde tanımlanabilir ve anlamlandırılabilir. Bu noktada, tüm toplumsal ortamlar ve konuşmalar bağlam içerisinde belirlenir, yani dizinseldir. Bir durumu oluşturan eylemler, yalnızca fiziksel hareketlerden oluşmaz, aynı zamanda bağlam içerisinde anlam kazanan toplumsal pratiklerdir. Garfinkel'e göre, etnometodoloji toplumsal düzenin inşasının nasıl gerçekleştiğini anlamak için gündelik pratikleri inceler. Bir ifadenin anlamı bağlama, söyleyen kişinin tarzı ve ses tonu gibi pek çok değişkene bağlı olarak insanlar tarafından birçok farklı şekilde yorumlanabilmektedir. Toplumsal düzenin ve normların inşası ve yeniden inşasında ifadeler önemli bir rol oynamaktadır.

Gündelik hayat sosyolojisinde yer alan kavramlardan bir diğeri ise sıradanlık kavramıdır. Bu bağlamda Alfred Schutz "The Phenomenology of the Social World" (1967) isimli eserinde bireylerin gündelik hayattaki sıradan olayları anlamlandırma şekillerini ve bu anlamlandırma sürecinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Schutz'a göre, bireyler gündelik hayatta karşılaştıkları olayları, daha önceden sahip oldukları bilgi ve deneyimler doğrultusunda anlamlandırmaktadır (Schutz, 1967, s. 43-51). Bu anlamlandırma süreci, bireylerin toplumsal dünyayı yapılandırma biçimleri ve toplumsal gerçekliğin inşasını anlamak noktasında önemlidir. Bu noktada Schutz, sıradanlığı gündelik hayatta bireylerin sürekli karşılaştıkları olaylar olarak ifade etmektedir. Söz

konusu sıradanlık bireylerin karşılaştıkları olayları anlamlandırmalarını ve olaya uygun davranışlar geliştirmelerine katkı sağlamaktadır (Schutz, 1967, s. 102-114).

Shutz gündelik sosyal yaşam ile ilgili üç anahtar unsur belirlemektedir:

- Sağduyu bilgisi- bireylerin kendi toplumları ya da sosyal grupları içerisinde nasıl yorumlar yaptığı ve nasıl davranacakları konusundaki ortak bilgi birikimleri.
- Tipleştirmeler- 'bilgi birikimleri' içerisinde inşa edilen, nesneler (ev, insan) ve deneyimleri (nefret, kâbus) ortak sınıflandırma biçimleri.
- Karşılıklılık -Diğer bireylerin dünyayı bizim gibi görmesini sağlayan ortak kabuller (Slattery, 2014, s.232-233).

Alfred Schutz'un fikirleri ve kavramları içerikleri noktasında beş ana başlık altında toplanabilmektedir. 1) Schutz tarafından tasarlanmış olan sosyoloji türü bakımından fenomenolojik temeller. 2) İnsan bilincinin yapısı, nasıl bir işleyişi olduğu ve toplumsal boyutu. 3) "Bir zihinsel yapılar kümesi ve bu yapıların toplumsal ilişkilerin önceden-verili modellerinde ve bireysel deneyimde yer alan ikili kökleri olarak toplumsal dünyanın işlev ve yapısı".4) İnsan deneyimlerinin farklı alanlarda sahip olduğu nitelikler 5) Fenomenolojik sosyolojinin teorik ve kavramsal özelliklerine ek olarak metodolojik temelleri (Wagner, 2018, s.19).

Araştırmacının rolü, Schutz'a göre, bizzat hayattan uzak soyut kavramlar ve bilimsel teoriler geliştirerek hayatı nesnel ve dışarıdan araştırmak değil, aksine onun içine girmek ve onu üyelerinin gözüyle görmektir:

Schutz gündelik hayatın temelini oluşturan ana kabulleri, insanların kendi hayat tarzlarını, rutinleri düzenlemekte ve diğerleriyle iletişim kurmanın ve birlikte yaşayabilmenin temeli olarak sağ duyusal bilgileri inşa etmekte kullandıkları 'tipleştirmeler'i ortaya çıkarmaya ve anlamaya çalışır. İnsanlar etraflarındaki dünya içinde ortak bir dünya varsayımı altında hareket ederler ve dünyayı bu varsayım temelinde anlarlar. Onlar diğerlerinin gündelik dünyayı kendileri gibi gördüklerini varsayarlar ve bu yüzden bir 'perspektiflerin karşılıklılığı', sosyal düzen ve özneler-arasılığın temelini oluşturan ve bir arada tutan bir 'doğal tutum' söz konusudur (Slattery, 2014, s.234).

Schultz'a göre sosyolojideki sistem, rol ve kurum gibi temel kavramlar bireylerin inşa ettiği ve kullandığı tipleştirmelere dayanmaktadır. Bu tipleştirmelerin büyük bir kısmının toplumsal olarak daha önce inşa edilmesi söz konusudur. Bu noktada Schutz, tipleştirmeler ve ilgililik arasında bulunan yakın bir ilişki olduğunu söylemektedir. Eğer

insan toplumun onayladığı tipleştirmelerin ve ilgililik sistemlerinin bilgisine sahip olmasaydı ilgililik alanına giren şeyleri anlayamayabilirdi. Bu bilgiyle birlikte kendi ilgililik alanına girenleri fark edebilmektedir. Schutz, insan deneyiminin temelinde yer almakta olan alanlar ve belirlenmiş ilgililik hiyerarşisi arasında bir köprü oluşturmaya çalışmaktadır (Wagner, 2018, s. 33).

Gündelik hayat sosyolojisine dair yapılan çalışmalar, toplumsal gerçekliğin inşa sürecine ve bireylerin bu süreçteki rollerinin anlaşılması için önemlidir. Berger ve Luckmann, toplumsal gerçekliğin nasıl inşa edildiğine ve anlamlandırma süreçlerine vurgu yapmaktadır. Garfinkel ise, etnometodoloji aracılığıyla gündelik hayattaki eylemlerin altında yatmakta olan görünmeyen toplumsal normların ortaya çıkarılmasını amaçlamıştır. Schutz ise, bireylerin gündelik deneyimlerini ve bu deneyimlerin arkasındaki “yaşantı dünyası”nı açıklamaktadır. Tüm bu teoriler ve yaklaşımlar, bireylerin yalnızca toplumsal yapının bir ürünü olarak ele alınamayacağını, aslında bu toplumsal yapıyı sürekli olarak yeniden inşa eden aktif aktörler olarak süreçte yer aldıklarını göstermektedir. Gündelik hayat sosyoloji, mikro düzeyde gerçekleşen etkileşimlerin, toplumsal düzenin ve kimliklerin makro düzeydeki inşa sürecinin temelinde nasıl bir rol oynadığını göstermektedir.

alınmaktadır.

2.1.3 Erving Goffman ve benlik teorisi

Erving Goffman², 20. Yüzyılın en önemli sosyologlarından birisi olarak bireylerin bir etkileşim esnasında nasıl davrandıklarını ve bu etkileşimler aracılığıyla nasıl kimlikler inşa ettiklerini ele aldığı derinlemesine analizler sunmuştur. Goffman; eserlerinde benlik kavramını yoğun bir biçimde işlediğinden teori, benlik teorisi olarak anılmaktadır.

² Erving Goffman 1956 yılında ilk temel eseri olan Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu isimli eserini 1949-1951 yılları arasındaki Shetland Adalarındaki alan çalışmasının ardından yayınlamıştır. 1961 yılında ulusal Akıl Sağlığı Merkezi’ndeki araştırmalarının yer aldığı Tımarhaneler isimli eserini yayınlamıştır. Goffman, 1962 yılında Kaliforniya Üniversitesi’nde Sosyoloji Profesörü, 1968 yılında Pensilvanya Üniversitesi’nde Benjamin Franklin, Antropoloji ve Sosyoloji Profesörü ve 1981 yılında ise en yüksek derece olan Amerikan Sosyoloji Derneği Başkanlığı unvanını almıştır (Slattery, 2014, s.188).

Benlik, Sembolik Etkileşim yaklaşımının ve Goffman'ın dramaturjik teorisinin en önemli konularından biridir.

Goffman, *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu (The Presentation of Self in Everyday Life)* (2020) isimli eserinde bireylerin toplum rolleri nasıl oynadıklarını ve rollerin sergilenmesi esnasında kullandıkları stratejileri ele almaktadır. Goffman bu çalışmada, bireylerin sosyal hayatlarını tiyatro sahnesinde sergilenmekte olan bir oyun olarak görmekte ve herkesin bu oyunun içinde bir rolü olduğunu savunmaktadır (Goffman, 2020a, s. 17-21). Benlik kavramı, Goffman'ın dramaturjik yaklaşımıyla şekillenmektedir. Tiyatro benzetmesinden yararlanan Goffman, sergilenen performanslara dair faaliyet alanlarını tanımlayarak, benlik sunumunu ve izlenim yönetimini bu alanlar üzerinden açıklar.

Goffman, bireylerin “ön sahne” ve “arka sahne” olarak iki ana alanda faaliyet gösterdiğini öne sürmektedir. Ön sahne, bireylerin içlerinde roller oynadıkları toplumsal karşılaşmalar ya da birlikteliklerdir (Giddens, 2012, s. 181). Sahnenin önü, gözlemciye performansla durumu tanımlamak için gerçekleşen sabit ve genel yolları içermektedir. Ön sahne, bireyin toplumsal normlara uygun biçimde sergilediği rolleri içermektedir. Bir öğretmen okulda gösterdiği disiplinli ve ciddi tavır, ön sahnede sergilenmekte olan bir performanstır. Bu performans, öğretmenin hem mesleki alandaki kimliğini koruma hem de öğrencilerin üzerinde bir otorite kurma amacı taşır (Goffman, 2020a, s. 73-82).

Goffman bireylerin bir gözlemci kümesi karşısında devamlı bulunduğu bir zaman dilimi süresince gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde az da olsa etkisi olabilen tüm eylemlerini anlatmak için *performans* kelimesini kullanır. Kişinin performansının, gözlemcilere durumu tanımlamak için genel ve değişmeyen bir biçimde işleyen bölümüne ise vitrin adını verir. Performansı esnasında kişi tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımı vitrindir (Goffman, 2020a, s. 33).

Goffman, teatral performanslar ile toplumsal hayatta bireylerin günlük eylemleri ve etkileşimler esnasında sergilenmekte olan eylemlerin türleri arasında benzerliklerin fazla olduğunu düşüncesi ile yaklaşımını geliştirmiştir (Ritzer, 2013, s. 64). Dramaturjik yaklaşımın üç önemli öncülü vardır. Birincisi, bir kişinin benliğine dair bilenebilecek tek şey kişinin bize gösterdiklerinden ibaret olmasıdır. Benliğin algılanışı, öteki kişilere sunulan işaretlerle dolaylı olarak gerçekleşmektedir. İkinci öncül, izlenim yönetimidir. Üçüncüsü ise, yüz yüze karşılaşmaların etkileşimleri bir düzene sokma eğilimi gösteren

özellikleridir. Benliğin sunumu etkileşimlere dair ahlaki zorunlulukları beraberinde getirmektedir (Allan, 2020, s. 90). Goffman'ın yapmakta olduğu ayrımlar ve tanımlamaların tiyatro terimlerinden oluşumu, bu durumu desteklemektedir.

Arka sahne ise bireylerin ön sahneye göre daha rahat oldukları, rollerine hazırlandıkları ve toplumsal maskelerini çıkardıkları alanı ifade etmek için kullanılmaktadır. Arka sahneler, tiyatrolardaki sahne arkasındaki ya da filmlerdeki kamera arkasındaki faaliyetlere benzemektedir (Giddens, 2012, s. 182). Arka sahnede bireyler, gerçekteki duygu ve düşüncelerini ön sahneye oranla daha özgür bir şekilde ifade edebilmektedir. Sınıfta ders anlatan öğretmen, ders arasında kendi meslektaşları ile sohbet ederken sınıftaki tavrına göre daha rahat ve öznel bir tavır sergileyebilmektedir. Bu durum, öğretmenin arka sahnede iken toplumsal rollerden geçici olarak uzaklaştığı anlamına gelmektedir (Goffman, 2020a, s. 113-120).

Goffman'ın benlik teorisi bireyin toplumsal rolleri oynarken kullandığı stratejileri de ayrıntılı olarak ele almaktadır. Benlik sunumu bu stratejilerden birisidir. Goffman ve pek çok sembolik etkileşimciye göre aktörler benliğin sahibi değildir. Benlik, yaşanan sahenin dramatik etkisiyle birlikte kişinin kim olduğuna ilişkin meydana gelen histir. Aktörler performanslarının seyirciler tarafından kesintiye uğratılabileceği ihtimalini farkındadır ve bu nedenle seyircileri kontrol etmek istemektedirler. Sundukları benlik ile seyircileri istedikleri biçimde yönlendirebilecek kadar güçlü etkisi olduğunu düşünerek hareket etmektedirler. Böylece aktörler seyircilerin aktörlerin istediği algıyı yaratabilecek biçimde davranmasını sağlayacaklardır. Goffman bu durumu izlenim yönetimi olarak tanımlamaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s. 120).

Benlik sunumu, bireylerin kendilerini başkalarına nasıl sundukları ve bu sunum aracılığıyla sosyal statü ve kimliklerini nasıl koruduklarını ifade etmektedir. Sosyal etkileşimler esnasında bireyin sürekli olarak izleniyor olması bireyin kendisini belirli bir şekilde sunmasını gerektirmektedir (Goffman, 2020a, s. 208-217). Örneğin bir belediye başkanı aday seçimi kampanyası esnasında seçmenlerine güvenilir olduğunu ve lider yeteneğine sahip olduğunu gösterme amacıyla planlanmış konuşmalar yapar ve kamuoyuna karşı belirli bir tavra sahiptir. Bu strateji, belediye başkanı adayının hem toplumsal rolünü korumak hem de seçmenler üzerinde olumlu bir etki bırakma amacını içermektedir.

Farklı toplumsal koşullar ve bağlamlara bağlı olarak bireyin benlik sunumu değişkenlik gösterebilmektedir. Birey, farklı bir sosyal grupta etkileşime geçeceği zaman, bu grubun beklentilerine uygun farklı bir benlik sunumu gerçekleştirebilmektedir. Birey iş ortamında resmi ve profesyonel bir tavra sahipken, arkadaş ortamında daha rahat ve samimi bir tavır takınabilmektedir (Goffman, 2020b, s. 31-39). Burada sözü edilen değişkenlik, bireyin sosyal kimliğini inşa ederken aslında esnek ve uyumlu olabileceğini de göstermektedir.

Goffman, *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu* adlı çalışmasının son kısmında “bireyin iki parçaya bölündüğünü”; bir taraftan “bir oyuncu” diğer taraftan ise “bir karakter, bir simge, performansın iletmeyi amaçladığı cesaret, güç ve diğer üstün niteliklere sahip” biri olarak ele alır ve düşünür, psikoloji disiplinin de olduğu gibi karakter ile benliğin aynı şeylermiş gibi ele alınmasına karşı çıkar. Ona göre, sahnelenen benlik, “sahne belli bir karakteri canlandıran bireyin başkalarına vermeye çalıştığı (genellikle güvenilir) bir imaj olarak” kabul eder. Bu noktada düşünür, sergilenen karakter sonucunda diğer insanların algısında kurulan imajın kişiyle ilgiliymiş gibi görünerek ilgili kişiyle ilgili bir benlik gibi görünse de gerçekte olan-biten bireylerin toplumsal ile kurduğu etkileşimdir. Canlandırılan karakter bir benlik atfetmeye yönlendirilerek, atıfla bir benlik sahne kaynaklı bir kurgu gibi görünse de gerçekte olan sahnenin ürünüdür (Goffman, 2020a, s. 234).

Aktörlerin gündelik hayat içerisinde sergiledikleri performanslarda ihtiyaç duydukları bir öteki vardır. Birey, bu benlik sunumlarında içinde bulunduğu koşullar doğrultusunda rollere bürünmektedir. Goffman (2014) bireylerin çoğu kez bir rolle, kurumla ya da grupta özdeşleşirken ve kendilerini bu toplumsal etkileşimleri aksatmayan ve bu toplumsal kurumları yüz üstü bırakmayan biri olarak görürken bireyin bunu ego sorunu haline getirdiğine söyler. Bir aksaklık olduğunda kişiliğine merkez teşkil eden anlayışlarda zedelenmeler görülebilmektedir. Bunlar, bireyin kişiliği ile ilişkili sonuçlardır. Bu performans düzeyindeki aksaklıkların üç farklı soyutlama düzeyinde sonuçları olduğunu söyleyen Goffman, bunları *kişilik*, *etkileşim* ve *toplumsal yapı* olarak tanımlar (Goffman, 2014b, s. 226-227)

Benlik teorisi aynı zamanda “yüz yüze etkileşim” (face to face interaction) kavramını da ele almaktadır. Bu kavram, bireylerin karşılıklı olarak birbirlerine nasıl davrandıkları ve bu davranışların sosyal kimlikleri üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Goffman (2020b),

etkileşim nesnesi olma işlevi taşıyan üç temel sosyal birimden bahsetmektedir. Bunların ilki *yüz irtibatı* ya da *karşılaşma*dır. Bu genel olarak “tek bir bilişsel ve görsel dikkat odağının” tüm katılımcılar için bağlayıcılık taşıdığının resmi olarak onaylandığı “sohbet halkalarıdır”. İkinci sosyal birim ise *sosyal ortam*dir. *Sosyal ortam*, hangi irtibatın kurulacağına ilişkin referansların çerçevesini belirlemekte olan ve daha kapsamlı olan “sosyal-psikolojik birimlerden” oluşmaktadır. Üçüncü sosyal birim ise *sosyal topluluktur*. *Sosyal topluluk*, çalışma içerisinde tüm detayları ile alınan tek sosyal birimdir. Başlangıçtaki anlamına ve çalışmanın sonlarına doğru başka bir anlam daha kazanmaya başlamıştır:

Varlıklarıyla *sosyal durumun* sınırlarını belirleyen ve aralıksız bir süre boyunca karşılıklı olarak birbirlerinin yanında bulunan bir grup insan olarak tanımlanmıştı; yani yeni dâhil olan kişinin orda konuşlanmış olan topluluğun katılımcısı haline gelebileceği ve herhangi bir yerdeki gözlemlene imkânlarını kullanabileceği bir çevre. Çalışmanın sonlarına doğru ise “topluluk” kavramı ilave bir anlam daha kazanmaya başladı. Bireyler, sosyal ortam içerisinde konuşlanmış bir sosyal durumda olmaları sayesinde normatif olarak yönlendirilmiş birçok şekilde davranışlarını değiştirebilirler. Birbirlerinin yanında bulunan insanlar böylece sırf bir insan yığını iken küçük bir topluma, gruba ve küçük bir sosyal örgütlenme katmanına dönüşürler (Goffman, 2020b, s.266).

Yüz yüze etkileşimler, Goffman’a göre bireyin kendisini ve başkalarını nasıl algıladığını belirleyen kritik anlar içermektedir. Bu etkileşimler esnasında bireyler arasında birbirlerine yönelik bazı beklentiler gelişmekte ve bu beklentilere uygun davranışlar sergilenmeye çalışılmaktadır. Örneğin, bir iş mülakatı esnasında, adayın kendine güvenen bir duruş sergilemesi, işverenin adayla ilgili olumlu bir izlenim edinmesini sağlayabilir. Bu tarz etkileşimler, bireyin sosyal hayattaki konumu ve kimliğinin şekillenmesinde rol oynayan temel unsurlardır (Goffman, 2019a, s. 5-15). Yüz yüze etkileşim esnasında, bireyler karşılıklı biçimde birbirlerinin davranışlarını gözlemlemekte ve bu gözlemler üzerinden sosyal beklentilerini şekillendirmektedirler. Goffman’a göre bu etkileşimler, bireylerin sosyal rollerini gerçekleştirdikleri ve toplumsal normlara uygun davranışlarda bulundukları kritik anlardır. Bu anlara bir tartışma ortamı örnek verilebilir. Tartışma esnasında bireylerin birbirlerinin yüzlerinde yer alan ifadeleri ve beden dillerini gözlemleyerek bu gözlem doğrultusunda verdikleri tepkiler, söz konusu etkileşimlerin bireyler arasındaki sosyal ilişkileri nasıl şekillendirdiğini göstermektedir (Goffman, 2020b, s. 28-36).

Sembolik Etkileşim teorilerinde Goffman tarafından vurgulanmakta olan bir diğer önemli kavram ise “karşılıklı bağımlılık” (mutual dependency) ve “eşzamanlılık” (co-presence) kavramlarıdır. Karşılıklı bağımlılık kavramı, bireylerin sosyal etkileşimler içerisinde birbirlerine bağımlı olduklarını ve etkileşimlerin başarılı olabilmesi için karşılıklı olarak birbirlerine uyum sağlamaları gerektiğini ifade etmektedir. Goffman, bireylerin sosyal etkileşimlerde birbirlerinin beklentilerini dikkate alarak hareket ettiklerini ve bu uyumun, etkileşimin sorunsuz devamlılığını sağladığını öne sürmektedir (Goffman, 2019a, s.47-54).

Eşzamanlılık kavramı ise, bireylerin eş zamanlı olarak bir arada bulunmaları ve bu birliktelik esnasında rollerini sergilemelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Goffman’a göre sosyal etkileşimlerin gerçekleşmesi için eşzamanlılık gerekli bir koşuldur. Bu koşul sayesinde bireylerin birbirlerini olan dikkatlerin arttığını ifade etmektedir (Goffman, 2020b, s. 88-95).

Benlik sunumu ele alınırken, Goffman’ın (2019b, s.54-66) benliğin bölgelerini ele alırken tanımladığı sekiz bölgeden bahsetmek faydalı olacaktır. Bu bölgeler, katılımcıların benlik sunumlarının anlaşılmasında etkili olacaktır. Bu süreçte özel alandan bahsedilirken mekânlardan söz edilmektedir. Ben merkezli bölgeleri ele alırken Goffman, öncelikle mekânsal olan bölgelerden başlayarak daha sonrasında mekânsal olmayan konulara doğru ilerlemektedir.

1. *Kişisel mekân*: Bu mekân bireyin çevresini çevrelemekte olan ve başka bir bireyin o bölgeye girişinin, bireyi hoşnutsuzluğa sürüklediği, bazı durumlarda bireyin kendisini geri çekmesine sebep olabilen ve bireyin kendisini köşeye sıkışmış hissetmesine yol açabilecek herhangi bir yerdir. Kişisel mekân ile ilişkili iddialar anlık durumlara göre çeşitlilik göstermektedir. İnsanla ilgili çalışmalarda kişisel mekânı ele alırken ben merkezli bir biçimde ele almak, temelli bir sahiplik olarak ele almak yerine bireyin mekânın merkez noktasına doğru harekete geçtiği “geçici ve durumsal bir özel alan” olarak ele almak en uygunu olacaktır (Goffman, 2019b, s.56). Kişisel mekân örneklendirilecek olur ise bu noktada bir alandaki oturma düzeni ele alınabilir. Bir mekânda her yer bomboşken başka bir bireyin yanındaki koltuğa oturmak rahatsız etmek olarak algılanırken, tamamen dolu bir yerde yalnızca bir koltuk boşken o koltuğa oturmak bu şekilde algılanmaz. İki kişinin

aynı alanda bulunması durumunda kişisel mekân mesafeler ile ilişkili hale gelmektedir.

2. *Park yeri*: Bu bölgede bireyler geçici iddialarda bulunmaktadır ve bu bölgede elde etme durumunda ya hep ya hiç durumu söz konusudur ve bu bölgenin sınırları iyi bir şekilde belirlenmiştir (Goffman, 2019b, s. 57).
3. *Kullanım mekânı*: Bu bölge bireyin doğrudan çevresinde bulunan ya da önünde yer alan ve o bölge ile ilgili hak iddiasının görünür bir biçimde o andaki ihtiyaçlardan dolayı bireye tanınmaktadır (Goffman, 2019b s.60). Örneğin bir fotoğraf çekileceği sırada birey ile fotoğraf makinesinin arasından birisinin geçmesi durumunda birey aradan geçen kişiden bu hareketi yapmamasını ve kendisinden özür dilemesini bekleyebilir.
4. *Sıra*: Bireylerin iddia sahibi oldukları bir konuda diğer iddia sahibi bireylere göre bazı durumlarda ayrıcalık gördüğü bir düzeni ifade etmektedir. Bu düzende bireyler belli sınıflandırmalara göre bir hak için sıraya girmektedir. Bazen kadınlar, çocuklar ve benzeri iken bazen o hak için önce kimin geldiği önemlidir. (Goffman, 2019b, s.60-61).
5. *Kılıf*: Bireyin bedenini örtmekte olan giysilerdir. Ben merkezli bölgeler arasında bizzat özel alan işlevi de görmektedir. (Goffman, 2019b, s. 63)
6. *Sahip olunan bölge*: Bireyin benliği ile özdeşleşmiş olan ve bulundukları bedeni süslemekte olan kişisel eşyalar olarak da isimlendirilen şapka, çanta, palto gibi nesnelerdir. Bu nesnelerle ilişki nihai bir denetim olarak değil o nesneye sahip olma durumu olarak ele alınmalıdır (Goffman, 2019b, s. 63).
7. *Bilgi özel alanı*: Bireyin, diğer bireylerin yanıdayken ulaşma kontrolünü elinde tutmayı umut ettiği gerçeklerdir (Goffman, 2019b, s.64)
8. *Sohbet özel alanı*: Bu alan bireyin başkaları tarafından bir sohbe ne zaman davet edileceği konusunda kontrole sahip olması hakkıdır. Bir bireyler topluluğunun herhangi bir sohbe başladıkları zaman sohbetin geçtiği ortamı başkalarının erişimine ve herhangi bir duyulmaya karşı koruma haklarıdır (Goffman, 2019b, s. 65).

Sonuç olarak, Erving Goffman'ın benlik teorisi, bireylerin toplumsal etkileşimler esnasında nasıl davrandıklarını ve bu etkileşimlerle sosyal kimliklerini nasıl inşa ettiklerini detaylı olarak ele almaktadır. Kullanmakta olduğu “ön sahne” ve “arka sahne” metaforları, bireylerin sosyal hayatlarını nasıl kontrol ettiklerini ve bu süreç içerisinde

hangi stratejileri kullandıklarının anlaşılmasında rol oynamaktadır. Benlik sunumu ve yüz yüze etkileşim gibi kavramlar, bireylerin sosyal hayatlarını anlamlandırma süreçlerinde etkin bir role sahiptir. Bu bağlamda Goffman'ın çalışmaları, sosyoloji alanında çok önemli bir yere sahiptir ve bireylerin gündelik hayattaki etkileşimlerini anlamak adına güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Benliğin sunumu ve inşası noktasında bireylerin bedenleri önemli bir rol oynamaktadır. Benliğin sunumu esnasında gerek giyim kuşam gerekse de jest ve mimikler esnasında beden ön plandadır. Bu çalışmada incelenen engelli bireylerin TikTok hesaplarındaki benlik sunumları ve gündelik hayat pratikleri noktasında da beden ve bedenin toplumsal inşasını anlamaya çalışmak önemlidir. Bu nedenle bir sonraki bölümde beden ve ideal beden imgesi tartışılmaktadır. Ancak beden ve bedene dair bireylerin kavrayışı, öznel düzeyle sınırlı kalmamakta; iktidarların beden üzerindeki egemenlik pratikleri ve düzenlemeleri, tarih içinde sergiledikleri tutum ve davranışlar ele alınmaktadır.

2.2 “İdeal Beden” ve “Öteki Beden”: Normalliğin İnşası

Her bireyin bedeni yalnızca kendisine ait gibi gözüксе de madalyonun diğer yüzüne bakıldığında, “beden” üzerinde yalnızca bireyin söz hakkına sahip olmadığı, bireyin bedeninin ve bireyin hayatının kontrol etmeye çalışan egemen güçlerin var olduğu ve bireyin bedeni üzerinde başka bireylerin de söz hakkı elde etmeye çalıştığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki, tek bir kişiye ait olan beden nasıl oluyor da yüzyıllar boyunca insanların hayatında bu denli tartışmalı bir yere sahip olabiliyor? Bireylerden bağımsız olarak düşünülmesi mümkün olmasa da insanın bedeniyle ilgili yapmak istedikleri, yapabilecekleri, bedeninin normal ya da anormal olduğu kararı gibi pek çok durumda birey farkında olsun ya da olmasın toplumsal olarak inşa edilen; iktidarın denetlediği ve şekillendirdiği bir alandır.

Çalışmanın bu bölümünde çalışmanın temel noktalarından birisi olan bedene, tarihsel süreçte yüklenen anlamlar, “normal beden”, “ideal beden” kavramlarının toplumsal olarak nasıl kavrandığı ve literatürde nasıl ele alındığı irdelenmeye çalışılmaktadır. Michel Foucault'un iktidar ve biyopolitika kavramları üzerinden beden olgusu ele alınmaktadır. İktidarların beden üzerinde egemenlik kurma çabalarının ve politikalarının tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümler ışığında “ideal beden” kavrayışını ele alır.

Öncelikle beden sözcüğü, sözlük anlamıyla “canlı varlıkların maddi bölümü, vücuttur”³ olarak ifade edilebilir. Ancak bu çalışmada bedenın sözlük anlamının çok daha ötesinde toplumsal ilişkilerin içerisinde yer alış biçimi ve bedene toplumsal gelişim ve dönüşüm süreçleri içerisinde nasıl anlamlar yüklendiğı anlaşılmaya çalışılmaktadır. “Normal” ve/veya “ideal” beden diye bir kavram gerçekten var mıdır? Bir bedeni normal ya da anormal olguları gerçekten tanımlar mı? Çalışmanın bu bölümünde bu sorulara da yanıt aranmaktadır.

2.2.1 İdeal beden imgesinin inşası

Beden her toplumda ve her tarihsel dönemde farklı bir algılanış biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. Sağlıklı beden, normal beden, anormal beden gibi pek çok tanımlama görmektediriz. Sağlıklı beden tanımlı yapmak için öncelikle sağlığın tanımını yapmak yararlı olacaktır. World Health Organization (WHO) sağlığı “sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam iyilik hali” olarak tanımlamaktadır. ⁴ Bu tanımla beraber sağlıklı beden tanımının sadece fiziksel olmadığı, diğer unsurlarla birlikte ele alınarak ortaya konması gerektiğı görülmektedir. Bülent Öngören, Sosyolojik Açıdan Sağlıklı Beden İmgesi isimli makalesinde sağlıklı beden algısının tıbbi ve biyolojik unsurlardan çok sosyal ve kültürler unsurlara dayandığını söylemektedir. Önceliğı hasta birey olan tıp anlayışı, tüketici bireyin önemli bir hale gelmesinin ardından “gündelik yaşamın tıplaştırılmasına ve bu tıplaşmanın tüketim unsuruna dönüşmesine neden olmuştur”. Bireye rağmen bireyin sağlığını korumayı hedefleyen bu anlayış, 1980’li yıllardan sonra yerini sağlıklı yaşam biçimlerinin oluşturulması ve bireylere bu yaşam biçimlerini ve sağlıklı davranışları benimsetmeyi hedefleyen bir anlayışa bırakmıştır (Öngören, 2015, s. 27).

Günümüzde gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte sağlıklı yaşamı hedefleyen bu anlayış kendisine daha geniş bir yayılım mecrası bulabilmektedir. Gerek geleneksel medya da gerekse de dijital medyada ve sosyal medya platformlarında karşımıza sıklıkla sağlıklı, zinde ve genç olmak için neler yapmamız gerektiğini vurgulayan içerikler çıkmakta;

³ <https://sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi: 30.06.2021

⁴ <https://www.who.int/about/governance/constitution> Erişim Tarihi: 30.06.2021

dolaylı yollarla güzel olma, genç kalma, zinde olma gibi mesajların baskısı yapılmaktadır. Nasıl sağlıklı ve normal bedenlere sahip olacağımızı vurgulayan bu içerikler ise “ideal” beden imgesinin inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada ideal beden imgesinin oluşması ve devamlılığının sağlanması için Özaltın’a (2003) referansla gerekli üç bileşenden söz edilebilir:

1. Beden gerçekliği: Genler ile ortaya çıkan ve fiziksel etkenler aracılığıyla şekillenen gerçeklikte var olan bedendir. Beden gerçekliği genetik faktörlere ve çevresel koşullara bağlı olarak değişim göstermektedir. Doğa, yaşam ve beslenme koşulları ile ilişkilidir.
2. Beden ideali: Bireyin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bedeninin gerçekliği ve sunumunu belli kural ya da standartlarla kıyaslaması sonucu ulaşmak istediği ideal bedendir. Birey bedeninin nasıl görünmesi gerektiğini düşünmektedir. Birey çevresindeki diğer bireylerin görünüşlerinin nasıl olması ‘gerektiği’ ile ilgili düşünceleri şekillendiren bir kişisel beden idealine sahiptir. Beden ideali de tıpkı beden gerçekliği gibi değişken bir yapıya sahiptir. Bedenle birlikte gelişen, değişen ve çevresel faktörlerle şekillenen bir yapısı vardır.
3. Beden sunumu: Bireylerin farklı sosyal ortamlarda bedenlerinin dış görünüşlerini (giysileri, davranışları ve duruş biçimleri vb.) nasıl bir performans ile sundukları meselesidir. Bireyler beden sunumlarının başka bireyler tarafından nasıl algılandıkları konusunda düşünebilmektedir (Özaltın, 2003, s. 5-11).

Yukarıda sunulan üç bileşene göre, “ideal” beden imgesinin oluşum sürecinde görsellik ön plandadır ve bedenın dış görünüşünün nasıl olduğu önemlidir. Görsellikten kurgulanan beden imgesi, bedenın yüzeysel bölümlerinden meydana gelmektedir. Çünkü toplumda kabul görme ve topluluğa ait olabilmek görünene bağlıdır. Günümüzde ideal birey ile kastedilen genellikle ideal bedendir. Bireyin “bedeniyle yüzleşmesi, varoluşsal manada kendi kendisiyle yüzleşmesi demektir” (Demir, 2017, s.14). Bu yüzleşme esnasında beden imgesi hem fizyolojik olarak bir kendiliğe hem de kültürel olarak bir kendiliğe sahip olarak, bedenın göstergesel bir nitelik sergilemesi halidir.

Beden imgesi, farklı ideolojilerin insanlar tarafından yeniden tasarlanarak vücut bulduğu ve vücut bulmuş ideolojik görüşlerin görünen halleridir. Bedenın dış görünüşünün bireyin kendi öznel algısına göre içsel bir sunumudur. Birey içinde bulunduğu durumlar, duygu ve düşünceleri içsel sunuma göre şekillenebilmektedir. Birey kendisini dış görünüşünden

kaynaklı olarak olumlu ya da olumsuz ruh hallerinde bulabilir. Beden imgesi üzerinde bireylerin genetik kodları, iş hayatları, hayat tarzları, yeme-içme alışkanlıkları gibi durumlar etkili olabilmektedir. Beden imgesi bireyin toplum içerisindeki beğeni, tutum ve davranışlarının sosyal öğrenme yoluyla elde etmesinden dolayı sosyal bir olgu olarak ele alınabilir (Öngören, 2015, s.28-31).

İdeal beden kavramı, toplumsal, kültürel ve sosyal çerçevelerde belirlenmekte olan, bireyin fiziki ve estetik olarak ulaşmaya çalıştığı normatif bir bedeni ifade etmek için kullanılmaktadır. Kavram, zaman içerisinde değişim gösteren toplumsal, kültürel, sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak farklı şekillerde inşa edilmektedir. Toplumda egemen olan güzellik anlayışı, sağlık ve güç algıları bu inşa sürecinde etkilidir. Bireyin kimliğini, toplumsal kimliğini ve sosyal konumunun belirlenmesinde rol oynamaktadır. Pierre Bourdieu'ya göre beden toplum bedeni nesneleştirmekte ve bireylerin bedeni başarı ya da başarısızlık ölçütü olarak değerlendirilmektedir. Modern toplumlarda bedenin, sağlıklı, genç, estetik açılarından ideal olarak kabul görmesi, bireyin ekonomik ve sosyal başarılarıyla ilişkilidir. Toplumun sınıflaştırılmasında bir araç olarak işlev görmektedir (Bourdieu, 1984, s. 190). Bu durum bireylerin bedensel özellikleri ve görünüşleri ile ilgili toplumsal baskının nedenlerini de açıklamaktadır. Bireyin bedeni, ideal beden standartlarına uygun olmadığı, toplum tarafından kabul görmediği takdirde birey bu kabulü almayı arzulamakta ve kendisini bu standartlara uygun hale getirmeye çalışabilmektedir. Bu uyum sağlanmadığı takdirde ise toplumsal ötekileştirme ve dışlanma ile karşı karşıya kalabilmektedir.

Bu bağlamda ideal beden, kavramı yalnızca estetik normlar ile şekillenmemektedir. Sağlık normları ve standartları ideal beden kavramı ile ilişkilidir. Modern tıp, bedenlerin ideal kabul edilmekte olan sağlık standartlarına uygun hale getirebilmesi için çeşitli normlar belirlemektedir. Kilo, vücut indeksi, vücuttaki olması gereken yağ oranı gibi belirteçler, bireyin sağlığını değerlendirmekle kalmayıp aynı zamanda ideal bedenin ne olduğunu da belirlemektedir. Bu konu Foucault (2007)'nin bahsetmekte olduğu iktidarların bedeni disiplin altında tutma arzusu ile ilişkilidir. Birey, ideal olan olarak ona sunulan imgeye ulaşmak için bedenini disiplin altına almaya yönlendirilmektedir.

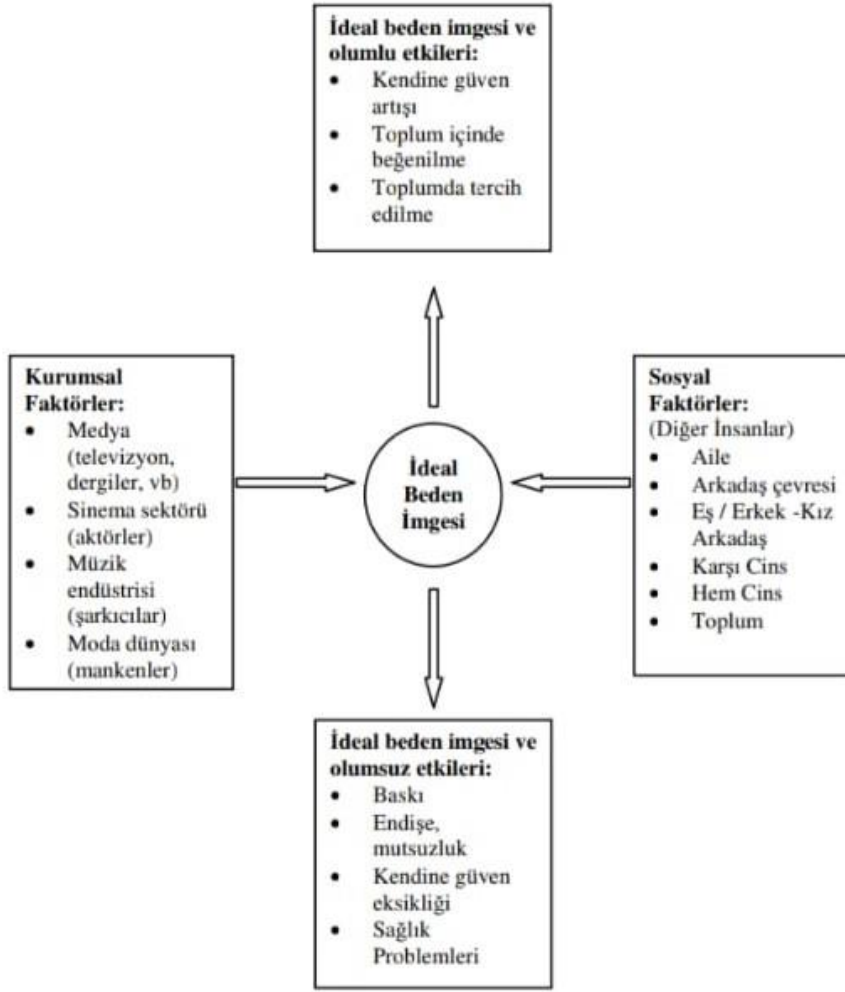
Engelli bedene sahip bir birey için bu ideal beden imgesine ulaşma çabası daha zorlu bir süreçtir. Wendell'e (1996) göre "ideal beden, modern toplumda bireyin kabul görmesi için sahip olması gereken bir standarttır; engelli bireyler bu standartlara uymadıkları için

toplumsal dışlanma yaşarlar” (1996, s. 58). Söz konusu dışlanma süreci, fiziksel yetersizlik ve farklılıklara ek olarak sosyal ve kültürel anlamlara da dayanmaktadır. Wendell bu durumun *görünmeyen bir dışlanma süreci* olduğunu ve bu fiziki farklılıkların toplumsal alandaki anlamının bireyin kimliği üzerinde doğrudan etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda normallik ve ideal beden kavramlarının inşasında, engellilik bir bozukluk, standart dışılık olarak görülse de engellilik topluluğu bu kavramları reddetmekte ve kendi bedenleriyle toplumsal hayatta kabul görmek için farklı yollar izlemektedir. Wendell’e (1996) göre engellilik çalışmaları, beden politikalarına bir karşı duruş ve alternatif beden anlayışları geliştirmek için çabalamaktadır (Wendell, 1996, s. 102). Bu direniş sürecinde sosyal medya aracılığıyla, aktivizm ve sanat yoluyla bedenlerini yeniden inşa ettikleri ve dışlanma süreçlerine karşı mücadele ettikleri görülmektedir.

Medya, sosyal medya platformları ve popüler kültür, ideal beden inşasında etkin bir rol oynamaktadır. Reklam içerikleri, televizyon programları, diziler, sosyal medya platformları, moda endüstrisi, toplumda kabul edilmekte olan ideal beden standartlarını bireylere ulaşmaları gereken bir hedef olarak sunmaktadır. Çevresel ve bireysel pek çok faktör bu hedef ulaşma sürecinde etkili olmaktadır. İdeal beden imgesinin inşa sürecinde etkili olan birçok etmen vardır. Bu konuyla ilgili yapılan “İdeal beden imgesini oluşturan sosyal ve kurumsal faktörler ve bu idealin bireyler üzerindeki etkileri” isimli çalışmada sosyal ve kurumsal faktörlerin üzerinde durularak katılımcılarla yapılan görüşmeler ışığında Şekil 1’de yer alan şekil ortaya konmuştur.

Şekil 1

İdeal Beden İmgesinin Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Bu İdealin Bireyler Üzerindeki Olumlu/Olumsuz Etkileri

Kaynak: Atik ve Örtten, 2008, s.32.

Şekilde bireylerin zihinlerinde ortaya çıkan ideal beden imgesinin oluşumunu etkileyen çevresel faktörler ve ideal bedene sahip olma ya da olmama durumunun bireyler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri yer almaktadır. Güzellik ve ideal beden algısının oluşum sürecinde kurumsal ve sosyal faktörler yer almaktadır.

Atik ve Örtten'in (2008) çalışmasına göre bireylerin eğitim düzeyinin yüksekliği dış görünüşe verilen önemi azaltmamaktadır. Bireylerin iş hayatlarında veya sosyal hayatlarında ideal görünümlere sahip olmalarının önemli olduğu kanısında oldukları görülmüştür. Çalışma katılımcıların iş görüşmelerinde ideal beden ölçülerine sahip olmanın kendilerine avantaj getirdiğini söylemelerinden yola çıkarak bu konunun ele alınması gereken önemli bir toplumsal konu olduğunu da ifade etmektedir. Çalışma ideal beden imgelerinin 20-30 yaş aralığında hem kadın ve hem de erkek katılımcıları etkilediğini ve katılımcıların ideal görüntülere ulaşabilmek için çabaladığını ifade etmektedir (Atik ve Örtten, 2008, s. 31-33).

İdeal beden kavramı, bireylerin bedenlerinin görünümlerine yönelik toplumsal baskı ve denetim mekanizmalarının bir sonucu olarak şekillenmektedir. Bu süreçte, estetik, sağlık, cinsiyet ve toplumsal statü gibi faktörler etkili olmakta ve bedenin devamlı olarak kontrol altında tutulmasını gerektiren bir toplumsal norma dönüşmektedir. Bedenin idealleştirilmesi süreci, bireyin toplumsal kabulü ve statü kazanması için bir araç görevi görürken, aynı zamanda ötekileştirilme ve toplumsal dışlanma ve ayrımcılığında bir aracına dönüşmektedir. Normallığın ve ideal beden imgesinin toplumsal olarak yeniden üretimi, iktidar ilişkilerinin ve ideolojik süreçlerin etkisindedir ve bu toplumsal rollerin ve kimliklerin şekillendirilmesinde rol oynamaktadır.

2.2.2 İktidarların “beden”e yaklaşımı

Beden, bireyin içinde yaşadığı toplumdaki egemen güçlerin, iktidar sahiplerinin de dikkatini çekmektedir. İktidarlar, insan bedeni üzerinde bir denetim mekanizması kurmaya çalışmaktadırlar. Bu denetim mekanizması, mevcut gücün devamlılığını sağlamak ve insan bedeni üzerinde söz hakkına sahip olma arzusundan kaynaklanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde iktidarların rolü, bedene yaşama hakkı tanımak, bedene işkence etmek gibi uygulamalardan bedeni güçlü hale getirmeye, bedeni denetlemeye ve düzenlemeye çalışmaya dönüşmüştür.

Michel Foucault, bedenin iktidar ilişkilerinin bir yansıması olarak karşımıza çıktığını ve bu ilişki ağının, insan bedeni üzerindeki disiplin ve kontrol mekanizmaları ile gerçekleşmekte olduğunu savunan düşünürlerden birisidir. Bu bölümde iktidarların “beden”e yaklaşımının tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişim ve dönüşümler ele alınmaktadır. Bu noktada Foucault’nun iktidar ve disiplin anlayışı bağlamında beden politikaları ve engellilik bağlamında beden politikalarının nasıl şekillendiği açıklanmaya çalışılmaktadır.

17. Yüzyıl öncesinde iktidar sahiplerinin beden üzerindeki egemenliği cezalandırma ve işkence yöntemleriyle sağlanmaktadır. Cezalandırma süreci izleyicilerin önünde suçlu kişiye yapılan çeşitli işkenceler ve acımasız infazlarla sürdürülmekteydi. Cezalandırma süreci törensel bir şekilde gerçekleştirilmekteydi. İnsanların bedenlerindeki farklılıklardan veya engellerinden dolayı cadı, büyücü vb. ithamlarla suçlu ilan edildiği ve öldürüldüğü dönemlerden sonra zaman içerisinde cezalandırmanın törensel yönü kaybolarak yeni usuller ve yönetim şekilleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Foucault, 1992, s.9). İktidarlar, ölümler üzerinden değil yaşayanlar üzerinden bir denetim kurma eğilimine

girmiştir. Zamanla bu durumun üzerindeki sosyal etkiler artmıştır. Artık bireyi yaşatması gereken bir iktidar modeli kendini göstermeye başlamıştır. Savaşlar hükümdarlar adına değil, halklar adına yapılmaya başlamış ve “yaşayabilmek için öldürme” düşüncesi pek çok devletin stratejisine dönüşmüştür. Bu stratejide esas olan “egemenliğin hukuksal varlığı değil, bir halkın biyolojik varlığıdır” (Foucault, 2007, s. 101). Biyolojik varlığa yaklaşım ise olumlu bir yerden yani sağlıklı olma, zinde olma gibi tıp ve medya ve benzeri kuruluşların söylemleriyle üretilmektedir.

Foucault’ya göre modern toplumlarda iktidarın en önemli araçlarından birisi beden üzerindeki denetimdir. İktidarın yeniden üretim sürecindeki temel konak bedendir. *Disiplin ve Ceza* (1977) isimli eserinde bireylerin bedenlerinin normatif kurallar çerçevesinde nasıl şekillendirilip, denetlendiğini detaylandırmaktadır. Modern toplumlarda beden üzerinde çeşitli kurumlar (okullar, hastaneler, hapishaneler vb.) aracılığıyla denetim sağlanmaktadır. Engelli bedenler, toplumun normatif standartlarına uygun görülmedikleri için devamlı olarak denetim altına alınarak, düzeltici müdahaleler ile normatif standartlara uygun hale getirilmeye çalışılır (Foucault, 1977, s. 194). Engelli beden tedavi ve rehabilitasyon gibi mekanizmalar ile normatif standartlara getirilmek istenmektedir. Engelli bedene yapılan tıbbi müdahaleler ve rehabilitasyon süreçleri engelli bedenin toplum için bir şeyler “üretebilen” bir üyesi haline gelebilmesi amacıyla gerçekleştirilen bir disiplin aracıdır.

Foucault, hukuki öznelerle uğraşmayı bırakıp canlı, biyolojik bedenlere ilgisini yöneltip, ölüm tehdidini bir kenara bırakarak yaşamın sorumluluğunu sırtlanan bir iktidar modeli ile karşılaştığımızı söylemektedir (Kaplan, 2021, s. 178). Otorite sahibi olan kişi bireylerin kendine itaati için kaba kuvvet kullananlardan farklıdır. “*Otorite*, karmaşık bir toplumsal bağımlılık sürecini ifade eder” (Sennet, 2011, s.42) ve otorite sahibi kişiye gönüllü bir itaat durumu söz konusudur. Kişiler karizmatik otorite biçimleri karşısında otoriteden aşağıda yer alanlar kendilerindeki eksik ve çalışmaz durumda olan şeylerin otorite sahibi tarafından tamamlanacağına ve sorumluluğu otoritenin üstleneceğine inanmaktadırlar (Sennet, 2011, s.42). Bireylerin gönüllü itaatini elde eden iktidarın yaşam üzerindeki iktidarı iki kutupla birlikte gelişmiştir. Birbiriyle ilişki içerisinde bağlantı noktaları ile birbirine bağlı bu iki kutuptan ilkinde iktidar bedeni bir makine olarak görmektedir ve bu makine bedeni merkeze almıştır. Bu anlayışta beden terbiyesi, bedenin yetenekleri ve güçlerinin arttırılıp ortaya çıkarılması disiplinleri şekillendiren iktidar

yöntemleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu anlayış *insan bedeninin anatomo-politikasıdır*.

17. Yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ikinci kutup ise biyolojik süreçlerin temelini meydana getiren ve canlının mekaniğinin yani biyolojik faktörlerinin etkisindeki bir bedeni merkeze almaktadır. Doğum ve ölüm oranları, bireylerin yaşama süresi, sağlık durumları, bollaşma ve bu süreçleri etkileyebilecek her şey önemli hale gelmiştir. Bu süreçlerin sorumluluğunun üstlenilmesi pek çok denetim ve müdahale yöntemleri ile gerçekleşmektedir. Bu durum da “nüfusun *biyopolitikasıdır*”. Doğurganlık, bireylerin yaşama süresinin uzaması, kamu sağlığı, barınma ve göç sorunların belirmesiyle birlikte iktidarlar bedenleri boyundurukları altına almak ve nüfusun denetimi için birçok teknik geliştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte “biyoiktidar” çağı kendini göstermeye başlamıştır (Foucault, 2007, s. 102-103). Biyopolitika, devletin ve iktidar mekanizmalarının toplumsal hayatta nasıl bir yer edindiğini anlama noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Bireylerin biyolojik varlıkları üzerinde denetime sahip olma ve onları yönetme stratejilerini ifade etmektedir. Modern toplumlarda iktidarlar, bireylerin yaşamı, bedensel varlıkları, sağlıkları, üretkenlikleri ve nüfusları üzerinde bir yönetim gücüne sahiptir. Bu yönetim şekli ile toplumu disiplin altında tutarak, biyolojik varoluşlarını düzenlemekte ve kontrol etmektedir. Foucault biyopolitikayı, tanımlarken disiplinin bireyin bedeni üzerindeki etkisini genişletmekte olan ve topluma ait bütün biyolojik süreçleri kapsamakta olan bir iktidar biçimi olduğunu ifade etmektedir (Foucault, 2007, s. 149).

Lemke biyopolitika’yı şu şekilde açıklar;

Biyopolitika, basit bir biçimde özel bir politik etkinlik ya da politikanın hayat süreçlerinin yönetimi ve düzenlenmesiyle ilgilenen bir alt dalı olarak etiketlenemez. Biyopolitikanın anlamı bir yandan politika ile hayatın, kültür ile doğanın, soyutun alanı ile sorgulanamaz olanın, öte yandan da ahlakın alanı ile yasal eylemin arasında daima olumsal, daima kırılgan olan farkı görünür kılma yeteneğinde yatar (Lemke, 2017, s.50-51).

Foucault, “biyopolitika” kavramını metinlerinde farklı anlamlarda kullanmaktadır. Genel olarak bakıldığında biyopolitika kavramının üç farklı boyutta kullanımı görülebilmektedir. İlk olarak egemen gücün yeni bir ifadesiyle nitelenen güç ve iktidar ilişkileri tarafından yeniden şekillendirilmesinden bahsetmektedir. Bireylerin hayatı ve ölümü üzerinde uç durumlarda söz sahibi olan ve bazı durumlarda bireylerin hayatlarını sonlandırabilen bir iktidar modeli vardır. Bireylerin hayatlarını “yönetir, korur, geliştirir

ve besler”. İkinci boyutta ise modern ırkçılığın yükselişinde biyopolitika mekanizmalarına merkezi ve önemli bir rol vermektedir. Irkçılık biyoiktidar ekonomisi için önemli iki işleve sahiptir. İlk işlevinde toplumu homojen bir biyolojik bütünlük olarak ele alan ve bu bütünlüğün içinde de bölünmelere olanak sağlayan çatlaklar yaratmaktadır. Böylece yaşaması gerekenler ve ölmesi gerekenler arasında bir çizgi çizer. İkinci işlevinde ise “ne kadar çok öldürürsen o kadar çok yaşarsın” tarzında olumlu bir ilişki oluşturmaya çalışmaktadır. Irkçılık bir kişinin ölümü ile doğrudan ilişkisi olan bir başkasının sağlık durumunu, yaşamaya devam etmesini konumlandırır. Üçüncü boyutta ise toplumsal düzenlemelerin liberal halleri ile birlikte görülen istisnai bir yönetim sanatına göndermede bulunmaktadır. Foucault’ya göre liberalizm yalnızca bir ideoloji değildir, halkın yönetilmesine ilişkin “özel bir sanattır” (Lemke, 2017, s. 54-69).

Biyopolitikadaki önemli unsurlardan birisi, iktidarın bedenini yalnızca disipline edilmesi ile ilgilenmeyip aynı zamanda hayatın yönetimiyle ilgilenmesidir. Sağlık, biyopolitik bir alan haline gelmektedir. Devletler, halk sağlığı politikalar ve tıbbi uygulamalar ile nüfusun genel sağlık durumlarını kontrol etmektedir. Bireyin hem bedensel hem de toplumsal varoluşlarını etkileyen bir mesele haline gelmektedir. Foucault, sağlık ile ilişkili müdahalelerin bireysel beden ile sınırlı kalmayarak, toplumun geneli biyolojik düzenini koruma hedefine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Halk sağlığı önlemleri, aşılama, salgın hastalıklar ile mücadele ve nüfus düzenleme politikaları, iktidarların biyolojik yönetim biçimlerinin bir parçasıdır (Foucault, 2007, s. 181). Söz konusu politikalar bireyin sağlığını korumayı hedeflerken, bir diğer açıdan da toplumun biyolojik devamlılığını garantilemeyi hedeflemektedir.

Biyopolitikanın ortaya çıkmasıyla birlikte bireyleri kontrol ve baskı altında tutmayı hedefleyen iktidar mekanizmaları nüfus düzenlemeleri ile bu kontrole yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu noktada rızanın imalatı gerekmektedir. Nüfus, yönetimsellik ile birlikte politik bir özne konumuna gelmektedir. “Bedenin şekillendirilmesi gibi, nüfusun da şekillendirilmesi mümkündür”. Foucault için nüfus, diğer öğeleri koşullandıran bir temel öğedir. Canlı bir varlık olarak kendi “doğallığı” içinde yaşamına devam ediyor gibi gözüken nüfus, aslında tam aksine üzerinde çeşitli ayarlama ve düzenlemelerin yapılabileceği bir süreçler bütünüdür ve bu düzenlemelere olanak tanıyan bir “ortam”dır (Özmkas, 2018, s.148-150).

Biyopolitika, cinsellik ve üreme süreçlerini denetlemekte olan bir iktidar biçimidir. Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* isimli eserinde ifade ettiği gibi, modern iktidarlar, bireylerin cinsel hayatlarını kontrol etme ve düzenleme ile nüfusu denetim altına almaktadır (Foucault, 2007, s. 105). Cinsellik, yalnızca bireysel bir konu olarak ele alınmaz, toplumsal düzenin korunması ve devamlılığında önemli bir etken olarak ele alınır. Cinsel davranışlar, doğurganlık ve üreme politikaları, biyopolitikanın merkezinde yer alan öğelerdir ve devletin nüfusa yönelik yönetim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda modern devlet, nüfusun hem biyolojik hem de sosyal yapısını yönetmekte ve toplumsal normlara uygun bir toplumsal düzen sağlamaktadır.

18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bireylerin bedeninden ziyade “nüfusu kolektif bedenine” yönelmekte olan bir iktidar modeli ortaya çıkmıştır. Foucault nüfus ile bağımsız bir biyolojik bedeni tarif etmekteydi. “Ölüm ile doğum oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve refahın üretimiyle dolaşımı gibi kendi süreçleri ve fenomenleri tarafından şekillendirilen bir toplumsal beden (Lemke, 2017, s. 57). Bu toplumsal bedenin oluşum sürecinde bireyler tek başına değildir. Beden politikasında herkes bir başkasının da kaderini etkilemektedir.

Biyopolitika, normal ve ideal beden kavramlarının oluşumunda da rol oynayan bir faktördür. Modern toplumlar, bedensel normları şekillendirirken toplumsal düzenin sürekliliğini sağlama amacıyla belirli standartlar üzerinden hareket etmektedir. Bu normlar, ideal bedenin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği ile ilişkili bir düşünce birliği oluşturarak bireylerin bu normlara uygun hale getirilmesini amaçlamaktadır (Foucault, 2007, s. 213). Bu noktada normallüğün inşası, biyopolitik iktidarın bireyin bedeni üzerindeki denetim ve kontrolünü sıkılaştırırken, eş zamanlı olarak anormal olarak tanımlanmakta olan bedenin ötekileştirilmesi ve dışlanmasına sebebiyet vermektedir. İdeal beden inşa edilirken sağlıklı, üretken ve toplumun belirlediği cinsel ve toplumsal rollere uygunluk aranmaktadır. Engelli beden ise bu noktada toplumun normatif standartlarının dışında kalmakta ve biyopolitik kontrol ve disiplin mekanizmaları aracılığıyla denetlenmesi ve yönetilmesi gereken beden olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte, engellilik gibi bedensel farklılıkların, toplumsal düzene aykırı olan bir problem olarak ele alınmasını ve engelli bireylerin birçok müdahale sürecine tabi tutulmasına sebep olmaktadır (Foucault, 2007, s. 220).

Foucault'nun ideal beden inşası düşüncesine ek olarak Susan Wendell (1996) de normallığın inşası ve engellilik noktasında ideal beden anlayışının toplumsal gücüne dikkat çekmektedir. Wendell'e göre, ideal beden sadece fiziksel güzellik ve işlevsellik üzerine inşa edilmemektedir. Toplumsal kabulün de önemli bir unsurudur. Engelli bireyler, toplum tarafından inşa edilmiş bir ideal bedene uyum sağlama baskısı ile, tıplaştırılmış bedenlerinin denetimi ile karşı karşıya kalmaktadır (Wendell, 1996, s. 94). İdeal beden algısı yalnızca sağlıklı ve üretken bedeni teşvik etmemekte, engelli bedenin de dışlanmasına neden olmaktadır. Bu durum, engelli bedenin toplumsal konumunu zayıflatan bir durumdur. Engelli bireyler kamusal alanlardaki bedensel normatif standartlara karşı durarak, bedenlerini yeniden tanımlama sürecine girebilmektedir. Bu süreç normallik ve ideal beden anlayışının da sorgulanmasına sebep olmaktadır. Bu sorgu ve direniş süreçleri, yalnızca fiziksel olarak değil, toplumsal hayattaki değişimler için de önemli bir nokta olarak değerlendirilmelidir (Wendell, 1996, s. 102).

Beden, başkaları tarafından gözetlendiği kadar aynı zamanda gözetleyen konumdadır. "Başkaları üzerinde/n yansıyan ayna, bireyin kendi bedenine açılan tek yoldur". Bu noktada bahsedilen ayna hem görüntünün ana kaynağını hem de görüntüyü izleyen özneyi tüketici döngüsünün içine dâhil etmektedir. Modern toplumlarda görsellik üzerinden kurgulanan beden olgusu, her zaman bir eksiklik barındıran ve kusurluluk halinin sürekli olduğu bir durumun da öznesidir. Bireye aşılana yetersizlik düşüncesi "varlığa müdahil olan bedeni kendinden menkul ayrıcalıklı ve mücadeleci bir karaktere evirir." Bu karakterin zaman içerisinde birincil konuma gelerek gerçek karakterin yerini alıp karakteri görüne indirgemesi durumu söz konusudur. Bireyin aynada gördüğü yansıma bireye hayaller dünyasının kapısını aralamak suretiyle ona hayaller yüklemektedir. Aynadaki yansıma toplumun beklentilerini, standartlarını ve sınıflandırmalarını da içerir. İçinde bulunduğu dönemin hâkim özelliklerini, kendine özgü dilini yansıtır. Modern birey modernitenin kendisi olan bir aynaya bakmaktadır (Demir, 2017, s. 33-38). Aslında birey, aynada kendisini gözetlemektedir. Bu bağlamda bir gözetimden söz etmek mümkündür. Gözetim kavramını açıklamak için Foucault'nun gözetim (surveillance) kavramı ele alınmaktadır.

Gözetim, modern toplumlarda bedenin devamlı olarak denetlenebilmesi ve kontrol altına alınması ile ilişkilidir (Foucault, 1977, s. 195). Engelli bireyler bu denetime sıklıkla tabi olmaktadır. Bu denetim sürecinde, engelli bireylerin davranışları, becerileri ve toplumsal

hayata uyumları devamlı olarak gözetim altında tutulmaya çalışılmaktadır. Bu denetim sürecinde okulları, hastaneler ve rehabilitasyon merkezleri gözetimin en açık şekilde işlemekte olduğu yerlerdir. Bu gözetim süreci engelli bireylerin, bedensel yeterliliklerini sorgulayan ve normalleşmelerini amaçlamakta olan bir kontrol biçimidir. Bu noktada Foucault'nun *panoptikon* kavramı ele alınabilir. Engelli bireyler, devamlı olarak bir izlenme sürecinde oldukları düşüncesi ile hareket ederek kendilerini toplumsal normlara uyarlama çabası içerisine girmektedirler (Foucault, 1977, s. 201). Foucault'nun *Disiplin ve Ceza* isimli eserinde geliştirmiş olduğu panoptikon kavramı, bireylerin sürekli bir gözetimde altında tutulduğu bir toplumsal düzeni ifade etmektedir. Bu toplumsal düzen, bireyin davranışlarını kontrol etmektedir. Davranışlarını toplumsal standartlara uyum için düzenlemesini sağlamaktadır (Foucault, 1977, s. 206).

Panoptikon kavramı ele alınırken, 1785 yılına gidildiğinde Samuel Bentham tarafından hapisane prototipi olan bir bina tasarlanmaya başlar. Kardeşi Jeremy Bentham ile beraber tasarladıkları bu hapisane prototipi imparatorluğun kendi halkını kontrol altına alıp bir otorite sistemi oluşturmaya çalışmasının bir sonucudur. Tasarımın içinde yer alan sistemler Jeremy Bentham tarafından tasarlanmıştır. Amacı gözetleme ve denetim olan bu yapıya “bütünü gözetlemek” anlamına gelen *panoptikon* denmektedir. Buradaki temel düşünce geniş kitleleri kontrol altına alabilmektir. “Görünmeden gözetleme” ilkesi ile oluşturulan bu planda, gözetleyici gözetleme noktasında bulunmasa, orada bulunup gözetlemese bile, kişilere sürekli olarak gözetlendiği hissi verilmektedir. Böylece kişi kendisini otorite sahiplerinin istediği biçimde kontrol etmektedir. Yuvarlak binanın orta kısmında yer alan gözetleme kulesinde kullanılan ışık ve pencere sistemleri ile gözetleyici tamamen görünmez kılınmıştır. Herkesi istediği noktadan görebilen gözetleyici aslında sistemde iktidar rolündedir (Özdel, 2012, s. 23-24). 1791 yılında Jeremy Bentham'ın Panoptikon isimli kitabında da bahsettiği üzere Panoptikon gözetim konusunda önemli bir kavram haline gelmiştir. Gözetim bir denetim aracı olarak kullanılırken amaç bedensel kontrolün çok daha ötesindedir. Zihinlerin ele geçirilmesi için bir yol olarak kullanılmaktadır (Göker, 2016 s.974).

Söz konusu gözetim süreci engelli bireyler üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Engelli birey, bedeninin performansının devamlı olarak değerlendirmeye tabi tutulduğu düşüncesi ile performansını kanıtlamaya çalışabilmektedir. Toplumun normallik standartlarına uygun bir performansa sahip olduğunu göstermeye çalışabilmektedir.

Michel Foucault'nun beden ile ilişkili politikaları ve iktidar kavramları, engellilik çalışmalarında önemlidir. Engelli bireyler, normatif sınıflandırmaların dışında konumlandırılmış bedenler olarak toplumsal hayatta sıklıkla denetim ve kontrol mekanizmaları ile karşılaşmaktadırlar. Bu süreçte Foucault'nun kullanmakta olduğu iktidar, biyopolitika ve gözetim kavramları, engelli bedene yönelik toplumsal yaklaşımların anlaşılmasına olanak tanırken, engelli bireylerin damgalanma süreçlerine ve toplumsal standartlara uyum sağlamaları için maruz bırakıldığı süreçleri de görünür kılmaktadır. Engellilik, yalnızca fiziksel ya da zihinsel farklılık hali değildir. Toplumsal bir iktidar ilişkisi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Foucault'nun beden yaklaşımı, engelli bireylerin karşılaştığı toplumsal baskı ve önyargıları ve bu süreçlerde geliştirdikleri karşı duruş biçimlerinin anlaşılmasına da olanak tanımaktadır.

2.2.3 “Öteki”nin hikayesi: damgalanma

Öteki sosyal bilim disiplinleri içerisinde önemli yere sahip olan bir kavramdır. 1980 sonrasında sosyal bilimlerdeki öteki kavramı, kimlik politikaları, göç, ayrımcılık, feminizm, LGBTQ+ hakları ve postkolonyalizm gibi çalışmalarda daha yoğun tartışılmaktadır. Çünkü ötekileştirmenin bireyler veya gruplar üzerinde yaratabileceği dışlanma, damgalanma ve marjinalleşme etkileri, bu tartışmaların merkezinde yer alır. Batılı bilgi üretim geleneği ikili karşıtlıklar üzerinden bilgi üretirken grup kimlikleri de biz/onlar ayrımı ikili karşıtlığı üzerinden yapılandırılır. Biz/onlar karşıtlığında onlar olumsuz değerlerle ikincil statüye atılırken, ötekileştirme süreci devreye girer. Böylelikle ötekileştirme, bir grubun veya bireyin, toplumsal normlar ve değerler çerçevesinde “bizden olmayan” olarak konumlandırılır. Azınlıklar, dini gruplar, cinsiyet veya sınıf temelli farklılıklar, engelliler gibi farklılıklar ötekileştirme süreçlerinde önemli parametreler olarak karşımıza çıkar.

Normallik, bireylerin bedensel ve zihinsel farklılıklarını dışlayan ve belirli standartların dışında kalan bedenleri dışlayan ve olumsuz değerler atfeden bir anlayışa dayanır. Bireylerin toplumsal hayat içerisinde kabul görmeleri için uymaları gereken, beden, davranış ve fikir standartlarının bir ürünü olarak normallik kavramı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu norm ve davranışlara uymayan bireyler “anormal”, “sapkın” ve “öteki” gibi etiketler ile karşılaşmaktadır.

Bedenin toplumsal algılanış biçimi, normallik kavramının önemli unsurlarından birisidir. Bedene ilişkin normlar, tarihsel süreç içerisinde sağlık, güzellik, estetik ve cinsiyet rolleri

üzerinden belirlenmiştir. Modern toplumlarda dayatılan ideal beden imgeleri, bu normallik kavramının inşasında etkin rol oynamaktadır. Susan Bordo (1993), ideal beden imgesinin medya, popüler kültür ve tüketim toplumları aracılığıyla yeniden üretildiğini ifade etmektedir. Özellikle kadın bedeni, zayıflık ve gençlik gibi normatif standartlara uymaya zorlanmakta ve bu standartların dışında kalan bedenler anormal olarak değerlendirilmektedir (Bordo, 1993, s. 15). Bu tarz durumlar, bireylerin bedenlerine yönelik toplumsal ve bireysel baskıyı arttırarak bedensel normallliği içselleştirmelerine yol açabilir.

Bedenin normallliği, yalnızca güzellik ve estetik standartlarla belirlenmemektedir. Bu bağlamda sağlık, işlevsellik ve üretkenlik gibi unsurlar da önem taşımaktadır. Susan Wendell (1996), işlevsel ve sağlıklı bir bedenin, bedensel normların merkezinde yer aldığını ve ideal olanın dışında kalmış bedenlerin “anormal” olarak sınıflandırıldığını ifade etmektedir (Wendell, 1996, s. 34). Bu sınıflandırmalar ve ideal ve normal olanın tanımlanması hususları, engelli bireyler için önem taşımaktadır. Engelli beden, pek çok toplumda toplumsal normun dışında kalan olarak kabul edilerek, tıbbi müdahalelere, dışlanmalara, ötekileştirilmelere ve marjinalleştirilmelere maruz bırakılmaktadır.

Rosemarie Garland-Thomson (1997), engellilik ve normallliği ele alırken, “normal beden” kavramının toplumsal bir inşa ile ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu süreci beden politikaları ve görsel standartlar üzerinden ele alarak bu inşa sürecinin bireyler üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bu inşa sürecinde, Batı toplumlarında idealleştirilmiş olan bedensel standartlar ve işlevselliklerin şekillendirici rol oynadığını ve bu standartların dışında kalan bedenlerin dışlandığını ifade etmektedir (Garland-Thomson, 1997, s. 12-23). Normallüğün inşası, bireyler arası sınıf farklarını ve eşitsizlikleri yeniden üreten ve bedensel farklılıkları ötekileştiren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli bedenin ötekileştirilmesi, yalnızca fiziki bir farklılıktan kaynaklanmaz, aynı zamanda toplumun dayatmakta olduğu normallik standartlarının dayatmakta olduğu bir ötekileştirme sürecinden kaynaklanır. Garland-Thomson’a göre, engellilik ve normallik arasındaki ilişki, toplumsal farklılıkların ve bedensel çeşitliliklerin algılanış biçimini de ortaya çıkarmaktadır (1997, s. 45).

Garland-Thomson, çalışmalarında engellilik çalışmaları ile feminizmi birleştirerek engelli kadınların karşılaştığı çifte ayrımcılığa da değinmektedir. Bu noktada kadın bedenlerinin, standart erkek bedenine göre ikincilleştirilmesinin nasıl gerçekleştiğini ve

engelli kadınların bu süreçten nasıl daha fazla etkilendiğini açıklamaktadır. Kadın bedeninin, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında daha narin, kırılgan ve bakıma ihtiyacı olan bir yapıda olduğu düşünülürken, engelli kadınlar bu normlarla daha katı bir şekilde karşılaşmaktadır (Garland-Thomson, 2017, s. 62). Engelli kadınlar hem cinsiyet normlarına hem de bedensel normlara uygun bulunmamakta ve bu nedenle hem kadın kimlikleri hem de bedenleri üzerinden gerçekleşen bir dışlanma süreci ile karşılaşmaktadırlar. Engelli kadınların karşılaştığı ötekileştirmeler ve ayrımcılıklar bedenleri ile birlikte aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır.

Garland-Thomson'a göre engellilik insan çeşitliliğinin bir parçasıdır ve bu nedenle sakatlık çalışmaları daha geniş bir perspektif ile ele alınmalıdır. Engelli beden, sadece engelli olarak görülmemeli ve toplumsal bir özne olduğu da kabul edilmelidir. Bu yaklaşım bağlamında, engellilik kavramı yalnızca bireysel bir sorun değildir. Toplumsal bir konu olarak ele alınarak, toplumsal yapılar hakkında düşünülmesini de desteklemektedir (Garland-Thomson, 2017, s.74). İnsan bedeninin, bu bağlamda toplumsal normların meydana getirdiği bir kategori olarak irdelenmesi gerektiği literatürde vurgu alan bir konudur. Doğal bir insan deneyimi olarak ele alınmalıdır.

Garland-Thomson, aynı zamanda engelliliğin görsel kültürde temsil ediliş biçimine de odaklanmaktadır. Görsel kültür ile birlikte beden, izlenebilir ve değerlendirilebilir hale gelmektedir. Medya ve edebiyat gibi kültürel üretimin gerçekleştiği alanlarda, engelli bedenlerin nesneleştirilme biçimleri ve “öteki”nin nasıl inşa edildiği tartışılır. Engelli beden genellikle merak ve korkuyu bir arada sunan “anormal” imgeler olarak sunulmaktadır. Bu temsiller, engelli bireyin toplumsal hayattaki konumu da sınırlandırarak, onu “öteki” olarak sınıflandırmaktadır. Bu süreç dışlanma sürecini derinleştirmektedir (Garland-Thomson, 2017, s. 45-48). Engellilik bir trajedi, bir kahramanlık öyküsü gibi temalar üzerinden ele alınmakta ve bu temalar engelliliği olağan bir insan deneyimi olarak göstermemektedir. Engellilik, aşılması gereken bir engelmış gibi verilmektedir (Garland-Thomson, 2009, s. 50). Engelli birey, yardıma muhtaç birey gibi ya da fiziksel sınırlandırılmaların üstesinden gelerek olağanüstü başarılar elde eden bir kahramanmış gibi sunulmaktadır. Bu durumlar, engelli bireyin toplum içerisinde ötekileştirilmiş olan konumunu güçlendirirken, normallik kavramı da yeniden üretilmektedir. Engelli bedene yönelik ötekileştirme ve dışlanma pratikleri görsel kültür aracılığıyla meşru hale gelmektedir (Garland-Thomson, 2009, s.50).

Lennard Davis, normallik kavramının modern toplumlardaki etkin rolünü inceleyen önemli isimlerden biridir. Sakatlık çalışmaları alanındaki çalışmaları, normallik ve sakatlık kavramlarının tarihsel ve toplumsal inşasını incelemesi ile ön plana çıkmaktadır. Davis'e göre normallik kavramı 19. Yüzyılda modern anlamıyla ortaya çıkmıştır. Bu yüzyıldan öncesinde bedensel ve zihinsel farklılıklar eksik ya da kusur olarak değerlendirilse de “normal” ve “anormal” ayrımı kavramsallaştırılması net olarak yapılmamıştır. İstatistikçilerin çalışmalarıyla geliştirilmiş olan “ortalama insan” kavramı ile birlikte bu ortalamalar üzerinden standartlar oluşturulmaya başlanmıştır (Davis, 2014, s. 40).

Normalliği sakatlık ile ilişkilendiren Davis, söz konusu tanımın toplumsal yapı içerisinde nasıl bir hiyerarşik düzen oluşturulduğunu da açıklamaktadır. Davis, normallik kavramının toplumsal kontrol mekanizması olarak işlev gördüğünü öne sürmektedir. Bu süreçte engelli beden, yalnızca bedensel farklılıklarından dolayı değil, toplumsal ve kültürel standartların dışında kaldıkları için de dışlanmalara maruz kalmaktadır. Bu nedenle de beden üzerindeki kontrol normal/anormal karşıtlığı üzerinden gerçekleşmektedir (Davis, 2014, s. 18-20).

Davis (2014), normalliğin de cinsiyet, ırk ve sınıf gibi toplumsal bir kategori olduğunu öne sürmektedir. Bu noktada öncelikle normalliğin kültürel inşasının nasıl gerçekleştiğinin anlaşılması, toplumsal eşitsizliklerin de yeniden üretiminin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Davis'in çalışmaları, modern toplumların birey üzerinde denetim kurma sürecinin nasıl gerçekleştiği ve söz konusu denetimin toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini ele alması noktasında önemlidir. Örneğin, Sanayi Devrimiyle beraber, iş gücü gerekliliklerinde bedensel performans ve bedenin işlevselliği ön plana çıkmıştır ve bu durum beraberinde engelli bedenin iş gücünden dışlanması ile sonuçlanmıştır. Kapitalist üretim sistemleri bu dışlanma sürecinde rol oynayarak, üretimi arttırmak için normatif beden standartları geliştirmişler ve bu standartların dışında kalan bireyleri ekonomik sistemden dışlamışlardır (Davis, 2014, s. 30).

Dolayısıyla tarihsel olarak normallik kavramı, toplumsal, ekonomik ve politik dinamikler ile içe içe geçerek toplumsal örgütlenme içerisinde iktidara sahip kişi ve/veya gruplar tarafından yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda normallik, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf gibi dinamikleri de düzenleyen bir standart (Davis, 2014, s. 61) olarak karşımıza

çıkmaktadır. Davis'e göre normallik kavramı, cinsiyet normlarına da dayanmakta ve kadınların toplumsal olarak ikincilleştirilmesinde rol oynamaktadır. Aynı şekilde siyahların ve diğer etnik azınlıkların bedenleri de normallik standartlarının dışında kaldıkları için dışlanmakta ve ırkçılığın toplumsal yapı ve kurumlar içerisinde yeniden üretimine katkı sağlamaktadır (Davis, 2016, s. 52).

Davis, normallik kavramını tartışırken, sakatlığın modern toplumlarda tıbbi bir problem olarak nasıl ele alındığını da tartışmaktadır. Modern tıp, engelli bedeni normların dışında kalan beden olarak tanımlayarak, engelli bedeni düzeltilebilen veya iyileştirilebilen bir beden olarak ele almaktadır. Tıbbi yaklaşıma göre, sakatlık toplumsal bir inşa sonucu ortaya çıkmaz, kişisel bir kusur ya da eksiklikten kaynaklanır. Sakatlık, tıbbi modele göre kişisel bedenler arızalardır ve toplumsal yapıların bu bedenlerin dışlanmasında oynadığı rolü göz ardı etmektedir (Davis, 2016, s. 28-31).

Davis, tıbbi modelin eleştirisini yaparak, tıbbi modele karşı geliştirilmiş alternatif yaklaşımları da vurgulamaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümde ele alınmakta olan sosyal model, engelliliği bireysel bir sorun olarak görmemekte ve toplumsal engellerin bir sonucu olarak ele almaktadır. Bir bireyin engelliliği, kişinin fiziksel ya da zihinsel farklılığından kaynaklanmaz. Toplumsal yapının bu farklılıklara uymamasından kaynaklanır. Davis, bu modeli desteklemekte ve modern toplumların engelli beden yönelik ötekileştirici politikalarını ele alır (Davis, 2016, s. 34-35).

Normallik ve sakatlık kavramları, toplumsal eşitsizliklerin sürekliliğini sağlayan mekanizmaların merkezinde yer almaktadır. Beden, toplum tarafından bireyleri sınıflandırma noktasında kullanılabilen bir olgudur. Demir, "Beden paradokslar evidir" der ve bedenin herkesin içine kolaylıkla dâhil olabileceği vaadini sistematik hale getiren bir kültürü temsil ettiğini öne sürer. Bu kültür, aynı zamanda da bireyler arasında rekabeti oluşturan, onları farklı kategorilere ayırarak yeni normlar üretmektedir (Demir, 2017, s. 16). İnşa edilen ideal beden imgesinin dışında kalan, toplum tarafından etiketlemelere, damgalamalara uğrayan bedenler, "öteki bedenler" de tüm bu tarihsel süreçte normal algısının tam yanında yer almaktadır. Farklı fiziksel özelliklere sahip bireyler tarihin farklı dönemlerinde "öteki" imgesinin içine yerleştirilmekte,; Goffman'ın tanımlamasıyla "Damga"lanmaktadırlar. Goffman, "damgayı fiziksel veya toplumsal bir atıf veya bu yüzden toplumsal kimliğini elinden alacak veya 'tam kabul görmesini engelleyecek biçimde aktörün değerini düşüren bir işaret olarak" tanımlamaktadır (Slattery, 2014, s.

189). Toplumsal kimliğin, bireyin toplumsal ilişkilerinde ve diğer bireylerle olan etkileşimlerindeki değişimleri incelemektedir. Bu bağlamda *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* isimli eserinde Goffman, damgalanmış bireylerin toplumsal yaşamda dışlanma şekillerini ve toplumsal rollerin dönüşümlerini açıklamaya çalışmaktadır (Goffman, 2014a, s.3).

2.2.4 “Damga” ve “etiket” teorileri

Goffman, damgalamayı, bireyin toplumsal normlara uygun olmayan ya da toplum tarafından kabul görmeyen bir davranış veya özellik nedeniyle sosyal çevrede dışlanması ve toplum tarafından aşağıda bir konumda görülme süreci olarak açıklar (Goffman, 2014a, s. 9). Damgalanma, bireyin kimliğinde bir damga olmasıdır ve bu damga sebebiyle bireyin toplum tarafından dışlanarak, değersiz görülmesidir. Bu süreçte bireyin sahip olduğu bir özellik, bireyi diğerlerinden farklı kılarak toplumun onu kabullenmesinin önünde bir engel oluşturur. Bireyin toplumsal kimliğini belirlemede rol oynayan bu mesele ile ilgili olarak Goffman, *Damga* adlı eserinde temel olarak üç damga tipinden bahsetmektedir:

- Beden fiziksel deformasyonlarını içeren kötümserlik, cücelik ve sağırılık gibi fiziksel özürler
- Ahlsızlık, sapkınlık, irade zayıflığı olarak tanımlanan bireysel karakter bozuklukları. Örneğin hüküm giyme, intihar girişimi, çeşitli bağımlılıklar ve işsizlik gibi bir geçmiş.
- Soy bağı ile aktarılabilen kişinin birlikte olduğu arkadaş çevresi, ait olduğu ırk veya dinsel grupla -örneğin etnik azınlıklarla- ilişkili etnolojik damgalar (2014a, s. 33).

Yukarıda bahsedilen damga türleri, bireyin sosyal çevresinde farklı sonuçlara sebep olmaktadır. Ancak tamamı, bireyin toplumsal kimliği üzerinde olumsuz etkilere sahiptir ve toplumsal kabullenmeyi zorlaştırmaktadır.

Goffman (2014a)’a göre, yukarıda aktarılan damga tiplerinden herhangi birisiyle damgalanmış olan birey damga olgusunun iki yüzünden yalnızca birini ifade etmektedir. Madalyonun diğer tarafında, toplumun bizzat kendisi ve toplumun “normallik” tanımlarına bakılması gerektiğini belirtir. Damga, kişinin bedeninde ya da karakterindeki içsel zayıflıkların bir yansıması değil, toplumdaki diğer bireylerin “tepkileriyle” ortaya çıkan bir toplumsal etikettir. Goffman’ın etiketleme anlayışına göre, bireylerin etiketleme ile baskı altına almayı planladıkları davranışları aslında kendilerinin yaratmaları ironiktir.

Normal insanların “anormal” tepkileri sonucunda etiketlemeye maruz kalan damgalanmış bireyler tuhaf davranışlar sergileyebilirler (Slattery, 2014, s. 191).

Toplumsal alanda diğer bireylerin onayını ve kabulünü almak için damgalanmış birey, damgasını gizlemek veya kontrol altında tutmak zorunda kalabilmektedir. Goffman, bu süreci “izlenim yönetim” olarak adlandırmaktadır. Bu noktada damgalanmış birey stratejiler geliştirerek kendisini kabul edilebilir kılmaya çalışmaktadır (Goffman, 2014a, s. 22). Psikolojik bir hastalığa sahip bir birey, bu durumu toplumsal alanda gizlemek adına sosyal çevrede normal karşılanan davranışları sergilemeye çalışabilir ve damgasından kaçmaya çalışabilir. İzlenim yönetimi olarak adlandırılan bu durum, bireyin devamlı olarak bir sosyal baskıya maruz kalmasına ve stres yaşamasına sebep olabilir (Goffman, 2020a, s. 24).

Damgalı bireyler kimlikleri ile ilgili olarak başkalarının inandığı şeylere inanma eğilimindedir. Tüm çabalarına rağmen başkalarının onu kabullenmediği ve damgalı bireyle eşit bir seviyede etkileşime geçmek istemediklerine dair bir algıya sahiptir. Damgalı bireyin çevresindeki normal insanlar onun kendisiyle kimliği arasında bir kopuşa sebep olabildiği gibi, bazen sadece bir ayna bireyin kendisini küçümsemesine neden olabilir. Goffman’a göre “kabullenme” meselesi damgalı bireyin hayatının temelinde yer almaktadır. Damgalı birey toplumdaki diğer insanlar gibi saygı görmeyi ve dikkate alınmayı beklerken, toplumdaki diğer bireyler tarafından bu durum göz ardı edildiğinde damgalı bireyin bu durumun kendi özelliklerinden kaynaklandığını düşünmesine yol açmaktadır (Goffman, 2014a, s. 34-38).

Pierre Ancet (2010), *Ucube Bedenlerin Fenomenolojisi* adlı eserinde ucube kavramından bahsetmektedir. Ancet (2010), bedensel farklılıklarından dolayı toplumun dışladığı bireylerin deneyimlerini ele almaktadır. Ancet, çalışmalarında, damgalı bedenin toplumsal olarak algılanış biçimiyle birlikte bedenlerin ötekileştirilmesi sürecini anlamaya çalışmaktadır. Buradaki ucube beden kavramı, toplumun inşa ettiği olumsuz bir ifade olarak geçmektedir. Bozuk şekillere sahip bedenlerin, kendini normal olarak tanımlayan insanlar üzerinde bıraktığı izlenim kişinin kendi bedeninin algılayış biçiminde de etkili olmaktadır.

Ancet (2010), ucubeden bahsetmenin bir miktar dikizciliği de kabul etmek anlamına geldiğini belirtir. Ucubeler diğer insanlar için vardır, kendi başlarına yoktur. Ucube harici bir nesne değildir. Kişinin kendi bedeni ile olan ilişkisini de sorgulatmaktadır.

Birey ucube olarak tanımladığı bir bireyle karşılaştığında tepki verip onu öteki olarak tanımlayabilmektedir. Cansız nesneleri ucube olarak tanımlamaz; “Ucubelik, canlılara özgüdür”. Bir şeyin ucube olabilmesi için canlı olması gerekir. Ucube olanın toplumsal statüsü de bellidir. Vücutlarında fiziksel bir bozukluğu olan kişileri tanımlarken eski terminolojide kullanılan “ucube”, “deli” gibi kavramlar yerini *sakatlık* kavramına bırakmıştır (Ancet, 2010, s.11-19).

Goffman’a göre damgalanmış bireylerin dışlanması süreci, bireyin davranışları ile sınırlı değildir aynı zamanda bedenleri üzerinden de gerçekleşmektedir (Goffman, 2014a, s.12). Ancet (2010), dışlanma sürecini “ucube beden” kavramı ile genişletmektedir. Bedensel farklılıkların, toplumsal yaşamın kabullenemeyeceği bir durum olarak ele alındığını belirtmektedir. Bedensel farklılıklar, engellilik hali gibi normatif beden kavramının dışında yer alan fiziki özelliklere sahip bireyler toplumsal dışlanma ile karşılaşmaktadır. Bu bedensel farklılıkların, toplumsal olarak algılanış biçimleri ve bireyler üzerinde nasıl bir baskı oluşturduğunu inceleyen Ancet, damgalanmanın fiziksel bedene dayanan bir ötekileştirme biçimi olduğunu savunmaktadır (Ancet, 2010, s.18-24).

Ancet (2010), ucube kavramını ölüm kavramına benzeterek ikisinin de bir *sınır kavramı* olduğunu söylerken anlatmaya çalıştığı “eksiksiz bir bilginin nesnesi olamayanı tarif etmektir”. Gerçek bir tanıma sahip olmayan ölüm kavramı, yaşamın olmayışı gibi tanımlarla nitelenmektedir çünkü deneyimlenebilen bir durum değildir. Ona göre, birisinin ölümünden bahsederken “öldü” demek çelişkili bir durumdur. “Zira ölü olmak bağlı olduğu özneyi yok sayan bir niteliktir” ve birinin ucube olduğunu dile getirmek de cümlenin öznesinin yok sayılmasıdır (Ancet, 2010, s. 28). Böylelikle ucube olmak öznel bir deneyimle anlaşılabilir bir durum olmaktadır.

Ancet (2010), bedensel farklılıkların sadece bireye ait bir sorun olmadığını, toplumsal bir yapı sorunu olduğunu da öne sürmektedir. Fiziksel engellilik hali veya bedensel bir “eksiklik”, “kusur” gibi durumlar toplumsal hayattaki etkileşimlerde bireylerin karşılaştıkları engelleri arttırmaktadır. Bu süreç, toplumsal ötekileştirmeyi ve dışlanma pratiklerini derinleştirmektedir (Ancet, 2010, s. 37).

Goffman, bu noktada toplumsal algılanmaya ek olarak, damganın bireyin kendisini algılama biçimini de değiştirdiğini öne sürmektedir. Birey, kendisine atfedilen etiketi içselleştirerek, bu damgayı kimliğinin bir parçası haline getirmektedir (Goffman, 2014a, s. 41). Damganın içselleştirilmesi, bireyin kendine olan güvenini de etkileyebilmektedir.

Bu tarz durumlar toplumsal ötekileştirilmenin derinleşmesinde rol oynamaktadır (Ancet, 2010, s. 37). Örneğin bir birey suç işlediğinde, toplum o bireyi “suçlu” etiketi ile etiketler ve bu etiket bireyin geleceğindeki hayatında da belirleyici bir rol oynar. Birey toplumsal etkileşimlerinde bu etiket ile uyumlu davranışlar sergilemek zorunda bırakılabilir (Goffman, 2014a, s. 34). Birey, toplumun nezdinde ötekidir ve bu ötekilik hali, bireyin toplumsal hayatta üstlendiği rolleri de etkilemekte ve etkin rol almasına engel olmaktadır. Bedensel farklılıklar, bireyin yalnızca fiziksel farklılığı olarak değil, aynı zamanda kimliğine ve toplumdaki konumuna yönelik bir tehdit olarak da algılanmaktadır.

Goffman’ın damgalanma teorisi ile yakından ilişkili bir diğer teori ise Becker tarafından geliştirilen etkiletme teorisidir. Becker’a göre toplum içerisinde belirli davranışların “suç” ya da “sapma” olarak tanımlanmasının arkasında sosyal gruplar tarafından etiketlenme süreci yatmaktadır. Bir eylemin kendi başına suç ya da sapkınlık olması mümkün değildir, onu suç ya da sapkın olarak tanımlayan şey, toplumun bu eyleme yönelik tepkisidir (Becker, 2015, s.9). Toplumsal gruplar, ihlali sapkınlık olarak görülen toplumsal normlar belirleyerek bu kuralları bireylere yansıtmaktadır. Becker, toplumun o bireylere yabancı etiketini yapııştırarak sapkınlık yaratması yönünden sapkınlığın toplum tarafından inşa edildiğini vurgulamaktadır (Marshall, 2005, s. 212). Sapkınlık bir davranış biçiminin toplum tarafından sapkınlık olarak tanımlanması sonucu sapkın olur (Slattey, 2014, s. 215).

Becker, toplumun etiketlediği bu bireylerin, söz konusu etiketleri kabul etmek zorunda kaldıklarını ve toplumsal etkileşimlerde bu etiketlerle özdeşleşmeleri için baskı altında kaldıklarını öne sürmektedir. Birey bir kez suçlu etiketi ile etiketlendiğinde, gelecekte eylemleri de bu etiket ile ilişki olarak algılanır ve birey bu etiketin çevresindeki sınırlar içerisinde hareket etmeye ve yaşamaya zorlanır. Bu süreç bireyi marjinalleştirerek, toplumsal ötekileştirilmeyi pekiştiren bir süreçtir. Becker (2015), sapkınlığın sosyal olarak inşa edildiğini ifade etmektedir. Becker (2015), toplumda yer alan bazı grup veya otoriterler, hangi eylemlerin normlara aykırı olduğunu ve hangi kişilerin sapkın olarak etiketlenebileceğini belirlediğini öne sürmektedir. Bu bağlamda sapkınlık toplumsal bir süreçtir ve bireylerin sapkın hale gelmesi yalnızca kuralları çiğnemeleri sebebiyle değil, toplumun bu kurallara vermiş olduğu tepkiler dolayısıyla da gerçekleştiği görülmektedir. Sapkınlık kategorileri esneklik göstermekte ve sosyal koşullara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu durum da belli bir grubun üyelerinin bir başka grup tarafından

sapkın olarak etkilenmesine sebep olabilmektedir. Örneğin, bir eylem farklı zaman ve mekanlarda kabul görebilir ya da sapkınlık olarak değerlendirilebilir. Becker bu yaklaşımı ile, sapkınlığın tanımlarının yalnızca hukuki ya da ahlaki bağlamda sınırlandırılmayacağını göstermektedir (Becker, 2015, s. 15-28).

Bahsi geçen kural koyucular ve bu kuralların hizmet ettiği kişilerin kim olduğu, Becker tarafından sorgulanmaktadır. Etiketleme ve sapkınlık süreçleri toplumsal güç ilişkileri bağlamında işlemekte olan bir yapıdır. Toplumda güce sahip kesimler, normları ve kuralları tanımlama ve kimlerin ve hangi eylemlerin sapkın olarak tanımlanacağını belirleme yetkisine sahiptir. Söz konusu kesimler, kendi çıkarlarını korumaya yönelik kurallar oluştururken, daha güçsüz gruplar bu kurallara uymak zorunda bırakılır ya da bu kurallara uymadıkları için sapkın etiketlemesine maruz kalırlar. Toplumun ekonomik olarak daha güçsüz olan kesiminde yaşayan bireylerin suçlarla ilişkilendirilmesi, toplumun zengin ve güç sahibi kesimleri tarafından oluşturulmuş olan düzenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Becker, bu sosyal yapıların, toplumun marjinal ve farklı kesimlerini nasıl ötekileştirdikleri ve sapkınlık süreçlerine dahil ettiklerini vurgulamaktadır. Bu kurallar, sapkınlık kavramını oluşturan temel unsurlardır (Becker, 2015, s. 37-41).

Goffman ve Becker'ın teorileri ele alındığında iki teorinin de kesiştiği ve ayrıştığı bazı noktalar olduğu görülmektedir. İki teoride de toplumsal sapma ve damga olarak değerlendirilen durumların toplumsal bir inşa olduğu ve bireyin toplumsal normlara aykırı bir eylemde bulunduğu takdirde toplumun bireyi damgalayacağı ve dışlayacağı ifade edilmektedir. Her iki isim de çalışmalarında kimliği ele alırken toplumsal etkileşimin bir ürünü olarak ele almaktadır. Goffman, bireyin damga ile karşılaştığında, söz konusu damganın bireyin toplumsal kimliği üzerinde bir yük yarattığını ifade etmektedir (Goffman, 2014a, s. 30). Becker ise, bireylerin toplumsal kurallara aykırı davrandıklarında “sapmış” olarak etiketlendiklerini ve etiketin bireyin toplumsal kimliklerinin bir parçası olduğunu ön sürmektedir (Becker, 2015, s. 89). Toplumsal sapma, her iki teoride de bireyin öznelliğinde değil, toplumun birey ile ilgili oluşturmuş olduğu algıda yatmaktadır.

Goffman'a göre damgalı birey “öteki” olarak konumlandırılmakta ve bu durum bireyin kimliğini doğrudan etkilemektedir (Goffman, 2014a, s. 42). Becker ise, birey herhangi

bir sebeple sapkın etiketlenmesine sahip olduğunda bu etkiletin bireyin tüm toplumsal ilişki ve etkileşimlerini belirlediğini öne sürmektedir (Becker, 2015, s. 89).

Her iki düşünüre göre de güç ilişkileri, toplumsal normların belirlenmesinde ve sapkın ya da damga tanımlamalarının yapılabilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Goffman, toplumsal kural ve değerlerin, egemen güçlerin belirlediği şeyler olduğunu ve bunlara uygun olmayan bireylerin damgalandığını öne sürerken (Goffman, 2014a, s. 45), Becker, sapkınlık ve norm dışı olarak değerlendirilen eylemlerin, toplumda güce sahip gruplar tarafından betimlendiğini öne sürmektedir (Becker, 2015, s. 115). Bu perspektiften bakıldığında etiketleme ve damgalama süreçleri iktidar ve kontrolün bir parçasıdır.

Aralarındaki farklara bakıldığında ise, Goffman bireyin benlik sunumuna odaklanırken, Becker, toplumsal süreçlere ve güç ilişkilerine vurgu yapmaktadır. Goffman'ın teorisinde bireyin toplumsal etkileşimler içerisinde nasıl damgalandığı ve bu damgayı yönetim biçimi ele alınmaktayken, Becker'ın teorisinde toplumsal normların belirlenme süreci ve bu normlara uymayan bireyin nasıl etkilendikleri ele alınmaktadır.

Goffman, bireylerin damgalarını nasıl gizlemeye çalıştıkları ya da damgalarını nasıl yönettikleri ile ilgilenmekte ve toplumsal etkileşimler içerisinde stratejilerini nasıl geliştirdiklerini incelemektedir (Goffman, 2014a, s. 62). Becker ise, bireyin etiketlenme sonrası yaşadığı süreç içerisinde bu etiketi nasıl kabullendiğini ya da nasıl reddettiğini ve söz konusu süreçlerin toplumsal hayat üzerindeki etkilerini ele almaktadır (Becker, 2015, s. 102).

Goffman daha öznel, bireysel etkileşimlere ve toplumsal yapıdaki küçük dinamiklere odaklanmaktayken, Becker, etiketlenmenin toplumsal değişim süreci üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Becker'a göre birey etiketleme sürecine direnç gösterebilirken, Goffman bir direnç sürecinden çok bireylerin söz konusu damga ile nasıl başa çıktıklarını ele almaktadır.

Becker'ın etiketleme teorisi ve Goffman'ın damga teorisi toplumsal sapmalar ve kimlik inşası konusunda alana önemli katkılar sunan yaklaşımlardır. Her ikisi de toplumsal normlara uyumsuz olarak algılanan bireylerin yaşadığı dışlanmanın nasıl gerçekleştiğini ve bu sürecin bireylerin kimlikleri üzerinde etkilerini açıklamaya yönelik bir bakış açısını sunmaktadır. Goffman, bireylerin toplumsal etkileşimler esnasında nasıl damgalandıklarına odaklanmaktayken, Becker, bu süreçlerin toplumsal kurallar ve güç ilişkileri çerçevesinde nasıl bir işleyişe sahip olduklarını incelemektedir. İki yaklaşıma

göre de söz konusu durumda sabit bir gerçeklik ve doğru bulunmamakta, toplumsal süreçlerin sonucunda ortaya çıkan bir ürün bulunmaktadır.

Damgalanmış ve etkilenmiş bireyin mevcut sosyal hayata katılabilmek ve toplumun kendisini kabul etmesini sağlamak için bazı stratejiler geliştirdiği öne sürülmektedir. Damganın kabullenilmesi, içselleştirilmesi, damganın gizlenmesi, sosyal destek gruplarına katılım ve damgalama sürecine karşı durmak bu stratejiler arasında yer almaktadır. (Goffman, 2014a, s. 42). Bu stratejiler, bireyin toplumsal damgayı aşması ve toplumda yeniden kabul görmesine yardımcı olabilmektedir. Fakat bu süreç, her zaman başarı ile sonuçlanmamakta ve damgalı bireyler genellikle toplumsal dışlanma ve ötekileştirilme ile karşılaşmaktadır (Goffman, 2014a, s. 45).

Engelli bireylerin, toplumsal hayata katılımının önündeki engeller yalnızca fiziki engeller değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel engellerdir (Shakespeare, 2006, s. 40). Toplum, engelli bireyleri toplumun beklentilerine göre sınıflandırır ve engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını sınırlandıran söz konusu engelleri oluşturur. Örneklendirilecek olur ise, fiziksel erişim engelleri, bireylerin eğitim ve iş hayatına katılımını sınırlandırabilir. Engelli birey yaşadığı damgalanma ve dışlanma pratiklerinden dolayı sosyal ilişkiler kurmakta zorlanabilir.

Engellilik sosyolojisi, toplum tarafından oluşturulan bu fiziki, sosyal ve kültürel engellerin ortadan kalkmasının gerekliliğini savunarak; engelli bireylerin eşit haklara sahip olması gerektiğini vurgular. Goffman'ın damgalama teorisi, bu süreçte, engelli bireyin toplumsal kimliğinin inşasının nasıl gerçekleştiğinin ve damgalanmanın bireylerin kendilik algıları üzerindeki etkilerinin nasıl olduğunun anlaşılabilmesi noktasında önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Engellilik bireylerin toplumsal rollerini ve kimliklerini etkileyen bir deneyimdir ve bu deneyim yalnızca toplumsal etiketlenmeler ile ilişkili olmaktan çıkarak, bireyin toplumsal kimliğinin bir parçasına dönüşmektedir.

Modern toplumlarda damgalı bedenin dışlanması pratiği, dijital ortamlarda ve sosyal medya platformlarında daha görünür hale gelmiştir. Sosyal medya platformlarının beden normlarını öven ve bu normlara uygun olmayan özelliklere sahip bireylerin dışlanması pratiğinin gerçekleştirilmesine aracılık ettiği durumlar olduğu görülmektedir. Ancet, dijital medya ile birlikte damgalanma sürecinin de hız kazandığını belirtmektedir. Toplum, bedensel farklılıkları kabul etmektense, bu farklılıkları daha görünür kılabilir. Bu süreçte damgalanan bedenler daha marjinalleşmektedir (Ancet, 2010,

s, s.52). Engelli beden açısından bakıldığında ise, dijital medya, toplumsal farkındalığın artmasına katkı sağlayabiliyorken, aynı zamanda engelli bireyleri ötekileştiren bir baskılama aracına da dönüşebilmektedir.

Ancet'in çalışmasında da yer aldığı gibi, medya ve popüler kültür, bedensel farklılıkları nadiren olumlu bir biçimde sunmaktadır. Engelli beden ya kahramanlaştırılmakta ya da acınacak bir durumdaymış gibi gösterilmektedir. Bu tarz temsiller, engelli bireylerin gerçek engellilik deneyimlerini ve engelli kimliklerini görünmez kılmaktadır (Ancet, 2010, s. 45). Bu temsiller, engelli bedenin toplumsal dışlanma ve ötekileştirilme süreçlerini yeniden üretmekte ve engelli bireyin toplumdaki alanını kısıtlamaktadır.

Olumsuz temsillere karşı aynı zamanda damgalanma sürecine karşı çıkış noktasında, sosyal medyanın önemli bir rol oynadığını söylemek de mümkündür. Engelli hakları savunucuları, aktivistler ve engelli bireyler sosyal medya platformları aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışmakta, engelli bireylerin toplumsal yaşamda daha görünür kılınmasını sağlamaya çalışmaktadırlar.

2.3 Engelli Beden

Çalışmanın bu bölümünde engellilik kavramı, çeşitleri, zaman içerisinde değişim ve dönüşüm geçiren engellilik yaklaşımları ve engelli bireylere yönelik uygulanan politikalardan bahsedilerek, çalışmanın örneklemini oluşturan engelli bireyleri ve engellilik kavramını daha yakından ele almak hedeflenmektedir. Böylece çalışmanın ilerleyen bölümlerinde engelli bireyler ile yapılan görüşmeler ve araştırma sonunda elde edilen verilerin daha anlaşılır hale gelmesi hedeflenmektedir.

2.3.1 Engellilik tanımı

Engellilik insanlıkla birlikte her zaman var olmuş, tarihsel süreç içerisinde farklı yaklaşımlara maruz kalarak, değişim ve dönüşüm geçirmekte olan bir olgudur. Bireylerin engellilik hali değişmemekle birlikte toplumun engelli bireylere bakış açısı ve engelli bireylerin toplumsal konumu tarihsel, teknolojik, kültürel ve sosyoekonomik koşullar eşliğinde şekillenmektedir.

Engelli kavramının sözlük anlamına baktığımızda doğuştan gelen ya da daha sonrasında herhangi bir sebepten dolayı meydana gelen “bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini” belli oranlarda kaybeden, toplumsal hayata uyum sağlayabilmekte ve kendi günlük ihtiyaçlarını karşılaştıran güçlük yaşayan kimse tanımı ile

karşılaşmaktayız⁵. Engelli kavramı sözlük anlamının çok ötesinde pek çok sosyolojik, psikolojik anlam taşıyan derin bir konudur. Engelli kavramının yerine kullanılmakta olan bozukluk, sakatlık, özürlülük gibi kavramlar söz konusudur. Bu kavramların ortak bir tanımlaması aslında bulunmamaktadır ve farklı anlamlar taşımaktadırlar. Bu kavramlar ile ilgili olarak resmi kaynakların da net bir kavram tercihi olmamasından dolayı bu kavramların birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Kavramlar ile ilgili olarak farklı kurumların, uzmanların ve disiplinlerin farklı tanımlamalar yapması da kavram tercihi noktasında etkili olmaktadır. Bu kavram karmaşası sadece Türkiye’de değil farklı ülkelerde de görülmektedir (Taşçı, 2018, s. 118-119). “Sakat”, “özürlü”, “yeti yitimi”, “engelli gibi kavramların arasında yaşanan bu anlam karmaşası yalnızca günlük konuşma dilinde değil resmi çevirilerde ve metinlerde de görülmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen 2006 tarihli “Convention on The Rights of Persons with Disabilities” isimli sözleşme “Engelliler Haklarına İlişkin Sözleşme” olarak Türkçeye çevrilmiştir ve böylece ilk kez resmi bir çeviride “persons with disabilities” ifadesi “engelliler” olarak çevrilmiştir. Diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında sakat sözcüğünün tercih edildiği görülmektedir. Örnek olarak anayasanın 61. Maddesine bakıldığında “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” ifadesi ile sakat sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.⁶ Ayrıca anayasanın 10., 42., 50., 61. ve 104’üncü maddeleri engelli bireyleri doğrudan ilgilendiren ifadeler içermektedir.

Resmî kurumların sözcük tercihinin farklılaşması ile ilgili spor federasyonları gibi kurumlara baktığımızda ise “Bedensel Engelliler Spor Federasyonu” olarak isimlendirildiğini görmekteyiz (Şişman, 2012, s.71). Sözcük seçimindeki değişkenlik Başbakanlık Özürlüler idaresi Başkanlığı’nda da görülmektedir. Başkanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2011 yılına kadar bu isimle faaliyetlerini sürdürmüş ve 2011 yılında Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olmuştur. 2013 yılında ise 28636 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan 6462 sayılı kanun ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel

⁵ <https://sozluk.gov.tr>

⁶T.C. Anayasası Md.61

Müdürlüğü olarak varlığını sürdürmektedir⁷. Kullanılan kavramın kurumlara göre farklılık göstermesinden de yola çıkarak resmî kurumlar arasında anlamsal bir tutarlılığın tam olarak sağlanmadığını söylemek mümkündür.

Engellilik konusundaki kavramsal karmaşanın nedenlerinden bir tanesi de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yapılan ve engellilik ile ilgili olarak yapılan ilk sınıflandırma olan Uluslararası Yeti Yitimi, Engellilik ve Özürlülük Sınıflandırmasında (International of Impairment, Disability and Handicap- ICIDH) kullanılan kavramların, günümüz koşullarında bu sınıflandırmadan daha farklı anlamlarda kullanılmasıdır. 1980 yılında yayınlanan sınıflandırmada engellilik kavramı kişi özelinde bir sınırlamayla karşımıza çıkarken, özürlülük kavramı ise engelliliğin sosyal boyutuna da değinerek bireylerin yaşadıkları sosyal dezavantajlara da vurgu yapacak bir tanıma sahiptir (Kahraman-Güloğlu, 2022, s. 294).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından yapılan ICIDH sınıflandırmasında engelliliğe ilişkin yapılan tanımlama ve sınıflandırma aşağıda yer almaktadır:

Yeti yitimi (Impairment): Kişinin psikolojik, anatomik veya fiziksel yapısında veya işlevlerindeki herhangi bir noksanlık ya da dengesizlik durumudur.

Özürlülük (Handicap): Kişinin bir eksiklik sonucunda ortaya çıkan ve “sağlam, normal” sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğini kaybetmesi ve kısıtlanması halidir.

Engellilik (Disability): Kişide bir noksanlık sonucunda veya sakatlık sonucunda ortaya çıkan ve kişinin yaşı, cinsiyeti, sosyal ve kültürel konumuna göre normal sayılabilecek faaliyetlerde bulunmasına engel olan, sınırlayan dezavantajlı durumdur (Timur Taşhan ve Erci, 2018, s. 9).

Sınıflandırmadaki tanımlamalardan sonra İngilizce “disability” (engellilik) kelimesinin anlamına bakıldığında da “ability” (kabiliyet) kelimesinin aksine bir şeyi yapabilme yetisinden mahrum olmaktır ve bu durumun kişinin kendi tercihiyle ya da kontrolünde olan bir durum olmadığı görülmektedir (Thomas, 2011, s.31). “Sakatlık” kavramı

⁷ <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-hakkinda/> Erişim Tarihi: 30.09.2022

günümüzde “toplumsal baskı türünü anlatır ve sakatlayıcılık (disabilism) kelimesi de dağarcığımızda cinsiyetçilik, ırkçılık ve diğer ayrımcı pratiklerin yanındaki yerini” almaktadır.

Dünya Engellilik Raporu ise engelliliği “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerinin çeşitli derecelerde kaybedilmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimleri karşılamada güçlüklerin olması ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyulması” olarak tanımlamaktadır. Engellilik herhangi bir sebepten ötürü bireyin “bedensel, sosyal, zihinsel, duysal ve ruhsal” yeteneklerini kaybetmesi ya da bu yeteneklerin azalmasından dolayı sosyal hayata uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılama noktasında güçlükler, olumsuzluklar yaşamasıdır (Keser, 2018, s.300-312).

Beden sosyolojisi literatüründe, sakatlığın beden temsiline karşı bir karşı duruş sergilemesinden bahsedilmektedir. Bu durum “sakat bedenin tüm bedenlerin toplumsal olarak inşa edildiğine, toplumsal tutumların ve kurumların, bedenin gerçekliğinin temsilini biyolojik olgudan daha fazla belirlediğine dair içgörüler sunduğu anlamına gelir”. Bedenin toplumsal bir inşa süreciyle inşa edildiği iç görüşüyle birlikte fiziksel görünüme ve yeteneğe dayanan önyargıların meşrulaştırılması zorlaşmaktadır ve bu durum da insanlar hakkında yapılan tanımların daha esnek olmasını mümkün kılmaktadır (Siebers, 2011, s.81-82). Yeti yitimi olan bir beden deneyimlerin şekillendirdiği “yaşanmış bir beden”dir. Sakat bir birey hem sakatlığın hem de yeti yitiminin hem baskısını hem zorluklarını bir arada deneyimlemektedir. “Yeti yitimi ve sakatlık iç ve dış olguların ikici çarpışması olarak değil, yeti yitiminin sakatlık algılarını yapılandırması ve sakatlığın hissedilen dünyanın parçası olması oranında bedende” buluşmaktadırlar (Hughes ve Paterson, 2011, s.74).

Pek çok engellilik tanımı olsa da engellilik tanımlamalarına baktığımızda genel olarak benzerlikler içermekte olduğunu ancak anlamsal farklılıkların da bulunduğunu görmek mümkündür. Engellilik pek çok farklı nedenden ötürü ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenler genel olarak ortaya çıkış zamanlarına göre doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olarak ayrılmaktadır. Doğum öncesi nedenler; akraba evlilikleri, kan uyuşmazlığı, genetik hastalıklar, gebelik sürecinde kimyasal madde vb. maruz kalma, çok ve sık gebe kalma gibi nedenlerdir. Doğum sırasındaki nedenler ise; doğumun

profesyonel bir uzman eşliğinde ve sağlık kuruluşunda yapılmaması, zor gerçekleşen doğumlar, doğum sırasında bebeğin herhangi bir travmaya maruz kalması vb. durumlardır. Doğum sonrası nedenler arasında ise bebeğin bir hastalık geçirmesi, bebeğin sağlık kontrollerinin ihmal edilmesi ve yapılmaması, bebeğe yapılması gereken aşıların yapılmaması ya da eksik bırakılması, ev içi ve diğer kazalar, dengesiz ve yetersiz beslenme vb. sayılabilir (Timur Taşhan ve Erci, 2018, s.12-13). Nedenleri sıraladığımızda engellilik halinin tek bir nedeninin olmadığı ve her bireyin bir engelli adayı olduğu gerçeği de bir kez daha görülmektedir.

Engellilik deneyimi bireysel ve çevresel pek çok faktörden etkilenebilmektedir. Engellilik deneyimi bu faktörlerin etkisi ile bireylerin engellilik deneyimleri birbirinden oldukça farklıdır. Genel engellilik anlayışına genellikle işitme, görme engelli bireyler ya da bacakları işlevini kaybeden bireyler akla gelse de engelliliğin pek çok çeşidi vardır ve engellilik halini tek bir kalıbın içine sığdırmak oldukça zordur. Örnek verecek olursak doğuştan gelen bir hastalığı olan çocuk, savaşta uzuvlarından birini kaybetmiş bir asker ya da demans hastası olan yaşlı birisi de engelli kategorisine girebilmektedir. Bireylerin içinde bulundukları engellilik haline yaklaşımları ve kendilerini konumlandıkları nokta farklılık gösterebilmektedir. Her engelli bireyin yaşadığı deneyim kişiseldir ve bireyin içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar, cinsiyeti, içinde yaşadığı kültürel çevre tarafından bu deneyim şekillendirilir (Dünya Engellilik Raporu, 2014, s.8). Bu deneyimler engelli kişinin dışındaki diğer kişilerin etkisindedir. Siebers (2011), sakatlığın bir avantaj olarak mitleştirilmesinin kolay olduğunu ve sakat kişilerin bedenlerinin alışagelmışin dışında oluşundan dolayı devamlı olağanüstü hikâyelere sahip olmalarının beklendiğini söylemektedir. Sakat beden, gözünü sakat bedenden alamayan ve ona karşı hem korku hem de hayranlık duygularına sahip olan “sağlam bedenli” insanlar için ilgi duyulacak bir şeydir. Siebers bu ifadelerini bahsettiği kendi “olağanüstü hikâyesi” ile desteklemektedir. Kısaca hikâyeden bahsedecek olursak, çocukluk dönem boyunca takmak zorunda olduğu çelik bir dizlik vardır. Bir gün mahallesindeki asabi bir başka çocuk ona kafa tutar ve kavga için bir şart sunar. Çocuk Siebers’in çelik dizliğini çıkartması gerektiğini, bu dizlik ile kendisine tekme atabileceğini ve bunun haksız bir üstünlük olduğunu düşünmektedir. Siebers ise bunu reddeder ama bu reddedişin sebebi çocuğa tekme atmak ya da üstünlük sağlama arzusu değildir çünkü ayağını kaldıramıyordur bile. Bu reddedişin sebebi asabi çocuğun ya da başka bir çocuğun dizliğini alıp kaçacağını ve onu çaresiz bırakarak alay edeceklerini bilmesidir. Siborg miti

olarak adlandırdığı bu mitin doğruluğunu, “sağlam bedenli kişilerin sakatlığı bir avantaj olarak sunma çabalarını bildiğini çünkü kendisinin de bir siborg olduğunu söylemektedir (Siebers, 2011, s.91-92). Çevresindeki “sağlam” kişiler tarafından engeline göre ötekileştirilen kişiler engel türlerine göre farklı yaklaşımlarla karşılaşmaktadır.

2.3.2 Engellilik modelleri

Engelli bireylere yönelik yaklaşımlarda karşımıza çıkan çeşitli modeller vardır. Bu yaklaşımlar arasında en eski yaklaşım olarak tanımlanabilecek model ahlaki(moral) model yaklaşımıdır. Bu anlayışa göre engellilik hali ahlak dışı davranışlardan kaynaklanmaktadır ve Tanrı’nın verdiği bir cezadır. Bu anlayışa göre engelliğin nedeni günahkârlık ve kötülüktür. Orta çağın sonlarına kadar ahlaki model yaklaşımı egemen yaklaşım olarak kalmıştır (Erkan, 2004, s. 31-32). Tarih sahnesinin büyük bir bölümünde engellilere haklar ve yasal haklar tanınmasının üstünde durulmamıştır. Pek çok Batı toplumunda uzunca bir süre engelliliği Tanrı’nın, ilahi güçlerin insanlara verdiği bir ceza olarak görerek engelli bireyleri toplumdan dışlayıp, hatta onları yok etmeyi hedefleyen anlayış ekonomik fırsatlara ve hatta engelli bireylerin sömürüsüne doğru giden bir biçim almıştır. Engellilik haline yönelik yaklaşımlara bakıldığında Sanayi Devrimi öncesi dönemde engelli bireylerle ilgili gelişmeleri geleneksel ahlaki model kapsamında ele almak mümkündür. Batı dünyasının engelli bireyleri toplumun içine kabul etmesi ve bu konu ile ilgilenmesi geç tarihlerde gerçekleşen bir hadisedir. (Çetin, 2017, s. 92-93).

Tıbbi(medikal) model yaklaşımı ise engelliğin kavramsallaştırılması sürecinde tarih sahnesinde kendisini gösteren ikinci modeldir. Aydınlanma Çağı ile birlikte insanların mükemmel varlıklar haline gelebileceği düşüncesi yaygınlaşma eğilimi göstermeye başlamıştır. “Engelli çocuğa tıbbi yaklaşımın temelinde ‘normal’ kavramı yatmaktadır”. Toplumsal kurallar ve toplumsal algı bağlamında şekillendirilen bir normal kavramından söz etmek mümkündür. Tıbbi yaklaşımın normal kavramı görünüş ile sınırlandırılırken aslında normal olanın ne olduğunun tam bir tanımını yapmak da oldukça güçtür. Tıbbi modelin ortaya çıktıktan sonra ahlaki modeldeki tanrının cezalandırması, ilahi güçlerin gazabı anlayışı yerini engelliliğin bir sağlık problemi olduğu ve tedavi ile normalleştirilebilir bir olgu olduğu düşüncesine bırakmıştır (Yayan, Düken ve Dağ, 2018, s.172). Bireylerin yetersizliklerinin tıbbi müdahaleler ile düzeltilebileceği, tedavi edilebileceği düşüncesinden hareketle tıbbi model engelliliği fiziksel ya da zihinsel bozukluklar sonrasında ortaya çıkmış olan bir durum olarak görmektedir (Erkan, 2004, s.

31-33). Sanayi Devriminde yaşanan gelişmeler ve kapitalist sisteme de uygun olan tıbbi modelin daha baskın bir hale gelmeye başlamıştır. Batı dünyasına ve bu modellerin uygulamalarına bakıldığında modeller arasında birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış olduklarını söylemek zordur (Çetin, 2017, s.95-96)

Sosyal model, tıbbi modelde bulunan eksiklikler sonucu ortaya çıkan ve günümüzde de yaygın olan modeldir. 1970’li yıllarda ortaya çıkan model yeni bir bakış açısıyla engelliğin fiziki yönünden ziyade engelliliğin toplumsal yanına vurgu söz konusudur. Engelli bireylerin yaşadıkları sınırlılıklar, engelli bireyler üzerindeki çevresel etkiler ve toplumun engelli bireylere yönelik tutum, algı ve davranışları arasındaki ilişkiyi ele alır. Bu modele göre engelli bireylerin karşılaştıkları olumsuz durumlar bireylerin engellerinden kaynaklanmamakta bizzat toplumdaki kısıtlılıklar bu olumsuz durumlara sebebiyet vermektedir (Yerli, 2020, s. 899). Sosyal model ile birlikte bireyin sosyal dışlanması, engellenişi, uğradığı ayrımcılıklar gibi konular daha görünür hale gelmektedir. Bu modelle birlikte engellilik tanımına “sosyal uyum, sosyal izolasyon, sosyal yalnızlık ve damgalama gibi kavramlar” girmiştir. Engellilik kavramı biyolojik, sosyal ve çevresel durumların etkileşimleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Yayan, Düken ve Dağ, 2018, s. 174). Bu özellikleri sosyal modeli tıbbi modelden ayırmaktadır. Aşağıdaki tabloda tıbbi model ve sosyal modelin farkları ele alınmaktadır.

Tablo 1

Tıbbi model ve Sosyal model karşılaştırması

TIBBİ MODEL	SOSYAL MODEL
Kişisel trajedi teorisi	Sosyal baskı teorisi
Bireysel sorun	Sosyal sorun
Bireysel tedavi	Sosyal eylem
Tedavi süreci	Kendine yardım
Uzmanların hâkimiyeti	Kişisel ve kolektif sorumluluk
Uzmanlık	Deneyim
Düzenleme	Kabul etme
Bireysel kimlik	Kolektif kimlik

Tablo 1 (Devam) *Tıbbi model ve Sosyal model karşılaştırması*

Tutumlar	Davranış
Bakım	Haklar
Kontrol	Seçim
Bireysel uyum	Sosyal değişim

Kaynak: Yayan, Düken ve Dağ, (2018), s. 175

İki modelin karşılaştırmasına bakıldığında zaman içerisinde engelli bireyin normalleştirilme çabasının artık bireyi olduğu gibikabul etme, bireyi ve bireyin yaşadığı olumsuz durumları anlama çabasına dönüştüğü görülmektedir. Temel mesele engelin kendisi olmaktan çıkmaktadır ve kavram derinleşmektedir.

2.4 İnternet'in Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış

İletişim teknolojileri günümüzdeki haline ulaşana dek birçok değişim ve gelişim sürecinden geçmiştir. Yazının bile kullanılmadığı dönemlerden İnternet kullanımına, pek çok farklı teknolojik gelişmenin olduğu dönemlere gelinmiştir. Tüm bu gelişmeler kendiliğinden ortaya çıkmamış; insanların merakı, ihtiyaçları ve deneyimleri ışığında ortaya çıkmışlardır. Bu bölümde bu gelişmelere kısaca değinilecektir. Ardından TikTok platformu hakkında kısa bir bilgilendirme sonrası, platform ile ilgili yapılan akademik çalışmalar ele alınacaktır.

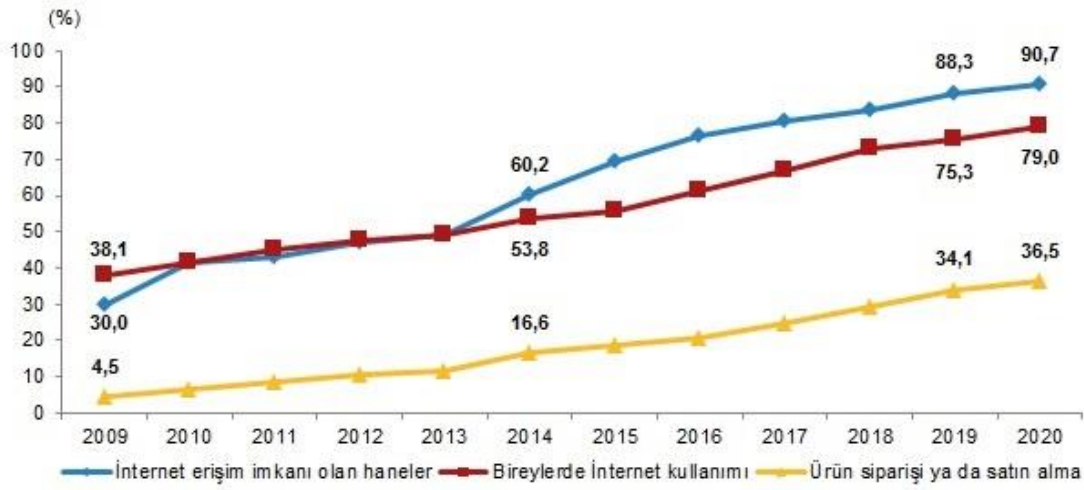
1980'lerde İnternet'in altyapısı gelişmekteydi ancak ağ uygulamaları henüz tam olarak gelişmiş değildi. İnsanların çevrimiçi enformasyonu bulması ve onu elde etmesi sürecinde yaşadıkları zorluklar da İnternet'in kullanımının önünde yer alan engellerden birisiydi. World Wide Web (Dünya Çapında Ağ) olarak bilinen yeni İnternet uygulamasıyla birlikte İnternet ile ilgili yaşanan sorunlar tekrar ele alınacaktı. Avrupa Parçacık Fiziği Laboratuvarı CERN'de çalışan Tim Berners-Lee, Robert Cailiau ve arkadaşları tarafından Web'in ilk örneğini ortaya koymuşlardı. Berners-Lee multimedya verilerinin oluşturulmasını ve bu verilerin paylaşımını kolaylaştırarak başka bilim insanlarının çalışmalarına yarım edecek bir sistem tasarlamıştır. Tasarladığı bu sistemde dünyadaki bütün bilgisayarlardaki dosyaları birbirine bağlayabilen bir hiper-metin sistemi oluşturmayı hedeflemiştir. Sistem sadece metinlere dayanan bilgileri değil, görüntüleri de içermekteydi ve ilerleyen zamanlarda bu görüntülere video ve ses dosyaları da katılacaktı (Abbate, 2019, s.381-382).

1990 yılının aralık ayında Web'in ilk versiyonu CERN'de uygulamaya geçmiştir ve CERN kullanıcıları tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Ancak Web'in kitlelere yayılabilmesi için uygun ortamın oluşması, kullanıcıların İnternet'e yaygın erişiminin sağlanması ve Web yazılımını kullanabilecekleri uygun teknik araçların temini gerekiyordu. Kişisel bilgisayarlar Web'in yaygınlaşması sürecinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Dünya'daki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de İnternet altyapısı ve ağ oluşturma çabaları başlamıştır. 1986 yılında Ege Üniversitesi vasıtasıyla kurulan TÜVEKA (Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Kurumları Ağı) Türkiye'de İnternet'e erişimin altyapısını oluşturan öncüllerden birisidir. Başlangıçta bir İnternet olarak tanımlanmayan bu ağ, geniş alan ağı olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki bazı üniversiteler ve akademik kurumlar ile Avrupa'daki European Academic and Research Network (EARN), Because It's Time Network (BITNET) ağlarıyla ilişkilendirmiştir. 1991 yılında ise ODTÜ ve TÜBİTAK tarafından İnternet teknolojileri kullanılan yeni bir ağ ile ilgili bir proje başlamıştır. Türkiye'de İnternet'in doğum günü kabul edilen 12 Nisan 1993'te ODTÜ ve ABD'de bulunan NSFNet arasında Türkiye'nin ilk İnternet bağlantısı gerçekleştirilmiştir. 1996 yılına gelindiğinde ise İnternet bağlantısı vatandaşlara açılmaya başlamıştır. Yine aynı sene TÜBİTAKULAKBİLİM'i (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) oluşturuldu. Merkez ULAKNET ağıyla bilgi hizmeti vermiştir. Tahmini olarak 1997 yılının son dönemlerinde Türkiye'de bulunan İnternet servis sağlayıcılarından İnternet servisi alan ve İnternet'e erişebilen ticari şirket sayısı 10.000, İnternet'e bağlanan bilgisayar sayısı ise 30.000'e ulaşmıştır (Saka, 2019, s. 3-8). Aşağıda yer alan Şekil 2'de yer alan verilere bakıldığında Türkiye'deki bilişim teknolojileri kullanımına ilişkin veriler yer almaktadır:

Şekil 2

2009- 2020 yılları arası Türkiye hane halkı bilişim teknolojileri kullanımına ilişkin temel göstergeler⁸

Türkiye’deki evden internet erişim TÜİK verilerine göre 2020 yılı itibariyle hanelerin %90,7’sinin İnternet erişimine sahiptir. 2019 yılında bu oran %88,3’tür. Hanelerin yüzde 50,8’i ADSL, kablolu İnternet, fiber vb. (sabit geniş bant bağlantı) ile İnternet erişimi sağlarken, %86,9’unun mobil geniş bant bağlantı ile erişim sağladığı görülmüştür. İnternet hanelerin büyük çoğunluğunda erişilebilir gibi dursa da hala pek çok insanın bu hizmete ulaşabilmek için gerekli teknolojik ekipmanı ve yeterli İnternet altyapısına sahip olacak maddi gücü bulunmamaktadır.

World Wide Web’in öncesindeki İnternet hizmetleri (e-posta, basit dosyaların aktarımı vb.), kitap, mektup gibi temel ve alfabetik iletişim araçlarının yeni biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk yıllarında Web metinsel iletişimin yeniden dolayımlanması sağlamaktadır. Web’in ortaya çıktığı dönemden Web 2.0’ın ortaya çıkış anına kadar olan sürece Web 1.0 adı verilmektedir. Web 1.0 etkileşime izin vermeyen tek yönlü iletişimin hâkim olduğu bir teknolojidir. Web 2.0 ise ortaya çıktığında pek çok bilim insanına, medyaya ve entelektüele göre bir devrim olarak tanımlanmıştır. Web 2.0 başlığının altında yer alan tüm teknolojiler bu devrimin gerçekleştircileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Web 2.0 kavramı ilk olarak 2004 yılında O’Reill ve MediaLive International

⁸[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679)

tarafından kullanılmıştır. “Web 2.0; kullanıcıların internet ortamında karşılıklı bir şekilde içerik, bilgi ve veri paylaşımı yapabildikleri, sosyal ağ ve sanal arkadaşlıklar kurabildikleri, bireysel etkileşime imkân veren uygulamaları kapsayan yeni nesil web teknolojisidir” (Büyükaslan ve Kırık, 2013, s. 72).

Web 2.0 etiketi teknolojiler ve uzmanlar tarafından “Wikipedia, MySpace, Facebook, Youtube, del.icio.us, Flickr, Digg ve Twitter gibi wikilere, bloglara, sosyal ağ sitelerine, etiketleme sitelerine ve kullanıcı içeriği sitelerine çekinmeden yapıştırılmıştır”. Web 2.0 teknolojisi geleneksel medya kaynaklarından özgürleşme iddiasına sahipti (Marwick, 2013, s. 396). Bu özgürleşme iddiasının en büyük destekçilerinden birisi sosyal paylaşım ağlarıdır. Sosyal paylaşım ağları farklı medya ve iletişim teknolojilerini bir arada barındıran web tabanlı platformlardır (Fuchs, 2011, s.141). Bu platformların sosyal medya olarak tanımlanabilmesi için Mayfield sosyal medyanın beş temel özelliğinden bahsetmektedir (Mayfield, 2006, s. 5):

- Katılım: Bireyler sosyal medya aracılığıyla içeriklerle ilgili olarak geri bildirimlerde bulunabilmektedirler, içeriklere katkı sağlayabilmektedirler ve bu sayede içeriği hazırlayan ve içeriğe ulaşan kişi arasındaki mesafeler azalmaktadır.
- Açıklık: Sosyal medyada yayınlanan içeriklerin birçoğu diğer kullanıcıların erişimine, yorumlarına ve katılımlarına açıktır.
- Karşılıklı İletişim: Sosyal medya platformlarında iletişim tek yönlü değil, iki yönlü ve etkileşimlidir.
- Topluluk: Sosyal medya platformlarında topluluklar önemlidir. Kullanıcıların birbirleri ile iletişim kurmalarını sağlayan bir ortamı mümkün kılmaktadırlar.
- Bağlantılı olma: Linkler vasıtasıyla sosyal medya platformlarında bağlantılar kurularak birçok farklı içerik, internet sitesi vb. arasında gezinme olanağı ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda bahsedilen özellikleri bir arada bulunduran platformlar, sosyal ağ platformu olarak nitelendirilebilmektedir. İnternetin tarih sahnesine çıkışından sonra yaşadığı değişim ve dönüşümlerin bir sonucu olarak insanların hayatının bir parçası haline gelen pek çok sosyal medya platformu bulunmaktadır.

2.4.1 TikTok

Bu bölümde çalışmanın araştırma sahasını oluşturan TikTok platformun hakkında genel bir bilgilendirme yapılarak platformun özelliklerine ve popülerleşme sürecine kısaca değinilmektedir. Aşağıdaki tabloda dünya genelinde en çok kullanıcıya sahip sosyal medya uygulamalarının 2016-2020 yılları arasındaki kullanıcı sayılarına göre sıralaması yer almaktadır.

Tablo 2

Dünya Geneline 2016-2020 Yılları Arasında En Çok Kullanıcıya Sahip Sosyal Mecralar

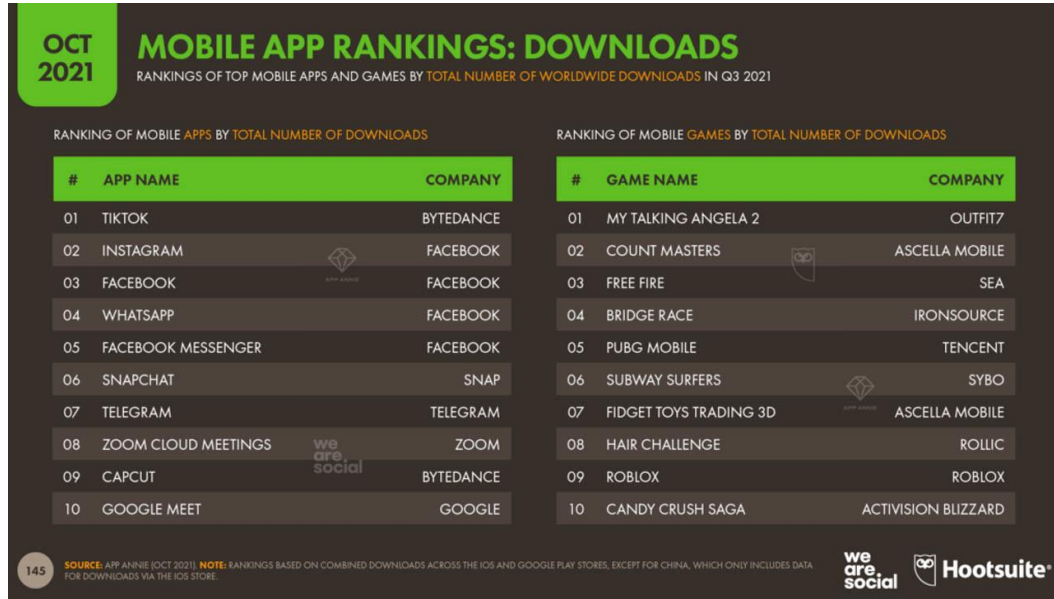
Dünya Geneline 2016-2020 Yılları Arasında En Çok Kullanıcıya Sahip Sosyal Mecralar ⁹				
2016	2017	2018	2019	2020
Facebook	Facebook	Facebook	Facebook	Facebook
QZone	YouTube	YouTube	YouTube	YouTube
Tumblr	QZone	Instagram	Instagram	Instagram
Instagram	Tumblr	Tumblr	QZone	TikTok
Twitter	Instagram	QZone	TikTok	QZone

Tabloya bakıldığında TikTok uygulamasının 2019 yılında listeye dördüncü sıradan giriş yaptığı, 2020 yılında ise üçüncü sıraya yükseldiği görülmektedir. Uygulama bazında indirilme sayılarına bakıldığında ise We Are Social'ın Ekim 2021 raporuna göre en çok indirilen sosyal medya uygulamasının TikTok olduğu görülmektedir. Hızlı bir yükselişe ve popülerliğe sahip bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁹ <https://medyaakademi.com.tr/2020/02/03/2020-sosyal-medya-kullanici-sayilari/>

Görsel 1

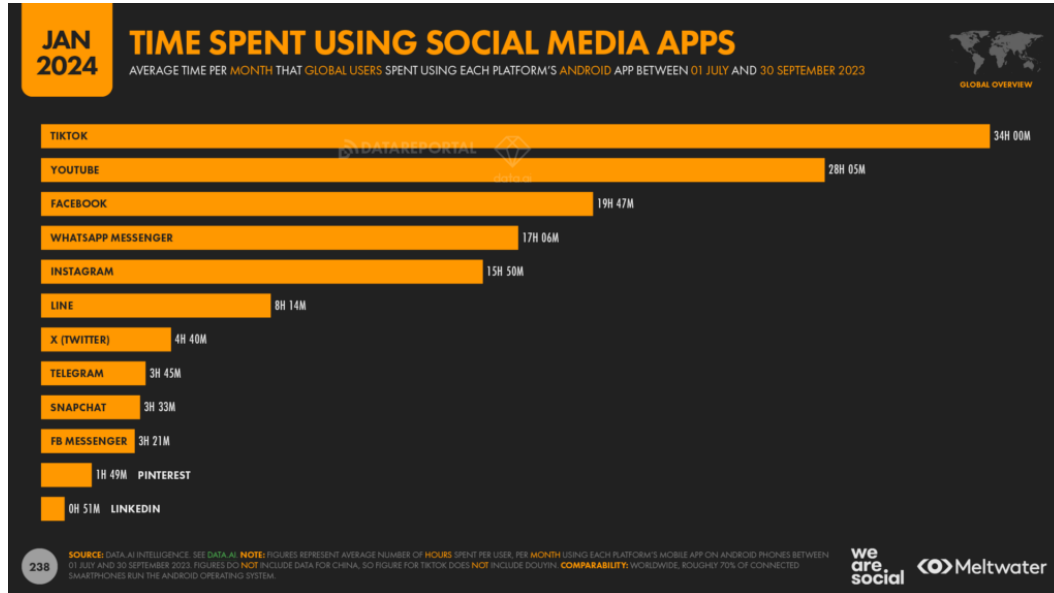
Sosyal Medya Uygulamaları İndirilme Rakamları

Digital Overview Ocak 2024 raporunda ise dünya üzerinde en uzun süre vakit geçirilen sosyal medya uygulamasının TikTok olduğu görülmektedir.

Görsel 2

Sosyal Medya Uygulamalarında Geçirilen Zaman

Dünya genelinde hızlı bir büyüme oranı yakalayan platform, kısa video paylaşım platformlarından birisidir. Kullanıcılarına pek çok video düzenleme aracı sunan TikTok, insanların sadece bir cep telefonu aracılığıyla ve internet bağlantısı ile yapabildikleri videoları saniyeler içinde diğer kullanıcılar ile paylaşabilmektedir. Ücretsiz bir şekilde

üye olunabilen bu platformda kullanıcılar istedikleri an paylaşım yapabilmekte ya da başka kullanıcıların paylaşımlarını, canlı yayınlarını izleyebilmektedir.

TikTok platformunun özelliklerine kısaca değinilecek olursa, TikTok ilk olarak Çinli bir şirket olan ByteDance tarafından Eylül 2016'da Douyin isimli bir video paylaşım platformu olarak kullanıma sunulmuştur. ByteDance şirketi 2017 yılının Eylül ayında ise platformu TikTok ismiyle uluslararası pazarda kullanıma açmıştır. Daha sonra ise 2017 yılının Kasım ayında Musical.ly isimli Şanghay merkezli ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de ofisi bulunan sosyal medya platformunu satın almıştır. Ardından 2 Ağustos 2018'de TikTok ve Musical.ly uygulamaları tek bir veri tabanında birleştirmiştir ve TikTok platformu ile varlığını sürdürmeye başlamıştır.¹⁰

TikTok, kullanıcılarının izlediği, beğendiği ve paylaştığı içeriklere dayanarak kullanıcıların daha önceki tercihlerine göre içerikleri kullanıcılara sunmaktadır. Müzik ve sesleri ücretsiz olarak videolara ekleme olanağı ile birlikte birçok emoji ve filtreye de erişim olanağı vermektedir. Düzenleme araçları ile videolarda kesme, kırpma vb. işlemlerin yapılmasını sağlamaktadır. Hazır video kalıpları da kullanıcıların kullanımına açıktır. Uygulama içi satın alma özelliği de bulunan uygulamada öge başına 4,49 TL ile 679,99 TL arasında değişen içerikler bulunmaktadır.¹¹

TikTok uygulaması içerik üreticilere uygulama içerisinde para kazanma olanağı da sunmaktadır. 18 yaş ve üstü kullanıcılar canlı yayınlar sırasında hediye satın alabilmekte, hediye gönderebilmekte ya da alabilmektedir. TikTok hediye gönderme işlemini, 18 yaş ve üstü kullanıcıların, desteklerini göstermek ve favori yayıncılarını ödüllendirmek veya ödüllendirmek için canlı yayın videoları esnasında gönderdikleri sanal hediyeler olarak tanımlamaktadır.

Hediye gönderebilmek için kullanıcıların hesabında yeterli miktarda jeton bulunması gerekmektedir. Hediye gönderen kullanıcının hesabından kaldırılarak, yayıncının hesabında *Elmaslara* dönüştürülmektedir. Canlı video yayını yapabilmek için en az bin takipçiye sahip olunması gerekmektedir. Canlı video yayını esnasında yayında toplanan

¹⁰ <https://www.haberturk.com/tiktok-nedir-tiktok-nasil-ortaya-cikti-tiktok-nasil-kullanilir-hts-2477608-teknoloji>

¹¹ <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.zhiliaoapp.musically&hl=tr>

hediyeler ve jetonlar TikTok cüzdanda toplanmaktadır. Yayıncıya yapılan bağış miktarı 20 dolara ulaştığında TikTok tarafından yayıncının banka hesabına aktarılmaktadır.¹²

2.4.2 TikTok ile ilgili yapılmış akademik çalışmalar

TikTok platformu akademik anlamda da hem Türkiye’de hem de dünya çapında araştırmacıların dikkatini çeken ve pek çok farklı yöntem ve bağlamda ele alınarak anlaşılmaya çalışılan bir platformdur. Çalışmanın bu bölümünde TikTok platformu ile ilgili yapılan akademik çalışmalar ile bu çalışmanın diğer çalışmalardan ayrıştığı noktalara değinilmektedir. Öncelikle Türkiye’de yapılan ardından da dünyada yapılan çalışmalardan örnekler ile TikTok platformunun hangi bağlamlarda incelendiği ele alınacaktır.

İlk olarak Türkiye’de TikTok platformu ile ilgili yapılan tez çalışmalarına bakıldığında YÖK tez veri sisteminde “TikTok” anahtar kelimesi ile gerçekleştirilen aramada on dört tez çalışması bulunmaktadır. Bu tez çalışmalarının on iki yüksek lisans tezi (Barım 2021; Kaya, 2021; Pekcan, 2022; Onbaşıoğlu, 2022; Akbaba, 2023; Çakır, 2023; Arslan, 2023; Diken, 2023; Aktar, 2023; Koç, 2023; Akçadağ, 2024; Coşkun, 2024), bir tanesi ise doktora tezidir (Mırçık, 2022) ve bir tanesi de dış hekimliği uzmanlık tezidir (Turan, 2023).

Z kuşağının internet kültürüne yönelik olarak hazırlanan Pekcan’ın (2022) çalışmasında, Z kuşağının TikTok platformundaki içeriklerde yer alan şiddet, cinsel aktivite, argo ve bozuk Türkçe kullanımı içeren içerikleri nasıl algıladıklarını ve bu içeriklerin yayılım süreçlerini ele almaktadır. Örnekleme dâhil edilen içerikler niteliksel içerik analizi çözümlemesi ile analiz edilmiştir. Z kuşağı TikTok kullanıcılarının kimlik, kültür ve toplumsala dair algılarının farklı kültürlerden ve toplumlardan etkilendiği; şiddet, cinsellik ve argo içerikli davranışları öğrendiği ve TikTok’un bu öğrenme sürecinde rol oynadığını ifade etmektedir.

Kaya’nın (2021) çalışması ise, yine gençlerin TikTok kullanımına yönelik bir çalışmadır. Gençlerin mahremiyet algıları, tanımlamaları ve mahremiyet problemleri ile nasıl başa çıktıklarını ele alan bu çalışmada derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek elde edilen

¹² <https://support.tiktok.com>

veriler söylem analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan iki tez çalışmasının da gençlerin TikTok kullanım pratiklerine yönelik olarak gerçekleştirildiği ve nitel araştırma deseni ile tasarlandıkları görülmektedir. Barım'ın (2021), tez çalışması ise toplumsal cinsiyet bağlamında LGBTİ bireylerin TikTok platformunda nasıl bir temsille yer aldıklarını tespit etmeye yönelik bir çalışmadır. Göstergebilimsel analiz ve söylem analizi yöntemleri ile örnekleme dâhil edilen videolar ve bu videolara gelen yorumlar analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, LGBTİ bireylerin paylaşımlarını cinsel kimliklerini açıkça ifade ederek gerçekleştirdikleri görülmüştür. Söylem analizi sonucunda ise, LGBTİ bireylere yönelik nefret söylemi içeren yorumlar ile ötekileştirici söylemin yeniden üretildiği görülmüştür.

Mırçık (2022), “Kültürel Beğeni Tarzlarının Sosyal Medya Paylaşımlarına Yansıması: TikTok Örneği” isimli doktora tez çalışması bireylerin kültürel beğeni tarzlarının sosyal medya hesaplarına nasıl yansıdığının TikTok örneği üzerinden incelenmesini amaçlamaktadır. Bu noktada Bourdieu'nun beğeni alan ve habitus kavramları bağlamında beğeni pratiklerinin sosyal medyaya yansımalarını ele almaktadır. Veri toplama sürecinde netnografi ve derinlemesine görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde elde edilen kategorilerde farklı sınıflara mensup bireylerin aynı sosyal medya platformu içerisinde kültürel beğenilerini farklı şekillerde yansıttıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Onbaşıoğlu, (2022), “Sosyal Medyaya Yeni Bir Kültürel Kodlama Biçimi Olarak Bakmak: TikTok Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışmasında TikTok'u Kültür Endüstrisi kavramı teminde ele almaktadır. 7 kadın ve 7 erkekten oluşan 14 TikTok kullanıcının paylaşımları ve paylaşımlarına gelen yorumlar analiz edilmiştir. Sonuç olarak TikTok'un kültür endüstrisi mantığını devam ettirerek, yeni bir medya kültürel kodlama aracına dönüştüğü sonucuna ulaşmıştır.

Akbaba (2023), “Covid 19 Pandemisi sürecinde Gençlerin Benlik Sunumu: TikTok Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, pandeminin sosyolojik etkilerini ele alarak sokağa çıkma yasakları esnasında Z kuşağının TikTok kullanım pratiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Pandemi döneminde 20 yaş ve altı kullanıcılar ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler neticesinde, TikTok platformunun Z kuşağının benlik sunumu ve ötekilerle etkileşimlerinde önemli bir rol oynadığı tespit edildiği ifade edilmektedir. Katılımcıların, TikTok platformu aracılığıyla ötekinin beğenisini kazanmayı hedeflediği

ve benliklerini bu süreçte farklı şekillerde sunmayı tercih ettikleri ifade edilmektedir. Bu tercih ile sosyalleşme algılarının sanal dünyaya uyarlandığı ifade edilmektedir.

Yavuz Çakır (2023), “Siber Zorbalık ve TikTok: Lise Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, siber zorbalık kavramını TikTok özelinde incelemektedir. Türkiye genelinde liselerde eğitim görmekte olan 400 öğrenci ile gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda TikTok’ta yer alan siber zorbalık ile ilişkili üç alt boyut belirlendiği ifade edilmektedir. Elde edilen bulgular sonucunda katılımcıların çoğunluğunun TikTok’u video izleme amacıyla kullandığı ve platformda geçirilen sürenin artışı ile birlikte yorum yapma ihtimalinin de arttığı söylenmektedir. Kız öğrencilerin, erkek öğrencilere oranla TikTok’u daha az kullandığı ve TikTok’ta 17 yaşın altındaki bireylerin daha fazla vakit geçirdiği ifade edilmektedir. Kullanım süresi ve siber zorbalık puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilmektedir.

Arslan (2023), “Sosyal Medya Okuryazarlığı Bağlamında Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları: TikTok Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışmasında 15-19 yaş arasındaki ortaöğretim öğrencilerinin TikTok kullanım pratikler ve sosyal medya okuryazarlığı bağlamındaki algılarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Ankara Altındağ ilçesinde 21 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre TikTok’ta yaygın olan pratikler şunlardır; izleme, beğenme, içerik üretme, paylaşma ve mesajlaşma ve benzeri pratikler. Katılımcılar TikTok’u eğlenme, sosyalleşme, kendini ifade etme, takipçi kazanmak ve ünlenmek gibi amaçlar kapsamında kullanmaktadır. Katılımcıların genel olarak sosyal medya okuryazarlığı becerilerine sahip oldukları ve eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısına sahip oldukları ifade edilmektedir.

Diken (2023), “Influencer Pazarlama Kapsamında TikTok Platformu ve Nano-Influencer Kullanımı” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, TikTok’ta yer alan nano-influencerların Z kuşağının satın alma kararları üzerindeki etkilerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Nicel ve nitel yöntemler bir arada kullanılarak 18-25 yaş arası 100 nano-influencer ile anket çalışması yapılmış ve TikTok şirketi çalışanları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular sonrası nano-influencerların paylaştığı doğal olarak algılanabilen ve mizahi unsurlar barındıran içeriklerin Z kuşağının satın alma kararları üzerinde önemli etkileri olduğu ifade edilmektedir. Bu durumun markaların TikTok platformunu etkili bir

pazarlama aracı olarak kullanmalarına ve nano-influencer'lara yönelmelerini sağladığı ifade edilmektedir.

Turan (2023), "Futbol Takımlarının TikTok İçeriklerinin Analizi: Avrupa ve Türk Takımları Örneği" isimli yüksek lisans tez çalışmasında, Avrupa ve Türkiye'de TikTok hesabı kullanan futbol takımlarının içeriklerinin karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu noktada profillerde yer alan en çok görüntülenme sayısına sahip 50 video içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Sonuçlara göre Avrupa ve Türkiye futbol takımlarının TikTok içeriklerinde tür, tema ve video uzunlukları noktalarında farklılıklar olduğu ifade edilmektedir. Dijital içerik stratejileri yönünde ise içeriklerin türünün, temasının, ana karakterinin ve karakterin cinsiyeti gibi faktörlerin videoların görüntülenme sayıları üzerinden önemli etkileri olduğu ifade edilmektedir.

Aktar (2023), "YouTube ve TikTok Platformlarında Diş Eti Çekilmesi ile İlgili Paylaşımların Kalite ve Güvenliğinin Değerlendirilmesi" isimli diş hekimliği uzmanlık tezinde, diş eti çekilmesi sorunuyla ilgili bilgi edinmek amacıyla başvurulanan YouTube ve TikTok platformlarında yer alan bilgilerin kalitesini ve güvenilirliğini değerlendirmeyi ve iki platformu bu bağlamda karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Aralık 2017-Aralık 2022 tarihleri arasında İngilizce yayınlanmış olan videolar analiz edilmiştir. Her iki platformda sunulan diş eti çekilmesi ile ilişki bilgilerin düşük ve orta kalitede olduğu ve hastaların bilgi almak için güvenilir kaynakları tercih etmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

Koç (2023), "Sosyal Medyadaki Kullanıcı Etkileşimlerinin Tavsiye Algoritmaları Üzerindeki Rolü: TikTok'un Kişiselleştirme Uygulamalarının Kullanıcı Perspektifinden Değerlendirilmesi" isimli yüksek lisans tez çalışmasında sosyal medya kullanıcılarının deneyimlerini etkilemekte olan tavsiye algoritmalarını incelemektedir. Tez kapsamında katılımcıların deneyimini merkeze almakta olan çalışmada, katılımcıların TikTok kullanımları esnasındaki davranışları ve karşılıklarına çıkan içerikler üzerindeki etkilerini derinlemesine görüşmeler ile değerlendirmektedir. Sosyal medya platformlarının kullanıcılara yönelik içerik önerilerini geliştirme noktasındaki rolünü ve kullanıcılar üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmaktadır.

Akçadağ (2024), "Mahremiyetin Dijital İfşası: TikTok" isimli yüksek lisans tez çalışmasında üniversite dönemindeki gençlerin TikTok platformundaki kullanım pratiklerini, arkadaşlık süreçlerini, etkileşim çeşitlerini ve dijital kimliklerinin gözetim,

teşhir, ifşa, dikizlenme ve mahremiyet kavramları ile ilişkilendirilmesi ve mahremiyet olgusunun dijital ifşasını anlamayı amaçlamaktadır. Bu noktada gözlem ve dijital etnografi yaklaşımı kullanılmaktadır. Mardin ve Malatya’da yaşamakta olan 18-28 yaş aralığındaki 25 genç ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Coşkun (2024), “Dijital Yerli ve Göçmenlerin Benlik Sunumu: TikTok Kullanıcıları Üzerine Bir Analiz” isimli yüksek lisans tez çalışmasında TikTok’un dijital yerli ve dijital göçmenlerin benlik algıları ve benlik sunumları üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda takipçi sayıları 100 bin ve üzeri olan 4 dijital yerli ve 4 dijital göçmenin izlenme sayıları 500 bin ve üzerinde olan 5 videosu Goffman’ın dramaturji yaklaşımı bağlamında içerik analizi yöntemi ile ele alınmaktadır. Sonuç olarak iki grubunda etkileşim kazanma ve takipçi sayılarını artırma hedefiyle bir sanal benlik sunumu gerçekleştirdikleri görüldüğü ifade edilmektedir. İki grubun da farklı stratejilere sahip olmalarına rağmen, konu popülerlik elde etmek olduğunda çabalarının benzerlikler taşıdığı fakat farklı yollar ile devam ettirildiği söylenmektedir. Bu noktada dijital göçmenlerin sanal benliklerinin, dijital yerliler ile kıyaslandığında daha donanımsız ve sabit içerikli olduğunu ifade edilmektedir.

Makalelere bakıldığında ise platform ile ilişkili olarak yapılan makale çalışmaları görülmektedir. Makalelerin iki tanesinin platformu kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında ele aldıkları görülmektedir (Kızılkaya, 2022; Söğüt ve Öngel, 2022). Üç makalenin ise TikTok platformu ve habercilik ilişkisi üzerine gerçekleştirilmiştir (Pınarbaşı ve Astam, 2020; Çiçeklioğlu ve Ünal, 2021; Erol, 2022). İki çalışma doğrudan TikTok’u içerik paylaşım pratikleri bağlamında ele almaktadır (Yıldız, 2019; Tam, 2022; Paşalı-Taşoğlu ve Koca, 2022). Yazar Koçer (2021) ise, platformdaki müzik kullanım ve performans pratiklerini dijital etnografi perspektifi ile ele alarak incelemektedir. Uğurhan ve Yaşar (2021)’ın makalesine bakıldığında ise TikTok platformunda yer alan reklam ve sponsorlu içeriklerin kullanıcıların satın alma niyeti üzerinde nasıl bir rolü olduğunu araştırmaktadırlar. TikTok kullanıcılarının benlik performansları, kendilik algıları ve ünlü olma çabalarını incelemeye yönelik çalışmalara da literatürde rastlanmaktadır (Ünlü, Kuş ve Göksu, 2020; Soygüder-Baturlar ve Yavuz, 2021; Atalay ve Tamkoç, 2022; Kavut, 2022).

Türkçe literatür incelendiğinde engelli TikTok kullanıcılarının kullanım deneyimlerine yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu doktora tez çalışması gerek

araştırma deseni ve yöntemi gerekse de engelli kullanıcıların deneyimlerini ele alış biçimi ile literatürdeki çalışmalardan farklıdır. Engelli TikTok kullanıcılarının kullanım pratiklerine yönelik ilk yerli tez çalışması olma özelliğini taşımaktadır.

Yurtdışında TikTok platformu bağlamında gerçekleştirilen akademik çalışmalar incelendiğinde ise Türkiye’deki akademik literatüre göre daha fazla sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların arasında engelli TikTok kullanıcılarına yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalara örnek olarak *Chasing Play on TikTok from Populations with Disabilities to Inspire Playful and Inclusive Technology Design* (Duval vd., 2021) ve *“Her leg didn’t fully load in”: A digitally-mediated social-semiotic critical discourse analysis of disability hate speech on TikTok* (Raffone, 2022) çalışmaları verilebilmektedir. Bu çalışmaların içeriklerine bakıldığında Duval vd. (2021), teknolojik tasarım sürecin ilham verebilecek tasarım konseptleri oluşturmak adına TikTok’taki engelli içerik oluşturucuların oyuncu (playful) potansiyellerini inceleyerek temalar oluşturmaktadırlar. Raffone’un (2022) çalışması ise TikTok platformu üzerinden engelli nefret söylemini ele almaktadır. Göstergebilimsel eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılan çalışmada ünlü ampute bir TikTokerın videosuna gelen yorumlar analiz edilmiştir.

Jung ve Zhou (2019), TikTok kullanıcılarını yaratıcı yeteneklerin öğrenimi ve paylaşımı ana başlığı altında içerik inceleyici grup, öğrenici yaratıcı grup ve yaratıcı grup olarak üç kategori ile ele almışlardır. TikTok kullanıcılarını kategorilere ayırması çalışmayı önemli kılan noktalarından birisidir. Diğer çalışmalara bakıldığında TikTok’un kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında ele alındığı görülmektedir (Bucknell-Bossen ve Kottasz, 2020; Unni ve Weinstein, 2021). Bireylerin kişilik özelliklerinin ve kullanıcı motivasyonlarının TikTok kullanımına etkileri de incelenen başka bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Omar ve Dequen, 2020).

Yapılan bazı çalışmaların ise Covid 19 pandemi döneminde TikTok kullanımına yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir (Basch vd., 2021; Lovett vd., 2021; Chen vd., 2021). TikTok platformunda maske kullanımının teşviki (Basch vd., 2021), radyoloji içeriklerinin pandemi döneminde TikTok platformunda paylaşılması (Lovett vd., 2021) ve devlet kurumlarının Covid-19 sürecinde pandemi ile ilgili TikTok’u kullanım süreci ele alınmaktadır (Chen vd., 2021).

İncelenen alışmalar arasında engelli TikTok kullanıcılarının platformdaki benlik sunumları, TikTok kullanım pratikleri ve gündelik hayatları arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doktora tez çalışması hem teorik arka planı hem de yöntemi bakımından zgn bir çalışma olup, engelli TikTok kullanıcılarına yönelik bir durum tespiti de ortaya koyacaktır.

3 YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde engelli bireylerin TikTok deneyimlerini ve benlik sunumlarını inceleyebilmek adına gerçekleştirilecek olan araştırmada kullanılmakta olan yöntemsel çerçeve detaylandırılarak dijital etnografi yöntemi ele alınmaktadır. Araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama tekniği ve araçları ve veri analiz süreci anlatılmaktadır.

3.1 Araştırmanın Modeli

Gelişen bir olgunun incelenmesi esnasında, doğrudan olguya dair deneyimi yaşamış bireylerden edinilmiş bilgiler, olgunun anlamlandırılması sürecinde önem taşımaktadır. Engelli bireylerin, sosyal medya kullanımlarına ilişkin deneyimlerinin farklı bağlamlarda araştırılması, yalnızca kişisel ifade biçimlerinin anlaşılmasında değil, toplumsal normlarla ve toplumla etkileşim kurma ve engellilik imgesinin yeniden inşa edilmesi süreçlerini anlamlandırmada da etkin bir rol oynamaktadır.

Bu tez çalışması, nitel bir araştırma olarak tasarlanmış olup, katılımcıların TikTok deneyimlerinin incelenmesi aşamasında dijital etnografi yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırmalar, pozitivist görüşlerin eleştirisinden doğmuş kuramlara dayanır. Araştırmacı, nitel bir araştırma yaparken toplumsal ve tarihsel bağlamda konumlandırılmış bir şekilde kendileri hakkında bir düşünce ve değerlendirme ile başlar. çalışma tasarlanır, veri toplanır, veriler analiz edilir. Nitel araştırmanın doğası gereği, pek çok araştırmada araştırmacı aynı anda hem verileri toplar hem de verileri analiz eder. Eş zamanlı olarak verilerin yorumlanması süreci de başlar. Araştırmacı, araştırma boyunca bu aşamalar arasında gidip gelir (Neuman, 2012, s. 22).

3.1.1 Dijital etnografi

Dijital etnografi yöntemi ile incelenmekte olan ortamın “kültür” olduğu varsayılmaktadır. Dijital etnografi, dijital kültürlerin incelenmesi ve anlaşılması için etkili bir araçtır. Bu süreçte dijital teknolojilerin birey ve topluluk üzerindeki etkilerinin incelenmesine de olanak tanımaktadır. Christine Hine (2000), dijital etnografinin internet ortamının hem kültürel bir alan hem de kültürel bir arşiv olarak ele alınmasını ve araştırılmasını sağladığını ifade etmektedir (Hine, 2000, s.10). Hine’a göre (2015), dijital etnografi ile çevrimiçi etkileşimlerin gerçekleşme süreci, dijital ortamların kullanılış biçimleri ve bu dijital ortamlarda anlamların nasıl üretildiğinin incelenmesini imkân tanımaktadır (Hine, 2015, s. 3). Yalnızca çevrimiçi davranışların değil, söz konusu çevrimiçi davranışların

gündelik hayat ile ilişkilerinin nasıl olduğunun da incelenmesini mümkün kılmaktadır. Dijital etnografinin, etnografik bir araştırmanın dijital ortamda gerçekleştirildiği ve bu dijital ortamların aynı anda araştırmanın nesnesi ve bağlamı olduğu bir süreç olarak tanımlamak da mümkündür (Murthy, 2008, s. 839).

Etnografi, temel olarak bir kültürün tanımlanmasını ve başka bir yaşam tarzının anlaşılma çabasını (Neuman, 2012, s. 33) anlatmada kullanılan bir yöntemdir. Geleneksel etnografi temel olarak incelenmekte olan kültürün içerisinde yer alan o kültüre ait kültürel ve sosyal olguların o kültüre ait bağlam içerisinde ele alınmasını içerir. Dijital etnografi ise etnografideki kültürel ortamın çevrimiçi ve bilgisayar dolayımı ortama uygulanabilmesidir (Binark, 2014, s. 142). Dijital ortamda yer alan kültürel yapıların ve toplulukların anlaşılması ve çözümlenebilmesi için dijital etnografi yönteminin kullanımının arttığı görülmektedir. Online veya dijital ortamlarda yapılan katılımlı gözlem odaklı araştırmaların “dijital etnografi”, “netnografi”, “çevrimiçi etnografi” gibi kavramlarla ifade edildiği görülmektedir. Dijital etnografi, dijital ortamların ve bu dijital ortamlarda yer alan toplulukların incelenmesi için etnografik yöntemlerin dijital ortama uyarlanmasıdır. Geleneksel etnografiden farklı olarak, araştırmacıya internet, sosyal medya platformları, forumlar ve benzeri dijital platformları da araştırma sahası olarak kullanmayı mümkün kılmaktadır.

Geleneksel etnografide kullanılmakta olan katılımcı gözlem, görüşme ve dokümantasyon gibi teknikler dijital etnografi yönteminde de veri toplama teknikleri olarak kullanılmaktadır. Ancak bu teknikler dijital ortamın yapısına göre uyarlanmaktadır. Araştırmacılar, dijital bir platformu gözlemlerken sosyal medya etkileşimlerini, forumlarda yer alan tartışmaları ve blog yazıları gibi dijital içerikleri incelemektedir. Sarah Pink’e göre dijital etnografi ile birlikte geleneksel etnografinin saha çalışması yerini sanal sahalarla bırakmaktadır ve bu dijital sahalar, dijital verilerin toplanma ve analiz süreçleri için çeşitli araçlar sunmaktadır (Pink, 2016, s.72). Kültürün gözlemlenmesi sürecinde dijital etnografide kullanılan temel tekniklerden birisi olan katılımlı gözlemde kullanılan tekniklerden birisi “pusucu” (lurker) konumunda gerçekleştirilen gözlemdir. Bu gözlem türünde araştırmacı kimliğini gizlemekte ve araştırma sahasındaki etkinliklere katılmamaktadır. Katılımcılar ile etkileşime geçmemektedir. Yorum ve paylaşım yapmamakta, araştırmacı olarak sadece gözlem yapmaktadır (Büker ve Alyanak, 2018, s. 124-146).

Araştırmacının rolü, dijital etnografide karşılaşılan zorluklardan bir diğeridir. Araştırmacının dijital ortamda nasıl bir konumda yer alacağı ve yer almayı seçtiği konunun araştırmada elde edilecek verileri nasıl etkileyebileceği tartışmalı bir konudur. Bu noktada araştırmacının araştıracağı topluluğa nasıl katıldığı, topluluk üyeleri ile kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin araştırma sürecindeki etkileri dikkate alınması gereken hususlardır (Hine, 2015, s. 38). Bunlara ek olarak dijital ortamlardaki hızlı değişim ve dönüşüm süreci, platformlardaki güncellemeler gibi durumlar uzun süreli etnografik araştırmalar için zorluk çıkarabilmektedir.

Bu çalışmada araştırmacı sadece pusucu gözlemci konumunda kalmayarak, katılımlı gözlem gerçekleştirmiştir. Araştırmacı, kimliğini katılımcılar ile paylaşmıştır. Katılımcılar ile görüşmeler gerçekleştirerek, katılımcıları araştırma kapsamında gerçekleştirilecek gözlem süreci ile ilgili bilgilendirmiştir. Katılımcıların hem sözlü hem de ıslak imzalı yazılı onayları alınmıştır. Araştırmacı, katılımlı gözlem esnasında araştırma sahasını manipüle etmemiştir.

Gözlem sürecinde kullanılan temel unsurlardan birisi, çevrimiçi platformdaki kullanıcıların davranışlarının gözlemlenmesi ve bu davranışların analizinin gerçekleştirilmesidir. Sosyal medya platformlarında gerçekleşen etkileşimler, kullanıcının paylaşım davranışları ve kullanım amaçları araştırmacıların ilgi alanına girmektedir. Etnografik görüşmelerin dijital ortamda gerçekleştirilmesine de olanak tanımakta ve bu olanak katılımcıların dijital yaşamlarına dair bilgi edinilmesine yardımcı olmaktadır (Varis, 2016, s. 235). Dijital etnografideki veri toplama süreci, geleneksel yöntemlere göre farklılık göstermektedir. Dijital araçlar veri toplama sürecini desteklemektedir. Paylaşılmakta olan içeriklerin arşivlenmesi, bu içeriklerin belirli bir zaman dilimi boyunca takip edilmesi, izlenmesi ve analizinin gerçekleştirilmesi veri toplama sürecinin içerisinde yer almaktadır. Dijital etnografi araştırmacılara, dijital ortamdaki kullanıcıların hareketlerinin izlenerek, çevrimiçi toplulukların dinamiklerinin ve bu dinamiklerinin değişim sürecinin incelenmesi olanağını tanımaktadır (Murthy, 2008, s. 845). Söz konusu analizler, metinlerle sınırlı kalmamakta; görsel ve işitsel veriler de dijital etnografi yönteminin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. YouTube videolarının analizleri ya da Instagram'da paylaşılan görsel paylaşımların incelenmesi dijital etnografi yönteminde yaygın olarak kullanılan verilerdir (Pink, 2016, s. 82).

Robinson ve Schulz (2011, s. 180), dijital ortamda etnografik metodun nasıl şekilleneceğini belirleyen üç temel gerilimden söz etmektedir. Bunlar sırasıyla; 1) Sosyal süreç olarak, dolayımlanmış etkileşim; 2) Bir etkileşim olarak metin; 3) Gözlemlenen ve gözleyen arasındaki ilişkidir. Bu noktada dijital etnografi yöntemi uygulanırken göz önünde bulundurulması gereken bazı ilkeler olduğunu ifade eden Pink vd. ise (2016) dijital etnografinin belli başlı bazı ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır:

- 1) Çeşitlilik: Araştırma sorularına ve yanıt verdiği zorluklara özgü olan dijital etnografi araştırmalarında dijital ortamlarla birden çok yolla etkileşim kurulabilir.
- 2) Dijital merkeziyetsizlik: Dijital, dijital etnografide merkezden uzaklaştırılmıştır.
- 3) Açıklık: Dijital etnografi açık bir olaydır.
- 4) Yansıma Özelliği: Dijital etnografi öze dönüşlü pratikler içerir.
- 5) Ortodoks olmamak: Dijital etnografi alternatif iletişim çeşitlerine dikkat etmeyi gerektirir (Pink vd., 2016, s.8-14).

Yukarıda yer verilmekte olan ilkeler, dijital etnografinin özelliklerine dair ifadeler de içermektedir. Araştırmacının, araştırmaya konu olacak topluluk ya da toplulukları seçme sürecinde göz önünde bulundurması gereken bazı kriterler mevcuttur. Araştırmacının araştırmanın gerçekleşeceği topluluğu seçerken şu kriterleri dikkate alması gerekmektedir:

- Araştırma sorusuna en çok uygun olan ve araştırmanın konusuna yönelik odağa en çok sahip olan grup olması,
- Bazı belirli mesajların fazlalığı,
- Elde edilecek verilerin içeriklerinin zengin olması ve detaylara sahip olması,
- Araştırma sorusu kapsamında grup üyelerinin arasında yüksek bir etkileşim oranına sahip olması (Çomu ve Halaiqa, 2018, s. 5).

Araştırmacının kriterlere uygun bir topluluk seçimi gerçekleştirmesinin ardından araştırmasına başlayabilir Kozinets'e göre netnografik bir çalışma değerlendirilirken dikkate alınması gereken on kriter şöyledir:

- Tutarlılık (Cohorence): Elde edilen veriler ve gözlemler tutarlı tek bir modelin içine birleşmelidir. Her yorumun araştırmacının içsel çelişkilerinden ne kadar bağımsız olduğunu göstermektedir.
- Titizlik (Rigour): Titizlik ile ifade edilen kavram araştırmacının metodolojik ödevlerini eksiksiz yerine getirerek, araştırmanın standartlara ne kadar bağlı ve onlara ne kadar uygun ilerlediğidir.
- Literatür bilgisi (Literacy): Netnografik metnin ilgili literatüre hakimiyet derecesidir. Araştırma yapılan alandaki temel sorunlarla doğrudan ilgili olmalıdır.
- Gerçekçilik (Groundedness): Teorik arka plan ve elde edilen veriler arasındaki bağın açık olma oranı ve ne kadar tatmin edici olduğu meselesidir.
- Yenilikçilik (Innovation): Netnografi dahilindeki kurguların, öyküleyici anlatımın, eylemleri ve deneyimleri anlama süreci sırasında ne kadar yeni ve yaratıcı yollara olanak sağladığıdır.
- Aktarma (Resonance): Araştırma metninin, araştırma konusu olan grup ya da bağlantıyı ne kadar aktarabildiğidir.
- Gerçeğe Benzeme (Verisimilitude): Araştırma yapılan topluluk, kültürler veya gruplarla ilgili olarak edinilen bağlantının ne kadar güvenilir ve gerçeğe yakın olduğudur. Araştırmayı okuyanların, araştırma yapılan topluluk veya topluluğun üyeleri ile gerçekten iletişime geçiyor gibi hissetmeleri gerekmektedir.
- Praksis (Praxis): Araştırmanın netnografik niteliğinin kuramsal ve pratiğe dair bütünlüğü ne kadar yansıttığının seviyesidir.
- Karışım (Intermix): Araştırmanın, araştırılan topluluğun üyelerinin günlük hayat pratiklerine yansıyan sosyal etkileşimler arasındaki ilişkiyi araştırma esnasında ne kadar dikkate aldığıdır (Kozinets, 2010, s.163-173).

Araştırılacak topluluğun seçiminin araştırmacı açısından öneme sahip bir konu olması gerekir. Araştırmanın gerçekleştirileceği topluluk seçildikten sonra, araştırmacı dijital etnografi yöntemi ile veri toplamaya başlayabilmektedir. Veri toplama yöntemlerinin

araştırmacılara sağladıkları bazı avantajlar vardır. Bu noktada dijital etnografi yönteminin araştırmacılara sağladığı bazı avantajlar bulunmaktadır. Öncelikle dijital ortamlar sayesinde oldukça geniş bir katılımcı kitlesine ulaşma olanağı sunmaktadır. Zaman ve mekâna bağımlı olmadan bağımsız bir veri toplama olanağı mevcuttur. Araştırmacının farklı coğrafik bölgelerde yaşamakta olan çevrimiçi toplulukları eşzamanlı olarak incelemesini mümkün kılmaktadır (Murthy, 2008, s. 837). Dijital ortamlar, araştırmacılara geniş bir veri sunmaktadır ve bu geniş veriler sayesinde etnografik araştırmanın derinliği artmaktadır (Postill ve Pink, 2012, s. 124).

Dijital etnografinin sağladığı bir diğer avantaj ise, erişilmesi ya da gözlem yapılması zor olan topluluklara erişme olanağı sağlamasıdır. Marjinal gruplar, anonim olarak faaliyette olan çevrimiçi topluluklar bu yol ile incelenebilmektedir. Dijital ortamlarda söz konusu erişilmesi güç toplulukların kendilerini ifade etme biçimleri, kimliklerini nasıl oluşturdukları ve toplumsal normlarla ilişkilerini nasıl kurdukları noktasında bilgi elde etmek mümkün hale gelmektedir (Hine, 2000, s.27).

Gerçek zamanlı veri toplanması ve dinamik etkileşimlerin gözlemlenebilmesi ile birlikte araştırmacı toplulukların değişen yapısını da anlamaya çalışabilir ve söz konusu değişim ve dönüşüm sürecinin toplumsal ve kültürel etkilerini analiz edebilir (Boellstotff, 2008, s. 162).

Her yöntemin sahip olduğu avantajların yanında bazı dezavantajlar da mevcuttur. Araştırma esnasında toplanan verilerin anonimliğinin sağlanması ve güvenilirliği araştırmacı için bir problem oluşturabilmektedir. Söz konusu verilerin doğruluğunu ve katılımcıların kimliklerinin doğrulanmasını sağlamak, geleneksel etnografi ile kıyaslandığında daha zordur. Dijital platformlar, kullanıcılara kimliklerini gizleyebilme olanağı sağlamaktadır. Bu durum araştırmadaki verilerin güvenilirliği ile ilişkili soru işaretlerinin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Araştırmacı, bu ihtimalleri göz önünde bulundurmalı ve veri toplama sürecinde etik kuralları takip etmelidir (Postill ve Pink, 2012, s.126).

Toplanan verilerin nasıl yönetileceği konusu, dijital etnografinin zorluklardan bir diğeridir. Dijital ortamlarda, araştırmacılar genel olarak çok fazla veri toplamaktadır ve bu verilerin düzenli bir şekilde depolanması, analizi ve yorumlanması zaman ve kaynak gerektiren bir süreçtir. Bazı durumlarda büyük veri setleri ortaya çıkmakta ve bu setlerin

analizi için kullanılacak yazılım ve ek araçların öğrenilmesi de ek bir gereklilik olabilmektedir (Varis, 2016, s. 239).

Dikkate alınması gereken bir diğer husus ise kültürel ve dilsel farklılıkların dikkate alınması gerektiğidir. Çünkü farklı özelliklere sahip dijital toplulukların kendilerine ait bir dili, jargonu ve kültürel özelliklere sahip olması bu toplulukların incelenmesini ve analiz edilmesini daha zor hale getirebilir. Bu durumda araştırmacı, bu farklılıkları anlayabilmek ve dikkate alabilmek için gerekli dil bilgisine ve kültürel duyarlılığa sahip olmalıdır (Boellstorff, 2008, s. 196).

Dijital etnografi yönteminde araştırmanın online bir ortamda gerçekleştirilmesi sebebiyle katılımcılar istedikleri an görüşmeyi sonlandırabilmektedir. Bu durum da araştırma yarıda kalabilmekte ve araştırmacı görüşmeyi tamamlayamamaktadır. Ayrıca görüşmeler esnasında beden dili, jest ve mimiklerin kullanımı da online ortamda sınırlı bir şekilde yer almakta ve sözsüz iletişim öğeleri görüşmede eksik kalabilmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların dürüst olmaması ihtimali de bir diğer dezavantajdır. Çeşitli avantajlara ve dezavantajlara sahip dijital etnografi yöntemine yönelik dikkat edilmesi gerek bazı etik konular mevcuttur. Bu etik konular, araştırmanın her aşamasında dikkat edilmesi gereken konulardır. Öncelikle katılımcıların rızası, mahremiyetinin korunması ve anonimliğinin sağlanması dijital sahada gerçekleştirilen araştırmalarda özellikle önem taşımaktadır. Dijital ortamlarda paylaşılan bilgi ve içeriklerin, araştırma kapsamında nasıl ele alınacağı, toplanma ve saklanma süreçleri esnasında hangi etik ilkelere uyulacağı önemlidir (Markham ve Buchanan, 2012, s.19).

Dijital etnografide etik kurallar, araştırmacının dijital sahada nasıl davranışlarda bulunduğu, katılımcılar ile nasıl etkileşim kurduğunu da kapsamaktadır. Araştırmacı, incelediği topluluğun norm ve kurallarına saygılı olmalı, katılımcıların güvenini kazanmalı ve etik dışı davranışlardan kaçınmalıdır (Hine, 2015, s. 130).

Ayrıca araştırmacının veri toplama ve analiz süreçlerine dair şeffaflık sağlaması da önemlidir. Araştırma sahasında hangi verilerin toplandığı, toplanan verilerin nasıl kullanıldığı ve elde edilen verilerin raporlanmasının nasıl gerçekleştirildiği açıkça ifade edilmelidir (Postill ve Pink, 2012, s.130).

Araştırmacılar kimliklerini, araştırmanın amacı ve ilgilerini araştırma yapılan grubun üyelerine açıklamalıdır. Topluluk üyeleri gizlilik ve anonim kalma teminatı almalıdır ve araştırma sürecinde araştırmacı topluluk üyelerinden geri dönütler almaya özen

göstermelidir. Kullanılan çevrimiçi ortamın kamusal bir alan mı yoksa özel bir alan mı olduğu konusunda araştırmacı tedbirli yaklaşmalıdır. Ayrıca araştırmada doğrudan kullanacağı mesajlar ile ilgili araştırma yapılan topluluğun üyelerinden izin alması gerekmektedir (Çomu ve Halaiqa, 2018, s.77). Araştırma, bu hususlara dikkat edilerek gerçekleştirilmelidir.

Sonuç olarak dijital etnografi, dijital kültürleri ve bu kültürlerin birey ve topluluk üzerindeki etkisini anlama noktasında güçlü bir yöntemdir. Geleneksel etnografide kullanılan yöntemlerin dijital ortama uyarlanması, araştırmacılara dijital etkileşimlerdeki karmaşık ortamın, çevrimiçi ve çevrimdışı hayatlar arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için olanağını sunmaktadır. Özellikle günümüz koşullarında dijital iletişim teknolojilerinin gelişimi ve yaygınlaşmasıyla birlikte, sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda önemli bir yere sahip hale gelmiştir. Fakat, araştırmacılara sunduğu avantajların yanı sıra, bazı etik ve metodolojik zorluklara da sahiptir.

Dijital etnografi yöntemi sadece akademik araştırmalarda kullanılmamaktadır. Dijital pazarlama, kullanıcı deneyimi tasarımları ve sosyal medya stratejileri ve benzeri pek çok alanda giderek artmakta olan bir önem taşımaktadır. Dijital ortamlarda gerçekleştirilen etnografik araştırmalar, platformların kullanıcı davranışlarının anlaşılması ve söz konusu davranışları yönlendirme hedefli stratejilerin geliştirilmesi için önemli veriler sağlamaktadır. Teknolojilerdeki bu hızlı gelişim süreci, dijital etnografi yönteminin ve uygulamalarının da evrimleşmesine devam etmesine olanak tanıyacaktır. Böylece hem sosyal bilimler alanında hem de diğer disiplinlerde gelecekte de kullanılması muhtemel önemli bir araştırma aracıdır.

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de TikTok kullanan engelli bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Türkiye’de TikTok kullanan ve TikTok hesabında aktif paylaşım yapan 18 yaşını geçmiş fiziksel engelli yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacılar tarafından örnekleme seçimi gerçekleştirilmektedir. Bu örneklem seçimi, kültürel örüntüler, topluluklar, bilgi kaynakları, mahalleler gibi “kuramsal kavramları görgül, araştırılabilir olgulara dönüştürürken” gerçekleşmektedir (Geray, 2017, s. 83). Araştırmada nitel araştırmalarda kullanılan örneklem yöntemlerinden amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri ile örneklem belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntemlerinin seçilmiş olmasının sebebi TikTok

kullanıcılarının tamamına ulaşmanın mümkün olmaması ve amaca uygun bir örneklem seçimi olması istenmesidir.

Amaçlı örnekleme, araştırmacının hedefleri doğrultusunda evrenden seçim yaparak örneklemi belirlemesidir. Örneklem belirlenirken, araştırmanın problemine en uygun ögelerin seçimine dikkat edilir. Burada önemli olan husus, örnekleme dahil edilen her bireyin araştırmanın amaçlarına yönelik özellikleri taşıyor olmasıdır (Şimşek, 2018, s.121). Bu çalışmada, çalışmanın kriterlerini sağlayan katılımcıların tespiti gerekli olduğundan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yönteminde ise, araştırmanın başlangıç noktasında ulaşılan bir bireyden bir başkasının adını vermesinin istenmesidir. Bu yolla ulaşılabilen bir örneklem elde edilmektedir (Geray, 2006, s. 126). Araştırmada seçilen örneklemin farklı engel çeşitlerine sahip bireylerden oluşmasına dikkat edilerek, elde edilecek olan verinin çeşitlilik ve farklılık açısından zengin olması istenmektedir. Farklı demografik, fiziksel ve ekonomik özellikler taşıyan katılımcılara ulaşılmak istenmiştir.

İlk aşamada amaçlı örnekleme yöntemiyle çalışmaya uygun kriterleri taşıyan katılımcılara ulaşılmıştır. Daha sonra kendilerine çalışmaya katılmayı isteyebilecek arkadaşları, tanıdıkları veya akrabaları olup olmadığı sorulmuş ve bu şekilde kartopu örnekleme yöntemi ile katılımcılara ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın saha araştırmasında profillerinde dijital katılımlı gözlem gerçekleştirilen ve görüşme yapılan katılımcılar, tezin amaçları doğrultusunda şu kriterlere göre seçilmiştir:

- 18 yaşından büyük olmak.
- Engelli bir birey olmak.
- Aktif ve kendi kimliğini gizlemeden kullandığı bir TikTok hesabına sahip olmak.
- TikTok hesabından aktif paylaşım yapıyor olmak.

Bu kriterleri taşımakta olan on erkek ve altı kadın katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın literatür taraması sürecinde, TikTok üzerinden örnekleme dahil edilebilecek katılımcıların belirlenebilmesi için gözlem sürecine başlanmıştır. Katılımcıların paylaşımları ve genel özellikleri incelenerek çalışmanın kriterlerini sağlayan katılımcı adaylarına ulaşılmıştır.

3.3 Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Bu çalışmada kullanılmakta olan veri toplama teknikleri dijital katılımlı gözlem ve görüşmedir. Bu aşamada araştırmacı, kendi adı ile açtığı TikTok profili ile katılımcıların TikTok paylaşımlarını araştırma sahasını manipüle etmeden katılımlı gözlem ile gözlemlemiştir. Saha alışması sürecinde, araştırmacı katılımcıların TikTok profillerinde yer alan bildirim ayarları sekmesinden gönderi ve canlı yayın videolarına dair bildirimlerde tümü seçeneğini seçerek içerikleri takip etmiştir. Bu özelliğin aktif hale getirilmesi ile katılımcıların paylaşımları ve canlı yayınlarından haberdar olunmak istenmiştir. Araştırmacı, Eylül 2023-şubat 2024 tarihleri arasında katılımcıların TikTok hareketlerini gözlemleyerek saha notları tutmuştur. Araştırma için önem taşıyan içerikler ve canlı yayınlara ait içerikler ekran görüntüsü ve ekran kaydı kullanılarak katılımcıların yazılı izni ile kayıt altına alınmıştır. Çalışmaya katılımcıların yazılı ve sözlü izni alındıktan sonra gerçekleştirilen gözlem verileri dahil edilmiştir. Gerçekleştirilen katılımlı gözlem ve katılımcı görüşmeleri ise Eylül 2023-şubat 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılar ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeler, katılımcıların bilgisi ve yazılı izni dahilinde ses kaydı veya görüntü kaydı ile kayıt altına alınmıştır. Bu süreç boyunca araştırmacı hem gözlem sürecinde hem de görüşmeler esnasında saha notları tutmuştur.

Anadolu Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 27.07.2023 tarihli, 540164 protokol numaralı etik kurul onayı alındıktan sonraki süreçte, Türkiye Sakatlar Derneği, Engelli Kadınlar Derneği ve Engelli Rehabilitasyon Merkezleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve WhatsApp gruplarında katılımcı duyurusu yayınlanmıştır. Bu süreçte, araştırmacı Engelli Rehabilitasyon Merkez'lerinden birinde gözlem amaçlı fiziksel engelli bireylerle yüz yüze görüşme gerçekleştirmiştir ancak merkezde yaşamakta olan bireyler arasında TikTok kullanan bir birey olmadığı görülmüştür. Yaş ortalamasının büyük olduğu merkezde kalan bireylerin genel olarak Facebook ve WhatsApp kullandıkları görülmüştür. Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu'nun maçlarında da el ilanı dağıtılmış ve WhatsApp gruplarında duyuru yapılmıştır. Ancak kurumlar aracılığı ile gerçekleştirilen katılımcı arayışına herhangi bir dönüş olmamıştır.

Çalışmaya katılan katılımcılara TikTok aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalışmaya katılım şartlarını taşıyan katılımcı adaylarına çalışma hakkında bilgilendirme içeren bir mesaj atılarak, çalışmaya katılmak isteyip istemeyecekleri sorulmuştur. Bu noktada, engelli bireylerin pek çoğunun çekimser olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmaya katılma konusunda özellikle kadınların daha çekimser oldukları ve eğer evli iseler eşlerinden izin istedikleri gözlemlendi. Bu aşamada üç kadın ilk mesajda olumlu dönüt verip, çalışmaya katılmaya istekli iken eşleri ile görüştüktan sonra vazgeçmiş ve bu süreçte atılan teyit mesajlarına da dönüş yapmamışlardır. Ancak araştırmacının kendilerini takip etmeme izin vermektedirler. Herhangi bir engellenme durumu bu kişiler ile yaşanmamıştır.

Katılımcı adaylarından mesajlara geri dönüt verenlerle, kendi tercihleri doğrultusunda Instagram sesli arama veya telefon aramaları üzerinden görüşmeler gerçekleştirilerek, kendilerine çalışmanın detaylarını anlatılmıştır. Profillerinde, paylaşımlarında ve canlı yayınlarında gerçekleştirilecek gözlemler ve kendileri ile gerçekleştirilecek olan yarı yapılandırılmış görüşmeler hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul ettikleri takdirde araştırmaya ait gönüllü katılım formunu imzalayarak araştırmacıya iletmelerini rica edilmiştir. Gönüllü katılım formunun içeriği katılımcı adaylarına anlatılmış ancak katılımcı adaylarının bir kısmı gönüllü katılım formunu öğrendikten sonra çalışmaya katılmaktan vazgeçmiştir. İmza süreci, katılımcı adaylarının karar süreçleri üzerinde etkili bir konu olmuştur. Bu aşamada “Daha sonra karşıma olumsuz bir şey çıkabilir”, “İmzalayamam”, “Sözlü onayım niye yetmiyor, ben size ıslak imza veremem”, “Size güvenemem” gibi cümlelerle karşılaşmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul etme sürecinde katılımcıların güven probleminin yüksek olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen telefon görüşmelerinde de bu durumun daha önce yaşadıkları olumsuz deneyimlerden kaynaklandığını söyleyen katılımcılar olmuştur. Katılımcılar arasında ilk telefon görüşmesinde araştırmacının gerçek bir kişi olduğuma inanmayan katılımcılar olmuş ve araştırmacı ile görüntülü görüşme gerçekleştirmek istemişlerdir. Görüntülü görüşmeler gerçekleştikten sonra, katılımcılar araştırmacıya güvenilebileceklerine kanaat getirerek çalışmaya katılmayı kabul etmişlerdir.

Çalışmaya katılmayı kabul ettikleri halde planlanan görüşme günü ve saati geldiğinde araştırmacının ulaşamadığı katılımcılar olmuştur. Kendileri çalışmaya katılma konusunda istekli olduklarını ve araştırmacıya yardımcı olmak istediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların profil incelemeleri gerçekleştirilmiş ve gözlem süreci gerçekleşmişti.

Görüşme günü geldiğinde kendilerine ulaşamadı ve bir kısmı tarafından araştırmacı dijital ortamlarda engellendi. Çalışmaya katılmaktan neden vazgeçtikleri bilinmemektedir. İlk görüşme aşamasında aniden iletişim kesen 12 katılımcı adayı oldu. Bu adaylar, iletişim süreci devam ederken aniden mesaj atmayı bıraktılar. Telefon görüşmesi için onay verip sonrasında dönüş yapmayan katılımcı adayları da oldu. Bu aşamalar geçildikten sonra gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcı adayları ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirildi.

Katılımcılarla gerçekleştirilen ön görüşmelerde, çalışmada kendileri ile derinlemesine görüşme yapılacak olmasının katılımcılar üzerinde olumlu bir etki bıraktığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların seslerini duyurmak istediği ve sesinin duyulmasını istediklerini ifade ettikleri görülmektedir. Bu noktada, çalışmanın genel özellikleri de dikkate alındığında ilerleyen bölümlerde katılımcıların kendi sesinden öznel deneyimleri aktarılmaktadır. Görüşmelerin sonunda, katılımcılara araştırmacının tavrı ve çalışma hakkındaki genel düşünceleri de sorularak sürece dahil edildiler.

Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerin on dört tanesi online Zoom platformu üzerinden gerçekleştirildi ve gönüllü katılım formuna ek olarak Zoom toplantısı esnasında da katılımcıların sesli onayı alınarak görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Katılımcılardan ikisi ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler katılımcıların sesli onayı ile ses kaydı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Çalışmaya ıslak imzalı gönüllü katılım formu teslim etmeyen ön görüşme ve görüşme gerçekleştirilen katılımcıların verileri dahil edilmemiştir. Yazılı onayı olmayan katılımcıların görüşme ve gözlem verileri araştırmacı tarafından imha edilmiştir.

Araştırmada ekte yer almakta olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun ilk bölümünde yer alan ilk sorular kullanıcıları tanımaya yönelik sorulardır. Yaş, cinsiyet, medeni hal, yaşanan çevre gibi faktörler öğrenilerek kullanıcılar hakkında genel bir izlenim edinilmek istenmektedir. Ardından bireylerin sahip oldukları engel ve engelin ortaya çıkış biçimi sorularak hayatlarının ne kadarını engelli bir birey olarak geçirdikleri öğrenilmek istenmiştir.

Araştırmada engelli bireyler ile çalışılacağı için soru hazırlık süreci öncesinde ve hazırlık aşamasında iki uzmandan görüş alınmıştır. Soruların çalışmaya uygun olup olmadığı, soruların engelli bireylere yöneltilmesinin uygun olup olmadığı, soruların bireylere nasıl yöneltilmesi gerektiği, soruları sorarken kullanılacak dil ve çalışma sürecinde engelli

bireylerle nasıl iletişim kurulması gerektiği noktalarında uzmanlara danışılarak bir yol haritası oluşturulmuştur. Tez izleme komitesinde yer almakta olan Prof. Dr. İncilay Cangöz, Prof. Dr. Haluk Birsen ve Prof. Dr. Çiler Dursun'un da sorular hakkındaki görüş ve değerlendirmeleri alınmıştır. Sorular uzmanların ve tez izleme komitesinin görüşleri ve yönlendirmeleri ışığında oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen pilot görüşmelerde katılımcıların sorulara verdikleri tepkiler izlenerek, soruları değerlendirmeleri istenmiştir. Soruların katılımcılar için kırııcı olmamasına, açık ve net olmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacına yönelik olarak ekte yer almakta olan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Bu bağlamda ekte yer alan yarı yapılandırılmış görüşme formu görüşmelerde kullanılmıştır.

Görüşmeler, katılımcıların isteği doğrultusunda online ya da yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara gönüllü katılım formunu iletilerek çalışma hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmanın herhangi bir aşamasında devam etmek istememeleri durumunda çalışmayı bırakabilecekleri bilgisini katılımcılara iletilmiştir. Çalışmada beyan ettikleri bilgilerin gerçek dışı olması ve çalışmanın geçerliliğini riske etmesi durumunda çalışmadan çıkarılacakları bilgisini de kendilerine aktarılmıştır.

Süreç içerisinde çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler esnasında katılımcıların aktardıkları ifadelerin birbirini tekrar etmeye başladığı ve yeterli doygunluğa ulaşıldığı anlaşıldıktan sonra görüşmeleri sonlandırılmış ve çalışmaya yeni katılımcı dahil edilmemiştir. Bu süreçte, toplam on altı kişi çalışmaya dahil edilmiştir.

Görüşmelerin çoğunluğunun yüz yüze gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir ancak hem katılımcıların engel durumları hem de saha çalışması döneminde araştırmacının yaşadığı fiziksel bir sorun nedeniyle görüşmelerin on dört tanesi online gerçekleştirilmiştir¹³.

¹³ Saha çalışması döneminde geçirdiğim bir kaza sonucu bir süre yürüyemedim. Yaşadığım fizik tedavi süreci ve kısa süreli yürüme kısıtlılığı katılımcılar ile aramdaki iletişim ve katılımcıların çalışmaya yönelik açılımları ile ilişkili olduğu için kısaca bu sürece ve bu sürecin etkilerine değinmem gerekir. Bu süreçte iki dizimden de fizik tedavi almak zorunda kaldım. Bu süreçte yaşadığım sorundan dolayı seyahat edemedim. Bir süre yürüme problemi yaşadım, dizlik ve baston desteği ile yürüyebildim. Katılımcılar görüşmenin ilerleyişine göre bazı noktalarda yaşadığım durumu öğrendiklerinde daha samimi konuşmaya başladılar ve “Evet siz de bizi anlıyorsunuz”, “Bizi anlayan insanlarla konuşmak istiyoruz”, “Beni anlayan birisi ile çok daha rahat konuşabilirim çünkü benim pencereden bakabilirsiniz” gibi ifadeler ile karşılaştım. Bazı katılımcılarda ilk konuşmada hissedilen mesafe, bu diyalog sonrası yumuşadı ve çalışmaya katılmaya daha istekli hale geldiklerini gördüm. Bu noktada gözlemlediğim bir diğer husus ise yaşadığım durumu öğrendiklerinde katılımcıların hemen yardımcı olmak istemeleri, bazılarının doktor önerisinde bulunması,

Araştırmacının yaşadığı kısa süreli deneyim, biraz da olsa katılımcıların günlük hayatlarında karşılaştıkları deneyimlerin küçük bir bölümünü anlama olanağı sağlamış ve toplumun engelli bireylere bakış açısını anlamlandırabilmesi noktasında yol gösterici olmuştur. Araştırmacının yaşamış olduğu deneyim kısa süreli ve geçici bir süreçtir ancak bu çalışmadaki katılımcılar bu deneyimi hayatlarının her anında yaşamaktadır ve yaşamaya da devam etmektedirler. Sözlü ve sözsüz iletişim kurulurken insanların kurdukları cümlelere, verdikleri tepkilere dikkat etmeleri umulmaktadır.

3.4 Verilerin Analizi

Bu çalışmada dijital etnografi yöntemi ile katılımcıların profilleri gözlemlenmiştir. Katılımcıların profilleri incelenerek araştırma süreci öncesindeki ve süreç içerisindeki tüm paylaşımları izlenmiştir. Bu paylaşımlar türlerine göre sınıflandırılmıştır. Katılımcıların TikTok paylaşımları, etkileşimleri ve profil bilgileri toplanmıştır.

Ekte yer alan yarı yapılandırılmış görüşme formunda sorularla gerçekleştirilen görüşmelerin deşifreleri gerçekleştirilmiştir. Görüşme deşifreleri ve görüşme kayıtları araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş ve incelenmiştir. Araştırmanın amacı ve alt amaç sorularından yola çıkılarak, görüşme deşifreleri ve dijital etnografik verilerin değerlendirilmesi sonucu aşağıda yer alan temalar ortaya çıkmıştır. Gözlem verileri, araştırma soruları ve katılımcıların görüşme sorularına verdikleri yanıtlar doğrultusunda oluşturulan temalar kapsamında analiz edilmiştir. Bu temalar, elde edilen verilerin tümevarımsal bir yaklaşımla literatür ve bulgular ışığında değerlendirilmesi sonucu belirlenmiştir:

- 1) Toplumsal katılım ve toplumsal engellenmeler
- 2) TikTok kullanım deneyimleri

bazılarının ise süreçle ilgili bilgilendirme yapma isteğinin olduğu görülmüştür. Bu durum katılımcılarla paylaşılmadan önce bazı katılımcılar beni engelli bir birey sandıkları için çalışmaya katılmayı kabul ettiklerini ifade ettiler. Engelli bir birey olmadığımı öğrenen katılımcılar, “Olsun siz de bizim için bir şey yapmak istiyorsunuz, ben size yardımcı olacağım”, “Siz de benzer bir deneyim yaşamışsınız bizi anlarsınız” gibi cümleler kurdular. Bu diyaloglardan birinde, katılımcı çalışmaya katılmayı onayladıktan sonra kendisiyle kendi durumumu paylaştım. Katılımcının tavrı daha da içtenleşerek “Evet siz de biraz da olsa bizim deneyimimizi anlayabilirsiniz. Toplumda yaşadığımız şeyleri siz de deneyimlemişsiniz. Artık sizinle çok daha rahat konuşabilirim” dedi. Bu süreçte, yaşanan diyaloglarda katılımcıların anlaşılma arzularının olduğunu gözlemledim. Yaşadığım bu kısa süreli deneyim esnasında günlük hayatımda dışarı çıktığımda kullanmakta olduğum dizlik ve bastonumdan dolayı yanımdan geçen insanların bakışları ile karşılaştım. Beni durdurup “Vah vah ne oldu sana”, “Pek de gençmişsin, yazık”, “Kaza mı geçirdin” gibi sorular soran insanlarla karşılaştım.

- 3) TikTok içeriklerinde yer alan hayaller ve benlik sunumu
- 4) Sosyal roller, damgalanma ve kimlik inşası
- 5) Gündelik hayat pratikleri ve gündelik hayatın TikTok'a yansımaları
- 6) Sosyal etkileşim ve sosyal denge
- 7) TikTok'tan elde edilen gelirler

Bu aşamada hem sorulara verilen yanıtlar hem de saha çalışması esnasında tutulan gözlem notları etkili olmuştur. Dijital etnografi ve görüşme verileri karşılaştırma yapılarak ele alınmıştır. Katılımcıların TikTok profillerinde yer alan içeriklerdeki kimlik sunumu ile görüşme verilerinde ifade ettikleri bilgiler birlikte değerlendirilerek temalar oluşturulmuştur. Bulgular, dijital etnografik verilerden alınan örnekler ve söylemlerle desteklenmiş; görüşme verilerinden alınan doğrudan alıntılarla desteklenerek birlikte raporlanmıştır. Verilerin raporlanması aşamasında katılımcıların kimlik bilgileri ve profil bilgileri gizli tutulmuştur. Katılımcıların kimliklerini ortaya çıkarabilecek her türlü detay ve görüntü gizli tutulmuş, gerekli durumlarda betimlemelerden yararlanılmıştır.

Araştırma sürecindeki veri toplanması aşamasında kullanılan yöntem ve araçlar tez danışmanı ve tez komite üyelerine aktarılmıştır. Değerlendirmeler sonucunda kullanılacak yöntem ve tekniklerin uygunluğu teyitlenmiştir. Çalışma sürecinde elde edilen bulgular ve sonuçlar tez danışmanı ve komite üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve düzeltmeler yapılmıştır. Bu kapsamda, tez çalışmasında elde edilen gözlem ve görüşme verilerinin doğruluğu araştırmacı, tez danışmanı ve komite üyeleri tarafından değerlendirilmiştir.

Katılımcılar ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler ile katılımcıların öznel deneyimlerine ilişkin kapsamlı bir analiz sunulmak istenmiştir.

4 BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma kapsamında elde edilen bulgular yer almaktadır. Öncelikle katılımcıların genel özellikleri ve profil verilerine ilişkin bulgular sunulmakta; ardından ise, gözlem ve görüşme verileri ışığında elde edilen başlıkların altında bulguların sunumu gerçekleştirilmektedir.

4.1 Katılımcıların Genel Özellikleri

Katılımcıların kimlikleri çalışma kapsamında gizli tutulmaktadır. Katılımcıların bir bölümünün engel durumu doğuştan gelmekte iken bir bölümü doğum sonrası nedenlerle daha sonraki süreçte engelli bir birey olmuştur.

Katılımcıların kimliklerinin gizli tutulması için isim bilgileri ve kimliklerini açığa çıkarabilecek bilgiler gizli tutulmaktadır. Bu nedenle katılımcılara takma isimler verilmiştir. İsimlendirme esnasında katılımcıların genel özellikleri göz önüne alınmıştır. Aşağıda katılımcıların genel özellikleri verilmektedir:

Oktay: 52 yaşında, üniversite mezunu ve evlidir. 2018 yılında sigara kullanımına bağlı olarak sol diz altı ampute edildiğini ifade etmektedir. Protez bacak kullanmaktadır.

Hüseyin: 48 yaşında, üniversite mezunu ve evlidir. 4 aylık bir bebekken geçirdiği ateşli hastalık sonucu felç geçirdiğini söylemektedir. Koltuk değnekleri yardımı ile yürümektedir.

Rüzgar: 29 yaşında, üniversite mezunu ve bekardır. Fokomeliye sahiptir. Ayak kasları da içe dönük olarak dünyaya geldiğini ve geçirdiği operasyonlar ve tedaviler ile kendi başına yürüyebildiğini söylemektedir.

Baran: 30 yaşında, ortaokul mezunu ve bekardır. 2012 yılında geçirdiği trafik kazası sonrası boynunun kırıldığını ve felç geçirdiğini ifade etmektedir. Tedaviler sonrası değnek yardımı ile yürüebilmektedir.

Umut: 26 yaşında, lise mezunu ve bekardır. Doğum sırasında doktor hatası nedeniyle engelli bir birey olduğunu ve doğum esnasında bacakları çapraz doğduğunu söylemektedir. Ellerinin üzerinde yürümektedir gerekli olduğunda ise tekerlekli sandalye kullanmaktadır.

Feyza: 22 yaşında, lise mezunu ve nişanlıdır. Doğum esnasında doktor hatası nedeniyle omuriliği hasar gördüğünü söylemektedir ve değnekler yardımı ile yürümektedir.

Elçin: 29 yaşında, üniversite mezunu ve bekardır. Doğuştan iki eli el parmakları ve sol ayağı yoktur. Protez bacak kullanmaktadır.

Rıfkı: 27 yaşında, ortaokul mezunu ve bekardır. 2012 yılında geçirdiği motor kazası sonrası sol kolunun dirsekten aşağı ampute edildiğini söylemektedir.

Ege: 18 yaşında, lise mezunu ve bekardır. SMA Tip 2 hastasıdır. 9 yaşında geçirdiği bir ciğer problemi sonrası nefes alamadığı için makineye bağlandığını söylemektedir. Hayatına yatağında ve tekerlekli sandalyesi ile devam etmektedir.

Bayram: 30 yaşında, üniversite mezunu ve bekardır. 13 yaşında geçirdiği skolyoz ameliyatı sonrası yürüme yeteneğini kaybettiğini söylemektedir. Hayatına tekerlekli sandalye ile devam etmektedir.

Civan: 24 yaşında, ortaokul mezunu ve bekardır. Doğuştan kas hastası olduğunu söylemektedir. Boğazında trake mevcuttur. Çok çabuk yorulduğu için uzun süre yürüyemediğini söylemekte ve tekerlekli sandalye kullanmaktadır.

Defne: 28 yaşında, yüksek lisans mezunu ve bekardır. CMT2A isimli bir kas hastalığına sahip olduğunu söylemektedir. Hayatına tekerlekli sandalye ile devam etmektedir.

Melike: 30 yaşında, üniversite mezunu ve bekardır. Serebral Palsi hastası olduğunu söylemektedir.

Enes: 21 yaşında, lise mezunu ve bekardır. Polinöropati hastası olduğunu söylemektedir. Hayatına tekerlekli sandalye ile devam etmektedir.

Zeynep: 34 yaşında, lise mezunu ve bekardır. 2017 yılında eşinin silahlı saldırısı sonucu omurilik felci geçirdiğini söylemektedir. Hayatına tekerlekli sandalye ile devam etmektedir.

Nazlı: 24 yaşında, lise mezunu ve bekardır. SMA Tip 2 hastası olduğunu söylemektedir. Hayatına tekerlekli sandalye ile devam etmektedir.

4.2 Katılımcıların Profil Özellikleri

Katılımcıların TikTok profilleri ele alındığında profillere ilk tıklanıldığında karşımıza çıkan ilk detayların profil fotoğrafları, biyografi bölümüne yazdıklarıdır. Bazı katılımcıların profillerinde sabitlenen gönderiler yer almaktadır. Sabitlenmiş gönderisi bulunmayan katılımcıların son gönderileri gözükmemektedir. Profil fotoğrafları ve

biyografiler katılımcıların TikTok'taki benlik sunumlarına dair ilk izlenimi veren ve katılımcıların kimlik sunumlarında rol alan unsurlardan biridir.

Araştırma kapsamında katılımcıların kimliği gizli tutulmaktadır. Bu nedenle katılımcıların profillerindeki detaylar, katılımcıların kimliklerini açığa çıkarmayacak biçimde ele alınmaktadır. Katılımcıların profillerinde yer alan ve kimliklerini açığa çıkarabilecek detaylara yer verilmemektedir.

Feyza dışındaki katılımcılar çalışma sürecinde profil fotoğrafı değişikliği yapmamıştır. Profil fotoğrafları ve biyografiler ele alınırken katılımcıların engel durumlarını açıkça ifade ettiği yaklaşımlar ile karşılaşılmaktadır.

Katılımcıların profillerine bakılacak olur ise, Oktay'ın kullanıcı isminde engelli olma sebebinin yer aldığı görülmektedir. Profil fotoğrafında spor salonunda belden yukarısının çekildiği bir fotoğraf yer almaktadır. Bu fotoğrafa bakıldığında Oktay'ın engelli bir birey olduğu anlaşılmamaktadır. Ancak profile giriş yapıldığında profile sabitlediği ilk üç gönderi doğrudan engel durumu ile ilişkili ve ampute edilmiş bacağını açıkça gösterdiği içeriklerdir. Biyografi bölümüne ise “no bio” yazdığı görülmektedir. Oktay'ın TikTok profile tıklayan bir kişi Oktay'ın engelli bir birey olduğunu ve engelinin nedenini açıkça öğrenebilmektedir.

Hüseyin'in profile bakıldığında kullanıcı adının isim, soy isim ve memleketine ait plaka kodundan oluştuğu görülmektedir. Profil fotoğrafında ise gömlek, kravat ve yelek giydiği, vesikalık bir fotoğraftan ya da başka bir fotoğrafından kesildiği düşünülebilecek bir fotoğraf kullanmıştır. Profil fotoğrafı ve kullanıcı isminde engel durumuna ilişkin herhangi bir ifade geçmemektedir. Biyografi bölümüne ise “her akşam saat xx.xx'te canlı yayıma beklerim” ifadesi yer almaktadır. Profile tıklandığında son yayınlanan gönderiler ile karşılaşılmaktadır. Bu gönderilerde Hüseyin'in engelli bir birey olduğu ve koltuk değneği yardımı ile ayakta durduğu açıkça görülmektedir. Hüseyin profilinde engelli kimliğini açıkça ifade etmekte ve göstermektedir.

Rüzgar, kullanıcı adında isminin kısaltmasını ve doğum yılını kullanmaktadır. Biyografisinde ise Instagram kullanıcı adı yer almaktadır. Profil fotoğrafına bakıldığında, güneş gözlüğü taktığı, muhtemelen dışarısı olduğu düşünülebilecek bir duvar ve camın kesiştiği bir noktada çekilen bir fotoğrafını kullanmıştır. Bu fotoğrafta Rüzgar'ın kolları görünmemektedir. Profilindeki üst sırada yer alan içeriklerin görsel kapaklarında da genel olarak yüzüne yakın çekim yapılmış anlar olduğu görülmektedir. Profilde eski gönderilere

doğru gidildiğinde, içeriklerde engel durumu da görülmektedir. Rüzgar açık bir dille engelli kimliğini betimlememekte ancak profili incelendiğinde kendisinin engelli bir birey olduğu doğrudan görülmektedir.

Baran, Hüseyin gibi isim, soy isim ve memleketinin plaka kodundan oluşan bir kullanıcı adı kullanmaktadır. Biyografi bölümünde memleketi yazmaktadır. Baran'ın profil fotoğrafında ise bir ağacın önünde duvara oturduğu, ellerini göğsünde kavuşturduğu ve sol tarafa doğru uzaklara baktığı bir fotoğraf yer almaktadır. Bu fotoğrafta Baran'ın engel durumuna ilişkin herhangi bir izlenim bulunmamaktadır. Profilinde üst sıralarda yer alan gönderilerin kapak görsellerinde de yine engelli bir birey olduğu anlaşılmamaktadır. Eski gönderilere doğru gidildiğinde değnek yardımı ile ayakta durduğu ve engelli bir birey olduğu görülmektedir.

Umut, kullanıcı adında isim ve soy ismini kullanmaktadır. Biyografisinde ise YouTube'da yayınlanmış bir şarkısına ait bir klibin linki yer almaktadır. Profil fotoğrafında güneş gözlüğü ile bir duvarın önünde oturmaktadır. Omuzları ve kolları görünmektedir. Profil fotoğrafında engel durumuna ilişkin bir öge bulunmamaktadır. Üst sıralarda çıkan gönderilerinde ise kapak görsellerinde engelli bir birey olduğu anlaşılmamaktadır. Eski gönderilere inildiğinde ise engelli bir birey olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Feyza, kullanıcı adı olarak yalnızca soy ismini kullanmaktadır. Biyografisinde ise takipçilerini YouTube ve Instagram hesaplarına da beklediği yazmaktadır. Kendisi reklam ve iş birliği de yapmakta ve bununla ilgili olarak iletişim adresi olarak Instagram adresini yazmaktadır. Feyza'nın çalışmanın ilk başlangıç döneminde kullanmış olduğu profil fotoğrafı nişanlısı ile birlikte nişanlısının vatandaşı olduğu ülkenin yerel kıyafetleri ile ve o ülkede çekilmiş bir fotoğrafı yer almaktayken saha çalışması bittikten sonraki süreçte profil fotoğrafını değiştirdiği görülmüştür. Kendisi nişanlısı ile evlenmiş ve nikah törenlerinde çekilen bir fotoğrafı profil fotoğrafı yapmıştır. Fotoğrafların ikisinde de engel durumuna ilişkin bir izlenim yer almamaktadır. Profilinde sabitlenen içeriklerde ve üst sıralardaki içeriklerde de kullandığı bastonlara dair bir görsel yoktur. Eski gönderilerine doğru gidildiğinde ise kendisinin engelli bir birey olduğu görülmektedir. Engelli kimliğini TikTok'ta gizlememektedir.

Elçin de kullanıcı adı olarak isim ve soy ismini kullanmayı tercih eden katılımcılardan birisidir. Profil fotoğrafında ilgilenmekte olduğu yüzme sporunu gerçekleştirirken çekilmiş bir fotoğrafı yer almaktadır. Biyografi bölümüne bakıldığında ise ilk olarak

mesleğini yazdığı, alt satırda ise “Dünya farklılıklarla güzel” ifadesini yazdığı görülmektedir. Bu ifade Elçin’in engelli bir birey olduğuna dair ilk ipucunu taşımaktadır. Profilinde sabitlediği gönderiler ve üst sıralarda yer alan gönderilere de bakıldığında Elçin’in engel durumu açıkça görülmektedir. Profilinde yer alan içeriklerin büyük çoğunluğunda da ilk bakışta bu durum görülmektedir.

Rıfkı’nın kullanıcı adında ise engelsiz ifadesi geçmekte ve ardından mesleği yazmaktadır. Rıfkı profil fotoğrafı, kullanıcı adı ve biyografisinde engelli bir birey olduğunu ifade etmektedir. Profil fotoğrafı bir evcil hayvan ile sarılırken çekilmiş bir görselin resim haline getirilmesinden oluşan bir görseldir. Dikkatli bakıldığında gömleğin kolundaki boşluk görülmektedir. İlk bakışta ise, kullanıcı adı ve biyografisi olmadan engelli bir birey olduğunu söylemek oldukça zordur. Biyografisinde ise İngilizce ve Türkçe şekilde engelsiz ifadesi ve mesleği yazmaktadır. Kendisi biyografisine Instagram hesabının bağlantısını eklemiştir. İnsanların kendisini takip ederek destek olmasını istemekte ve bu isteği biyografisine yazmaktadır. İçeriklerine bakıldığında ise üst sıralarda toprak ve bahçe içerikleri yer almakta ve Rıfkı’nın engel durumuna ilişkin bir izlenim görülmemektedir. Eski gönderilerine gidildiğinde ise Rıfkı’nın engelli bir birey olduğu görülmektedir.

Ege’nin kullanıcı adı isim ve soy isminden oluşmaktadır. Kendisinin profil fotoğrafı incelendiğinde güneş gözlüğü ve şapka taktığı bir fotoğrafın karikatürize edilmiş bir versiyonunu profil fotoğrafı olarak kullandığı görülmektedir. Profil fotoğrafında oksijen makinesine bağlı olmasını sağlayan ve boğazında yer almakta olan hortum gözükmemektedir. Bu fotoğraf ile birlikte Ege’nin engelli bir birey olduğunu ilk bakışta söylemek mümkündür. Biyografisine bakıldığında ise iş birliği ve iletişim talepleri için Instagram hesabının isminin yer aldığı, onun altında ise açmış olduğu YouTube kanalının linkinin yer aldığı görülmektedir. Ege’nin hem sabitlenen içeriklerinde hem de profilinde yer alan tüm içeriklerinde engelli bir birey olduğu açıkça görülmektedir. İçeriklerin büyük çoğunluğu Ege’nin yatağında ürettiği içeriklerdir.

Bayram’ın kullanıcı adı, isim ve soy isminden oluşmaktadır. Profil fotoğrafı ise tekerlekli sandalyesinde olduğu açıkça görülen, açık alanda çekilmiş bir fotoğraftır. Fotoğrafta tekerlekli sandalyenin tamamı görünmektedir. Biyografisinde ise yaşadığı şehir ve insanların sergilediği tavırların karakterlerinin bir göstergesi olduğunu ifade etmekte olan bir söz yer almaktadır. Son içeriklerinde ve eski içeriklerinde Bayram’ın engelli bir birey

olduğu direkt olarak görülmektedir. Bayram, engelli kimliğini TikTok hesabında göstermektedir.

Civan, saha çalışması esnasında kullanıcı adı değişikliği yapmıştır. İlk olarak isim ve soy isminden oluşan bir kullanıcı adı kullanırken daha sonrasında boğazında yer alan delik ile ilişkili bir takma adı kullanıcı adı yapmıştır. Civan'ın profil fotoğrafında yüzü yan profilden görülmektedir. Boğazında yer almakta olan trakea hortumuna ait delik açıkça görülmektedir. Biyografisinde ise yalnızca Instagram kullanıcı adı yer almaktadır. Civan'ın profilinde yer alan tüm içeriklerde engel durumu doğrudan görülmektedir. Kendisinin içeriklerin tamamında engelini görünür tuttuğunu ve gizlemeye çalışmadığını söylemek bu noktada mümkündür.

Defne profil fotoğrafında ilgilenmekte olduğu yüzme sporunu yaparken çekilmiş bir fotoğrafını kullanmaktadır. Bu görsele ek olarak engel durumunu belirten ifadeler biyografisinde yazmaktadır. Ancak bu ifadeler Defne'nin gerçek kimliğinin anlaşılmasına yol açabileceği için burada yer verilmemektedir. Profilindeki içeriklere bakıldığında ise Defne'nin tekerlekli sandalyesi açıkça görünmektedir. Kendisi engelli bir birey olduğunu hem biyografisinde hem de içeriklerinde ön plana çıkararak göstermektedir.

Melike'nin profiline bakıldığında ise isim ve soy ismini birleştirerek bir kısaltma oluşturduğu ve bunu kullanıcı adı olarak kullandığı görülmektedir. Profil fotoğrafında ise babası ile çekilmiş bir çocukluk fotoğrafı yer almaktadır. Biyografisinde ise görüşmemiz sonrasında profiline yazmış olduğu "engellere örnek olmak" ifadesi görülmektedir. Melike'nin sahip olduğu serebral palsi hastalığı ilk bakışta fiziksel olarak bir farklılığa sahip olduğunu göstermemektedir. Kendisi biyografisine yazmış olduğu ifade ile engelli bir birey olduğunu ifade etmektedir.

Enes'in profiline bakıldığında ise, kullanıcı adında isim ve soy ismini kullandığı görülmektedir. Profil fotoğrafında tekerlekli sandalyesi net bir açı ile ve tamamen gözükmemektedir. Biyografisine bakıldığında ise tekerlekli sandalyesine gönderme yapmakta olan esprili bir ifade ve "çok şekerim" cümlesi yer almaktadır. Bunlara ek olarak engelli birey emoji'si yer almaktadır. Instagram hesabının bağlantısı da yine biyografisinde yer almaktadır. Enes'in profili incelendiğinde ilk bakışta da geçmiş içeriklerde de kendisinin engelli bir birey olduğu açıkça görülmektedir. Kendisi engel durumunu içeriklerde gizlememektedir.

Zeynep'in profiline bakıldığında, Zeynep'in de kullanıcı adı olarak isim ve soy isminden oluşan bir kısaltma kullandığı görülmektedir. Profil fotoğrafında yalnızca yüzünün yer aldığı bir fotoğraf vardır. Profil fotoğrafında engel durumuna ilişkin bir izlenim yer almamakta ancak biyografisinde "elbet bir gün" ifadesi ve bu ifadenin hemen yanında engelli emoji'si yer almaktadır. Ek olarak canlı yayın açtığı saat aralığı ve Instagram kullanıcı adı biyografisinde yer almaktadır. Zeynep'in içeriklerinde ve sabitlenen içeriklerinde tekerlekli sandalyesi açıkça görülmektedir. Engel durumunu herhangi bir gizleme eğilimi içerisinde olmadığı düşünülmektedir. Bu noktada Zeynep, engelli kimliğini ifade etmekte ve TikTok paylaşımlarını engelli kimliği ile gerçekleştirmektedir.

Son olarak Nazlı'nın profilindeki detaylara bakıldığında ise isminin kısaltmasını kullanıcı adı olarak kullanmayı seçtiği görülmektedir. Profil fotoğrafında yüzünün ve omuzlarının görüldüğü dış mekânda çekilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Bu fotoğrafta omzunun arkasından tekerlekli sandalyesinin tutma yeri görülmektedir. Biyografisinde ise "kafama göre" ifadesi ve sevdiği şeyleri ifade etmekte olan emoji'ler yer almaktadır. İçeriklerde ise Nazlı'nın tekerlekli sandalyesi açıkça görülmektedir. İçeriklerin bir kısmında kardeşi Ege ile birlikte üretmiş oldukları içerikler görülmektedir. Bu içeriklerde ise Nazlı'nın ve Ege'nin engel durumları açıkça görülmektedir.

Katılımcıların profil fotoğrafları ve biyografilerine dair bilgilere ek olarak katılımcıların TikTok'ta ilk video paylaşım tarihleri, araştırma süresince paylaştıkları video sayısı ve takipçi sayılarına ilişkin veriler aşağıda yer almakta olan tablo 3 ve tablo 4'te sunulmaktadır. Tablolar yorumlanırken, ilk paylaşım tarihlerinin profillerinde yer alan ilk video baz alınarak belirlenmiştir. Katılımcıların genel kullanım süreleri ise, katılımcıların görüşme verileri doğrultusunda belirlenmiştir. Tabloların yorumlanması esnasında katılımcıların canlı yayın yapıp yapmadıkları ve canlı yayın deneyimlerine değinilmektedir.

Tablo 3*Katılımcıların Profillerine İlişkin Tablo 1*

Katılımcı İsimleri	Oktay	Hüseyin	Rüzgar	Baran	Umut	Feyza	Elçin	Rıfki
İlk paylaşım tarihi	21.02.2020	03.12.2022	17.05.2021	08.05.2021	25.01.2021	18.07.2020	11.12.2020	31.08.2022
Paylaşılan video sayısı	326	136	107	46	168	1277	195	129
Takipçi Sayısı	7767	19,5B	4164	1030	5210	55,9B	18,3B	4828

Tablo 3’te yer alan sekiz katılımcının verilerine bakıldığında Oktay’ın dört yıldır TikTok kullanmakta olduğu görülmektedir. Takipçi sayısı canlı yayın açmak için yeterli olmasına rağmen, kendisi bu süre boyunca TikTok’ta hiç canlı yayın açmadığını ve açmayı düşünmediğini belirtmiştir.

Hüseyin, 2 yıldır TikTok kullanmaktadır. Kendisi canlı yayın açtığını dile getirmesine ve biyografisinde düzenli canlı yayın açtığına dair bir bilgilendirme bulunmasına rağmen çalışma sürecinde yalnızca bir canlı yayın açmıştır.

Rüzgar, 3 yıldır TikTok kullanmaktadır. Rüzgar, profil paylaşımlarından çok canlı yayın yapmayı tercih eden bir katılımcıdır. Kendisinin bazı günler birden fazla yayın açtığı gözlemlenmiştir.

Baran, 3 yıldır TikTok kullanan bir katılımcıdır. Canlı yayın deneyimine bakıldığında deneme amacıyla bir canlı yayın açtığını anlatmış ve çalışma sürecinde herhangi bir canlı yayın açmamıştır.

Umut, çalışmaya dahil edilen hesabını 3 yıldır kullanmaktadır. Öncesinde başka bir hesabı olduğunu ama açılış tarihini tam olarak hatırlamadığını söylemektedir. Kendisi canlı yayın açmak için yeterli takipçi sayısına sahip olmasına rağmen canlı yayın açmamayı tercih etmektedir. Bu durumun daha önce yaşadığı olumsuz deneyimlerle ilişkisi olduğunu söylemektedir.

Feyza da Umut gibi daha önce başka bir TikTok hesabı olan ama sonrasında çalışmaya dahil olan hesabını kullanmaya başlayan bir katılımcıdır. Bu hesabını dört yıldır

kullanmaktadır. Kendisi düzenli canlı yayın açmamakta ancak bazı dönemlerde canlı yayın açarak takipçileri ile etkileşime geçmektedir.

Elçin, TikTok kullanımına bu hesabı ile başlamış ve 4 yıldır bu hesabı kullanmaktadır. Aktif olarak ise son dönemde kullandığını ifade etmektedir. Canlı yayın konusunda kendisinin düzenli bir yayın süreci bulunmamakta ve nadiren müsait olduğu zaman canlı yayın açarak takipçileri ile etkileşime geçmektedir.

Rıfki, 2 yıldır TikTok kullanmaktadır. Görüşmede canlı yayın da açtığını ve açacağını dile getirirse de çalışma süresince Rıfki'nın canlı yayın açmadığını görülmüştür.

Tablo 4

Katılımcıların Profillerine İlişkin Tablo 2

Katılımcı İsimleri	Ege	Bayram	Civan	Defne	Melike	Enes	Zeynep	Nazlı
İlk paylaşım tarihi	30.01. 2021	27.11. 2018	26.09. 2018	30.05. 2020	13.05. 2020	17.09. 2023	10.04. 2020	11.02. 2022
Paylaşılan video sayısı	619	507	327	95	522	146	761	90
Takipçi Sayısı	24,9B	8479	155,5B	11,7B	904	2254	67,2K	329

Tablo 4'te yer alan bilgilere göre, Ege 3 yıldır TikTok kullanmaktadır. Kendisi canlı yayın açan bir katılımcıdır. Ancak sağlık problemleri nedeniyle bir canlı yayın rutinin olmadığını belirtmektedir. Abisi ve ablası kendisine canlı yayın sürecinde destek olmakta ve yardımcı olmaktadır.

Bayram, 6 yıldır TikTok hesabını kullanmaktadır. Kendisi görüşme esnasında canlı yayın deneyimlerinden bahsetmiştir ancak çalışma sürecinde bir kez canlı yayın açtığı görülmüştür.

Civan, 6 yıldır TikTok kullanmaktadır. Kendisi canlı yayınlar açmaktadır ancak Civan da sağlık problemlerinden dolayı düzenli yayın yapamadığını ifade etmektedir.

Defne, 4 yıldır TikTok hesabını kullanmaktadır. Daha önce yayın açtığını ancak şu sıralar açmadığını dile getirmiştir. Canlı yayın açmak istediğini ifade etmiştir ancak çalışma sürecinde kendisinin bir canlı yayınına rastlanmamıştır.

Melike, 4 yıldır TikTok kullanan bir katılımcıdır. Kendisinin takipçi sayısı canlı yayın açmak için yeterli değildir. Yeterli takipçi sayısına ulaştıktan sonra deneyebileceğini, bu konuya soğuk bakmadığını ifade etmektedir.

Enes, 1 yıldır TikTok kullanan bir katılımcıdır. Kendisinin takipçi sayısının yükselişi ve ilk canlı yayın deneyimi çalışma sürecinde olmuştur. Çalışma süresince Enes, Ege ve Civan'ın ortak canlı yayınlar yaptıklarını görülmüştür.

Zeynep, ilk paylaşımı 4 yıl önceye ait olsa da kendisi bu hesabı daha uzun süredir kullanmaktadır. Daha önceki paylaşımlarındaki fiziki özelliklerini beğenmediği için onları sildiğini ve 10.000 takipçiye ulaştıktan sonra attığı 10.04.2020 tarihli gönderi ile TikTok kullanımına devam ettiğini söylemektedir. İlk dönemlerinde sıklıkla canlı yayın açtığını ancak son dönemde bu yayınları bıraktığını söylemiştir. Çalışma sürecinde de kendisinin iki canlı yayını olmuştur.

Nazlı, 2 yıldır TikTok kullansa da kardeşi Ege'nin TikTok kullanım sürecinde rol oynamaktadır. Canlı yayın açmak için yeterli sayıda takipçisi olmasa da kardeşinin canlı yayınlarında sesi ile dahil olmakta, kendi hesabından izleyici olarak kardeşinin yayınlarına katılmaktadır.

4.3 “Engellenmeler” ile Gündelik Yaşam

Engelli bireyler, gündelik yaşamlarında fiziksel ve sosyal pek çok sınırlılık ve engellenme ile karşılaşmaktadır. Bu problemler, bireylerin gündelik hayattaki aktivitelerini kısıtlayabilmekte, eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal katılım gibi temel haklara erişimlerini sınırlayabilmektedir. Engellilik, bireyin fiziksel ve zihinsel durumu ile birlikte, toplumun bireye sunduğu olanaklar ve bu olanaklara erişimde karşılaşılan engeller ile de ilişkilidir.

Pek çok şehir tasarımı ve mekân tasarımında engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik tasarımlar yapılmamakta ve fiziksel çevreye dair kısıtlanmalar hayatın içerisinde kendisini göstermektedir. Kaldırımlarda ve mekân girişlerinde engelli rampasının olmayışı, toplu taşıma araçlarının tamamının engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik tasarlanmayışı ve mimari engeller gibi durumlar engelli bireylerin kamusal alana erişerek gündelik hayatlarında özgürce hareket etmesini sınırlandırmaktadır. Mimari engellere ek olarak, engelli bireylerin en çok karşılaştığı durumlardan birisi de toplumsal önyargılar ve tutumlardır. Ötekileştirme, dışlanma ve ayrımcılık gibi durumlarla karşılaşılıyor

olması, engelli bireylerin yalnızca fiziksel değil, duygusal ve sosyal anlamda da problemler yaşamasına sebep olmaktadır. Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerde de katılımcılar fiziksel ve toplumsal engellenmelerden bahsetmektedir. Yaşanan bu sorunlar, toplumsal bir dönüşümle çözülmesi gereken durumlardır. Engelli bireylerin, yaşadığı sorunların tespiti ve çözümüne yönelik çalışmalar ile birlikte, engelli bireylerin yaşam kalitesi artırılarak, toplumsal hayat daha eşit ve kapsayıcı bir noktaya taşınabilir. Katılımcıların engellilik deneyimlerinin anlaşılması sürecinde öncelikle “engelli” ifadesine yönelik bakış açıları öğrenilmek istenmiştir. Ardından ise, katılımcıların gündelik hayatlarında karşılaştıkları fiziksel ve sosyal engellere değinilmektedir.

4.3.1 “Engelli” kavramına bakış

Literatür kısmında ele alınan engelli beden bölümünde yer alan tanımlama ve sınıflandırmalar arasından, bu çalışmada kullanılmak üzere seçilen kavram “engelli” kavramıdır. Yapılan görüşmelerde, katılımcılara günlük hayatlarında engelli bir birey olma deneyimi sorulurken, engelli kelimesi ile ilgili görüşleri ve kendilerini nasıl tanımladıkları da sorulmuştur. Literatürde geçen sakat, özürlü gibi kelimelerin katılımcıları rahatsız ettiği ve katılımcılara bu ifadeler ile hitap edildiğinde katılımcılar hoşnutsuz olduklarını söylemektedir.

Katılımcıların birçoğu, kendisini geniş toplumun tanımının aksine engelli birey olarak tanımlamamaktadır. Engel durumunun kendi durumlarından değil, toplumsal ve mimari engellerden dolayı ortaya çıktığını ifade eden katılımcılar olmuştur. Kamusal alanın ve toplumsal yaşamın düzenlenmesi ve inşasında “ideal” beden veya “normal” beden esas alınmaktadır. Beden bütünlüğünde farklılığa sahip bireyler, toplum tarafından “engelli” olarak tanımlanmakta ve bedenlerindeki farklılıklar üzerinden isimlendirilmektedir. Oysa engel kavramı, katılımcıların gündelik yaşam deneyimlerinde farklı anlamlara sahiptir.

Esra Burcu (2011), engellilik sosyolojisi ile ilişki çalışmasında engellilik ile ilgili kültürün gelişebilmesi için engelli kimliğinin yeniden tanımlanmasına yönelik eylemlerde bulunulması gerektiğini belirtir. Burcu’ya göre engelli kimliğinin yeniden tanımlanabilmesi için öncelikle farklı grup kimliklerinin kabulü gerekmektedir. Engelli bireyler, öncelikle kendi içlerinde de bir bütünlük oluşturarak bu kültüre katılım sağlamalıdır (Burcu, 2011, s. 41). Katılımcıların, engelli kavramına yönelik yaklaşımları engelli kimliğinin yeniden tanımlanması noktasında önem taşımaktadır. Bu başlıkta öncelikle katılımcıların “engelli” kelimesine yaklaşımları ele alınmakta; ardından

engellilik halinin katılımcıların gündelik hayatlarında nasıl deneyimlendiği ve bu süreçte karşılaştıkları olumlu ve olumsuz deneyimler aktartılmaktadır.

Katılımcılar, engelli kavramını kullanmanın daha uygun olacağı yönünde geri bildirimlerde bulundular. Örneğin Oktay, mevcut durumunu yeni bir hayat olarak gördüğünü dile getirmektedir:

Ben engeli özgürlük olarak görüyorum. Yani engel benim için engel değil. O benim için yeni bir hayat. İstedığınız gibi hitap edebilirsiniz. Şey var ben mesela, kendimi Metin Şentürk gibi görüyorum. Ben kendi engelimle sürekli dalga geçiyorum. Kendimle topal diye kafa buluyorum zaten. Ben de diyorum ki, bak diyorum koşarak yakalarım bak. Öyle bir bakış açısı benimki (Oktay).

Oktay'ın engelini özgürlük olarak gördüğünü ifade etmesi, engelliliği yeni bir kimlik olarak gördüğünü göstermektedir. Toplumsal ve sosyal normlara karşı alternatif bir duruş ve kimlik sunumu açısından önemli bir bakış açısidir. Toplumsal olarak engelliliğe yüklenen olumsuzluk ve eksiklik algılarına karşı, engelli bireylerin kendilerine ait bir özgürlük alanı yaratarak engellerini bir direniş ve güçlenme aracı olarak kullanabileceklerine yönelik bir düşüncedir. Oktay'ın kendisi ile dalga geçtiğini ifade etmesi de yine bu özgürlük alanında etkilidir. Davis, engellilik halini “normallik” kavramına karşı yeni bir özgürlük alanı olarak yorumlamaktadır (Davis, 2014, s. 57). Bu düşünceye göre, engelli bireyler, kendi beden ve engellilik deneyimlerini yeni anlamlar ile yeniden inşa edebilmektedirler. Oktay, burada engelli kimliğini kabullenme sürecinde, özgürlük olarak tanımlayarak bir başa çıkma stratejisi geliştirmektedir. Hayatını engel durumuna uygun hale getirmeye çalışmaktadır.

Engel durumunu mizahi bir konu haline getirmekte olan Oktay gibi Rüzgar da engelli ifadesinin kullanılmasının diğer ifadelerin kullanımına göre daha uygun olduğunu düşünmektedir:

Yok, hayır, rahatsız etmez beni tam tersi yani şöyle özürle ibaresini kullanmaktansa engelli ibaresini kullanmak bence daha sağlıklı diye düşünüyorum. İnsanların hani bir şeye, yetiye sahip oluşu böyle çok, böyle şey olmamalı. Böyle aşağı bir durum gibi olmamalı. Açıkçası özürle ibaresinden rahatsızlık duyuyordum bugüne kadar. O biraz düzeldi, o şekilde diyebilirim (Rüzgar).

Rüzgar'ın geçmiş yıllarda Türkçe literatürde ve resmî kurumlarda da geçmekte olan özürle kavramının kendisini rahatsız ettiğini söylediği görülmektedir. Engelli kavramının, özürle kavramına göre daha sağlıklı olduğunu düşündüğü için kullanımında

sakınca görmemekte ancak görüşmenin devamında görüldüğü ve ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere kendisini engelli olarak tanımlamamaktadır.

Enes de Rüzgar gibi düşünmekte ve sakat kelimesinden rahatsızlık duymaktadır: “Aslında en önemli en doğru kelime engelli kelimesi gibi duruyor. Sakat falan gibi diğer kelimelere bakınca yani başka nasıl ifade edebiliriz? Engelli diyebiliriz, rahatsız etmiyor beni (Enes).” Enes de diğer kavramlara göre, engelli kavramının daha kullanılabilir bir kavram olduğunu düşünmektedir.

Nazlı da literatürde geçmekte olan diğer kavramları tercih etmemekte ve diğer kavramların kullanımından rahatsızlık duymaktadır: “Evet, engelli kelimesi bize söylenen en zarif kelimelerden biri aslında. Daha sakat, özürlü gibi kelimeler de kullanılıyor. Asıl bunlar rahatsız ediyor. Yani engelli kelimesi daha doğru, daha uygun (Nazlı).” Nazlı da diğer kavramların arasında daha zarif olduğunu düşündüğü için engelli kavramını tercih etmektedir. Literatürde geçmekte olan diğer kavramlar, bazı durumlarda kendilerine hakaret etme, katılımcıları aşağılama gibi amaçlarla katılımcılara yöneltildiği için bu durum ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda aslında engelli kavramının tercihi, diğer kavramların rahatsız edici anlamlarla kullanımından kaynaklı zorunlu bir tercih gibi gözükmektedir.

Diğer bir örnek olarak Elçin’in ifadelerine bakıldığında ise kendisi bu kavramın kullanımını reddetmektedir:

Tabii ki de. Şimdi şöyle söyleyim. Öncelikle ben engelli kelimesini hayatımda hiç kabul etmiyorum. Kabul etmeyeceğim de. Bence bu kelime çok yanlış, çok olumsuz bir kelime benim için. Çünkü sonuçta engel olan biz değiliz. Bize dayatılan bu kalıp. Bir insana affedersiniz şöyle, sürekli aptal dersiniz, bu insan kendini aptal gibi hisseder, değil mi? Örnek vermek için bunu söylüyorum. Bir insanı sürekli engelli, engelli, engelli dersiniz. O insan karşı taraftan işini, hep karşı tarafa yaptırır. Valla ben şu an size dış görünüşüm işlerimi yapamadığımı gösteriyor, değil mi? Ayağımda protez var, ellerim yok. Çoğu işimi yapamayacağımı düşündürüyor çoğu insana. Halbuki öyle değil. Her insan gibi ben de diğer arkadaşlarım da eğer bize fırsat verilirse o kadar çok şey yapabiliriz ki, ama insanların bize olan inançları o kadar az ki maalesef ve o kadar hor görüyoruz ki. Bu son zamanlarda biraz kırılmış olabilir ama ben 29 yaşındayım ve en acımasız grup da kimler biliyor musunuz? Küçükler. Bunun da nedeni aileleri, eğer aileleri onları bilinçli bir şekilde yetiştirirlerse, insanın bu dünyada yaşama hakkı olduğunu söylerse; sarışın yaşayabiliyor, kumralı yaşayabiliyor. Siyahisi yaşayabiliyor, beyazı yaşayabiliyor istediği hayatı. Peki niye biz bir engelliye sanki uzaydan gelmiş gibi bakıyoruz böyle. Başka bir canlıymışız gibi bakıyoruz.

Bunun nedeni aileler. Her şey ailede bitiyor. Tabii ki de benim de çok zorlandığım şeyler oldu. Çok mücadele ettiğim durumlar oldu ama bunu bir şekilde kırdım. Çünkü ailem bana hiçbir zaman kardeşlerimden farklı olduğumu hissettirmediler. Bu çok önemli bir şey. Bana diyebilirdi, Elçin senin elin yok sakın sen mutfağı toplama, yatağını toplama bırak. Biz yaparız demedi. Tam tersi herkes ne yapıyorsa, ben de onu yapıyorum. Çok da hoşuma gidiyor (Elçin).

Bu reddediş anında Elçin'in topluma sitemi de görülmektedir. Engellilik kavramının bireye, toplum tarafından atfedilen bir olgu olduğuna dikkat çekmektedir. Engelli bireylere olan güvenin ve inancın az olduğunu ve aslında bu durumun tersine dönmesi durumunda engelli bireylerin pek çok işini kendi başına yapabileceğini ifade etmektedir. Elçin'in kendini ifade ediş biçimine bakıldığında, engellilik kavramının anlamsal inşasının yalnızca bireysel düzlemde gerçekleşmediği, toplumsal etkileşimler tarafından inşa edilen bir durum olduğunu söylemek mümkündür.

Engellilik olgusunun inşasına dair ifadelerin ardından kendisine bu çalışmada literatürde geçen engelli ifadesinin kullanımının kendisini rahatsız edip etmediği sorulduğunda ise: “Yo, yo. Ben rahatsız olmuyorum istediğiniz gibi sorabilirsiniz sadece ben kabullenmiyorum o kadar. Kullanabilirsiniz, zaten doğru olan bu (Elçin)” şeklinde cevaplayarak herhangi bir durumda bir hitap gerektiğinde kullanılacak kelimenin engelli kelimesi olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir.

Elçin'in engelli kavramına yönelik yaklaşımında dikkat çeken nokta, diğer katılımcılardan farklı olarak engelli kavramının inşasında rol oynamakta olan toplumsallaşma sürecine değinmesidir. Bu süreçte engelliliğin inşasında toplumun ve ailenin oynadığı etkin rol ortaya çıkmaktadır. Ailelerin engelli çocuklarına yaklaşımları, engelli çocuğun toplumsal rolünün inşasında etkili olmaktadır. Aile, bireyin sosyal hayata katılım sürecinde birincil bir rol oynamaktadır. Engelli bireyin, kendisini toplumun bir parçası olarak görmesi, bağımsızlık kazanması ve toplumsal hayata uyum sağlaması noktasında aile etkili bir kurumdur. Aile, engelli bireyin engelliliğini nasıl deneyimlediği ve toplumsal hayatta engelini nasıl sunduğunu etkilemektedir. Elçin'in ailesinin, Elçin'i diğer çocuklarından herhangi bir konuda ayırmaması, çocuklarına verdikleri görev dağılımında Elçin'in engel durumunu onu engelleyici bir sebep olarak görmeden yaklaştıklarını hissetmeleri önem taşımaktadır. Elçin, ailesinin kendisine yaklaşımını, öğrencilerinin ailelerine de önermektedir.

Görüşmelerde diğer katılımcılar da engelli kavramının çalışma kapsamında kullanılmasından rahatsız olmadıklarını ifade etmişlerdir. “Bu kavramı kullanmanızı istemiyorum” diyen bir katılımcı olmamıştır. Ayrıca doktora tezinin saha çalışması kapsamında ön görüşme yapılan katılımcı adaylarının ve çalışmaya katılan katılımcıların bir bölümünün kullanıcı isimlerinde, biyografilerinde ve profillerindeki paylaşımlarda engelli kavramının kullanımı mevcuttur. Engelli sözcüğü, üretilen içeriklerde ve hashtag kullanımlarında görülmektedir. “Engelsiz” ifadesinin kullanımı yine bu noktada görülen bir diğer kullanımdır. Gözlemler ve görüşmeler doğrultusunda elde edilen veriler ve katılımcıların istekleri sonucunda çalışmada kullanılmak üzere tercih edilen kavram, “engelli” kavramı olmuştur.

4.3.2 Gerçek engeller neler?

Görüşmeler esnasında dikkat çekici olan noktalardan birisi katılımcılara gerçek hayatlarında karşılaştıkları engeller, engellenmeler, zorluklar sorulduğunda pek çoğunun gündelik hayatın ve kamusal yaşamın düzenlenmesinin ideal ve normal bir beden anlayışı üzerinden inşa edilmesinden bahsetmeleridir. Fiziksel ve mimari engeller ve engellenmeler katılımcıların gündelik hayatlarını pek çok noktada etkilemektedir. Fiziki engellere ek olarak, katılımcılar psikolojik baskı ve engellenmelerle de karşılaşmaktadır.

Katılımcılara gündelik hayatlarındaki engellilik deneyimi sırasında karşılaştıkları zorluklar, engeller, engellenmeler sorulduğunda en çok verilen cevaplardan birisinin mimari engeller ve engelli rampalarının önüne park edilen arabalar olduğu görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak Rüzgar da bu deneyimde yaşadıklarını anlatırken karşılaştığı fiziki ve toplumsal problemlere değinmektedir:

Aslında engelli olmak tabii ki bir ayrıcalık ama biz böyle engelliler olarak hiçbir zaman kendimizi toplumdan başka türlü görmüyoruz. Aslında bize yapılan engellerden dolayı kendimizi engelli hissediyoruz. Birçok faktör var bu konuyla ilgili. Mesela yollarla ilgili. Biz, bazı kaldırımlar çok yüksek olabiliyor. Bazı yollar çok düzgün olmayabiliyor ya da ne bileyim bize tahsis edilen alanlar çok sağlıklı olmayabiliyor, merdiven olabiliyor. Bazı bina ve bölgelerde asansör olmayabiliyor. Bu gibi zorlukları yaşıyoruz. Onun haricinde toplumda nasıl ki normal insanlar sosyal aktivitelerini gerçekleştirebiliyorsa, sinemaya, tiyatroya, konsere gidebiliyorsa bizler de aynı şekilde. Daha fazla sanatla iç içe olabiliyoruz. Bu şekilde zorluklarını yaşıyoruz ve de toplumun belli başlı kesimleri çok sağlıklı bakmayabiliyor. Çok farklı görebiliyor. Biz, bu konularda sıkıntı yaşayabiliyoruz. Yani toplumda sanki böyle farklı insanlarmış gibi sanki insandan değilmiş gibi ya da “Aaa” falan böyle şaşırma olayına çok yaklaşıyorlar. Biz, bu konulardan rahatsız olabiliyoruz. Bunları insanlara anlatmaya,

aktarmaya çalışıyoruz. Hani biz farklı değiliz, sizinle aynıyız. Sadece bir el, bir uzvumuz eksik olabilir gibisinden veyahut da işte dışarıdan sağlam görünüp de iç kısımdan dolayı birçok sağlık problemi yaşayan arkadaşlarımız da var. Engelli arkadaşlarımız, o insanları da bazen anlamak istemiyoruz. Yani sen sağlıklısın falan gibi bakılıyor, o şekilde sorunlar yaşayabiliyoruz diyebilirim (Rüzgar).

Yaşadığı fiziki engellenmeler ve toplumsal ötekileştirmeden bahsetmekte olan Rüzgar, aslında engelli bireyler ile toplum arasında herhangi bir fark olmadığını vurgulamaktadır. Dikkat çekici olan bir diğer nokta ise sağlık problemlerinden dolayı engelli raporu bulunan ancak dış görünüşünde fiziksel olarak görünür herhangi bir engeli bulunmayan bireylerin yaşadıklarına değinmesidir. Toplumsal algıya göre, bireyin dış görünüşünde herhangi bir farklılık ya da eksiklik bulunmadığı zaman birey, toplum tarafından sağlıklı kabul edilerek, “Sen aslında engelli değilsin, sağlıklısın” gibi tepkiler ile karşılaşabilmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere TikTok kullanım deneyimlerinde ve gündelik hayatlarındaki sosyal etkileşimlerde bu tepkiler ile karşılaşan başka katılımcılar da mevcuttur.

Umut, karşılaştığı engeller ile ilişkili olarak toplumsal alanlarda engelli bireylere öncelik verilmesi gerektiğini düşündüğü durumlardan ve kaldırılma park edilen araçlardan bahsetmektedir:

Yani genellikle şöyle zorluklar çok var tabii ki. Engelliler, kardeşlerimiz olarak çok yani sayısız zorluklarımız var diyebilirim. Ama Bunları aşıyoruz zamanla tabii ki aşmıyoruz değiliz ama. O yüzden kolaylık sağlanmasını istiyorum. Ben bütün herkesten. Engelli kardeş olarak, bir engelli birey olarak. Zorluklar şöyle mesela, kaldırımlarda araçlar park ediliyor. O yüzden bu araçlar park edilmemesi lazım. Tekerlekli sandalye geçemiyor çünkü. Asansörlerde, asansörlerde insanlarımız maalesef engellilerin çoğuna destek vermiyor. Öncelik verilmiyor. O yüzden, bunların öngörülmesi lazım. Vatandaşlarımız, bunları anlaması lazım ama maalesef anlamıyorlar. Bu konuda çok zorluk çekiyor arkadaşlarımız (Umut).

Umut ile ortak ifadeler kullanan Feyza da öncelikli olarak fiziki engellerden ve engellenmelerden bahsetmektedir. Engelli rampalarının önüne park eden araçlar, engelli bireylerin gündelik hayatlarında en sık karşılaştıkları problemlerden bir tanesi olarak karışımıza çıkmaktadır:

Öncelikle bizim insanların birazcık engellilere karşı bilinçsiz olduğunu düşünüyorum ben. Şöyle söyleyeyim, mesela engelli park yerlerine araç park etme gibi. Ya da işte engelli rampalarını, kaldırımlarda. O engelli rampalarının oraya arabalarını park etmeleri gibi.

Asansörde yer vermemeleri gibi. Birçok kurum ve kuruluşlarda, özellikle okullarda da engellilere ait engelli rampalarının olmaması, asansörlerin olmaması veya olup çalışmaması gibi birçok sorunlarla karşılaşyoruz biz. Bunları nasıl şey yapıyoruz dersenez, mesela ben ve ailem, benim gittiğim okulların bazılarında işte engelli tuvaleti yoktu. Gerekli yerlere başvurduk. Engelli tuvaleti yaptırdık ya da asansör bozuldu. Yine gerekli yerlere başvurduk, yaptırdık. Engelli rampalarının olduğu yerde araç görünce ben direkt uyarıyorum açıkçası, direkt söylüyorum yani. Bu şekilde yani sosyal medya üzerinden de videolar paylaşarak insanların bazı kesimlere ulaşabildiğim kadariyla bilinçlendirmeye çalışıyorum (Feyza).

Engelli bireylerin içinde yaşadıkları yer bireylerin hareketlerinin sınırlarını belirleme noktasında oldukça önemli bir sosyal bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli bireylerin yaşadıkları yerin kent ya da kırsal oluşu, bireylerin iş, ev ve okul gibi hayatlarının, sosyal hayata katılımlarının sınırlarının ve bu hayatın niteliğinin belirlenmesinde önemlidir. Engelli bireylerin, engelli olmayan bireyler tarafından anlaşılması noktasında ve toplumsal hayatta daha görünür olmaları konusunda çevrelerinde bulunan fiziki mekânların ve çevrelerin engelli bireylere uygun şekilde var olması önemlidir. Bu çevresel ve mekânsal düzenlemelerin varlığı ve uygunluğu engelli bireylerin toplumsal olarak ötekileştirilmemesi konusunda önemli bir adımdır. Fiziksel ve çevresel düzenlemelere ek olarak kentsel yaşamın engelli bireylerin kültürel ve sosyal hayatta görünürlüğünde etkisi büyüktür (Burcu, 2015, s. 129). Feyza'nın ilgili kurum ve kuruluşlara başvuru yaparak, yaşadığı sorunlara çözüm araması, yaşadığı şehrin olanakları ile de ilişkilidir. Sorunların düzeltilmesi olanağı küçük ve daha kısıtlı olanaklara sahip bir bölgede yaşayan bireylere oranla daha yüksektir.

Katılımcılar, fiziki engellere ek olarak toplumun yarattığı psikolojik zorluklar ile de başa çıkmaktadır. Rıfkı, geçirdiği kazadan sonraki ilk yıllarda herkesin kendisine baktığını düşündüğü için dışarı çıkmak istemediğini ama daha sonrasında bu durumun değiştiğini ifade etmektedir:

Ya açıkçası mesela ben kazadan sonra elhamdülillah hepimiz imanlıyız. Yani bunun bir kader ya da kader olduğuna inanıyoruz. Kısmetimizde böyle bir şey varmış. Kaza gibin. Yani kader. Ya bundan dolayı kendimde bir eksiklik ben şahsen görmüyorum. Çünkü ben bütün işlerimi ondan sonra bütün aktivitelerimi, her şeyimi Allah'a şükür yapıyorum ben. Yani bir şey yapamadığım Allah'a şükür yani diyeyim yani benim yapamadım bir şey yok gibin. Karşı tarafın bakışı açısı ilk zamanlarda yani böyle sokağa çıktığım zaman yani psikolojik mi artık? Yani artık takmıyorum da yani. Aklıma bile gelmiyor da. Yani ilk yıl kazalardan sonra mesela hastaneden çıktıktan bir, iki ay sonra falan mesela sokağa çıktığımda sanki bütün insanlar bana bakıyor gibiydi. Böyle kendim bir şey yapıyordum. Yani geri yordum falan, dışarı

çıkma falan istemiyordum. Yani artık milletin ne dediği benim için önemli değil. Ben zaten demeyeyim her aktivitemi yapıyorum. Balığımı da gidiyorum, avıma gidiyorum. Tatilime de gidiyorum. Bütün aktivitelerimi, benim sevdiğim bütün şeylerimi yapıyorum ben. Ya benden yani artık insanların yani ne düşüncesi önemli değil. Benim ne düşüncem önemlidir. Ondan dolayı önemsemiyorum artık (Rıfki).

Engelliliğe yönelik toplumsal önyargı ile karşılaşabileceği düşüncesi, Rıfki'nın yaşadığı toplumsal ve kültürel çevrede öğrenmiş olduğu ve sosyal etkileşimlerde üretilen anlamlar sonucu ortaya çıkmış bir düşüncedir. Bu düşüncenin kendisi için önemsiz olduğuna kendini ikna edip, başarabildiği ve kendi başına gerçekleştirebildiği aktiviteleri gördükten sonra toplumsal hayata katılım göstermiştir.

Bu konuda Ege de toplumsal hayatta insanların bakışlarının kendisi üzerindeki etkilerinden bahsetmektedir:

Ben başa çıkma yolumu, mizahla seçtim tabii ki. Genelde engel çok çıkıyor tabii ki. Zaten hayat fiziksel engeliniz varsa daha zor oluyor. Çünkü hiçbir şeye dikkat edilmiyor. Ne bileyim rampaların önüne araba park ediliyor ya da rampa bile yapılmıyor çoğu yere. İnsanların dışlayıcı, yadırgayıcı bakışları da keza psikolojik baskı üretiyor. Bu tarz baskı ve engeller hep hayatımızda bize zorlaştıran, topluma daha çok adapte olmamızı engelleyen şeyler. Bize zorlaştırıyor kısacası böyle diyebilirim. Tabii ki öyle olunca yardım edip, en öne alıyorlar vesaire sıralarda ya da ne bileyim hastanelerde falan gidince önce bize bakıyorlar. Bu gibi avantajları da var. Pozitif ayrımcılık (Ege).

Toplumsal alandaki bu bakışlar, engelli bireylerin sürekli bir değerlendirme ve yargılanma süreci içerisinde yer almasına sebebiyet verir (Garland-Thomson, 2009, s. 56). Bu durum, engelli bireyin, kendisini devamlı bir gözleme tabi hissetmesine ve bedeninin bulunan farklılıkların farkında olmasına sebep olmaktadır. Bu bakışlar, engelli bireyin kendi bedenini anlamlandırma sürecinde de rol oynamaktadır. Ege, bu anlamlandırma sürecinde toplumsal önyargı ve bakışların psikolojik etkileri ile mücadele etmek için mizah yolunu seçtiğini söylemektedir.

Bayram ise, hem psikolojik etkilerden bahsetmekte hem de en çok zorlandıkları engellerin mimari engeller olduğunu ifade etmektedir. Mimari engeller ve toplumsal engellenmelerin dışındaki engellerin üstesinden gelebildiklerini dile getirmektedir:

Yani ilk zamanlarda insanların hani bakış açılarına yönelik hani acaba acınası durumlar var mı yok mu diye psikolojikman böyle bir etki altındaydık. Onu aştıktan sonra genelde bizim tek engelimizin mimari engeller olduğunun farkına vardık biz. Yani bu asansörlerin olsun, rampaların olsun, kaldırımların olsun, yol kaldırımları olsun. Kendi aracınızda alışveriş

merkezine gittiğinde engelli park yerlerinin işgal edilmesi olsun. Bizi yoran tek konu bunlar. Biz diğer türlü her şeyin üstesinden gelebiliyoruz ama mimari engellerin üzerinden maalesef bir türlü aşamıyoruz. Tek sıkıntımız bu. Diğer türlü hepsini halledebiliyoruz. Yani insanlarla iletişimimiz olsun. Tek başımıza gezmemiz olsun. Yani bu engel durumunu aştıktan sonra her şeyin üstesinden gelebiliyoruz (Bayram).

Bayram, TikTok profilinde engelli bireyler için uygun olmayan kaldırımları, engelli rampası olmayan yerleri ve engelli rampalarını ve kaldırımları işgal eden dükkân ve araçları videoya çekerek paylaşmaktadır. Aşağıdaki görselde Bayram'ın 22 Aralık 2022 tarihli bir videosundan alınmış bir ekran görüntüsü yer almaktadır:

Görsel 3

Bayram'ın Engelli Rampasına Park Eden Araca İlişkin Paylaşımı

Yukarıdaki örnek paylaşımındaki gibi pek çok video içeriği bulunmaktadır. Bazı durumlarda kaldırıma park eden araçların ve engelli park yerlerini işgal etmekte olan araçların plakalarının paylaşımını da yaptığı görülmektedir. Bayram, karşılaştığı fiziki ve psikolojik sorunlardan bahsettikten sonra bu sorunlarla nasıl başa çıktığını önce fiziki engellere yönelik olarak açıklamaktadır. Ardından ise psikolojik olarak karşılaştığı toplumsal ötekileştirmelerle nasıl başa çıktığını açıklamaktadır:

Nasıl başa çıkıyoruz? Önce sinirleniyoruz. Ya böyle bir şey mi olur, yapılabilir mi, edilebilir mi? Bunu artık içine sindirdikten sonra, işi mizaha vuruyoruz. Ya çıkabileceğimize inandığımız zaman işte biraz zor oluyor. Ya 50 metre geriye gidiyoruz. Kendimize ait ufak bir rampa falan olduğu zaman oradan geçmeye çalışıyoruz ya da kaldırımların biraz da alçak olduğunda onun üzerinden geçmeye çalışıyorum. Olmadığında mecburen yoldan geçen herhangi bir insandan, vatandaşlarımızdan yardım istiyorum. Bu zamana kadar da çok böyle

olumsuz bir tepkiyle karşılaşmadım ama böyle ters olanlar da oldu. Ya genelde insanlardan yardım alıyoruz, işin zorluğu. Ya eskiden çok vardı, yani şöyle söyleyeyim. Sözlü olarak bir şey söyleyemeseler de bakışlarıyla, tavırlarıyla yani yoldan geçerken şöyle bir bakması, hani bakmaktan bakmaya fark var ya. Bakışlarıyla çok böyle değişik bakıyorlardı. Sanki onların başına hiç gelmeyecekmiş gibi böyle acımsı bir tavırla bakıyorlardı ya da hani git evinde otur bakışıyla böyle olanlar vardı ama son zamanlarda yok yani. Ama bazen öyle insanlarımız da var. Artık son zamanlarda pozitif bakıyorlar. Yani en azından göz göze geldiğinde artık bir tebessümle yani o iş bizde de bitiyor. Ben şunu fark ettim, hani ben biraz böyle olumlu baktığımda, onların da olumlu baktığını görüyorum. Ben böyle biraz geri çekildiğimde onların da geri çekildiğini hissedebiliyorum (Bayram).

Toplumsal hayatta engelli bireylerin en çok karşılaştığı engellerden birisinin toplumsal alanlarda insanların kendilerine olan bakışları olarak ifade edilmektedir. Bu bakışlar bazen ötekileştirici bazen acıma duygusu içeren bakışlar olarak engelli bireylerin karşısına çıkmaktadır. Katılımcılar küçük yaşlardayken ya da engel durumlarının başlangıcındayken bu bakışlar ile karşılaştıklarında şu anki verdikleri tepkileri veremedikleri zamanlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Kamusal alanda kendilerinden beklenen “normal” olma baskısına direnmek zorunda kalan engelli bireyler, bu baskıdan dolayı kendilerini toplumdan izole etmek isteyebilir. Engelli birey, kendisini ya saklamaya çalışmakta ya da damgasıyla birlikte yaşamaya mecbur bırakılmaktadır (Goffman, 2014a, s.7). Bayram da geçirdiği bir ameliyat sonrası yürüme yetisini kaybettiğini; bu yeti yitimi durumuyla ilk başlarda daha zor mücadele ederken, şu an bu bakışlarla karşılaştığında daha az etkilendiğini söylemektedir.

Melike kendisini normale yakın bir engelli olarak tanımlamaktadır. Kendisini diğer engelli bireylere göre daha rahat bir konumda görmektedir ve fiziksel engellenmelerden çok toplumsal ve sosyal alanlarda bireylerin kendisine bakışlarının etkisini yaşadığını dile getirmektedir:

Ya şöyle, ben normale yakın bir engelliyim. Benim hani tekerlekli sandalyedeki durumda olanlara göre daha rahatım. Hani, her yere gidebiliyorum, gelebiliyorum, işimi yapabiliyorum. Çok fazla zorlandığım bir alan yok, diğer engelli bireylere göre. Çok fazla zorlandığım bir şey yok. Hemen hemen sağlıklı bireyin yaptığı şeyleri yapabiliyorum ama diğerleriyle aynı tabloyu yaşamıyorum ben. Asansöre binmek olsun, efendime söyleyeyim bir otobüs olsun bu tür şeyleri halledebildiğim için çok zorlanmıyorum. Tek zorlandığım bir şey, insanların uzaylı görmüş gibi bakması olabilir. Onun dışında inşallah ileriki zamanlarda daha da indirebiliriz, insanların duyarlılığıyla, böyle çalışmalarla diye düşünüyorum (Melike).

Türkiye’de engellilik deneyimini olumsuzluk olarak değerlendiren Enes ise, yine engelli rampalarının olmayışından ve engelli rampalarının önüne park edilen araçlardan şikayetçi olan bir diğer katılımcıdır:

Yani, hayatın tamamı zaten, bir de bizim ülkemizde engelliler için komple olumsuzluk. Yani bir yere gidiyorsunuz, engelli rampası yok veya engelli rampası var, önüne birisi arabasını park etmiş. İşte yollar bozukluk, hiçbir yer size uygun değil. Böyle olumsuzluklarla karşılaşabiliyorum. Komple olumsuzluk yani bir tek bir şey yok. Yani ayrıcalık, maksimum ayrıcalık bir dijital üyelik aldığımız zaman onu da yapılan engelli indirimi. O da sözde olan bir şey zaten. Ben hayatta yani insanlar elbette bir yerden çıkarken bir yerden inerken gördüğü zaman yardımcı olabiliyorlar. Bu sadece (Enes).

Enes, Bayram gibi TikTok profilinde engelli rampası bulunmayan yerleri, uygun olmayan rampaları ve engelli rampalarının önlerine park eden araçları mizahi bir dil kullanarak paylaşmaktadır. Paylaştığı bu içeriklerde yüzü ön plandadır ve çekim açısı dolayısıyla Enes’in kimliğinin gizliliğinin korunması için bu içeriklerden ekran görüntüsü paylaşılmaması daha uygun olacaktır.

Kendisi 2017 yılında engelli bir birey olan Zeynep, ilk yıllarda çok zorlandığını ifade etmektedir. Kendisi uzunca bir süre evden dışarı çıkmamış ve psikolojik olarak zor bir dönemden geçtiğini söylemiştir. Bu süreçte kendisinin de en çok karşılaştığı problemlerden birisi fiziki engellenmeler ve toplumsal alandaki bakışlar ve acıma duygusu ile kendisine yaklaşan insanlardır:

İlk 2 yıl çok kötüydü, çok çok kötüydü. Yani ben oturamıyordum bile. İlk 2 yıl boyunca sadece yataktaydım. Sağa sola dönemiyordum. Daha sonra fizik tedavi sayesinde hani bu şekilde de hayatıma devam ettirebileceğimi öğrendim. Nasıl, ne şekilde yani kendi kıyafetlerimi nasıl giyinebilirim, nasıl yaşayabilirim? Normal insanların yaptığı şeyleri bu şekilde nasıl yapabilirim, bunları öğrenmeye başladım. Çünkü hiçbir bilgim yoktu. Ben tekerlekli sandalyeye oturmayı bile bilmiyordum. Bunların hepsini de zamanla öğrendim. Engeller. Benim en çok karşılaştığım engel, dışarda mesela bir engelli rampasına araba, araç park etmeleri. Yani bir kaldırıma çıkabilmek için eğer orada araç varsa çok uzun bir yol gitmem gerekiyor, caddeden tekrar bir dahaki şey rampaya kadar, bu. Ya da girişlerde, bina girişlerinde ya da mekân girişlerinde herhangi bir rampa olmaması, sadece merdiven olması. Bir dükkân mesela alışveriş merkezlerinde, AVM’lerde falan, asansör olmaması, bunların hepsi karşılaştığım sorunlardı (Zeynep).

Önce yaşadığı fiziki engellenmelerden bahseden Zeynep, ardından sosyal hayatında karşılaştığı olayları anlatmaktadır:

Rahatsız edici cümleler kuran e mesela ay çok gençmiş, yazık ne olmuş, bunları duyuyorum. Ondan sonra çok dikkatli bakıyorlar. Birisi mesela benden tekerlekli, yaşlı bir teyze benden tekerlekli sandalyemi ödünç istemişti. Çarşıda. Bir karşıya kadar geçirsin torunum beni getirsin diye, öylesine oturduğumu sananlar var. Bunlarla çok karşılaştım. Evet. İlk zamanlar dışarı çıkmak istemiyordum, bu yüzden bakışlardan rahatsız olduğum için. İnsanların özellikle sorularından, ne oldu sana işte nasıl böyle oldu, sonradan mı oldu? Bu sorulardan çok rahatsız olduğum için önceleri dışarı çıkmak istemiyordum. Sonra zamanla bunlara da alıştım. Şimdi çıkıyorum, çoğu kez de duymazdan geliyorum, duymuyorum, basit gidiyorum yani sordukları sorulara (Zeynep).

Kamusal alanda yaşanan bu olaylarda Zeynep gibi bazı katılımcıların da maruz bırakıldıkları, durumu görmezden gelmeyi ve duymamazlıktan gelmeyi seçtikleri görülmüştür. Melike: “Takmıyorum, takmayarak. Yani takarsam ya eve kapanacak mısınız hani. Evet kendinizi kilitleyin orada bir ortam olsun diye yaşayıp gideceksiniz. Hani duymadım, görmedim, bilmiyorum gibi davranıp ben hayatıma devam ediyorum sen istediğin kadar bak” diyerek kendisini rahatsız eden kişileri dikkate almadığını ifade etmektedir.

İnsanların bakışlardan rahatsız olduğunu dile getiren bir diğer katılımcı olan Nazlı, geçmiş yıllara göre şu an daha az bu durumu yaşadığını dile getirmektedir:

Aslında, eskiden insanlar daha farklı bakıyordu. Yani günümüzde sosyal medyanın bence büyük etkisi olduğunu düşünerekten söylüyorum. İnsanlar orada engellileri görüp, doğal yaşamlarını görüp, aslında normal olduklarını farkına varıp, genç nesil daha farklı yaklaşıyor. Şu an hani acıma duygusu, eskiden öyle bakarlardı. Sokakta yürürken acıyarak “Ay bu kıza yazık.” işte büyüklerimiz daha çok böyle şeyler söylerdi. Şimdi, sosyal medyada bizim yaşlarımızdaki gençler daha olgun bakabiliyor bu duruma. Yani bizi de bir birey olarak görüp algılayabiliyorlar. Bu konuda çok zorluk çekmiyorum eskiden olduğu kadar ama tabii ki de yani bakışlar, konuşma tarzı ya da yolda yürürken arabalar, insanların sürekli bir acelesi var. Asansörleri insanlar kullanıyor. Ambulanslara yol verilmiyor. Araçlar zaten kaldırım önlerine park ediyor yani. Acele koşuşturma böyle bir hayatın içinde unutuluyor bazen engelli vatandaşların olduğu (Nazlı).

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde, günlük hayatlarında engellilik deneyimi ile ilgili verilerde ön plana çıkan üç konu görülmektedir. Bunlar: *fiziki ve mimari engellenmeler, sosyal dışlanmalar ve toplumsal alanda maruz kaldıkları rahatsız edici bakışlardır*. Engelli bireylerin hareketini kısıtlayan fiziki engeller arasında tekerlekli sandalyenin, yürüteçlerin, değnek kullanan kişilerin etkinliğini azaltan ya da engelleyen engebeler, merdiven çıkamayan ya da elle açılan kapıları kullanamayan kişileri dışlayıcı

bina tasarımları, engelli bireylerin kullanımına uygun olmayan toplu taşıma araçları ve herkesin ortak bir görme ve işitme yetisine sahip olduğu varsayımı ile üretilen bilgilendirme biçimleri ve yön işaretleridir (Gleeson, 2011, s. 367). Söz konusu fiziki ve mimari engeller, katılımcıların gündelik hayatlarında sıklıkla karşılaştıkları sorunlardır. Toplumsal hayatta karşılaştıkları bakışlarda ise üzülmeye, acıma duyguları ve katılımcıları ötekileştirme gibi durumları katılımcılara hissettiren bakışlar olduğunu ifade eden katılımcılar olmuştur. Bu noktada, söz konusu bakışlara ek olarak “*Geçmiş olsun*”, “*Vah vah*”, “*Yazık*” gibi cümleleri duyan ve duyduğunu ifade eden katılımcılar da mevcuttur. Bu cümleler, gündelik hayatlarında olduğu gibi TikTok içeriklerinde, canlı yayınlarına gelen etkileşimlerde ve yorumlarda da ara ara görülmektedir. Bu yorumlara ilerleyen bölümlerde daha fazla yer verilmektedir.

Engelli bireylerin karşılaşmış oldukları olumsuz bakışlar ve psikolojik baskılar, bireyin iç dünyası ve toplumsal hayata katılımında etkilere sahiptir. Engelli birey, bu baskılar sonucu kendisini değersiz hissedebilir ya da sosyal katılımını kısıtlayabilir. Ancak bu baskılara rağmen, engelli bireyler bu baskılara karşı duruşlar sergilemektedir. Engellilik deneyimlerini ve bedenlerini, toplumun standartlarına göre değil, kendi deneyimleri doğrultusunda tanımlama çabası gösterebilmektedirler. Katılımcılar, bu noktada kendi kimliklerini, deneyimleri bağlamında yeniden inşa ederek toplumsal baskılara direniş gösterme çabası içindedirler.

4.4 TikTok’ta İçerik Üretmeye Başlama Deneyimi

Engelli bireylerin TikTok’ta içerik üretimine başlama süreçlerinde etkili olan pek çok faktör bulunmaktadır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde bu konuda iki başlığın ön plana çıktığı görülmüştür. Bunlar; aile ve yakınların teşviki ve tavsiyesi ve/veya kendi istekleri doğrultusunda TikTok kullanımına ve TikTok’ta içerik üretmeye başlamadır. İçerik üretim sürecinin devamlılığını sağlayan en önemli etken ise diğer engelli bireyler ile kurulan etkileşimler ve engelli bireylere ilham kaynağı olma istekleridir.

4.4.1 Aile ve yakınların tavsiyesi

Katılımcıların TikTok kullanmaya başlamalarında aileleri ve arkadaşlarının tavsiyesi ve teşviki büyük önem taşımaktadır. Katılımcıların arkadaş ve ailelerinin bu konudaki yönlendirmelerinin, katılımcıların toplumsal etkileşimlerini arttırmaya yönelik bir hedefe sahip olduğu görülmektedir. Metnin ilerleyen kısımlarında da görüleceği üzere,

katılımcıların bir kısmı özgüven problemleri yaşadığını, sosyalleşmekten çekindiğini ve daha içine kapanık karakterlere sahip olduğunu dile getirmektedir. Yakın çevreleri, katılımcıların sosyal medya kullanımını teşvik ederek, onların yaşamış olduğu bu sorunlarla başa çıkmaları için bir öneri sunmuştur. Böylelikle engelli insanlar da dijital de olsa kamusal erişim sağlayarak Sembolik Etkileşimci düşünürlerin söyledikleri gibi TikTok ortamında kurdukları etkileşimler ile kendi kimliğini yeniden inşaaya yönelmiştir.

İnsanlar, sosyal varlıklar olarak hayatları boyunca diğer bireyler ile yüz yüze ya da dolaylı olarak iletişime geçmesi gereken toplumsal karşılaşma içerisindedirler. Sembolik etkileşimci düşünürlerin dikkatimizi çektiği gibi insan, bu karşılaşma anlarında ise bazı durumlarda *rollere* bürünmektedir. *Rol*, insanın o an içinde yer aldığı duruma ilişkin kendi düşüncelerini ve kendi düşüncesi ile de durumun içinde bulunan diğer katılımcıları nasıl değerlendirdiğini belirten sözlü ve sözsüz eylemlerden oluşan kalıptır. Bu değerlendirme sürecinde birey, diğer katılımcılarla birlikte kendisini de değerlendirmektedir (Goffman, 2019a, s. 15). Birey büründüğü rolü, diğer insanlarla kurduğu etkileşimlerle şekillendirmektedir. TikTok'ta engelli katılımcıların sergiledikleri rolleri anlayabilmek için TikTok kullanım biçimlerini anlamak gerekmektedir.

Katılımcıların TikTok'u takip etme süreleri ve TikTok'a bakışlarını anlamak için katılımcıların görüşme verilerine bakıldığında, doğuştan engelli olan katılımcıların düşünceleri ve doğum sonrası nedenlerle engelli olan katılımcıların engelli bir birey olmadan önce ve sonraki süreçteki TikTok ile ilgili düşünceleri farklılık göstermektedir.

Hüseyin'in ifadesine bakıldığında TikTok ile eşinin isteği sonucu tanıştığı görülmektedir. Hüseyin, içeriklerinin izlendiğini gördükten sonra ise paylaşımlara devam etmiştir:

Kesinlikle, hiç takip etmiyordum hiç hesabı. Yine eşimin sayesinde oldu şimdi biz eşimle evlendikten ne kadar süre içerisinde oldu? Bir beş, altı ay içerisinde. İşte bu TikTok'ta bir hesap açalım mı dedi. Ya dedim hayatım ben sosyal medya kullanmıyorum. Biz de Facebook yoktur, şey yoktu. Sadece Bir WhatsApp'ımız vardı. Ya dedi bir açalım dedi. Yani son bir buçuk, iki yıldan beri kullanıyorum. Hadi dedim kırmayayım seni. Yani en son böyle videolarda, kendi evimiz içinde videoları çekip atmak. Böyle baktım videolarımızda hareket oluyor, izlenim oluyor, insanlar yorum yazıyorlar. Hani "Bu hafta video atmadınız" gibi. Böyle yorumlar geliyor, videonuzu bekliyoruz. Yani böyle hiç yayın mayın yapmadık. Yani bir sene böyle hep videolar atarak. Son üç dört aydan beri de ara sıra yayın yapıyorum yani böyle uzun süre ile değil bir buçuk iki yıl civarından beri TikTok'tayım (Hüseyin).

Başkalarının yorumları ve gördüğü takdir, eşdeyişle toplumsal etkileşim, Hüseyin'in TikTok kullanım motivasyonunu olumlu yönde etkilemiştir. Kendi hayatını, evini ve kendisini gösterme isteği ile içerik üretimi gerçekleştirmektedir.

TikTok hesaplarının ilk açılış sürecinde ve video paylaşım sürecinde katılımcıların çevrelerinin etkisi, diğer katılımcılarda da görülmektedir. Katılımcıların bir kısmının TikTok kullanmaya başlamadan önce TikTok ile ilgili önyargılarının olduğu da görülmektedir. Rüzgar da bu katılımcılardan birisidir:

Aslında ben TikTok'ta çok yeniyim. Açıkça söylemek gerekirse TikTok'u ben arkadaşlarımın vasıtasıyla açtım. Normalde ben çok karşıydım oradaki içeriklere. Çok. Gerçekten on sekiz yaş artı ve çok sağlıksız içerikler yapıldığını duydum ve görüyordum da birçok reklamda vesaire. Ama o algoritmayı kendinize göre ayarladıktan sonra, gerçekten kendi ilgi alanınıza göre şeyler çıkabiliyor. İşte bilimle ilgileniyorsanız bilimle ilgili şeyler çıkıyor. Vlog kanallarıyla, gezi programlarıyla ilgileniyorsanız gezi ile ilgili şeyler çıkıyor. Biraz sizin aslında nasıl kullandığınıza göre de değişiyor (Rüzgar).

Rüzgar'ın ifadesinde görüldüğü üzere kendisi TikTok'u olumsuz içeriklerin üretildiği bir platform olarak görmekteyken platformu kullanmaya başladıktan sonra bu düşüncesi değişmiştir. Baran da arkadaşlarının teşvikiyle birlikte bu platformu kullanmaya başlamıştır ve ifadelerinde TikTok ile ilgili olumsuz düşüncelerinden bahsetmektedir. Kendisinin düşünceleri ise, Rüzgar gibi değişmemektedir ve kendisi TikTok'ta üretilen içeriklere yönelik olumsuz bir düşünceye sahiptir:

Vallahi TikTok'ta ilk başta böyle. Hani mesela değişik videolar, pratik bilgiler falan değişik şeyler çıkınca o amaçla seyretmeye başlamıştım. Ondan sonra mesela böyle hani bazen kendimizi videoya çekiyoruz. Şarkı ekleyebiliyoruz. Bu da benim rahatıma geldi. Ben de öyle kullanmaya başladım. Yoksa herhangi bir amaç şey yok yani. Vallahi karar vermedim, şöyle oldu. Hani biz hastaneye gidiyoruz. Tedavi amaçlı. Benim engelli arkadaşlarım böyle beyan etti. Dedi ki, paylaş bilmem nedir. Ben de o yüzden paylaştım. Yoksa herhangi bir şey yok. Ben kendi açımdan kimseye de çok fazla önermiyorum. Yani kendi açımdan. Yani biraz. Nasıl söyleyeyim ki insanın edep kültürü çok bozuldu, öyle söyleyeyim. Yauv şimdi nasıl anlatsam ben. Böyle şeylerden biraz çekiniyorum. Yani insanları kışkırtmaya yönelik ya da insanın ahlakını bozacak şeylerden ya da mesela bir insanın edeple ilgili saygıyla ilgili herhangi bir şey kalmaması, yani bu tür şeyler (Baran).

Baran'ın cümleleri hem TikTok kullanmaya başlama sürecinde etkili olan arkadaş teşvikine yönelik durumu hem de Baran'ın TikTok'ta üretilen içeriklere yönelik tutum ve davranışlarına yönelik durumu göstermektedir. TikTok kullanımını önermemekte ancak kendisi bu platformu kullanmaya ve içerik üretmeye devam etmektedir. TikTok hakkında

olumsuz düşüncelere sahip olmasına rağmen paylaşım yapmaya devam ederek içerik üreten bir başka katılımcı ise Rıfkı'dır:

Ya o biraz gülünç oldu. Ya bir kuzenim var, aynı yaştayız (...) Yanıma tatil olarak geliyordu da TikTok çekelim falan yani hadi paylaşım yapalım. Şöyle, böyle, öyle başladık. Yani kuzenimle beraber ben atmamıştım işte hadi hesap açalım. Yani şunu yapalım hadi bunu yapalım öyle başladık. (...) Boş zamanımda çekmeye ve video atmaya bakıyorum. Benim için bir eğlence gibi oluyor. Yani insanlarla tanışma ya da yorumlarına bakarak ya da şöyle böyle ben amacım odur yani böyle bir. TikTok'u nasıl kullanıyorum? Yani iyi bir şey değil mi? Açıkçası benim için yani genel olarak iyi değil. Kapatılsa benim için ben sevinirim. Aslında Türkiye için yani TikTok kapatılması en mantıklı şeydir yani. Ya neden böyle düşündüm? Çünkü artık insanlar kendilerini aşarak videolar paylaşıyor. Bu da yeni yetişen gençlere işte kötü örnekler oluyor. Siz de zaten kullanıyorsunuz, görüyorsunuzdur. Yani bazı insanlar kötü anlamda da ve giyim tarzıyla gençlerimize, çocuklarımıza kötü örnek oluyor. Yani bu da TikTok'ta çok aşırı olmaya başladı. Bak Instagram'da O, o tarz bir şey görmüyorum. Yani o kadar sıklıkla karşılaşmıyorum. Böyle aşırı bir şey. Yani Instagram'la aşırı yani Instagram, sosyal yaşam gibi bir şey yani Instagram'da bir sakınca görmüyorum açıkçası da. Ben Instagram'ı kullanıyorum gayet de yani nezih bir yer yani. Ama TikTok biraz kendini aşmış durumda şu an (Rıfkı).

TikTok'u aşırı bulduğunu ifade eden Rıfkı TikTok'un kapatılmasını da istediğini dile getirmektedir. TikTok'taki etkileşime geçtiği hesaplar, içerikler ve toplumsal alanda üretilen anlamlar sonrası TikTok'a yönelik bir önyargıya sahiptir. Olumsuz düşünen katılımcıların ifadelerine bakıldığında TikTok'u genel olarak saçma içeriklerin paylaşıldığı, canlı yayınların içeriklerinin uygunsuz olduğunu düşündükleri görülmektedir.¹⁴

Umut'un TikTok kullanım sürecine bakıldığında ise yine bir arkadaş teşviki görülmektedir. Kendisi içeriklerinin izlenme sayıları yüksek bir katılımcıdır ve sık sık video paylaşımı yapmaktadır.

¹⁴ TikTok hakkında olumlu düşünceleri olan katılımcıların bir kısmının dahi ilerideki bölümlerde görüleceği üzere TikTok ve gelir elde etme konusu gündeme geldiğinde içerikler ve içerik üreticileri hakkında bazı olumsuz düşünceler taşıdıkları görülmüştür.

Arkadaşımın zoruyla benim eski, yani şu anda da konuşuyoruz. Arkadaşım TikTok fenomeni, eski TikTok fenomeni. O dedi böyle böyle bir platform var hani. Seni yükseltiriz dediler orada. Dedim, oğlum ben ne yapacağım ergenler gibi ben çekecek miyim video falan dedim. Sonra kendimi platformda buldum. Altı ayda dediğim gibi, her videom mesela otuz bin, kırk bin, bazen üç buçuk milyon öyle videolar izlenim aldım. O yüzden (Umut).

Umut'un TikTok'ta içerik üretim sürecini "ergenler gibi çekecek miyim video" cümleleri ile ifade etmesi yine TikTok kullanımına yönelik bir önyargıyı ve olumsuz düşüncelerin varlığını göstermektedir.

Feyza ise sosyal medya platformları ile uzun süredir etkileşim halinde olan bir kullanıcıdır. İlk hesap açma sürecinde arkadaşının teşviki etkili olmuştur ancak ikinci hesabında kendisinin isteği etkilidir. TikTok kullanmaya başlama süreci ile ilgili ifadelerinde de bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

2018'deyken bir arkadaşım ile birlikte açmıştım, yani o şey yapmıştı. Sonra işte sınav dolayısıyla kapattım. Dediğim gibi 2021'de bir akım vardı. O dergi kapağı resmi yapıyorduk, o akım vardı. Onu yapmak istiyordum ben. Yapayım, paylaşayım bakalım, ne olacak dedim. O şekilde başladım. Zaten onun için açtım ikinci hesabımı. İlk hesabımın şifresini unuttum. İkinci hesabımı o Vogue Dergisi kapağı için açmıştım. Yapabilmek için, şey yapmak için, editleyebilmek için açmıştım (Feyza).

Elçin ise arkadaşlarının ısrarı sonucu TikTok platformunu kullanmaya başladığını şu şekilde ifade etmektedir:

Aslında şöyle ben TikTok'u çok daha yeni kullanmaya başladım. Bir sene bile olmuyor aktif olalı. Bir sene bile değil ya belki birkaç ay olabilir. Gerçekten birkaç ayda bu kadar arttı diyeyim. Takipçi olsun, izlenmeler olsun, insanların yorumları olsun. Belki de bir iki ayda falan ancak attı. Daha önce kullanıyordum ama sadece izliyordum. Kendim bir şey koymuyordum. Arkadaşlarım çok ısrar ediyordu. Kullan, kullan (Elçin).

TikTok kullanımını izleyici olma konumundan içerik üreticiliğine taşımıştır. Arkadaşlarının tavsiyesi ve ısrarı, Elçin'in içerik üretmeye başlamasını sağlamıştır.

4.4.2 Kendi arzusuyla içerik üretici olma

Çevresinin teşviki ile birlikte TikTok kullanmaya başlayan katılımcılar olduğu gibi kendi kararları ve istekleri doğrultusunda TikTok'ta hesap açıp içerik üretmeye başlayan katılımcılar olmuştur. Bu katılımcılardan birisi Ege'dir. Kendisi bir içerik üretici olma hedefiyle birlikte bu platforma giriş yapmıştır:

İşte ben de daha çok stand up, ya ben ne bileyim sit com tarzı dizileri takip ederdim ve yurtdışında da bu tarz video çeken çok özel birey, engelli birey vardı da. Onlara özenirdim. Dedim ki bizde niye yok? Türkiye’de de neden engelli mizahçımız yok diye düşündüm ve başlamak istedim, güzel de oldu gibi duruyor. Onu bir anda öyle oturuyordum. Böyle baktım, bir şey yapsam dedim. Kendime bir uğraş aradım çünkü. Yedi yirmi dört evde sayılırım. Hava kötü olunca dışarı da çıkamıyorum. Dolayısıyla bir aktivite, bir vakit geçirmek için sosyal medyada bir şeyler izleyeceğime bir şeyler üreteyim hem insanlara belki bir ilham olurum hem de vakit geçer diye düşündüğüm için bir anda kendi kendime karar verip başladım (Ege).

Diğer katılımcılara bakıldığında Ege, engelli mizahçı olma hedefiyle birlikte içerik üretmeye başladığı görülmektedir. Gerek tekerlekli sandalye kullanımı gerekse de oksijen makinesi kullanımı kendisinin dışarı çıkışları üzerinde hava ve benzeri koşullarla birleştiğinde belirleyici bir faktör olmaktadır. Aynı zamanda başkalarına ilham olma isteği de görülmektedir. Bu noktada başkaları ve diğer engelli bireyler ile kurdukları olumlu iletişim sonucu TikTok kullanımına devam etme eğilimi birçok katılımcıda görülmektedir.

Nazlı hem Civan’ı hem de Enes’i tanımaktadır. Nazlı, kendisi gibi içerik üreticisi olan kardeşi Ege’nin içerik üretme sürecine dahil olduktan sonra kendisi de içerik üretmeye başlamıştır. Kendisi kardeşi kadar aktif paylaşım yapmamakta ve kendisine özel canlı yayın açmamaktadır. Kardeşinin açtığı canlı yayınlara izleyici olarak dahil olmaktadır ve kardeşi canlı yayın yaparken sesli olarak kardeşi ile sohbet ederek yayın içeriğine dahil olduğu yayınlar görülmüştür. Nazlı, içerik üretmeye başlamaya karar verme sürecini şu şekilde ifade etmektedir: “Ben işte dediğim gibi izliyordum, izleyiciydim aslında. Ondan sonra dedim. Yani içerik üretebilirim, kardeşimden de destek alarak. Tabi o içerik üreticisi olduğu için o yapıyor. Gayet de güzel başardı bu işi. Neden biz yapmayalım? (Nazlı)”. Nazlı, burada biz kavramı ile engelli bireyleri kastetmektedir. Engelli bireylerin de toplumsal alandaki görev ve rolleri üstlenebileceği düşüncesi bu ifade ile desteklenmektedir.

Eğlenmek amacıyla TikTok kullanmaya başlayan Melike, TikTok ile ilgili hem olumsuz düşüncelere hem de olumlu düşüncelere sahiptir. TikTok’ta diğer platformlara göre daha rahat içerik üretebildiğini dile getirmektedir:

Yani TikTok’ta, Facebook’ta, Instagram’da benim için bir eğlence aracı aslında hani orada kafa dağıtıyorum ben babamı kaybettim 2016 senesinde. Ondan sonra eğlence amaçlı başladım şeyler aslında hani parasal anlam için falan değil yani diğerleri gibi canlı yayın açıp aaaa bak para at gibisinden değil hani şurayı kaybetmemek için biraz. Ne verdiğin bir durum

öyle yani. Yani daha eğlenceli bir platform hani kendine özel içerik üretebiliyorsun hani Instagram'da sadece fotoğraf koyabilirsin altına belki de müzik ama TikTok'ta içerik de üretebiliyorsun öyle bir güzel yanı var. Yani şimdi şöyle artık iş biraz para kazanma işine döndü hani eskiden güzeldi ama parasal hani bana para at bilmem ne durumlarına gelince çok affedersiniz pavyona döndü diyorum ben artık ben işin o boyutuna girmiyorum zaten video çekiyorum kendimi eğlendiriyorum gibi gibi. Ya kuzenlerimin vardı hadi ben de bir açayım dedim öyle başladı yani. Ya herkes atıyordu Instagram'dan falan filan ben de bir atayım bakalım nasıl olacak dedin orada da (Melike).

Günümüz koşullarında TikTok içeriklerinin biraz maddiyata dayalı üretildiğini düşünen Melike, TikTok'ta hiç canlı yayın açmamıştır. Kendisi başkalarının canlı yayınlarını izlemektedir.

Hesabı açışım biraz ani oldu. Şimdi şarkı seslendirdiğim şarkı viral olduğu zaman bir tane adam şarkıyla dalga geçerek, şarkıyı küçümseyerek ve seslendiren o şarkıyı seslendiren insanları küçümseyerek video atmıştı. Ben de izleyince tabii biraz etkilendim. İnsani duygularla. Denedim işte. Ondan sonra başladı işte bu serüven. (Civan).

Eğlenmek amacıyla TikTok kullanmaya başlayan Melike, TikTok ile ilgili hem olumsuz düşüncelere hem de olumlu düşüncelere sahiptir. TikTok'ta diğer platformlara göre daha rahat içerik üretebildiğini dile getirmektedir:

Yani TikTok'ta, Facebook'ta, Instagram'da benim için bir eğlence aracı aslında hani orada kafa dağıtıyorum ben babamı kaybettim 2016 senesinde. Ondan sonra eğlence amaçlı başladım şeyler aslında hani parasal anlam için falan değil yani diğerleri gibi canlı yayın açıp aaaa bak para at gibisinden değil hani şurayı kaybetmemek için biraz. Ne verdiği bir durum öyle yani. Yani daha eğlenceli bir platform hani kendine özel içerik üretebiliyorsun hani Instagram'da sadece fotoğraf koyabilirsin altına belki de müzik ama TikTok'ta içerik de üretebiliyorsun öyle bir güzel yanı var. Yani şimdi şöyle artık iş biraz para kazanma işine döndü hani eskiden güzeldi ama parasal hani bana para at bilmem ne durumlarına gelince çok affedersiniz pavyona döndü diyorum ben artık ben işin o boyutuna girmiyorum zaten video çekiyorum kendimi eğlendiriyorum gibi gibi. Ya kuzenlerimin vardı hadi ben de bir açayım dedim öyle başladı yani. Ya herkes atıyordu Instagram'dan falan filan ben de bir atayım bakalım nasıl olacak dedin orada da (Melike).

Günümüz koşullarında TikTok içeriklerinin biraz maddiyata dayalı üretildiğini düşünen Melike, TikTok'ta hiç canlı yayın açmamıştır. Kendisi başkalarının canlı yayınlarını izlemektedir. Eğlenmek ve yaşadığı duygusal acılardan bir kaçış olarak sosyal medya kullanmaya başlamış ve TikTok'ta içerik üretmeye başlamıştır.

Kendi kararı ile, izlediği videoların etkisiyle TikTok hesabı açmaya karar verip, içerik üretmeye başlayan Civan, kendisi de şarkı söylemeyi denemiş ve bu tarzda içerikler üretmiştir:

Hesabı açışım biraz ani oldu. Şimdi şarkı seslendirdiğim şarkı, viral olduğu zaman bir tane adam şarkıyla dalga geçerek, şarkıyı küçümseyerek ve seslendiren o şarkıyı seslendiren insanları küçümseyerek video atmıştı. Ben de izleyince tabii biraz etkilendim. İnsani duygularla. Denedim işte. Ondan sonra başladı işte bu serüven. (Civan).

Katılımcıların karar verme süreçleri kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Bu ilk karar aşaması, daha sonraki süreçte katılımcıların TikTok kullanım şekilleri üzerinde de etkili olmaktadır.

4.4.3 TikTok platformunda engelliler arasında kurulan etkileşim

Katılımcıların TikTok'ta içerik üretimine ilk başladıkları dönemlerde takipçileri ve diğer engelli bireyler ile etkileşimleri içerik üretim sürecinin başlamasında etkili bir rol oynamaktadır. Özellikle diğer engelli bireylerin katılımcılara gönderdikleri mesajlar, içeriklere yaptıkları yorumlar katılımcılar için önemli bir teşviktir. İçerik üretimini engelli bireyler arasında bir iletişim ağı şeklinde de kullanılmaktadırlar. Oktay'ın anlattığı örnek olaya bakıldığında bu iletişim ağına yönelik bir örnek görülmektedir:

Ama en iyi sonucu da aldığım TikTok, geri dönüşlerden. Mesela birisine protez sağladım. Benim videolarımın altına yazıyor biri. İyi abi de diyor benim diyor katkı payımı diyor ben diyor param yok ki diyor işte altmış, yirmi bin lira otuz bin lira ödeyemedim. Öbür taraftan birisi bana yazmış zaten diyor ki annem diyor öldü. Onun protezi boşa kaldı. Birisine verebilir miyiz? Mesela ben o ikisini sanal alemden buluşturdum. TikTok üzerinden (Oktay).

Oktay, TikTok kullanımına ve diğer sosyal medya platformlarının kullanımına ait deneyimlerini de karşılaştırmaktadır. Oktay, kendisinin diğer bireyler arasında bir iletişim kanalı görevi de üstlendiğini düşünmektedir. Proteze ihtiyacı olan bir birey ile elindeki protezi o an ihtiyacı olan birine iletmek isteyen bir bireyi bir araya getirdiğini ve aradaki köprüyü kurarak bir dayanışma gerçekleştirdiğini söylemesi, içerik üretiminin artmasına yönelik bir motivasyonu da beraberinde getirmektedir.

Elçin, kendisini TikTok'tan takip eden genç bir kadın tarafından Instagram'dan aldığı bir mesaj sonrası daha fazla içerik üretmeye başlamıştır. Başka bir engelli bireyle etkileşimi sonrası TikTok kullanım sürecini aktif hale getirdiği görülmektedir:

Çok güzel yorumlar almaya başladım hatta bir gün bir kız bana yazdı. Yirmi yaşında hiç unutmuyorum. O bana güç verdi biraz ve daha çok göz önünde olmam gerekirmiş hissi verdi bana yirmi yaşında bir kız. Bursa’da yaşıyor ve bir kolu (dirseğini göstererek) buradan yok ama yirmi yaşına kadar hiç kısa kollu ile dışarıya çıkmamış. Evet Instagram’dan yazdı ve bana böyle bir mesaj yazmış gerçekten (kolları ile uzun bir aralığa işaret ederek gösteriyor). İşte seni izledikten sonra kendimden utanmayı bıraktım. Hayatımda ilk defa yirmi yaşında kısa kollu ile dışarıya çıktım. Ya işte o kadar güzel şeyler yazmıştı ki ve ben bu kızı hiç tanımıyorum, hayatımda hiç görmedim. Görecek miyim görmeyecek miyim bilmiyorum. Yazan o uçta sen o uçta. Türkiye’nin bir ucundasın ama insanlara dokunabiliyorsun. Onlara cesaret verebiliyorsun, özgüvenlerinin artmasına sebep olabiliyorsun. Ya o beni çok etkiledi o kız. Hiç farkında olmadan birine dokunabilmek ya bu beni çok etkiledi. Yolda giderken yürüyorum, metrobüste nasıl ağlıyorum tutamadım kendimi. Çok duygulandırdı kız beni. Senin videolarını izledikçe çok mutlu oluyorum, lütfen devam et video koy, falan filan dedi. Yine bir şey yapamadım vakit yok şey yok bir şey yok. Bir türlü video çekip koyamıyorum. Neyse bizim sezon aramız var ağustos ayı. Ağustosta hiç havuz yok ben de ağustosta başladım böyle küçük küçük videolar çekmeye. Sonra koydukça güzel yorumlar gelmeye başladı. İnsanlar çok güzel şeyler yapıyor, o kadar çok engelli bana yazmaya başladı ki. Kimisi depremde bacağını kaybetmiş tekrar yürüyüp yürüyemeyeceğini bilmiyor. Ama seni gördükçe daha çok fizik tedaviye yüklenesim geliyor. Yürüyeceğimi biliyorum, tekrar eskisi gibi yani o kadar güzel şeyler yazıyorlar ki (Elçin).

Davis, engelli bireylerin bir araya gelerek toplumsal damgalanma ile mücadele edebileceği ve engelliliğin yeniden tanımlanabileceği ortamların önemli olduğunu vurgulamaktadır (Davis, 2014, s. 66). TikTok bu ortamı, engelli bireylere sunmaktadır. TikTok katılımcıların deneyimlerini, kolektif olarak da yeniden anlamlandırabilmelerine olanak tanımaktadır. Sosyal medya ve TikTok, engelli bireylerin kendi hayatlarına dair anlatıları nasıl sunacaklarını kontrol etmelerini mümkün kılmaktadır.

Üretilen içeriklerde bu etkileşimin izleri görülmektedir. Kendisine mesaj atan kızın yazdıkları sonrası duygulandığını ifade eden Elçin’in başkalarının hayatlarına dokunma isteği vardır. Kendi kendine yapabildiği işlerini, hobilerini sık sık TikTok’ta paylaşmaktadır. Profilinde saçlarını toplarken, yemek yaparken, evi toplarken çektiği videoları görülmektedir.

TikTok platformunda yapılan yorum veya toplumsal etkileşim engelli bir kadının kendine dair algısını da değiştirmekte; kadın, özne olarak örselenmiş benliğini yenilediğini, TikTok’ta içerik üreticisi olarak hayatında başkalarına “dokunabildiğini” yani faydalı olabildiğini düşünerek güçlenmektedir.

Hem aile teşviki hem de bir engelli kullanıcıdan aldığı mesaj sonrası içerik üretmeye devam eden katılımcılardan birisi de Bayram’dır:

Yani böyle elimden geldiğince etkinliklere katılmaya çalışıyorum. Ekstradan da home office olarak evden çalışıyorum. Pandemiden sonra sürekli evdeyiz, evden çalışıyoruz. Genelde yaptığım bunlar ondan sonra işte pandemi döneminde de bir TikTok ile tanışma bir şansımız oldu. Evdeydik, sıkılıyorduk, neler yapılabilir diye işte küçük kız kardeşlerim hadi abi video çekelim şarkı söyleyelim, dublaj yapalım falan, önce ben çok öyle sıcak bakmıyordum. Derken biz TikTok akımına girdik. Onun dışında böyle çalışıyoruz (Bayram).

Aşağıda görüldüğü üzere, Bayram da TikTok hakkında ilk zamanlar olumsuz düşüncelere sahiptir. İlk video paylaşımlarında da bu değişmemiştir. Ancak sonrasında aldığı bir mesaj sonrası kendisi daha fazla içerik üretmeye başlamıştır:

Yani TikTok’un ilk başta benim için çok bir anlam ifade ettiği bir şey yoktu çünkü kullanmıyordum. Dediğim gibi kardeşlerimin zoruyla hadi kullanalım edelim. İlk bir iki videodan sonra çok anlam ifade etmedi. Ben sıkıldım yani saçma geldi bana işin doğrusu. Bir de insanların böyle çok abartılı, çok ekstra, böyle ünlü olmaya çalışmaya, değişik hareketler sergilemesi hani çok olumsuz. Hani zekâ seviyeleri beni çok itiyordu. Ben hatta silmeyi de düşündüm. O sıralarda bana bir tane engelli bir kardeşimizden bir mesaj geldi. Abi dedi işte, senin videolarını gördüm çok hoşuma gitti. Ben sürekli evdeyim, karamsardım senin videonu gördüm. Ben artık işte evden dışarı çıkmaya çalışıyorum, bahçedeyim. Bahçede gezebiliyorum. Ailemlerle iyi olabiliyorum mesajlarını böyle birkaç muhabbetten sonra bir iki saate yakın böyle muhabbet ettik. Bu benim hoşuma gitti dedim. Demek ki birilerinin kalbine dokunabiliyormuşum. Bunun böyle bir güzel avantajı var diye devam ettim. Burada güzel insanlara yardımcı olabileceğimi fark ettim ama diğer sosyal medyalar sadece fotoğraf, paylaşma, gösteriş meraklısı, en iyisi benim. Normalde herkes mutsuz ama sosyal medyada herkes mutlu, herkes mükemmel, çok samimi gelmedi diğer sosyal medyalar. En azından TikTok’ta biraz daha insanların kalbine dokunduğunu hissettim, onlara yardımcı olabileceğimi hissettim. Ondan dolayı biraz TikTok’a yöneldim. Yani nasıl kullanırsak öyle gidiyor (Bayram).

Bayram’a gelen mesajın içeriğine bakıldığında söz konusu takipçinin Bayram’ın videolarını izledikten sonra evden dışarı çıkmaya çalıştığını görmekteyiz. Bu noktada TikTok platformu üzerinden engelli bireylerin birbirleri ile etkileşime geçtikleri görülmektedir. Engelli olma durumu, katılımcılar ve engelli takipçiler arasında daha iyi bir iletişim kurulmasına olanak sağlamaktadır. Katılımcıların ön görüşmelerde ve görüşmelerde de ifade ettiği gibi yaşadıkları deneyimin anlaşılması isteği vardır. Ortak deneyimlere sahip olan bireyler, birbirleri ile etkileşime geçerek yeni bir topluluk oluşturmaktadır. Engellilik bireysel bir konu olmanın çok ötesinde, toplumsal olarak da

deneyimlenmekte olan bir durumdur. Garland-Thomson (1997), engelli bedenlerin standart beden normlarının dışında kalmaları sebebiyle toplumsal dışlanma ile karşılaştıklarını ve bu dışlanma deneyiminin, bireyler arasındaki bağı güçlendiren bir unsur olduğunu savunmaktadır. TikTok'ta gerçekleşmekte olan bu etkileşimlerde, engellilik üzerine yapılan paylaşımlar, bireyler arasındaki dayanışmayı arttırmakta ve toplumsal dışlanmanın olumsuz etkilerini hafifletmekte rol oynadığı görülmektedir.

Bazı katılımcıların TikTok hakkındaki olumsuz düşünceleri Civan ile gerçekleştirilen görüşmede de görülmektedir. TikTok platformunu kullanmaya başlayıp, içerik ürettikten sonra ise bu platforma olan bakış açısı değişmiştir. Civan, TikTok kullanımıyla birlikte başka bireyler ile etkileşime geçmeye başladığı ve sosyal medya aracılığıyla yeni arkadaşlıklar kurduğunu ifade etmiştir. Kendisi Ege ve Enes ile arkadaşır. Üç arkadaş sosyal medya aracılığıyla tanışmışlardır. TikTok'ta ortak canlı yayınlar açtıkları da görülmektedir. Bu arkadaşlıkta da görüldüğü üzere engelli bireyler sosyal medya aracılığıyla etkileşime geçerek, yeni arkadaşlıklar kurmaktadır:

Valla TikTok'u ben, ben de karşı geliyordum eskiden ta ki başlayana kadar. Şimdi bakış açım gayet değişti. Sosyal medyaya TikTok, YouTube. Facebook'u kullanmıyorum. Instagram olsun. Şu anlık biraz güzel bakıyorum yani. TikTok daha samimi çünkü orada yeni insanlar tanıyor. Yeni insanlarla tanıyoruz. Öyle güzel aktiviteler ediyoruz hep beraber (Civan).

TikTok kullanımında aldığı izlenme ve paylaşımlar sonucu platforma daha olumlu bakmaya başladığını söyleyen Defne, TikTok kullanmaya başlama ve devam etme nedenleri arasında engelli olmayan bireylere, engelli bireylerin yapabileceği şeyleri göstermeyi kendine görev edinmiştir. Defne'nin TikTok kullanma amaçlarının başında, diğer engelli bireylere de motivasyon sağlamak gelmektedir. Bu nedenlerle de TikTok kullanmaya devam ettiğini dile getirmektedir:

Rastgele açmıştım. Aslında şöyle ben ilk önce saçma sapan bir video çektik. Biz kız kıza evdeydik. Böyle rap yapar gibi işte böyle tek tek çektik falan ama sonra videoyu koydum ama sonra dedim ki Defne dur ne yapıyorsun ya? Profesyonel spordan orada şey yaptım. Gizli yaptım. Sadece kendime yaptım, hatıra kalsın diye eğlencesine. Sonra zaten hesabım açıktı. İşte dediğim gibi bu 600 bin izlenmelik videoyu yüklemiştim. Telefonumdaki videolardan birleştirerek. O da çok paylaşıp hoşuma gidince bir de TikTok'ta çekim yapınca mecraya daha sıcak bakmaya başlayan hoşuma gitti ben biraz şeyi de severim, yani böyle yaptıklarımı paylaşmayı. Böyle engelli bir birey olarak farkındalık olmasını daha çok istiyorum. Bakın engelli insanlar da bunları yapabiliyor, işte gezerken spor yaparken. Onları yapıyorum şey özellikle yapıyor. Hashtagi yeni yeni daha çok yapmaya başladım. Şey, hani

şey görsün istiyorum yani? Atıyorum, bi sınav çekerken video insanlar vaov oluyorlar, şimdi yapamam diye düşünüyorlar. O yüzden o anlamda biraz kendim göstermeyi de seviyorum. Çünkü hem engeli olmayan insanlar neyi yapabileceğimizi görsün. Engeli olan insanlara da motivasyon olsun yani. Bir hani onlar dürten bir şey oldu, iten bir şey olsun diye o yüzden seviyorum. Öyle başladım (Defne).

Engelli bireylerin birbirleri ile etkileşim kurma arzusu, kişisel bir mesele değildir, aynı zamanda toplumsal alanda da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Söz konusu etkileşimler, engelli bireylerin kolektif kimliğinin güçlenmesinde de etkili olmaktadır. Engelli bireylerin, ortak deneyimleri doğrultusunda oluşan dayanışma duygusu ile bir araya gelmeleri, toplumsal olarak inşa edilen normlara karşı da bir duruş başlatmaktadır (Davis, 2014, s. 33). Bu karşı duruş, engelliliğin toplumsal olarak inşa edildiğini ve bu inşaya engelli bireyler tarafından kolektif bir tepkinin olduğunu göstermektedir.

Eğlenmek amacıyla TikTok kullanmaya başlayan Melike, TikTok ile ilgili hem olumsuz düşüncelere hem de olumlu düşüncelere sahiptir. TikTok'ta diğer platformlara göre daha rahat içerik üretebildiğini dile getirmektedir:

Yani TikTok'ta, Facebook'ta, Instagram'da benim için bir eğlence aracı aslında hani orada kafa dağıtıyorum ben babamı kaybettim 2016 senesinde. Ondan sonra eğlence amaçlı başladım şeyler aslında hani parasal anlam için falan değil yani diğerleri gibi canlı yayın açıp aaaa bak para at gibisinden değil hani şurayı kaybetmemek için biraz. Ne verdiğin bir durum öyle yani. Yani daha eğlenceli bir platform hani kendine özel içerik üretebiliyorsun hani Instagram'da sadece fotoğraf koyabilirsin altına belki de müzik ama TikTok'ta içerik de üretebiliyorsun öyle bir güzel yanı var. Yani şimdi şöyle artık iş biraz para kazanma işine döndü hani eskiden güzeldi ama parasal hani bana para at bilmem ne durumlarına gelince çok affedersiniz pavyona döndü diyorum ben artık ben işin o boyutuna girmiyorum zaten video çekiyorum kendimi eğlendiriyorum gibi gibi. Ya kuzenlerimin vardı hadi ben de bir açayım dedim öyle başladı yani. Ya herkes atıyordu Instagram'dan falan filan ben de bir atayım bakalım nasıl olacak dedin orada da (Melike).

Günümüz koşullarında TikTok içeriklerinin biraz maddiyata dayalı üretildiğini düşünen Melike, TikTok'ta hiç canlı yayın açmamıştır. Kendisi başkalarının canlı yayınlarını izlemektedir.

Enes de hem bir eğlence aracı hem de başkalarına ilham olma arzusu ile TikTok kullanımına devam eden katılımcılardan birisidir ve almış olduğu etkileşimler TikTok kullanmaya devam etmesinde etkili olmuştur. TikTok'ta içerik üretmeye ise Ege'nin teşviki ile başlamıştır:

TikTok'tan ziyade ben Instagram'a ağırlık veriyorum. Aslında Instagram'da çektiğim videoları TikTok'ta da YouTube'da paylaşıyorum. Benim için bir zaman geçirme aracı, kendimi mutlu etme aracı yani oradan aldığım geri dönüşlerle, çektiğim videolarla insanları güldürebiliyorsam bu beni çok mutlu ediyor ve benimle aynı durumda olan insanlara ilham kaynağı olabilmek, bununla ilgili birkaç tane de geri dönüş aldım. Bu beni çok mutlu ediyor. Bunun için devam edebiliyorum. Benim içerik üretmeye başlamamın sebebi Ege. Onunla da röportajı yapmıştınız. Onla bir seçim zamanı cumhurbaşkanlığı seçiminde tanıştık benim bir paylaşımım Instagram'da viral olmuştu. Oradan ulaştı bana. Onunla bayağı bir konuştuk işte aslında başta benim aklımda hiç öyle bir şey yoktu. Özgüvenim de düşüktü. Yani böyle bir şey yapmayı hiç düşünmüyordum. İşte onun yaptığını görünce ben de başlamaya karar verdim. O itti, o benim itici gücüm oldu (Enes).

Enes'in ifadelerine bakıldığında içerik üretmeye başlamadan önce özgüveninin düşük olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Bu özgüvenin yükseliş sürecinde ise sosyal medya platformları aracılığıyla başlayan bir arkadaşlığın hala devam ediyor olması etkilidir ve Ege ile birlikte içerik üretme sürecine başlamış oldukları görülmektedir.

Sosyal medya ve TikTok aracılığıyla yeni arkadaşlıklar kuran bir diğer katılımcı ise Zeynep'tir. Kendisi hastanede fizik tedavi gördüğü sırada TikTok kullanmaya başlamıştır:

Hastanede fizik tedavi görüyordum, canım sıkıldı böyle. İlk tedavi olurken şeye kalkmıştık. Ayağa beni ilk kaldıracakları zamandı. Onu videoya çekmiştik. Hani ben kendim de izlerim daha sonra diye onu TikTok'ta paylaşmak istedim. Çünkü TikTok'ta ben daha sonra hani şey yaptım. Benim gibi çok insan olduğunu gördüm. Biz TikTok'tan Instagram'dan benim gibi çok kişiyle karşılaştık. Çok kişiyle tanıştık, birbirimize yardımcı oluyorduk. Aldığımız tedavileri birbirimize atıyorduk. Ben bunu yapıyorum işte. Ben bu aşamadayım diye bu aklıma geldi. Belki dedim, diğer arkadaşlara da örnek olabilir yaptığım. Bunu düşünerek ilk tedavilerimi paylaşmaya başlamıştım. Tedavilerimle yani aldığım sonuçlarla ilerlemeye başladım (Zeynep).

Zeynep'in TikTok profilinde bahsettiği video görülmektedir ancak ilk paylaşımı 10 Nisan 2020 tarihli "aileme hoş geldiniz" başlıklı başka bir videodur. Kendisine görüşme esnasında bu durum sorulduğunda şu şekilde açıklamıştır:

Evet sildim. Öncesinde çünkü şöyle benim o zamanlar saçım yoktu, ameliyatta kazınmıştı. Saçsız halimden ilk zamanlar onları attım, daha sonra saçım çıktıkça o videoları gördükçe rahatsız oluyordum. Sildim. Benim zaten o tedavi videolarıyla kitem büyümüşü bayağı bir takipçim olmuştu. Çok da merak ediyorlardı ne olduğunu. Öyle bir video paylaşmışım ben de açıklama gibi (Zeynep).

Zeynep, 11.000 takipçiye ulaştığında bu açıklama videosunu yayınlamıştır. Bu videoda engelli bir birey olmasının nedenlerini açıklamaktadır ve yaşadığı süreçten bahsetmektedir. Zeynep'in ifadelerine bakıldığında da diğer katılımcılar da olduğu gibi diğer engelli bireylere ilham kaynağı olma, yardımlaşma isteği görülmektedir.

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında genel olarak TikTok'a karşı ilk zamanlar önyargıları olduğu görülmektedir. Büyük çoğunluğu bu önyargıları geride bırakarak daha olumlu bir bakış açısı ile içerik üretmeye başlamıştır. TikTok hakkında olumsuz düşünceleri devam eden katılımcılar da içerik üretmeye devam etmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun aile ve arkadaşlarının ısrarı ve teşviki ile TikTok'ta hesap açtıkları ya da mevcut hesapları üzerinden içerik üretmeye başladıkları görülmektedir. İçerik üretim süreci başladıktan sonra katılımcıların ilham kaynağı olma arzusu görülmektedir. Burada sözü edilen ilham kaynağı olma veya başka engellilere rol modeli olma hedefi, gerçekte bir toplumsal etkileşim sonucunda ortaya çıkmış; normal dışı olarak görülerek damgalanan, etiketlenen ve dışlanan insanlar (Davis, 2014 ve Garland-Thomson, 1997) TikTok'ta sahne alarak işe yaradıklarını; bu platformda aldıkları yorumlardan hareketle de diğer engellilere fayda sağladıkları kavrayışıyla kendi benliklerini yeniden üretmektedirler.

4.5 TikTok'ta Üretilen İçeriklerin Çekim Süreci ve Sahne Arkası

Katılımcıların TikTok profillerinde yer alan içerikler incelendiğinde içeriklerin bir bölümünde kurgu sürecinin yer aldığı ve videoların düzenlendiğini görmek mümkündür. İçeriklerde kurgusal bir üretim gerçekleştiği, katılımcıların oyunculuk denemeleri yaptıkları görülmektedir. Katılımcılar içerikte yer alan senaryoya uygun davranışlar sergilemekte veya içerikte kullanılmakta olan sese uygun olan akım videolarına yönelik bir içerik üretimi gerçekleştirmektedir.

Katılımcılar, videoları çekerken herhangi bir profesyonel kamera kullanmamakta, cep telefonu kameraları ile çekimleri gerçekleştirmektedirler. Video içeriklerinde yer alan görüntülerin birleştirilmesi, efektlerin eklenmesi gibi durumlarda bilgisayar desteği alıp almadıklarını sorduğumda ise bilgisayar desteği almadıklarını, bazı katılımcıların bilgisayarının da olmadığını belirttiler. TikTok çekimlerinde kullanmak üzere ise, katılımcıların büyük bir bölümünün TikTok'ta içerik üretmek için özel bir ekipman satın almamışlardır. Ekipman satın alanlar ise yalnızca ring light isimli bir ışık ve tripod satın almışlardır.

TikTok, kullanıcılarına pek çok efekt ve video düzenleme aracını ücretsiz olarak sunmaktadır. Katılımcılar söz konusu düzenleme işleri için ek bir bilgisayar programı desteği almadan da içeriklerini rahatlıkla kurgulayabilmektedirler. Bilgisayar desteği alınmasa da katılımcıların bir kısmının TikTok'un CapCut isimli mobil video düzenleme uygulaması aracılığıyla videolarının birleştirilmesi, efekt eklenmesi gibi işlemleri yaptıkları görülmektedir.

Katılımcılara içerik üretmek için gerçekleştirdikleri hazırlıklar ve içerik üretim sürecindeki deneyimleri sorulmuştur. Ürettikleri içeriklerin bir bölümünde katılımcıların rollere büründükleri görülmektedir. *Rollerin* toplum içerisinde bireyler tarafından karşılıklı olarak kabul edilmesinin, etkileşimler üzerinde değişime kapalı bir etkisi olduğu söylenebilir. Birey, olayların başlangıç noktasında hangi rol ile kendini gösterdiyse; birey ve diğer katılımcılar, tepki ve davranışları bu rol üzerinden inşa etmektedirler ve söz konusu rol bireyle birlikte düşünülmektedir. Bir noktada birey, mevcut rolünü farklı bir yere taşır ise ya da role dair inandırıcılığını kaybederse bir karmaşa ortamı görülebilmektedir. Mevcut durumun katılımcıları, kendilerini bu noktada işlevini yitirmiş bir role odaklanan role göre hazırladıkları için bu karmaşa yaşanmaktadır (Goffman, 2019a, s. 22). Katılımcıların bazı takipçilerinin ve onlar ile etkileşime geçen TikTok kullanıcılarının katılımcıların mevcut “engelli birey” rollerine yönelik sorular sordukları gözlemlenmiştir. Katılımcıların yeterliliklerini sorgulayan, eksikleri olduğu düşüncesini vurgulayan ve bu konular ile ilişkili olan sorular katılımcılara yöneltilmektedir.

Katılımcıların içerik üretimi için nasıl bir yol izlediklerine bakıldığında; katılımcıların bir bölümünün içerikleri spontane bir şekilde ürettiklerini söyledikleri görülürken bir kısmı da bir senaryo sürecinin ardından içerikleri ürettiğini ifade etmektedir. Bu süreçte, katılımcıların ürettikleri içeriğin konusunun ne olacağına nasıl karar verdiklerini ve karar verme sürecinde rol oynayan başka kişiler olup olmadığı da katılımcılara sorulmuştur.

Oktay ile yapılan görüşmede, TikTok kullanmaya başladığı dönemde beğeni kaygısı ile videolar çektiğini, daha sonrasında sürece alıştıktan sonra bu durumu önemsemediğini dile getirmektedir. İlerleyen süreçte çektiği videolarda bacağına özellikle daha ön planda tutmaya çalıştığını ifade ederek bir mesaj vermeye çalıştığını dile getirmektedir:

İlk etapta şey yapıyorsun. Hani ilk tepkiyi aileden almak istiyorsun. Onlara soruyorsun ilk başlangıcında. Hatta daha sonra acaba beğeni alır mıyım gibisine, tuhaf hani bir beklentilere giriyorsun. O yüzden, hani bir şeyler yapmaya çalışıyorsun, bilmem ne. Sonrası doğaçlama

geliyor. Hani sonrasında ben mesela şu an bakılmış, bakılmamış, beğeni almış, almamış beni ilgilendirmiyor hani. Ben sadece kendi mesela arkadaş diyor ki bana “Sen beni görmüyor musun?” Hani ben bilmiyorum ki. Ben sadece sosyal medyaya giriyorum TikTok’a kendi mesajımı veriyorum. Ona göre etiketini yapıyorum, almak isteyen alıyor. Ben mesela anlık spor salonundan, dışarıda barda dans etmeye gittiğimde yüzerken. Ha bazen şunu yapıyorum siyasal anlamda ya da başka bir şeyde içinden öfkeden gönderiler yapıyorum ama onun da zaten TikTok direkt engelliyor yani hani o TikTok aşırı koruyucu o bakımdan şey yapmıyor yani o. Yani kurgu şöyle işliyor mesela daha çok bacağıma göstermeye çalışıyorum mesela hani senin evet bir tarafın eksik olabilir, çarpık çarpık olmayabilir bilmem ne zayıf olabilirsin ama bu diyorum bir engel değil (Oktay).

Ürettiği içeriklerde Oktay’ın bir mesaj verme kaygısının da olduğu görülmektedir. Amacına yönelik kullandığını düşündüğü etiketler ile hedef kitlesine ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak mesajın hedef kitleye ulaşip ulaşmadığı bilgisine sahip değildir. Bu mesaj verme kaygısı, engelli bireylerin haklarını arama, kimliklerini savunma ve damgalanmaya karşı durma deneyimleri ile yakından ilişkilidir. Engelli bireylerin, toplumsal alanlarda mesaj verme arzusu, engelli ve “damgalı” bir birey sunumunun yerine, kendi hikayelerini anlatma ve söz konusu damgayı ortadan kaldırma isteğiyle ilişkilidir (Goffman, 2014a, s.12). Oktay’ın engelli bir birey olma sürecinde etkili olan unsur sigara kullanımındır. Paylaşımlarında öne çıkmakta olan sigarayı bıraktırmaya yönelik içerikler ile de bu mesaj verme arzusunu desteklemektedir. Bu amaca yönelik olarak da sigara nedeniyle kaybettiği bacağına görsel olarak ön planda tutarak, içeriklerin kurgusallığını bacağı aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Hüseyin’in içerik üretim sürecine bakıldığında ise profilindeki videoların büyük bir bölümünü ailesi ile birlikte çektiği görülmektedir. Yapılan görüşmede de kendisi, içerikleri ailesiyle birlikte ürettiklerini ifade etmektedir. Hüseyin, eşi, oğlu, kayınvalidesi ve oğulları ile aynı yaş grubundaki kayınbiraderi ile yaşamaktadır. Ürettikleri içeriklere bakıldığında aile bireylerinin tamamının pek çok videoda yer aldığı görülmektedir. İçeriklerin karar sürecinde de aile bireylerinin etkisi vardır:

Şimdi ben diyorum ki, eşime, çocuklara hadi diyorum. Bu hafta bir video atacağız. Bir çalışalım, edelim. Bunların en güzel yaptıkları şey ne? Diyorlar sen yaz, çiz biz oynayalım. Ben kendim senaryoya yazıyorum veya ne yapacağız konuya göre o anki aklımdan gelen ne varsa onları yapıyorum. İşte eşimle de çocuklarla da diyorum bunu burada şöyle yapacaksınız, şunu burada böyle yapacaksınız. Onlar da ellerinden geleni yapıyorlar ama genellikle yazan çizen okuyan benim. Yani yüzde doksan diyeyim. Yüzde doksan tek çekim, ikinci çekim. Hiç öyle fazla şeyi yok çünkü doğal davrandığımız için. Yani onun

tekrar olmadığı. Şöyle olmadı bir de o kadar. Bir de bir tane telefonumuz var şu anda konuştuğumuz telefon. O ara telefon da gelebiliyor, o ara çocuklar telefonla da ders çalışabiliyor. Yani öyle uzun uzun yapabileceğimiz bir prova yok. Çünkü öyle bir şansımız da yok yani kısa ve öz ne karar verdim, diyorum ki bunu bunu yapacağız. Bazen ya iki de üç de oluyor ama genellikle bir çekimde bitiriyoruz (Hüseyin).

Hüseyin'in profili aslında aile bireylerinin ortak içerik ürettiği bir profildir. Tek bir hesap kullanılmaktadır ancak hesabın adı Hüseyin'dir. Videolarında senaryo süreci görülmektedir. Hüseyin'in bu içerikleri üretmek için aldığı herhangi bir profesyonel ekipman olmadığını ve ailenin ortak kullandığı tek bir telefona sahiptir. Aile bireyleri tek telefon kullandığı için video çekim süreci ve canlı yayınlar anlık koşullara göre şekillenmektedir. Ortak telefon kullanımı ve ortak karar süreci içeriklerin üretim sürecini doğrudan etkileyen bir faktördür. Düzenli ve belirli saatlerde gerçekleştirilen bir içerik üretim süreci bulunmamaktadır.

Rüzgar ise Hüseyin'den farklı olarak hesabını bireysel bir hesap olarak kullandığını ifade etmektedir. Rüzgar, ürettiği içeriğin ne olacağına kendisi karar vermektedir. Mevcut içerikleri izleyerek kendisine uyarlamaktadır:

Şöyle, ben TikTok hesabımı bireysel olarak şahsen kullanıyorum. O yüzden bu karar verme aşaması şahsen benim nezdinde oluyor. Ben genelde içerik üreticilerini inceleyip, bakıp ya bunun üstüne ne koyarıma bakıyorum veyahut da kendime nasıl uyarlayabilirim diye bakıyorum. Bunun kararını da ben veriyorum. Şöyle aslında ben bir YouTube kanalı açmayı planlıyordum, arkadaşlarımla ve de bir takım kurup o neler yapabiliriz? Engelliler üzerine ne gibi aktivitelerde bulunabiliriz diye düşünüyordum ama YouTube'da ilerlemek çok zordu. Rakipler inanılmaz çok fazla. O yüzden bu konuyla ilgili çok bir geri dönüş yapamadım. Bir ara düşünüyordum ama sonradan olmadı. Projelerimiz gerçekleşmedi. TikTok'ta biraz yoğunlaşıp buradaki kitleyi alıp belki YouTube'a taşımak gibi bir amacım vardı ama onu yapmak da gerçekten gerçekleştirmek de zor bir olay. İnsanların sürekli sizi takip edilebilirliğini sağlamak da burada çok önemli açıkçası. Bir kişiyi bile tutmak aslında keyif veriyor insana diyebilirim (Rüzgar).

Rüzgar, içerik üretme sürecinden bahsederken YouTube kanalı açma planından da bahsetmiştir. Sosyal medya aracılığıyla engellilik temalı paylaşımlar yapmayı hedeflemiştir ancak YouTube'da ilerlemenin zor olduğunu düşündüğü için bu proje yerine TikTok platformunda ilerlemeyi seçtiğini ifade etmektedir. Rüzgar'ın YouTube platformu ile ilgili planı, mesaj verme, farkındalık yaratma ve engelli bireylerin kendilerini ifade edebildiğini gösterme amacı taşımaktadır. Engelli bireylerin mesaj verme kaygısı politik bir meseledir. Davis'e göre engellilik aktivizmi, toplumsal kurumlar tarafından üretilen

normlara karşı bir direniş olarak ortaya çıkmaktadır (Davis, 2014, s. 101). Bu mesaj verme kaygısı, bireysel bir kendini ifade etme ihtiyacının ötesine geçerek toplumsal meselelere karşı bir hak talebi arayışının da yansıması olarak kendisini göstermektedir. Rüzgar'ın mesaj verme isteği de aslında bir karşı duruşun izlerini taşımaktadır.

Mesaj verme kaygısının katılımcıların içerikleri üzerindeki etkilerini anlayabilmek için katılımcıların deneyimlerine tek tek odaklanarak içerik üretiminde nasıl bir sürecin işlediğini görmek bu noktada faydalı olacaktır. Ekonomik, kültürel ve sosyal pek çok faktör bu süreci şekillendirmektedir.

Baran, ürettiği içerikler için herhangi bir ön hazırlık yapmadığını dile getirmektedir. Profesyonel bir ekipman kullanımı yoktur. İçerik üretim sürecinde birlikte hareket ettiği kişiler bulunmadığını söylemektedir: “Yok valla bizimki rastgeleydi. Anlık bazen böyle şaka niyetli yapmaya çalışıyorduk. Şaka mı bir baktık videomuz komik olurdu ya da gözümüze hoş gelirdi. Öyle yani herhangi bir hazırlık şeyimiz yok. Yani benim kendi açımdan. İçeriklere kendim karar verip paylaşıyorum (Baran).” Anlık karar vererek, belli bir rutini bulunmadan paylaşım yaptığını ifade eden Baran'ın profili gözlemlenirken, kendisinin bir içerik paylaşma günü ve rutin paylaşımlarının bulunmadığının görülmesi, Baran'ın cümlelerini desteklemektedir. Baran'ın içerik üretim sürecinde mesaj verme kaygısından daha çok ön plana çıkan husus, kendisinin içeriği beğenmesidir. Komiklik ve şaka unsurlarını içeriklerine eklemeye çalıştığını ifade ettiği görülen Baran, spontane bir şekilde içerik üretimi gerçekleştirdiğini ifade etmektedir.

Katılımcıların içerik üretimine hazırlık ve ürettikleri içeriklerin türlerinde kadın ve erkek olmaları ile ilişkilendirilebilecek farklılıklar olduğu da görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri bu süreçte kendisini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk başlarda cinsiyetler arasındaki biyolojik farklardan dolayı ortaya çıkan, sosyal ve kültürel değerleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Dedeoğlu, 2000, s. 142). *Cinsiyet(sex)*, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farkı açıklarken, *toplumsal cinsiyet (gender)*, kadınlık ve erkeklik arasındaki toplumsal alandaki eşitsiz bölünmelere gönderme yapmaktadır. Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet birbirinden farklı ve farklı anlamlara sahip iki kavramdır. Toplumsal cinsiyet rolleri, toplum tarafından inşa edilen, bireylere öğretilen ve mevcut sosyal düzenler içerisinde bireylerin uyması beklenen rollerdir. Toplumsal cinsiyet rolleri doğuştan gelmez ve sonradan öğrenilmektedir. Örnek verilecek olursa annelik, babalık, kadınlık veya erkeklik gibi roller süreç içerisinde inşa edilen ve sonradan

öğrenilen rollerdir. Katılımcıların içerik üretimlerinde, toplumsal cinsiyet rollerinin etkileri görülmektedir.

Örneğin Umut, hazırlık sürecinden bahsederken içeriklerin türünü neye göre belirlediğinden bahsetmektedir. Bu sırada toplumsal cinsiyet rollerine yönelik, erkeklik vurgusunu ön planda tutan içerikler ürettiği görülmektedir. Videoları paylaşmadan önce birkaç çekim gerçekleştirerek, çekimler arasından birini paylaşmak üzere seçmektedir. Bu noktada kendisi de Rüzgar gibi TikTok'ta mevcut olan, daha önce üretilmiş içerikleri izleyerek o içeriği nasıl farklılaştırabileceğini düşünmektedir:

Ben kendim karar veririm. Mesela moduma göre bugün mesela modum stresliyse veya nasıl söyleyeyim? Ağırbaşlı bir abi tavrın ise ya hüzünlü ya da böyle mafyatik videolar çekiyorum. Ama keyfim yerindeyse komedi ağırlıklı çekiyorum. Videoyu izliyorum sesteki. Bir fark yaratıyorum, acaba şöyle mi yapsam falan diye. Kendim de iki üç tane deniyorum ilk önce. Sonra beğenirsem videomu kendimi tabi özel bir programla düzenleyip TikTok'a atıyorum (Umut).

Yukarıdaki ifadelerle bakıldığında Umut'un paylaştığı içeriklerin ruh haline göre de şekillendiğini ifade ettiği görülmektedir. Mevcut ruh haline göre bazı durumlarda "mafyatik" olarak tanımladığı içerikler ürettiğini belirtmektedir. Gerçekleştirilen incelemelerde katılımcının bahsettiği içerikler ile karşılaşmıştır. Söz konusu içeriklerin bazılarında katılımcının daha sert görünmeye çalıştığı, daha erkeksi, kavgacı bir görüntü vermeye çalıştığı içerikler görülmüştür. Bu duruş, bedensel farklılıkların olumlanması ve toplumsal dışlanmanın azaltılması için kullanılan bir savunma stratejisi olarak düşünülebilir. Yine aynı zamanda, erkeklik rolünün vurgulanması, erkeksi bir duruş sergilenmesi toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretiminde rol oynamakta ve engelli bedeninin görünür kılınması noktasında, bu içeriklerle karşılaşmaktadır.

Feyza, içerik üretmeden önce makyaj yaptığını ifade etmektedir. Estetik bir kaygı burada kendisini göstermektedir. Erkek katılımcıların ifadelerine bakıldığında; hazırlık sürecinde erkek katılımcılarda kıyafet, saç ve benzeri konulara hiç değinilmediği görülmektedir. Kadın katılımcılar, erkek katılımcılara göre dış görünüşlerine daha çok dikkat etmektedir. Fiziksel hazırlık sürecinden sonra Feyza'nın ışık ayarlaması yaptığı ve ekipman olarak ring light kullandığını söylemektedir:

Makyaj yapıyorum. Işığını ayarlıyorum, gerekiyorsa öyle. Açıkçası bir tek ring lightım var. Başka bir şey almadım. Kendi başıma karar veriyorum. Genelde bir kereliğine yetiyor yani. Ben öyle çok düşünmüyorum üstüne açıkçası. Yani şöyle söyleyeyim. Eğer bir akımı varsa o

akımı bazen kendime uyarlamaya çalışıyorum. Bir birkaç video izliyorum. Hani bunun nasıl kendimi ayarlayabilirim diye? Bir düşünüyorum ama genelde konuşmalı videolar olsun bunları direkt çekiyorum. Bu akımları bir tarzda bazen biraz kendime uyarlamaya çalışıyorum. Yani üstüne düşünüyorum (Feyza).

Feyza da mevcut, başkaları tarafından üretilmiş akım içeriklerini izleyerek diğer katılımcıların da ifade ettiği gibi “Bunu kendime nasıl uyarlarım” sorusunu kendisine sormakta ve içeriklerini bu şekilde ürettiğini dile getirmektedir. Feyza, mesaj verme kaygısını görüşmenin bu bölümünde belirtmese de ilerleyen kısımlarda Feyza’nın da diğer katılımcılar gibi mesaj verme çabasının olduğu görülmektedir. Spontane bir içerik üretim süreci varmış gibi gözükse de hem fiziksel hem de düşünsel bir hazırlanma süreci söz konusudur.

Elçin ise içeriklerini plansız bir şekilde anlık bir kararla ürettiğini ifade etmektedir. O anki aktivitelerine göre çektiği içeriği belirlediğini söylemektedir. Kendisi videolarda herhangi bir senaryo olmadan tek seferde çektiği içerikleri TikTok hesabında paylaştığını söylemektedir. Bu hazırlık süreci canlı yayınlar için de aynıdır. Kendisi yayınlar için önceden bir hazırlık yapmadığını söylemiştir:

Valla çok net söyleyeyim mi? Çekiyorum, koyuyorum. Hiçbir şey yaptığım yok. Öyle herhangi bir hazırlığım yok mesela şu anda yemek mi yapıyorum hızlı hızlı çekiyorum. Böyle küçük küçük videolar, hepsini birleştiriyorum hop atıyorum. Her şey, her şey doğaçlama. Hiçbir şey böyle bilerek, yani iki kere çektiğim video yok. İçeriklere de kendim karar veriyorum. Tek başıma (Elçin).

Elçin’in hazırlık süreci ile ilgili ifadelerine bakıldığında estetik kaygının az olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. İçerikler incelendiğinde de Elçin’in genel olarak ev ortamında ya da iş ortamında ürettiği içerikler göze çarpmaktadır. Bu içerikler arasında sıklıkla yemek yaparken çektiği içeriklerin yer aldığı, temizlik ve benzeri ev işlerine yer verildiği ve makyaj yapma, saç toplama ve bir yere gitmek üzere hazırlanma temalı içeriklerin sıklıkla paylaşıldığı görülmektedir. Makyaj videoları ve hazırlanma videoları toplumsal cinsiyet rollerine dayanmaktadır. Erkek katılımcıların profillerinde, kombin veya kişisel bakım içeriklerine rastlanmamaktadır.

Rıfkı’nın deneyimine bakıldığında, içerik üretim süreci ile ilgili olarak amatör olarak bu işi yaptığını dile getirmektedir. TikTok özelinde kullanmak üzere aldığı herhangi bir ekipman bulunmamaktadır:

Valla ben size dediğim gibi ben profesör bir şeyci değilim. Yani o da kamaramız ya da şeyimiz falan yok. Yani uğraşmadım, yani uğraşsak belki de yani bir şeyler elde ederiz yani durumumuzdan dolayı belki de uğraşsak, yani bir şeyler elde ederiz. Biz telefonla çekiyorum, ben kendi telefonumla. O da işte denk düştüğümüz şehirlere mesela milletin merak uyandıracağı bir şey ya da hoşumuza gitti, atıyoruz. Şey, hazırlık yapmıyoruz açıkçası. Asla prova falan yapmıyoruz. (...)Profesör, şey yapmıyoruz. Anlık yani. Can mesela bugün yemek yaptık mesela şimdi onu paylaşacaktım. Sizden önce vaktim olmadı açıkçası (Rıfkı).

Rıfkı'nın ifadelerine bakıldığında TikTok ile profesyonel bir uğraş ile ilgilendiğinde engel durumundan dolayı TikTok üzerinden bir şeyler elde edebileceğini düşündüğü görülmüştür. Engel durumunun ekonomik bir kazanç aracına dönüşmesi, engelliliğin bir ürün gibi sunulması ve bedenin metalaşması riskini de doğurabilir. Bu durum ise bireyin kendi bedenini ve deneyimini bir kazanç nesnesine dönüştürerek, kapitalist sistemin bir parçası haline gelmesine sebep olabilir. Rıfkı, engelini kullanarak bir kazanç elde etmediğini söylemekte ancak engelinin bir kazanç elde etme aracı olabileceğini düşünmektedir. Yapılan saha çalışması esnasındaki profil incelemesinde de herhangi bir sponsorluk ya da reklam içeriğine rastlanmadığı için TikTok üzerinden düzenli bir kazanç elde etmediği görülmektedir.

Ege, içeriklerini genel olarak mizah üzerinden şekillendirmeye çalıştığını ifade eden bir katılımcıdır. Kendisinin içerik üretme konusunda arkadaşlarına ve ablasına da yardımcı olduğu görülmektedir. Birlikte ortak içerikler ürettikleri videolar mevcuttur. Kendisi içerik paylaşmadan önce bir hazırlık ve prova süreci yaşamaktadır. Ekipman olarak yalnızca tripodu mevcuttur. Ege'nin TikTok profilinde farklı isimlerde birkaç video serisi bulunmaktadır. Diğer içeriklere oranla, bu serilerde senaryo konusuna daha çok dikkat etmektedir. İçerikleri paylaşmadan önce çevresinin de görüşlerini aldığını söylemektedir:

Üreteceğim içeriklere kendim karar veriyorum, üretiyorum. Böyle mizahın konusunu vesaire, dozajını. Sonra arkadaşlarımla, ailemle paylaşıp bu komik mi değil mi diye konuşup ona göre de çekip paylaşıyorum, kamerayı koyup da. Senaryo, hazırlık, prova süreci var. Orada bazı videolarımda, özellikle o engelli olmanın avantajları serimde ve belki görmüşsünüzdür. Kızlara yürüme taktikleri diye bir serim vardı. Bu tarz içeriklerimde bir senaryo vardı. Hep senaryoya uygun gittim. Bölüm bölüm. Bir tek tripodum var, ekstra kameram dışında (Ege).

Ege'nin içerikleri ve yukarıda yer alan cümleleri ışığında içerik üretim sürecinde diğer katılımcılara göre daha fazla senaryo kullanımı olduğu görülmektedir. Ege, engel durumunu mizahi unsurlar ile birleştirerek içerik üretmektedir. Mizahın kullanımı, engelli

bireylerin toplumsal önyargı ve normlara karşı duruşta kullandığı stratejilerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mizah, toplumsal ilişkilerin ve normların sorgulanmasında kullanılan araçlardan birisidir. Ege'nin engel durumunu mizah yoluyla ele alması, engelliliğe yönelik stereotiplerle ve toplumsal dışlanmayla mücadelesinde rol oynamaktadır. Engelliliğe ilişkin mizahi paylaşımlar, sosyal medya ve TikTok aracılığıyla geniş kitlelere ulaşabilir ve farkındalık yaratma gibi konularda etkili olabilir. Ayrıca TikTok'ta yeni takipçi kazanma ve takip edilirliliği arttırmada da rol oynamaktadır.

Mizah, içeriklerde farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Ege, Civan, Enes ve Nazlı kara mizah olarak tanımladıkları bir mizah türünü tercih etmektedir. Katılımcılarda genel olarak daha yumuşak tonda bir mizahi dil kullanımı söz konusudur. Akım videolarının yeniden üretildiği içerikler de bunlara dahildir.

Katılımcıların bir kısmında görülen başkaları tarafından üretilen içerikleri izleyerek kendine uyarlama ve üzerine bir şeyler katma arzusu ile içerik üretme pratiği Bayram'da da görülmektedir. Kendisi ürettiği içeriğin türüne göre, videoya dair düşünme süresinin değişiklik gösterdiğini ifade etmektedir. İçerik ürettiği konu ciddi bir konu ise, bu süre uzamakta ancak günlük, eğlence amaçlı bir konu ise bu süre kısaltmaktadır. Kendisi ring light dışında bir ekipman kullanmamakta, cep telefonu aracılığıyla içeriklerini üretmektedir:

Şöyle söyleyeyim sadece hani beğendiğim ya da bir dublaj olsun, ekstra başka bir şey olsun. Hoşuma gittiği zaman izliyorum. Yani x bir kişiden gördüğümü varsayıyorum. Ona bakıyorum a çok güzel yapmış, daha iyi yapmış ben de yapabilirim diyorum. Bir de ona daha önce o sesi kullanan videolar falan var. Onlara bakıyorum işte. Başka kişiler nasıl yapmış, neler yapmış böyle bakıyorum kafamda birkaç şey canlandırıyorum. Canlandırdıktan sonra telefonu bir köşeye bırakıyorum. Tek başımaysam işte ona şekil bir dublaj ya da bir ses kaydı şarkı, artık neyse onları yapmaya çalışıyorum. Ya senaryo var ama öyle çok şey olmuyor. Hani böyle çok detaya detaycı bir şekilde ciddi ciddi bir şey yaptırmak. Ben hiç eğlencesine, gırgıra vurduğumda hani 3 kişi de izlese olur, 3.000 kişi de izlese olur. Benim için hiç fark etmiyor düşüncesiyle çok fazla kafa yormuyorum. Tabi bazen işi ciddiye aldığımda ya da bir konular falan olduğunda yordüğüm oluyor. Böyle kafamı yoğurduğum zamanlar oluyor, o da. Yani çok öyle yok. En fazla yarım saatlik kırk dakikalık ne yapabilirim? Ne edebilirim? Böyle düşünceler oluyor ama genelde iki üç dakikalık böyle bir düşünce içerisinde hemen bir video çekmeye başlıyorum. Çok prova yaptığım yok, hani işi ben mizahı vurduğumda olsa da olur olmasa da olur bazen dediğin gibi çok. Olmayan içime sinmeyen videolar da oluyor böyle üç dördüncü ya da beşinci videoda çekip sildiğim altıncı yedinci videoda tamam bu oldu dediğim oluyor ama genelde üçüncü, dördüncü provalarda. Tamam bu oldu diyorum,

çekiyorum yani. (...) herhangi bir şey almadım. Öyle sadece tesadüfen bir tane arkadaşım küçük böyle ışıktandırma mı diyorlar? Telefonun etrafında o da küçücükmiş yani o çok büyüklerden değil al dedi işine yarar dedi. Belki öyle aldım, onu birkaç defa kullandım. Onu da çok kullanmadım yani ekstra bir ekipman falan almadım. Dediğim gibi ben bunu öyle işin mizah (Bayram).

Mizah unsurlarının kullanımı Bayram'ın TikTok içerik üretim sürecinde de görülmektedir. Engelli bireylerin içerik üretirken mizahi bir dil kullanması, toplumun “normallik” algısına karşı da bir duruştur. Bu şekilde engelliliği bir zayıflık ya da eksiklik olarak ele almak yerine, güçlü bir engelli kimliği sunumu gerçekleştirirler. Goffman'ın benlik sunumu teorisinde yer almakta olan bireylerin sosyal sahnelerde kendilerini farklı şekilde sunarak toplumsal rolleri yeniden tanımlaması (Goffman, 2020, s.42) mizah unsuru ile birleşerek karşımıza çıkmaktadır. Engelli bireyler, mizah aracılığıyla aslında topluma da bir mesaj vermektedir: “*Ben engelli bir bireyim ve kendimle barışığım. Güçlüyüm*”. Mesaj verme kaygısı bu bağlamda da kendini göstermektedir.

Tek başına olduğu zamanlarda video içeriklerine kendisi karar veren Bayram, eğer kardeşleri ve arkadaşları ile birlikte ise video üretim sürecindeki karar aşamasına onları da dahil ettiğini hatta çoğu zaman onlara uyum sağlayarak kararı onlara bıraktığını dile getirmektedir:

Evet evet o videolarda kardeşlerim olduğu zaman genelde kardeşlerim söylüyor işte abi böyle yapalım. Şöyle yapalım, sen şuradan gel ben böyle yapayım. Şöyle yapalım, genelde onlara bırakıyorum ben ama tek olduğunda ben kendim karar veriyorum. Genelde böyle çoklu bir video olduğunda arkadaşlarım, kardeşlerim karar veriyor. Ben de onlara ayak uyduruyorum. Genelde fikir söylediğim oluyor. Hadi şunu şöyle yapalım, öyle olmaz böyle yapalım dediğim zamanlar da oluyor ama. Genelde ben onlara uyuyorum, onlar ne derse ben tamam diyorum. Onların gönlü hoş olsun, maksadıyla onlar ne derse onların istediğini yapıyorum (Bayram).

4.5.1 Teknik Donanım

Araştırma kapsamında katılımcıların güçlü bir teknik donanıma ve teknik bilgiye sahip olmadığı görülmektedir.

Civan, hazırlık ve prova aşamalarına diğer katılımcılara göre daha fazla vakit ayırmaktadır. Kendisi gerek video içeriklerinde gerekse de canlı yayınlarında ışık, kamera açısı ve ses ayarları ile ilgilenmektedir. Kendisi TikTok'ta içerik üretmeye ilk başladığında şarkı söyleyerek çektiği içerikleri paylaşmaktadır. Sonrasında paylaştığı

içeriklerin büyük çoğunluğu da şarkı içeriklerinden oluşmaktadır. Son dönemde Ege ile birlikte mizah içerikleri de üretmeye çalışmaktadır:

Işık, kamera açıları, ses ayarları bunlar beni çok zorluyor. Yok, hayır, profesyonel değil her şey amatör. O şekilde ayarlayınca işte yapıyoruz. Tek başıma karar veriyorum tamamen tek. Bazen iki saatimi alıyor, bir tane video ses ayarı ses düzenlemesi falan kamera açıları iki saatimi alıyor bazı videolarımda. (...) Yok genel bir şarkı aynen evet, aynen içerik sadece şarkı şu an. Her ikisi her iki açıdan da uzun sürüyor. Tekniksel olarak diğer sorunlarda uzatıyor onu (Civan).

Ürettiği içeriğin türüne de bağlı olarak, Civan içerik üretmeden önceki hazırlık sürecine diğer katılımcılara oranla daha fazla vakit ayırmaktadır. Estetik kaygılar da kendisini göstermektedir. Civan içerik üretirken en iyi çekim açısını ve çekimi aramaktadır. Burada kendini iyi ve güzel gösterme çabası söz konusudur.

Defne, içeriklerini üretirken gündemdeki hashtagleri takip etmekte ve bu hashtagler üzerinden yayınlanan içerikleri izleyerek, kendisinin neler yapabileceğini düşünmektedir. Kendisi içerikleri paylaşacağı özel günleri takip ederek o güne özel içerikler de üretmektedir. Kendisi aynı zamanda yüzücü olduğu için sporcu kimliği ile uyumlu içerikler üretmeye de çalışmaktadır. Elinde daha önceden çekilmiş ve hazırlanmış videolar da bulundurmakta ve bu videolara paylaşacağı dönem popüler olan sesleri ekleyerek içerik paylaşımını gerçekleştirmektedir:

Ben aslında kendim karar veriyorum. Şöyle oluyor genelde. Bakıyorum. Şöyle, eğer özel günse atıyorum, 19 Mayıs. O tarihin geleceği belli ya, orada bir içerik olacağı belli. Yani bir hashtag olacağı belli, bir konu olacağı belli. Ona göre daha gelmeden kafamda bir şeyler yapıp, işte yüzme ile alakalı. Belki işte bayrağı kullanarak yüzerken o, sporcu yazarak, Türk kadını falan bu şimdi üretiyorum. Sonra zamanı da hani hashtag paylaşıldığı zaman ona göre biraz dizayn ediyorum. Ama onun dışında bakıyorum, atıyorum diyor ki önümüzdeki haftanın içerikleri hashtagleri şunlar diyor. İçeriklerin şeyine bakıyorum. Hashtaglerin içeriklerine bakıyorum mesela acaba hangisi bana uygun, hangisine ben bir şeyler üretebilirim? Yani mesela bazen eliyorum üretebileceklerimi, bu hashtagteki sadece şarkı da olabilir. Mesela popüler şarkılar oluyor ya. Baktım bir şeyler yapabileceğimsem. Kafamda, çünkü ben şunu düşünüyorum. Dedğim gibi benim engelim olduğu için hareket kabiliyetim de kısıtlı. Yani ben her ya atıyorum ben belki ayakta olan bir sporcu olsam herhangi bir şarkıda bile bir şeyler öğretmek daha kolay. Ama ben biraz daha kendime göre düzelteceğim ya suda ya sandalyemle bir şeyler yaparken ya antrenman yaparken falan üretmek zorundayım. Onu da şöyle dediğim gibi hashtage bakıyorum, uygunsa uygun içerikleri eğer bana uygunsa. Baktım işte sporcuya gidiyor. Uygun yani yaptığım işe göre. Ona göre o işte yani günü gelmeden atıyorum. Üç, dört gün var diyelim. Yetiştirebileceksem video

çekiyorum. Mesela elimde video varsa olan videolardan da bazen kullanıyorum yani uygunsa (Defne).

Ürettiği içeriklerde prova yapmadığını ama birkaç tekrar ile çekimi gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Ancak bu tekrar çekimler de aslında prova niteliği taşıdığı için Defne'nin içeriklerinde de prova süreci görülmektedir. Bu süreçte, annesi içerik üretim sürecinde kendisine yardımcı olmakta, pek çok videonun kameramanlığını da yapmaktadır. Kendisi ürettiği içerikleri parçalar halinde çekerek, bu içerikleri daha sonra bir araya getirmektedir:

Tabi videoları yaparken şöyle, yani prova değil de birkaç kere yani bizi çekiyoruz, bu olmadı çekiyoruz olmadı ya da fazla çekiyorum. Görüntü ya da sesli konuşmalı bir şey varsa. İçinden en iyi olanı seçiyorum. Annemle yaşadığımız en büyük sorundur çünkü zaten. Çektim ya, bunun burası olmamış. Bunun şunu sormamış, bu böyle olmamış falan diye şey yapıyoruz. Böyle bir de part part çekiyorum genelde part part çekip videoları birleştiriyorum ama tabii bunların hepsi hikâye kafamda (Defne).

Melike ifadelerinde herhangi bir hazırlık süreci olmadığını ifade eden katılımcılardan birisidir. Kendisinin profil incelemesinde de videolarda genel olarak ev hali ile çekimler gerçekleştirdiği görülmektedir. İçerikleri ürettiği dönem popüler olan içeriklere yönelik bir içerik üretimi gerçekleştirmeye çalıştığını ifade etmektedir:

Öyle spontane yani şunu bir çekeyim deyip çeken biriyim hani ince ince düşünüp barışık şuradan mı geliyor buradan mı geliyor hani ben daralırm bu sefer de çekme şey kalmaz kendimi tanıyorum. Genelde ne popüler ise onu çekmeye çalışıyorum hani bu bunu yapmış hadi ben de bunu yapayım. Birkaç kere çekiyorum olmadığı oluyor (Melike).

Melike ile yapılan görüşme yüz yüze gerçekleştirilmiştir. 4 Aralık 2023 tarihli görüşmede Melike, araştırmacının yanında bir TikTok içerik videosu çekerek bunu hesabında paylaşmıştır. Bu çekim esnasında araştırmacı katılımlı gözlem ile süreci izlemiştir. Melike'nin izni ile araştırmacı bu anları video kaydı ile kayıt altına almıştır. Melike, bu esnada telefon ekranına araştırmacıya çevirerek ekranı görmesini sağlamış ve bu esnada anlık olarak çekimini gerçekleştirmeye karar verdiği içeriğe ait içerik şablonu ile daha önce çekilmiş video örnekleri görülmüştür. Bu içerikte yer alan sesin içeriğini ezbere bilen Melike, ilk video denemesinde heyecanlanarak çekimi tamamlayamamıştır. Kendisinin araştırmacı tarafından da kayıt altına alınması bu esnada heyecanlanmasına sebep olmuştur. Melike, son çekimde içeriği beğendiğine karar verdikten sonra herhangi bir düzenleme işlemi yapmadan, içeriği doğrudan TikTok profilinde paylaştı. Bu katılımlı gözlem, Melike'nin içerik üretim süreçlerinin bir hazırlık süreci içerdiğini ve birkaç

tekrar ile çekildiğini göstermektedir. Beğendiği içeriklere dair, taslak video denemeleri de bulunduğu görülmüştür.

Enes ise video çekim sürecinde ailesinden ve arkadaşlarından destek alabilmekte, bazı içeriklerde karar sürecine onları da dahil etmektedir. Ekipman alımı gerçekleştirilmeden, evinde mevcut olan tripod yardımı ile çekim sürecini gerçekleştirmektedir. Ürettiği içeriklerde senaryo, prova ve tekrar çekimler mevcuttur. Bu sürecin ürettiği içeriğe göre değişkenlik gösterdiğini dile getirmektedir:

Genelde ben karar veriyorum. Bazen arkadaşlarım, Ege, ailem de katkı sunabiliyorlar. Video fikri verebiliyorlar. Ondan sonra işte diyalogu yazıyorum başta. Unutmamak için WhatsApp'ta diyalogu yazıyorum işte şu şunu söyleyecek, ben bunu söyleyeceğim diye. Kendi başıma çekebileceğim bir videoysa böyle tahtadan bir tripodum var. Onun karşısına şu anda telefonu koydum. Onun karşısına geçip çekmeye başlıyorum. Yoksa işte, kardeşimden veya başkalarından yardım alıyorum. Tripod daha önceden vardı evde. Ekstra bir ekipman almadım. Bazı videolarda prova yapıyoruz. Tekrar konusunda da bazı videolar çok fazla tekrar olabiliyor. Bazı videolarda bir iki kere de çekebiliyoruz yani videoya göre değişiyor (Enes).

Zeynep'in içerik üretim süreci ise TikTok kullandığı süre içerisinde değişim göstermiştir. İlk paylaşımlarında herhangi bir hazırlık yapmayarak, anlık olarak fizik tedavi sürecinde yaşadığı olayları, başardığı hareketleri çekip paylaşırken, TikTok'taki takipçi sayısı artmaya başladıkça içeriklerin üretimi için hazırlık yapmaya başlamıştır. Paylaşılan içerikleri izleyerek, kendi içeriklerini geliştirmek için neler yapabileceği üzerine düşünmeye başlamıştır. Provalar yapmaya başlayarak, birden fazla çekim gerçekleştirmeye başlamıştır. İçerik üretirken kızından ve arkadaşlarından yardım isteyerek onlardan fikir almaktadır:

İçerik üretmek için, yani herhangi bir hazırlık yapmadım aslında. Direkt o an tedavide ilk defa yaptığım bir hareket oluyordu mesela. Bunu birkaç defa aslında deniyorduk, yapamıyordum. Bunu her seferinde videoya çekiyorduk. Fizyoterapistlerim bana çok yardımcı oluyordu bu video çekme konusunda falan. Diyelim ki o hareketi yapmayı başardım. Onu TikTok'a atıyordum. Hani herhangi bir şey içerik hazırlama, öncesinde bulunmuyordum. Bunu böyle yapsam, şöyle yapsam diye asla onu düşünerek yapmıyordum. Takipçim, kitlem arttıkça evet o şekilde hazırlamaya başladım. Yani şeylere bakıyordum mesela akım oluyordu. Akım videolarına bakıyordum, herkes çekiyordu. Acaba bunları yapabilir miyim diyordum. Onlara yardım, kız çocuğumdan kızımdan falan yardım alarak, onları yapmaya çalışıyordum. Ya da arkadaşlarımdan yardım isteyerek onları yapıyordum. Onlardan da alıyordum fikir. Birkaç çekip, evet prova birkaç çekim yapıyorduk. Yani bazen

ilk yapısta olmuyordu. Birkaç çekim alıyorduk. Zaten parça parça çektiğimiz videolar oluyordu. Bazen onları tamamlamak için, bazen bir videoya. Bir tane benim videom var. Böyle şey parkta falan fizik tedavi hastanesinde yani böyle bayağı uzun süren bir videom vardı. O videoyu çekmeyi mesela dört beş saat sürmüştü. (...) Hayır ekipman almadım. Işık, evdeki videolarımda kullanıyordum ama dışarıdaki videolarımda kullanmıyordum. Ring lightım vardı (Zeynep).

Nazlı'nın da diğer katılımcılar gibi mevcut TikTok içeriklerini izleyerek kendi içeriklerini ürettiği görülmektedir. Karar verme sürecinde kardeşleri ile fikir alışverişinde bulunmaktadır. Ege, ekipman olarak yalnızca tripod kullandığını ifade etmektedir ancak ablası Nazlı ring light kullanımı da olduğunu dile getirmiştir. Kardeşinin içeriklerinden farklı olarak Nazlı'nın gezi videoları, yiyecek tadım videoları tarzında içerikler ürettiği gözlemlenmiştir. Bu içerikleri anlık olarak ürettiğini ifade etmektedir. Senaryo ve prova sürecinin bu içeriklerde olmadığını belirtmektedir:

Yani anlık geliyor aslında gezerken bir video hoşuma gidiyor. Başka bir takip ettiğim kişiden izlediğim bir video, ona benzer bir şey çekebilirim diyorum. Aramızda konuşuyoruz işte kardeşlerimle yine. Beraber böyle bir içerik buluyoruz ve çekiyoruz. Yani aslında gördüğüm içeriği yorumlayarak gidiyorum ya da o anı geliştiriyor. Yani o an hoşuma giden bir şey oluyor ve paylaşıyorum. Yani tripod kullanıyoruz, ışık. Sadece bu kadar. Genelde ben iki üç tekrarda çekiyorum. Çok fazla tekrar yapmıyorum. Yani benim içeriklerim çok öyle değil. Hani anlık oldukları için tekrara da gerek kalmıyor. Senaryoya da gerek yok, anlık çekip atabiliyorum (Nazlı).

Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen verilere bakıldığında içerik üretimine dair hazırlık süreci ile ilişkili benzer cevaplar ile karşılaşmıştır. Katılımcıların bir bölümü içerikleri üretirken herhangi bir hazırlık süreci olmadığını ifade ederken, bir bölümü ise uzun hazırlık süreçlerinin olduğu içerikler ürettiklerini ifade etmişlerdir. Hazırlık süreci olmadığı yönünde beyanda bulunan katılımcıların içerikleri gözlemlendiğinde özellikle dublaj içerikli videoların bir ezber süreci gerektirebildiği görülmüştür. Bu noktada, anlık tek çekim sonucu paylaştıkları içerikler dışında kalan içeriklerin aslında bir düşünce süzgecinden geçtiği ve katılımcıların bunu hazırlık olarak değerlendirmedeği gözlemlenmiştir.

Katılımcıların bu hazırlık sürecinde ekipman olarak profesyonel kamera kullanmadıkları görülmüştür. Ekipman kullanan katılımcıların kullandıkları ekipmanların tripod ve ring lighttır. İçeriklerin düzenlenmesi sürecinde ise CapCut ve TikTok'un video düzenleme araçlarının kullanımı görülmüştür.

Karar verme süreçlerine bakıldığında ise aile ve arkadaşları ile fikir alışverişi yapan katılımcılar da karar sürecinde son kararı yine kendileri vermektedir. Beğenmedikleri içerikleri çekmiş olsalar dahi paylaşmamakta, paylaşsalar bile daha sonra bu içerikleri profillerinden silmektedirler.

4.6 Başkasına İlham Olmak: Sahnenin Önü

TikTok, bireylerin birbirleri ile rahatlıkla etkileşime geçebildikleri bir platformdur. Hem katılımlı gözlemlerde hem de görüşmelerde edinilen bilgiler ışığında da TikTok'un keşfet özelliğinin önemli bir etkisi olduğunu söylenebilir. Keşfet özelliği sayesinde katılımcılar, başka kullanıcılar tarafından görülmektedir. Paylaştıkları videolar, canlı yayınlar keşfet akışına düştüğünde, katılımcılar diğer bireyler ile temasa geçebilmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların bir rol modeli olma ve başkalarına fayda sağlama rolü üstlendiği görülmektedir. Katılımcılar arasında engelli kimliğini ikinci plana atan ve aslında diğer engelli bireylerden farklı olduğunu düşünen bir tutuma sahip katılımcıların olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü katılımcılar engelli bir bireydir ancak ürettikleri içerikler, açtıkları canlı yayınlar ile diğer engelli bireyler için bir yol gösterici rolü üstlenmektedir. Bir mesaj iletme kaygısı taşımaktadırlar. Bu yol gösterici rolü, diğer engelli bireylere örnek olma isteğini barındırıyor olsa da engeli bulunmayan bireylere de engelli bir bireyin neleri yapabildiğini göstermeyi hedeflemektedir.

Birey, başka bireyler ile teması sırasında birey tarafından ve birisi için sürdürülmekte olan rol meşru bir roldür. Birey bu temas sırasında belli özellikleri taşıyan bir temasın içerisinde ise belli özellikleri olan bir yüze sahip olması gerektiği düşüncesi ile hareket edebilir. Birey bu role aykırı davranışlarda bulunmadığı ve gerekli özelliklere sahip olmadığını fark ettirmede süreci temastaki diğer bireyler bu özelliklerin aslında ne olduğunun ve öneminin çok da farkında olmamaktadır (Goffman, 2019a, s. 17).

Katılımcılar, paylaşımlarında genel olarak toplumsal rollere uygun davranışlar sergilemektedir. Katılımcıların bu bağlamda bir mesaj verme kaygısı içerisinde olduğunu önceki başlıklarda da görmüştük ve bu kaygı görüşmelerin pek çok noktasında kendisini gösterdiği gibi bu bölümde de ortaya çıkmaktadır. Hüseyin'in aşağıda yer alan cümlelerinde de bu kaygı görülmektedir:

Evet Neden şimdi onu anlatayım bir çekirdek aileyiz şu anda TikTok'ta O an TikTok'u izledim. O an eşim dedikten sonra TikTok'u takip etmeye başladım yani TikTok nedir neyin nesidir çözmeye çalıştım yani. Çok güzel videolar da var. Çok güzel böyle takipçiler de var

ama bazen de böyle çok abartıcı gözle görülmeyecek, çocukların izlemesi bile uygun olmayan şeyler var yani. Dedim ki zaten ben yapacağım bari bir yerlere faydam olsun. Bir yerleri şey için değil yani şapşak şaplak hareketler veya böyle güldürücü şeyler değil. Güldüğümüzde oluyor, ağladığımızda oluyor ama eğitimci, eğitim yani bir mesaj olarak aklım da hep bir videolarımda bir mesaj iletmek. Duygu iletmek, üzüntü iletmek. Ailenin içerisinde en ufak şeyden mutlu olmak (Hüseyin).

Hüseyin'in kendi ürettiği içerikleri, "şapşak şaplak hareketler" içermeyen içerikler olarak tanımladığı görülmektedir. İçerik üretme sürecinde eğitim ve mesaj iletmeye hedefi olduğunu dile getirmektedir. Burada başkalarına fayda sağlamak amacı taşıdığını dile getirmektedir. Hüseyin'in TikTok'ta üretilen içerikleri genellediği ve içeriklerin bir kısmını saçma içerik olarak algıladığı görülmektedir. Toplumsal alanda bir mesaj verme isteği söz konusudur. Goffman'ın (2019) yüz kavramı, bireyin toplumsal etkileşimlerde kendisini sunma biçimini ve söz konusu sunumu korumayı nasıl gerçekleştirdiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Engelli bireylerin, toplum etkileşimlerinde ve sosyal medya platformlarında verdikleri mesajlar da sunumu gerçekleştiren yüzü koruma ile ilgilidir. Mevcut konum ve kimliklerinin devamını sağlamayı arzulayan engelli bireyler, güçlü, kendine yetebilen bir sunum gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Toplumsal statülerini de koruma ve güçlendirme çabası olarak ele almak mümkündür.

Yine benzer bir şekilde Rüzgar da TikTok'u kendisi için değil topluma yönelik işler yapmak amacıyla kullandığını dile getirmektedir. Engelli bireylerin "normal" bireylerden farklı davranışlarla karşılaştıklarını dile getiren Rüzgar, hesabında insanlara engelli bir bireyin yapabileceği şeyleri göstermeyi hedeflediğini söylemektedir:

Evet genelde şöyle, ben kendi özel hayatımla ilgili çok fazla bilgi vermiyorum insanlara. Çünkü biz topluma yönelik bir iş yaptığımız için istiyorum ki orada bütün engellileri, kapsayıcı şeyler olsun. Ben hep talebim o yönde, yani insanlar engelli insanlarla arkadaş olsun. Sosyalleşsin onlarla. Dışarıda gördüğü zaman onlardan kaçmasın, tam tersi hâl hatır sorsun. Ben aslında o samimiyeti sağlamaya çalışıyorum. Yani normal insanların yapabildiği ne varsa engellilerin de normal insanlarla yapabilirliğini göstermek. Konu konsept bu aslında. Engelli bir insan mesela kafeye gittiğinde farklı karşılanmasın. Nasıl ki normal insanlara davranılıyorsa, o insana da aynı şekilde davranılsın. Samimiyeti o yönde olsun. Farklı davranılsın ki, o insan da toplumdan kendini ötekileştirmesin. Aslında amacım o yönde ötekileştirilmemeyi sağlamak. Ben birazcık da, o yüzden bu içerikleri yapıyorum ve bu yayınları da ondan dolayı yaptım açıkçası. Hani farkına varmak, farklılık oluşturmak amacım (Rüzgar).

Rüzgar, engelli bireylerin toplumda ötekileştirildiğini ve yaptığı paylaşımlar aracılığıyla bu konuda bir farkındalık oluşturabileceğini düşünmektedir. Aslında konuşmasında geçen “engelliler” ve “normal” ayrımı toplumsal olarak inşa edilen kimliklerin engelli bireylerin algı dünyasında da görüldüğünü gösterebilmektedir. “Normal” insanların engelli bireyler ile arkadaşlık etmesini ve engelli bireylere diğer insanlardan farklı davranılmamasını istemektedir. Engelli kimliği görünür kılınmak istenmektedir. Bu görünür olma çabası, engelli bireylerin toplumsal alanlarda karşılaşmakta olduğu ötekileştirme ve dışlanma süreçlerine karşı bir direniş olarak yorumlanabilir. Sosyal medya bu bağlamda bireylere, kendilerini ifade ederek geniş kitlelere ulaşabilecekleri bir alan sunmaktadır. Bu alanda engelli bireyler, engelliliğe yönelik toplumsal imgeleri yıkarak, yeni ve güçlü bir engelli kimliği oluşturmayı hedefleyebilir. Toplumsal roller bireylerin kendilerini sunuş biçimleri ve diğerleri tarafından nasıl algılandıkları ile şekillenmektedir (Goffman, 2019b, s. 45).

Baran ise diğer katılımcılara göre daha spontane paylaşımlar yaptığını ifade etmektedir. Paylaşımlarında bir hazırlık süreci ve amacı olmadığını söylemektedir ancak aslında paylaşımlarında bir amaç olduğu yalnızca eğlence amacı taşımadıkları görülmektedir. Baran, diğer engelli arkadaşlarının kendisine özendiklerini dile getirmekte ve TikTok paylaşımları ile birlikte “başkalarına bir faydası dokunsun” niyetine sahip olduğunu ifade etmektedir:

Genelde mesela TikTok'ta paylaştığım Instagram'da da paylaşırdım hikâyede. Ve benim engelli arkadaşlarım çoğu kişi mesela bana özeniyordu. Evet sen nasıl böyle mücadele ediyorsun, nasıl sabrediyorsun, nasıl kendini iyi hissediyorsun. Dedim belki millete bir faydam dokunur diye öyle rastgele paylaştım ben. O amaçlı (Baran).

Baran hem bir mesaj verme isteği taşımakta hem de içerik paylaşma eyleminin aslında rastgele bir şekilde gerçekleştiğini dile getirmektedir. Sosyal medyada hayatlarını başkalarına göstermek isteyen katılımcılardan bir diğeri ise Umut'tur. Kendi enerjisini başkalarına gösterme niyeti taşıdığını ifade etmektedir. Bu noktada yardım isteği ile birlikte kendi hayatının ne kadar neşeli olduğunu yansıtmak istediği görülmektedir:

Yani şöyle söyleyeyim, enerjimi herkese yaymak istedim. O yüzden enerjimi herkes görmesini istedim. Bir kapanık Umut görmelerini istemedim. Ben nasıl hayatıma neşeli bakıyorsam insanlara da neşemi göstermek için bir paylaşımlarda bulunuyorum. O yüzden böyle devam ediyorum (Umut).

Umut'un da kendisini başkalarına göstererek, görünür olma isteğine sahip olduğu görülmektedir. Bu istek, sosyal medyada kendi kimliğini inşa etmesi hususunda rol

almaktadır. TikTok aracılığıyla üretilen bu yeni engelli kimliği, diğerleriyle de paylaşılabilmektedir. Bu süreç engelli bireyin yalnızca kişisel özgüvenine ilişkin bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal hayatta görünür olma mücadelesinin bir yansımasıdır.

Sosyal medya platformları ile bireylerin hem gözetlenen hem de gözetleyen rolü daha da görünür hale gelmiştir. İnsanlar bu platformlarında hayatlarındaki doğum günü, mezuniyet, mutluluk, üzüntü, aşk acısı gibi olayları paylaşmaktadır. Arkadaş listelerinde ekli olan herkes tarafından aslında hayatları gözetlenmektedir. Herkese açık profillerde ise bu gözetlenme hali sadece arkadaş listesi ile sınırlı olmamaktadır. Arama butonuna kullanıcının ismini yazan herkes, katılımcıların profillerinde paylaştığı tüm gönderilere ve paylaşımlara erişim sağlayabilmektedir. Başkaları tarafından gözetlendiğini farkında olan kullanıcılar da genel olarak paylaşımlarını bu duruma göre şekillendirmektedir. Beğenilme ve onaylanma kaygısı ile hareket ederek toplumun genel kabullerini profillerinde yaşatmaya çalışabilmektedirler. Birbirlerinin hayatlarını izlerken, hayatlarını da birbirlerinin hayatlarına benzetebilmektedirler.

Bu çalışma sürecinde katılımcılar başkaları tarafından izlendiklerinin farkında olarak bu paylaşımları yapmaktadır. Ne kadar farklı olduğunu başkalarına gösterme arzusu, görüşmelerde de ön plana çıkan bir unsurdur. Ancak bu noktada katılımcıların paylaştıkları şeyleri, başkaları tarafından izlenmesini istedikleri ölçü ile sınırlandırdıkları görüşme verilerinde görülmektedir. Katılımcıların, TikTok etkileşimlerinin süreç üzerinde etkisi bulunmaktadır. Feyza'nın ifadelerine bakıldığında gelen talepler doğrultusunda bu süreci yönetmeye çalıştığı görülmektedir:

Yani şöyle söyleyeyim, ben sosyal medya hesaplarını küçüklükten beri. Sekizinci sınıfta da ilk Instagram hesabımı açmıştım yanlış hatırlamıyorsam. O zamandan beri ben içerik üretmeyi, fotoğraf çekmeyi. Sonra işte içerik üreticisine geçti. Yani ben onu seviyorum, sevdiğim için yapıyorum. Tabii takipçi kitleme de hitap etmeye çalışıyorum. (...) İnanın TikTok algoritması zamanla değişiyor. Hani insanlar bazen vlogtur ya da evde bir günümüzü çektiğimiz vlogları merak ediyorlar. Ona göre ilerliyorum bazen. Bazen de öyle canım sıkılıyor, diyorum ki bugün hadi vlog çekeyim. Günlük aktivitelerini göstereyim öyle (Feyza).

Feyza'nın takipçi kitlesi için gerçekleştirmekte olduğu bu paylaşımlar, etkileşimin katılımcıların engelli kimliği inşasında ve TikTok içeriklerinin üretimindeki etkilerini göstermektedir. Goffman (2020b), etkileşim sürecinde bireylerin hareketlerini

başkalarının beklenti ve algıları doğrultusunda şekillendirdiğini savunmaktadır. Benlik, bir başkası aracılığıyla var olmaktadır. Birey, başkaları ile girdiği etkileşimler ile kimliğini inşa etmektedir. Sosyal medyada sunulan kimliklerin oluşumunda başkaları ile kurulan etkileşim önemli bir yere sahiptir.

Elçin ise internet ortamında hayatına dair detayların tamamının görülmesini istemediğini ifade etmektedir. Özellikle evi ve hayatı ile ilgili kırmızı çizgileri olduğunu belirtmektedir. Çektiği vloglarda da yatak odasını paylaşmadığını dile getirmektedir:

Zaten gördüğünüz gibi her şeyi göstermiyorum. Böyle mesela sadece evimin salonunu düzeltirken koymuştum. Ya da yemek yaparken mutfağımın belli köşelerinde, yatak odam gözükmüyor. Banyom gözükmüyor ya da yani böyle şeylerim vardır. Kırmızı çizgilerim vardır, her şeyi açıp göstermem (Elçin).

Elçin, ürettiği içeriklerde gözükmemesi konusunda dikkat ettiğini söylediği ev içi bölgelerden bazılarını, aslında açtığı canlı yayınlarda göstermektedir. Kendi odasında açtığı yayınlarda Elçin'in arkasında yatağı ve eşyalarının bir bölümü gözükmektedir. Bazı durumlarda yer değiştirmesi gerektiğinde de odalar arası geçiş yaparken yine bazı ev bölümleri görülebilmektedir. Kamerayı genel olarak açısı dar bir şekilde tutmaya çalışmaktadır ancak her zaman bu gerçekleşmemektedir. Elçin bu kapsamda benlik sunumu gerçekleştirirken, başkaları ile kuracağı etkileşimin sınırlarını belirlemeye çalışmaktadır. Sosyal medyada sunumunu gerçekleştireceği şeylere dair sınırlar çizerek, bunlara uymaya çalışmaktadır. Sosyal medyada görünür olmayı istemekte, ancak bu isteği gerçekleştirirken dikkatli davranmaya çalışmaktadır.

Diğer katılımcıların cevaplarından farklı olarak Rıfkı, sosyal medya konusunda kendisinin çok bilgi sahibi olmadığını ifade ederek anlık karar ile her şeyi yaptığını dile getirmiştir:

Yani şöyle diyeyim. Bak şimdi desem. Ya bazen işte dediğim gibi bazen kendimizi çekiyoruz. Bazen de öyle. Hani sosyal medyayı böyle çok sıklıkla kullanan bir kişi değil zaten profesör olan bir kişi değilim. Yani dediğim gibi anlık bir şey oluyor mesela atıyoruz. Öyle yani planlı bir şey yok (Rıfkı).

Ege ise özel hayatına dair detayları sunmamayı tercih ettiğini belirten katılımcılardan birisidir. Özellikle paylaşma amacı taşımadan diğer içeriklerin içerisinde bu bölümlerden kesitler yer aldığını ifade etmektedir. Yapılan gözlemlerde özellikle canlı yayınlarda bu durum gözlemlenmiştir. Kendisi bu konu üzerine ek bir düşünme süreci yaşamadığını da ifade etmiştir:

O fikir aslında ben kendi özel hayatımla ilgili hiçbir şey sunmuyorum. Bu sadece şaka videoları yapıyorum ama bazen böyle ufak tefek storyler, hikayeler atılıyor tabi onlarda çıkıyor. O da sanırım sosyal medyada diğerlerinin yapışından bir örnek almak gibi olabilir ya. Hiç düşünmedim onu nereden aklıma geldi (Ege).

Ürettiği içerikleri, kendisini izleyen başka engelli bireyler için yaptığını dile getiren katılımcılardan biri de Bayram’dır. Kendisi içeriklerinde kendi evinden ve özel hayatından kesitleri sıklıkla paylaşmaktadır. Özellikle engelli bireylerin her işi yapabileceğini göstermeyi hedeflediğini söylediği videoları profilinde ön plana çıkmaktadır. Engelli bireylere yönelik engelli bir birey nasıl araba kullanabilir, engelli bir birey rampa olmayan yerlerde neler yapabilir temalı içerikleri görülmektedir:

İşte bu tekerlekli sandalyede, o dört duvar içerisinde olan kardeşlerime ulaşmanın en güzel yolu TikTok olduğunu fark ettim. Çünkü Instagram’dan fotoğraf veya video paylaştığında belli bir kitleye gidiyor ama TikTok öyle bir algoritması var ki bütün dünyanın her yerinden ulaşabiliyor insanlara. Ve insanlara sesimi duyurmak için hani bir engelli insanın tekerlekli sandalyede de bunları yapabileceğine tek başına yaşayabileceğini, çalışabileceğini, spor aktivitelerinin yapabileceğini görebilmeleri için video çekmeye karar verdim, işte günlük yaşamda hatta bu fikirleri de kardeşlerim verdi bana. Abi dedi evdesin işte evde temizlik yaparken, bulaşık yıkarken işte bir şeyler yaparken onları da çekebilirsin dedi. Ara ara böyle söyledikleri de oluyordu. Haklılardı da çünkü video çektikçe onların da hoşuna gidiyordu ve diğer insanların da gördüğünü sezdiğimde evet, demek ki kendi yaşantımdan kendi hikayemden güzel kesitler verdiğimde daha olumlu mesajlar, daha pozitif insanlara hayat sunabildiğimi fark ettim. Dublajlardan çok böyle genellikle kendi hayat kesitlerimden böyle videolar çekmeye karar verdim. O da güzel bir şey bence. İnsanlar oturduğu yerde, bak işte tekerlekli sandalyede insan. Evini tek başına yaşayabiliyor, bulaşık yıkatabiliyor. Gördükçe onlara da daha çok moral kaynağı olduğumu düşündüm ve doğru da yani güzel insanlara da ulaşabildim (Bayram).

Açıklamalarına bakıldığında Bayram’ın TikTok’ta popüler olan akım ve dublaj videoları yerine kendi hayatından kesitleri ön plana çıkardığı görülmektedir. Profil incelemesinde de bu durum görülmektedir. Bu paylaşımlar ile daha fazla etkileşim alarak, başka engelli bireylere yardımcı olabildiğini ve engelli bir bireyin “normal” insanlara neler yapabildiğini göstermeye çalıştığını vurgulamaktadır.

Civan ile gerçekleştirilen görüşmede, kendisi internette hayatını paylaşma fikrinin aklına aniden geldiğini dile getirmiştir. Paylaşım süreçlerinde yaşadığı şeylere, yaptığı değişikliklere ani kararlar ile karar verdiğini belirtmiştir: “O da aniden oldu. O da ani bir karar ile geldi o fikirde. İşte o da ani oldu. Hatta dünden beri yeni yeni yine yeni içerikler

üretmeye başladım. O da ani oluyor (Civan).” Civan, görüşmenin bu bölümünde biraz heyecanlandığı için daha kısa cümleler kurarak bu soruları yanıtlamıştır.

Katılımcıların, diğer insanlardan farklı olmadıklarını göstermeye çalıştıkları içerikler görülmektedir. Engelli bireyler sosyal süreçteki çeşitliliğin içerisinde bulunan ve bu çeşitliliğin oluşumunda katkısı olan bireylerdir. Bedenlerinin bazı özelliklerinin bazı konularda dezavantajlara sahip olmaları haricinde, sosyal olarak engelli bireylerin diğer bireylerden farklı olduklarını iddia etmek doğru olmayacaktır. Bu noktada, toplumsal olarak farklılığı oluşturan husus sosyal sistemin içerisinde engelli bireylerin görmezden gelinmesidir (Burcu, 2015, s. 11). Katılımcılar bu görmezden gelinme konusu ile mücadele noktasında profillerinde genel olarak başarılarını göstermeye çalışmakta, kendilerini diğer bireylere tanıtmaya çalışmaktadırlar. Defne de neler yapabildiğini diğer bireylere göstermeyi hedeflemektedir:

Ben aslında her günü değil de şöyle mesela atıyorum, birkaç kere yılbaşında ya da atıyorum Defne’nin bir günü diye yataktan kalkıp giderken falan. Bazen düşününce şey geliyor insana hani garip. Atıyorum annem sırtına indirip koyarken bile videolar ya da sandalyemle bir çıkarken falan. Orda hani evimi paylaşayım, bir düşüncem değil de gerçekten Defne nasıl bir gün yaşıyor göstermek isterim çünkü. Biraz daha şey görülüyoruz ya? Bir eşya gibi Defne oraya konuldu, Defne oradan alındı. Hani bunun böyle olmadığını. Gayet de işte atıyorum bilgisayarımı nasıl kullanıyorum? Nasıl yazıyorum? İşte onu da göstermek istedim. Arada tabii. Tabii şu an birçok videoyu hatırlamıyorum ama. Tabii şey de bazen insanın hoşuna gidiyor. Yani evinde böyle güzel bir köşe varsa göstermek hani o video içerisinde. Hatta bazen şey olur ya, dağınık olduğu zaman oraları toplamam lazım. Anneme hani toplayabilir misin falan. Öyle şey yapıyoruz (Defne).

Yukarıdaki görüşme kesitine göre, Defne kendisinin bir eşya olmadığını anlatmak istediğini dile getirmektedir. Bu gösterme sürecinde de evi ve hayatı ile ilgili detayları paylaşırken bunların üzerine özel bir düşünme süreci gerçekleştirilmemektedir. Yalnızca dağınıklık ve benzeri durumlarda video çekmeden önce annesinin ortamı topladığını dile getirmektedir.

Katılımcılarda hem kendini ispat hem de başkaları tarafından takdir edilme arzusunun olduğu da gözlemlenmiştir. Melike de bu arzu ile, herkes yapıyorken ben neden yapmayayım düşüncesi ile bir paylaşım süreci gerçekleştirmektedir. Bu noktada kendisi diğer engelli bireylerin aileleri tarafından kendisine söylenen “Kızım, oğlum da senin gibi olsun” cümlelerinden etkilenmektedir. Tekerekli sandalye kullanan, ya da farklı engellere sahip olan bireylerin de bir şeyler üretmesini arzulamaktadır. Kendisi videolarını genel

olarak evinde çekmeyi tercih etmektedir. Bunun sebebi dışarıda video çekerken hem engelli bir birey olmasından hem de TikTok çekiyor olmasından kaynaklı bakışlara maruz kalacağını düşünmesidir:

Valla benim değil uygulamayı yapanlar yapmış herkes yapıyor kullanıcılarını bunu, ben de yapayım diyor aslında. Aslında bir diğer amacım da benim gibi olanlara bak ben bunu bunu yapıyorum sen de yapabilirsin demek ki hani, çünkü bana hep şey diyorlar. Kızım ya da oğlum senin gibi olsun. Tekerlekli sandalyede olmanızın hiç ilgisi yok oturduğu yerden de bir video içeriği üretip bir şeyler yapabilir bence. Yani şöyle zaten insanlar bize bakıyor. Bir de hani şimdi burada video çekerken insanlar ne çekiyor diye ayrıyeten bakacak. Hâliyle bir çekemeyeceğim yani evde kendi ortamım bildiğim ortam (Melike).

Enes ise hayatına dair detayları internette paylaşma konusunda çekineceği bir şey olmadığını düşünmektedir. Kendisinin içeriklerinde sıklıkla evi, ailesi ve kişisel alanları görülmektedir. İnsanların kendisini samimiyeti için takip ettiğini düşündüğünü dile getirmektedir. Evini ve ailesini paylaştığı zaman gelen geri dönüşlerden ise hem ailesinin hem de kendisinin mutlu olduğunu dile getirmiştir:

Ya ben zaten normal hayatta arkadaşlarımla, ailemle, tanıdıklarımla çok samimi diyaloglar kuran biriyim. Sosyal medyada beni takip eden insanlar beni samimiyetim için takip ediyorlar. Bu yüzden yani hiçbir çekineceğim yok. Samimiyet için paylaşmaya başladım. Ya şu ana kadar gelen tepkiler güzel. Hiçbir kötü tepki gelmedi. Ailemi paylaşınca güzel geri dönüş aldığım için mutlu oluyorum. Onlar da ailem de geri dönüşleri görünce, onlar da mutlu oluyorlar (Enes).

Görünürlüğünü arttırmak ve yapabildiklerini başkalarına gösterme isteği ile içerik üretimi gerçekleştiren Zeynep de bu konu üzerinde çok düşünmediğini dile getirmektedir. Kendisi verdiği anlık kararlar ile hayatına dair kesitleri TikTok profilinde paylaşmaktadır:

Dediğim gibi işte can sıkıntısı aslında sürekli hastanede yatıyordum. Uğraşacak hiçbir şeyim yoktu. O zamanlar ilk zamanlarda fizik tedaviden öncesinde dışarı çıkmam da yasaktı, hastane odasından. Yani videoları izleye izleye dedim. Ben de yapayım beni de görsünler. O şekilde karar verdim. Bunları da yani bilmiyorum, anlık gelişen şeylerdi. Hani öyle düşünüp acaba paylaşsam mı paylaşmasam mı dedirten bir şey yoktu (Zeynep).

Gerçekleşen kendini kanıtlama çabasını farkında olan Nazlı, bu süreçte TikTok paylaşımları aracılığıyla kendini kanıtladığını düşünmektedir. Kendisini diğer bireylerden farklı bir noktada görmemesi gerektiğini düşünerek ben de sizinle aynıyım mesajını “diğer” insanlara ulaştırmak istemektedir. Diğer insanların yapabildiği şeyleri, kendisinin de yapabildiğini gösterme temalı içerik üretimleri gerçekleştirmektedir:

Evet. Aklıma nereden geldi şöyle. Şimdi bu platformlar her bireyin kullandığı gerçekten iyi ve güzel vakit geçirmek için olan bir platform ve ben dedim ki hani herkes burada, neden ben de kendimi onlardan farklı görüp bunu yapmıyorum ya da aynı değilim. Bu şekilde dedim, girebilirim. Yani kendimi aslında gösteriyorum orada hani aslında bir kanıtlama süreci gibi bakarsak daha uygun olur benim açımdan. Özellikle kendimi kanıtladığım bir yer gibi düşünüyorum. Ben hani farklı değilim, aynıyım. Bunları yapabiliyorum, gezebiliyorum. Ben de yiyorum, içiyorum, eğleniyorum. Hani bir fark yok aslında, insanlara bastıra bastıra göstermek için (Nazlı).

Görüşmelerden elde edilen verilerden ve katılımcıların TikTok profillerinde gerçekleştirilen gözlemlerden hareketle katılımcıların TikTok paylaşım sürecini başka bireylerin faydası için yaptıklarını belirttikleri görülmüştür. Katılımcılar kendilerini “engelli” olarak görmemekte, yaşadıkları kısıtlanmaları ve engellenmeleri arka plana atarak diğer engelli bireyler için mücadele ettiklerini ifade etmektedir. Aldıkları etkileşimlerin olumlu etkileri olduğunu ifade etmektedirler. Kendi özel ve gündelik hayatlarına dair kesitleri paylaşmakta olan katılımcılar görülmektedir. Günümüz koşullarında sanal uzamın bir kamusal alan olma ihtimali tartışılırken, özel alanların sınırlarının da yeniden belirlenmesi durumu güncel bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern çağdaki gözetimin sosyal medya araçlarıyla dönüşüm yaşaması, gözetimin uygulama alanlarını da değiştirmiştir. Bireylerin kişisel hayatlarını duvarları, perdeleri olmayan bir alanda teşhir etmesiyle mahremiyet olgusu da yeniden değerlendirilmelidir (Kodak, 2018, s. 91). Bu konu ilerleyen bölümlerde katılımcıların TikTok’ta paylaştıkları videolara ve canlı yayınlarına yansımakta olan gündelik hayat pratikleri ile birlikte ele alınmaktadır.

Bazı katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmeler sonrası katılımcıların TikTok paylaşımlarında değişimler gözlemlenmiştir. Melike’nin biyografisinde engelli bir birey olduğuna dair herhangi bir ibare bulunmaz iken görüşme sonrası biyografisine “engellere örnek olmak...” ibaresinin eklendiği görülmüştür. Bu noktada yalnızca başkaları için değil, kendilerini ispatlama çabası ile kendi özgüvenlerini de yükseltmek ve korumak için içerik üretimi gerçekleştirdikleri görülmektedir.

4.7 TikTok’taki ve Gerçek Hayattaki Karakterler: Benlik Sunumu

Goffman (2020), dramaturjik yaklaşımında oyuncunun performansını sergilerken, performansın sergilendiği ortamın bilgi koşullarına göre uyarlanması gerektiğini ifade eder. Oyuncu, seyircinin kendisine ilişkin mevcut bilgisini göz önünde bulundurmak

zorundadır. Bu durumda, seyircinin oyuncu hakkında sahip olduğu bilgi miktarı etkileşim anında öğrendiklerinden etkilenme derecesini de etkilemektedir. Seyirci, oyuncuya dair herhangi bir ön bilgiye sahip değilse, etkileşim esnasında öğrendiği bilgilerin önem kazanması söz konusu olabilir (Goffman, 2020a, s. 208-209). Bu durum kişilerin hali hazırda tanımakta oldukları kişilerle birlikteyken vitrin sergilenmesi noktasında daha esnek davranabilirken, tanımadıkları veya yeni tanıştıkları kişilerle etkileşimlerinde performanslarına daha çok dikkat etmelerine yol açmaktadır.

Bauman ve Raud, benlikten şu şekilde bahsetmektedir: “Aslında herhangi bir benlik, iç-dünyanın sınırları içerisinde oluşması ve sürekli yeniden biçim verilmesi itibariyle, her an- bazısı geçmişten kalma, bazısı şimdiki zamanda yaşanan; karşılıklı bağıllık ilkesi üzerine inşa edilmiş, bir kısmı çok önemli, bir kısmı ise henüz yeni biçimlenmiş ve arada çözülmüş- birçok ilişki ile dolaşık haldedir” (Bauman ve Raud, 2018 s. 65). Benliğin üretimi, bu süreçte kişinin kendini ifade etme biçimlerinin yönelmekte olduğu diğer bütün ötekilerle gerçekleştirilen etkileşimleri ve bu etkileşim sürecinde meydana gelen bir terslik karşısında kendi eylemlerini sürekli olarak düzeltme halinde olmayı içerir (Bauman ve Raud, 2018 s. 65). Benliğin içerisinde gerçekleştiği bu etkileşim süreci, sosyal medya platformları ile yeni bir boyut kazanmaktadır. Benlik, yüz yüze etkileşimlerin dışında, sanal ortamda gerçekleşen etkileşimler bağlamında da şekillenerek yeni kimlik üretimleri gerçekleşmektedir. Katılımcıların TikTok platformundaki etkileşimleri ve benlik sunumları da bu kimlik üretim sürecinde etkin bir rol oynamaktadır.

Katılımcıların sergiledikleri performanslarda da seyircilerinin arasında tanımadıkları birçok kişinin de bulunduğu göz önüne alınırsa; katılımcıların TikTok üzerinde sergiledikleri performanslarda dikkatli ve özenli seçimlerin rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu, görüşmeler esnasında katılımcıların kendilerini ifade ediş biçimleri ve paylaşımlarına yönelik tutumlarından yola çıkılarak yapılan bir çıkarımdır.

Performans sergilenmesi noktasında benlik ele alınırken benliğin etkileşime geçtiği bir seyirci kitlesinin rolüne değinmek de faydalı olacaktır. Bauman ve Raud (2018), benliğin pek çok ilişki ile dolaşmış bir halde olduğunu dile getirmektedir. Bu ilişkilerin bazıları geçmişten gelmekte, bazıları şu anda yaşanmaktadır; kişi bazı ilişkileri bilinçli ve farkında olarak, bazılarını ise bilinçdışı yaşamaktadır. Bu ilişki ağı, sürekli olarak yeniden biçimlenebilen ya da bazen anlık olarak yeni biçimlenen ilişki ağları olabilir. Bu açıdan

benliğin üretiminde, kişinin kendisini ifade etme şeklinin yönelmekte olduğu diğer önemli ötekilerin tamamı ile girmiş olduğu etkileşimler ve iletişim şekilleri esnasında herhangi bir aksaklık ya da yolunda gitmeyen bir durum olduğunda kişi kendi eylemlerini devamlı olarak düzeltme çabası içinde olmalıdır. Bu çaba bazı stratejileri, planlanmış hareketleri, bazen de saldırı halini ve bu saldırılara karşı kullanılan manevraları içermektedir. Sergilenen oyun, hakkında gerçekleştiği şeyden daha gerçekmiş gibi görünmeye başlayabilmektedir (Bauman ve Raud, 2018, s.63-64). Katılımcıların TikTok'ta gerçekleştirdikleri benlik sunumları, bu süreçleri barındırmaktadır. Seyircilere karşı benimsedikleri stratejiler, etkileşimlerde gerçekleşen durumlara yönelik savunma mekanizmaları geliştirdikleri görülmektedir.

Goffman (2019)'un ifade etmiş olduğu benliğin bölgeleri katılımcıların seyircilerle etkileşime geçtiği noktalarda TikTok platformunda sunulan benliklerde de kendisini göstermektedir. Bir kişi sergilediği performans esnasında, ideal olana uygun bir ifade sunmak istiyorsa bu ideal ile uyuşmayan eylem ve davranışlardan kaçınmak ya da onları gizlemek zorunda kalacaktır (Goffman, 2020a, s. 50). Katılımcıların gerçek hayatlarında engel durumlarından kaynaklı olarak yaşadıkları sorunları ya da zayıflık, güçsüzlük olarak değerlendirilmeye açık olayları gizleme eğiliminde oldukları görülmüştür. Bu gizleme eğilimi, profillerindeki paylaşımlarda kendisini şu şekilde göstermektedir: profillerde yer alan içeriklerde katılımcıların başarısızlıkları görülememektedir.

Katılımcıların TikTok'taki paylaşımlarında bir performans gerçekleştirdikleri görülmektedir. TikTok hesaplarında sergiledikleri performanslar ele alındığında, gerçek hayatlarındaki performanslar ile arasında bir etkileşim mevcuttur. Bazı katılımcılar, gerçek hayatlarında yaşanan bir deneyimin, TikTok'a yansıtılan performanslara etkisi olabildiğini, bazı durumlarda ise TikTok platformunda yaşadıkları deneyimlerin gerçek dünyadaki performanslarını etkileyebildiğini ifade etmektedir. Katılımcıların bir bölümünün ise gerçek hayatlarında nasıl bir karaktere sahiplerse, TikTok hesaplarında da aynı karakteri yansıttıklarını iddia ettikleri görülmektedir. Ancak seyirci kavramının en az gerçek hayattaki kadar etkili olduğunu söylemek mümkündür. TikTok platformunda gerçekleştirilen performans sunumları, çoğunlukla seyirci odaklı ve seyirciye yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Katılımcıların ürettikleri içeriklerde ispatlamaya çalıştığı bir rol vardır.

Oktay, gerçek hayattaki Oktay ile TikTok'taki Oktay arasındaki benzerlik ve farklılıklar noktasında tanınırlığı arttıkça egosunun da yükseldiğini ifade etmektedir:

Mesela bazen herkes bir gün ünlü olacak mantığı var ya. Şimdi bakıyorsun hani egon şey yapıyor. Kıçın kalkıyor, şey. Sen mesela ben gidiyorum ben mesela Gloria'da kahve içiyorum. Abi diyor “Ben mesela TikTok'ta seni takip ediyorum” hani veyahut da TikTok'ta bakıyorum ilk önce bir kadın var hani diyorum bu kadın manyak mı ilk girdiğimde diyorum üç yüz beş yüz tane tane hesabı mı var? Bunları nasıl kontrol ediyor? Sonra bir baktım ki fenomen mi neymiş, herkes yok onun kılığı, yok bunun kulağı, yok onun bilmem nesi. Herkes onun adına hesap açmış. Bir popülizm hani onlar üst düzey popülizm. Biz burada kendi alt düzeyde hoşumuza gidiyor yani şey değil. Benim kendi adıma, onun beni görüp benden hareketlenmesi hoşuma gidiyor mesela Fethiye'de hiç tanımadığım bir şekilde adam çıkıyor diyor ki karşıma geçiyor ya diyor ben senin sayende spor yapıyorum (Oktay).

Kendisini TikTok platformundan tanıyarak, kendisiyle iletişime geçen kişilerin kendisini mutlu ettiğini ve bu durumdan hoşlandığını ifade etmektedir. Üretilen içeriklerin başkalarına ilham kaynağı olma arzusu ile gerçekleştirilen pratikler olduğu tekrar görülmektedir. Oktay, spor aktivitelerini kendisi için gerçekleştirdiğini ifade etmektedir ancak bu aktiviteler aracılığıyla insanların takdirini kazandığını da hissetmektedir. Oktay, engelli bir bireyin başarılı yönünü göstermeye dayanan bir performans sunumu gerçekleştirmektedir. Spor yaparken engelinden kaynaklı olarak yaşadığı herhangi bir sorun var ise bu sorunlar TikTok'ta paylaşılan içeriklerde görülmemektedir. TikTok profilinde yer alan içeriklerde Oktay'ın acı çektiği, üzüldüğü anlara dair herhangi bir içerik paylaşımı görülmemektedir. Aksine isteklerini yerine getirebilen, güçlü, sporcu bir role bürünmektedir. Gerçek hayatta olduğu kişiyi TikTok'ta yansıttığını düşünmektedir ancak gerçek hayatındaki duyguların, deneyimlerin tamamını TikTok'a aktarmamaktadır.

Hüseyin'in sergilediği performanslar noktasında ise katılımcı gerçek hayattaki kişiliği ile TikTok'taki kişiliği arasında farklılık olduğunu ifade etmektedir. Ancak kabul ettiği farklılıkların, yayınların izlenmesi kaygısından kaynakladığı görülmüştür. Seyircinin sürece dahil edilmesi, bu kaygı üzerinde etkilidir. Seyirciler bir kez performansla dahil edildikten sonra da incelikli davranma ihtiyacı devam etmektedir. Bu davranışlar; uygun seviyede ilgili ve dikkatli olunması, kişinin sergilediği performansında kendine sınırlar çizerek gereksiz karmaşadan uzak durması, kesintilere veya ilgi taleplerine olanak tanınamaya çalışması; çam devirme olarak tanımlanabilecek tüm eylem ve hareketlerden kaçınması ve herhangi bir rezalete mahal vermeme arzusudur (Goffman, 2020a, s. 216).

Hüseyin, bu süreçte performansını seyirciye beğendirme kaygısı taşımaktadır. Davranış ve karakter olarak gerçek hayatta yardım kabul etmeyi tercih etmediğini ancak yayınlarının izlenmesi için insanlardan destek talep ettiğini ve bunun da aslında bir yardım kabul etme şekli olduğunu ifade etmektedir:

Benzer yönümüz. Yine aynıdır ama arada bir fark var, arada nasıl bir fark var? Mesela Hüseyin deyince dışarıdan hayat şartlarındaki, hayat mücadelesindeki çevremdeki arkadaş, ailem hep bir şekilde ben onlara destek olmaya çalışıyorum. Destek olmaya çalışıyorum. Onların yanında olmak istiyorum. Elimden geldikçe her şeylerinde çabalamak istiyorum. TikTok'taki şeyimde ise yayındayım. Videolarımızı desteklemenizi bekliyorum. Burada da yardımı kabul etmiş oluyorum. Normaldeki Hüseyin bu değil. Ama TikTok'taki. Niçin yapıyorum bunu? Yayınım daha çok izlensin. Daha çok insanlara hitap etse. Daha çok bir ufak da olsa bir gelirim olsun, katkım olsun şeklinde. Yayın kaygısı yani Hüseyin olarak %99 aynıyım. Değişeceği bir şey yok ama yüz bir yüzde iki de dediğim gibi yayın kaybı olmasın. Yayına destek olsun ufak tefek değişiklikler var yani (Hüseyin).

Yüzde doksan dokuz oranda aynı olduğunu iddia etmekte olan Hüseyin gelir elde etme arzusu ile yayınlarda daha farklı bir performans sergilediğini ifade etmektedir. Bu noktada TikTok'tan gelir elde etme niyeti ile gerçekleştirilen bir benlik sunumu ve kimlik inşası hedeflendiğini söylemek mümkündür. Süreç içerisinde Hüseyin yalnızca bir canlı yayın gerçekleştirmiştir ve bu yayında hediye talebi olmamıştır. Ancak bu yayın esnasında kendisine gönderilen iki güle teşekkür etmiştir. Canlı yayınlarında gözlemlenememiş olsa da paylaşımlarında maddi destek ve yardım istediği içeriklere rastlanmaktadır. Bu nedenle gelir elde etme arzusunun varlığından söz edilebilir. Bu durumu örneklendirecek olur isek, 21.07.2023 tarihinde elektrikli moped alabilmek için açacakları canlı yayına destek istedikleri bir video mevcuttur. Hüseyin, oğlu ve küçük kayınbiraderi bu videoda yer almaktadır. İhtiyacı olan bir ürüne ulaşabilmek için bir destek talebi mevcuttur.

Engelli birey, aslında engel durumunun günlük aktivite ve sosyal hayatına engel olmadığını, engelli bir bireyin başkalarına destek olabileceğini göstermeye yönelik bir performans sergilemektedir. Katılımcılara TikTok'ta sergilenmekte olan performansların gerçek hayatı üzerinde etkileri olup olmadığı konusundaki düşünceleri sorulduğunda ise etkileri olduğunu düşünmektedir:

Etkisi var, nasıl etkisi var? Şimdi normal Hüseyin, TikTok haricindeki izleyen arkadaşlarım içinde akrabalarım da var, arkadaşlarım da var, çevrem de var şey de var. Şunu rahatlıkla diyebiliyorlar. Hüseyin neyse yayında da aynı, aynı karakter, aynı konuşma aynı şekilde. Ama işte en ufak dediğim o %1 hep destekleyip yanlarında oluyorum ama bu şekilde olduğumdan

dolayı. O %1 %2 oynayan şey var. Onun haricindeki şeyler yayındaki arkadaşlarımız mesela giren çevremde tanıyan. Ben Mersinliyim. Şu an Antalya’da yaşıyorum. Mersin’deki arkadaşlarım “Sen yine aynı değişmiyor, osun.”, “20 yıl önce de Hüseyin böyleydi. Şimdi de böylesin.” Ondan sonra üniversitedeki okuduğum lisedeki arkadaşlarım, öğretmenlerim “Sen hiç değişmez misin” gibi böyle sözler, böyle yorumlar da alabiliyorum (Hüseyin).

İki yerde de aynı karaktere sahip olduğu iddiasını, çevresinin de kendi hakkında söylediği cümleleri aktararak desteklemeye çalışmaktadır. Öznel deneyimi esnasındaki düşüncelerine tanık sunmaya çalışmaktadır. Üstlendiği rolü desteklemek ve bu rolün devamlılığını sağlamak istemektedir. Engelli kimliği ile ilgili herhangi bir göndermede bulunmadığı görülmektedir ancak yine güçlü ve başkalarına destek olabilen bir engelli kimliği çizilerek sergilenen performanslar ile bu çizim desteklenmek istenmektedir.

Rüzgar ise, engelli kimliğini tanımlarken “normal” insan tanımlamasını kullanmaktadır. İfadelerine bakıldığında günlük hayatında engelli bir birey gibi yaşamadığını ve normal insanlar gibi yaşadığını dile getirmektedir. Toplumsal alandaki genel yargılara benzer bir karşıtlık kurduğu görülmektedir. Engeli bulunmayan, sağlam bir bedene sahip insanları normal olarak tanımlamakta ve “onlar” gibi yaşamaya çalıştığını ifade etmektedir:

Bence şahsen benim zaten gerçek hayatımda böyle engelli gibi değil de normal insanlar gibi yaşadığım için ben çok böyle alışıktım değilim. Açıkçası engelli kavramı ya da ne bileyim farklı davranma vesaire benim hep sosyal arkadaşlarımda hiç engelli, çok fazla olmadı mesela. Genelde normal arkadaşlarım oldu, hala da öyle. Ben kendimi yansıttığımı düşünüyorum. Ben de zaten hep kendi hayatımda kabul ettirme çabası içerisine girdiğim için TikTok’ta da böyle çok bir çaba sarf etmemeye çalıştım açıkçası. Anlatarak insanlara genelde kendi meramımı dinletmeye çalıştım (Rüzgar).

Yukarıdaki ifadelere bakıldığında Rüzgar’ın gerçek hayatında engellilik kavramını, toplumsal alanda kabul ettirmeye yönelik bir çabası olduğu görülmektedir. Bu kabul ettirme çabası esnasında, görüşmenin pek çok noktasında reddettiğini ifade ettiği engelli normal karşıtlığına dair bir kabulleniş de söz konusudur. Çünkü biz ve onlar ikilemi aslında katılımcıların zihninde de yer almakta ve kurdukları cümlelerde de kendisini göstermektedir. Ötekinin varlığı benlik sunumunda önemli bir role sahiptir. Bauman, benliğin üretimini “ben”, “sen” ve “o” arasında sürekli olarak gerçekleşen, “kesintisiz, sonsuza kadar bir sonuca varmayan ve ucu açık bir etkileşim” olarak ifade etmektedir (Bauman ve Raud, s. 81). Etkileşim, tarafların geçirdikleri dönüşüm sürecinin birbirlerine bağlı olması ile ilişkilidir ve bu bağ tarafların kimliklerindeki değişimlerinde rol oynamaktadır. Bu döngüsel süreç, taraflar arasındaki benzemezlikleri de içerir ve ben ve

ben olmayanların birbirini tamamladığı bir dizi eylemin bir sonucudur (Bauman ve Raud, s. 81). Rüzgar'ın ifadelerinde, kendi benlik sunumunu tanımlarken diğeri ile gerçekleştirilen etkileşime değindiği görülmektedir.

TikTok platformunu aktif olarak kullanmaya başladıktan sonra yaşadığı deneyim sonrası daha sabırlı biri haline geldiğini söyleyen Rüzgar, kendisine özellikle engel durumu kaynaklı gelen absürt yorumlara tepki vermemeye çalıştığını ifade etmektedir. Kendisine bu tarz yaklaşımlarda bulunan kişilerin, kendilerini engellenene kadar bu sürece devam ettiklerini ifade etmektedir. Bu durum Rüzgar'ın canlı yayınlarında da gözlemlenmiştir. Örneklendirilecek olur ise Rüzgar'ın canlı yayınına sahte bir isimle izleyici olarak gelen bir kişi kendisine aniden hakaret etmeye başlamış sonrasında cevap alamadığı için sinirlenerek hakaretlerin dozunu arttırmıştır. Bu süreç esnasında Rüzgar, ilk başlarda yayınına gelen mesajları görmezden gelmiştir. Kendisine hakaret eden kişi bu duruma daha da sinirlenmiş ve Rüzgar'ı fiziksel bir kavgaya davet etmiştir. Mesajların içeriği kötüleştikçe Rüzgar artık müdahale ederek bu kişiyi engellemiş ve yayınından atmıştır. Yaklaşık beş dakika sonra bu kişi başka bir sahte hesapla tekrar yayına katılarak yine aynı davranışı sürdürmüştür. Bu noktada, kişinin üç farklı hesapla aynı süreci tekrarladığı gözlemlenmiştir. Yayın bitene kadar bu süreç devam etmiştir. Bu süreç esnasında Rüzgar, saygısızlık olarak nitelendirilebilecek herhangi bir davranışta bulunmamış, kişiye cevap vermemiştir. Ancak mimiklerinden ve lütfen yayınımdan çıkın cümlelerinden bu durumdan duyduğu rahatsızlık anlaşılabilmektedir. Örnek olayı ilk defa yaşamadığı ve benzer başka olaylar yaşadığı aşağıdaki ifadelerinden de anlaşılmaktadır:

Farklılıklar. Biraz daha sanki tolerans edebilir hale geldim ben ya, çünkü orada yazılan şeyler çok absürt şeyler de olabildiği için normalde hani sosyal hayatınızda biri gelip size o şekilde bir yaklaşımda bulunsa bunu çok fazla toleransla edemeyebilirsiniz ama orada yazılan bir şeye aşırı reaksiyon göstermeyerek daha farklı, daha kabul edilebilir, daha böyle içten samimi daha böyle insanların beni tanıdığı bir kişilik oldum açıkçası. Yani orda ben şunu gördüm ya, ben sana o kadar şey söyledim. Sen beni engellemedin ya da susturmadın diyen çok oldu ki o kadar alışmışlar ki yani hani toplumdan yani kendini dışlattırmaya diyeyim. Daha doğrusu hani o hale gerçekten getiriyor kendisini. Ama ben o kadar bir sabırlı bekliyorum ki hatta bir kere sese almıştım. O gün de çok pişmanlığımı yaşadım. Sesi aldığım kişi böyle bana hakaret etti. Bel altı bir ithamda bulundu. Ben de mesela. Çok tepki aldım orda bana dediler ki niye tanımadığım birisinin sesi alıyorsun? Ben de dedim ki ya o insan sese çıkmak istedi. Ben de kırmak istemedim. Hani ben hakaret edebileceğini kestiremezdim, nereden bilebiliyorum. Ondan sonra benim yayınımdan yedi bir kişi yüzünden ama o insanlar bana mesaj atıp ya

Rüzgar Bey lütfen işte yayınlarınıza devam edin. Bu, sizi işte motivasyonunuzu düşürmesin, devam edin gibisinden güzel tepkiler aldım açıkçası (Rüzgar).

Yukarıdaki ifadelerle bakıldığında Rüzgar'ın sakin ve kırılcılıktan uzak bir performans sunumu hedeflediği görülmektedir. Yayınlarında engelli bir birey oluşundan kaynaklı olarak hakaret içerikli ifadelerle karşılaştığında kendisi herhangi bir hakaret etmemiş olmasına karşın TikTok tarafından yayını kesilerek, yayın cezası aldığını ifade etmektedir. Yayın yapamadığı süre aralığında ise tanımadığı kişilerden yayın açmasını talep eden mesajlar aldığını dile getirmektedir. Tüm performansları göz önüne alındığında Rüzgar'ın TikTok platformunda samimi ve içten bir karakter sunumu gerçekleştirdiğini düşündüğü görülmektedir. Goffman'a göre tedbirli bir oyuncu sunumunu gerçekleştirirken dekorları ve performansın üzerine inşa edileceği işlere göre ayarlamalar yapmaktadır (Goffman, 2020a, s. 210). Rüzgar, performansını bu süreçte yaşadığı etkileşimlere göre şekillendirmektedir. Özel hayatına dair herhangi bir detayı İnternet ortamına taşımadığını söylediği göz önüne alındığında da bu sunum esnasında TikTok'ta gerçek hayatına dair detaylara tam olarak yer vermek istemediği ve orada sınırları olan bir benliğe sahip olduğu söylenebilmektedir.

Baran'ın deneyimine bakıldığında ise, ilk başta gerçek hayattaki karakteri ile TikTok'taki karakterinin aynı olduğunu düşündüğü görülmektedir: “Valla bence yok. Hatta şöyle bir şey. Gerçek yüzlerinden ziyade sosyal medya insanı da biraz iyi insanı bile kötü yapabiliyor, öyle söyleyeyim”. Ancak ilerleyen cümlesinde sosyal medyanın bireyleri kötü yapabildiğini düşündüğü görülmektedir. Kendisinin aynı kaldığı düşüncesine sahipken diğer insanların kötü olduğu yaklaşıma sahiptir: “Ben kendi adıma söylüyorum, biraz fazla saf adamım yani. Çoğu kişi benim. Vicdanımızla, merhametinle oynuyor. Benimle alay etmişlerdi. Yani böyle saçma sapan.” Bu alay etme durumunun engel durumundan ve merhamet duygusunun fazlalığından kaynaklandığını düşünmektedir: “Vallahi TikTok'tayken çok merhametli dedim. Çok iyi saf bir insandım. Şu an o merhametin kalmadı. Yani şu an şöyle söyleyim, hani insanlardan uzak kalmaya başladım, öyle söyleyeyim” (Baran). Katılımcının girdiği etkileşimler ve sosyal medyada yaşadığı deneyimler, kendisinin insanlara karşı güvenini sarsmış ve insanlardan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu uzaklaşma sürecinde, iyi niyetinin kullanıldığı düşüncesi etkili olmaktadır.

Umut ise, sosyal medya ve gerçek hayatındaki deneyimlerin birbirini etkilediğini düşünmektedir. Kendisi oyunculuk yapmakta olan Umut, sosyal medya ve TikTok platformunun özellikle “unutulmaması” noktasında önemli bir rol oynadığını düşünmektedir:

Etkileri. Yani az da olmadı diyeyim. Çünkü ben 16 yaşında oyunculığa başladığım zaman zaten bir etki yaratmıştım oyunculuk kısmında. O yüzden etki şöyle yarattı, bir tek mesela proje yapmadığım zamanlar, video çektiğim zamanlar sosyal medyada unutulmama şeyi yaşandı, yüzüm asla unutulmadı diyebilirim. Yani işte yüzüm asla unutulmadı diyebilirim (Umut).

Bu etkilerin yanı sıra sergilenen performansın ve yansıttığı karakteri ise kişiden kişiye değiştiğini şu şekilde ifade etmektedir: “Ya karakter insandan insana değişiyor diyebilirim ya. Yani bir sabit bir karakterli Umut yok, öyle diyim”. Gerçek hayatı ile TikTok’ta yansıttığı kişilik arasında ise fark olduğunu “Tabi canım, var var” sözleri ile dile getirmektedir. Bu sözlere ek olarak ise aradaki farkı şu şekilde ifade etmektedir:

TikTok’ta daha cazibeli cilvek. Gerçek hayatta hüzünlü. Ya şimdi oradakiler, çünkü oradakiler eğlence amaçlı bir video çektikleri için. Orada bir hüzünlü yansıttığın zaman seni hüzünlü olarak bakarlar ve artık fazla seni izlemezler ama eğlenceli kısmını yansıtırsan bana derler bugün acaba ne çekecek? Ben şey dediler, hatta Allah belanı versin, hüzünlü de bir çocuk değildin sen niye hüzünlü videolar paylaşıyorsun falan diyenler olmuştu (Umut).

Yukarıda yer alan ifadelerle bakıldığında, Umut’un gerçek hayatındaki karakteri ile TikTok’ta yansıttığı karakter arasında zıtlıklar mevcuttur. Gerçek hayatında hüzünlü bir kişi olduğunu ifade ederken, TikTok’ta yansıttığı benliğin cilveli ve eğlenceli olduğunu düşünmektedir. Ürettiği içeriklerde de genel olarak mizah öğeleri içeren akım videoları, komik rollere bürünme eğilimi görülmektedir. Paylaşımlarında duygusallık ön plana çıkmamaktadır. Daha önce hüzünlü paylaşım yaptığını ve bu konuda tepki çektiğini dile getirmektedir. Bu hüzünlü paylaşım sonrası ise binlerce takipçisini kaybettiğini söylemektedir. Bu deneyim sonrası da paylaşımlarında bu tarz içeriklere yer vermemeye dikkat ettiğini dile getirmektedir. Umut’un paylaşımlarında kendi istek ve düşüncelerine ek olarak toplumsal alanda takipçilerinin ve izleyicilerinin istek ve düşüncelerinin de etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Seyirci Umut’un sergilediği performans üzerinde etkiye sahiptir. Güçlü, eğlenceli ve güzel bir hayatı olan bir Umut sunumu görülmektedir. İçeriklerde sergilenen performanslarda engel durumuna doğrudan gönderme yapmamaya çalıştığı gözlemlenmiştir.

Feyza'nın deneyimi ele alındığında ise, hayatındaki detayları ve pes etmeye yaklaştığı anları TikTok profilinde paylaşmayı ve oradan aldığı geri dönüşler ile kendisini motive ettiğini ifade etmektedir:

Bazen pes ediyorsam. Bir şeyleri yaparken çok çabuk sıkılırsam, orada mesela insanlarla paylaşıyorum. Onlar çok güzel geri dönüşler yapınca. Yani sen insanlara bunu gösterdin ve pes eden birisi değilsin. Bunları pes etmediğin için başarılıyım. O yüzden devam etmelisin ki daha çok şeyi başarabilirsin şeklinde düşünüyorum (Feyza).

TikTok'taki takipçilerini aslında bir destek olarak görmektedir ve bazı konularda onların onayını ve takdirini hissetmek istemektedir. Bu onay ve desteklenme ile sıkıntısı olduğunu düşündüğü konuya dair olumlu düşünceler geliştirdiğini ifade etmektedir. Canlı yayınlarında takipçileri ile sohbetleri esnasında nişanlılık süreci ve nişanlısıyla kurdukları yeni iş ile ilgili bilgilendirmeler yaptığı gözlemlenmektedir. Bu noktada, takipçileri ile fikir alışverişi yaparak bazı ürünler konusunda onlardan öneri de almakta, onlara sorular yöneltmektedir. Feyza'nın TikTok ve gerçek hayattaki kişiliği arasında bir fark olmadığı iddiasında olduğu görülmektedir. Bu sebeple, TikTok kullanımının gerçek hayatı üzerinde farklı bir etkisi olmadığını, bir yerde etkilendiği bir olayın diğer yerdeki sürece de yansımakta olduğunu ifade etmektedir:

Benim TikTok'taki kişiliğim ile gerçek hayattaki kişiliğim arasında bir fark yok. Yani ben neysem onu göstermeye çalışıyorum. Bunu çevrendeki insanlar da biliyor. O yüzden hani beni etkileyen bir unsur var. Hani sadece TikTok kişiliğim etkileyen bir unsur yok yani onu etkileyen beni de etkiliyor aynı olduğumuz için. Dediğim gibi aynıyız (Feyza).

Gerçekleştirilen gözlemler de dikkate alındığında katılımcının hayatına dair detayları paylaşıyor gibi görünmesine karşılık aslında TikTok platformunda paylaştığı detaylar yüzeysel ve genel konulara ait detaylardır. Katılımcının ailesine dair detayları ya da nişanlısı ile yaşadığı herhangi bir kavgayı TikTok içeriklerine yansıttığı görülmemektedir. Feyza tarafından TikTok'ta genel olarak başarılı, mutlu bir hayata sahip, güçlü bir kadın sunumu gerçekleştirilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir.

Elçin ise TikTok kullanımının gerçek hayattaki karakteri üzerinde etkileri olduğunu düşünmektedir. TikTok'ta içerik üretmeye başladıktan sonraki süreçte kendisi ile ilgili yeni yönler de keşfetmeye başladığını ifade etmektedir:

Şöyle iletişimimi bence daha düzgün kullanmam gerektiğini öğretiyorsun. Sonuçta orada sadece kendimle değil kendi çevrenizle değil birçok insanı hitap edeceğiniz için gerçekten doğru kelimeler kullanmamız gerekiyor. İletişiminizin çok iyi olması gerekiyor. Böyle lay

lay lom cümleler değil de gerçekten insanların hayatına dokunabilecek. Şu anda bunun için de bir hazırlık yapmıyorum, o an sadece içimden ne geliyorsa ama olabildiğince doğru kelimeler seçmeye çalışıyorum (Elçin).

Paylaşımlarında kullandığı dilin düzgün ve doğru kelimelerden oluşması gerektiğini düşündüğünü dile getiren Elçin, bu gerekliliğin birçok insanla etkileşime geçilmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Kendini ifade etmek ve başkalarına derdini anlatabilmek adına kendisini geliştirmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Elçin kendisiyle ilgili yeni keşifler yapma sürecinin de etkileşimlerin artması ile birlikte ortaya çıktığını ifade etmektedir:

Ben kendimi de tanımaya başladım. İnsanlar soru sordukça başka yönlerimi de öğreniyorum, bilmediğin yönlerim de ortaya çıkıyor yani. Aslında hiç aklımda olmayan şeylere de aa yapıyormuşum falan oluyor. Yani beni de uyandırıyorlar sordukları sorular ile. Yeni kişiliğin oluşuyor, kendimi daha belki hani derler ya “İnsanlar seni tanımaya başladı, kendine daha bir çeki düzen ver” derler ya o oluyor. Sonuçta bence zaten hep olması gerekiyor da biraz daha böyle davranışlarımızda insanı frenliyor sosyal medya iletişim anlamında (Elçin).

Elçin’in yukarıda yer alan ifadelerine bakıldığında, TikTok’ta aldığı sorular ile yeni bir kişiliğinin oluştuğunu düşündüğü görülmektedir. Yeni bir kimlik inşası ve bir performans sunumu gerçekleşmektedir. Ancak aşağıdaki ifadelerine bakıldığında ise gerçek hayatı ve TikTok’taki içeriklerine yansıttığı kişiliği arasında bir fark olmadığını ve aynı olduklarını iddia ettiği görülmektedir. Başka birisi gibi davranmadığını ifade etmektedir:

Aslında ben hep aynıyım hiçbir fark yok hiçbir fark yok sadece şöyle tabii ki de sonuçta bir ekrandasınız sadece orada cümle kurarken biraz daha herkese hitap edilecek şekilde kurmaya çalışıyorum yoksa genel olarak gördüğünüz her şey ben orada neysem burada mıyım zaten ne zamana kadar başka biriymiş gibi davranabilirsin ki sosyal medyada (Elçin).

Elçin’in canlı yayınlarında da başkalarının iyiliğini ön planda tutan bir role yönelik performans sergilediği gözlenmiştir. Nitekim 05.10.2023 tarihinde açmış olduğu canlı yayında kendisine gelen “Hayalleriniz nelerdir?” sorusuna kendisi ilgili bir yanıt vermemiş ve başkalarının yararına olacağını düşündüğü şeyleri hayalleri olarak dile getirmiştir. Elçin’in başkalarına yardım ettiğini gösteren ve güçlü bir duruş sergileme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.

Rıfkı ise paylaşımlarında kendisini olduğu gibi yansıttığı iddia etmekte olan bir başka katılımcıdır. Soruyu ilk başta olumsuz algıladığı hissedilen Rıfkı, aldığı tepkilerin ya da etkileşimlerin karakteri üzerinde bir etkisi olmadığını düşünmektedir. Bunun sebebini de

içerik üretim sürecinde bir hazırlık yapmamasına bağlamaktadır: “Asla yok çünkü dediğim gibi biz. Hep zaten anlık çekiyorum. Bir, bir hazırlama falan yok, büyüyorlar”. Katılımcının profili incelendiğinde kendi hayatına dair detaylara çok az yer verdiği görülmektedir. Genel olarak bahçelerinde yetişmiş olan ürünlerin yer aldığı içerikler, doğada karşılaştıkları bitkilere dair bilgilendirme videoları görülmektedir. Bunların yanı sıra ise engelli kimliğini vurgulayan, diğer katılımcıların profillerinde de gözlemlenmiş olan “Engelli birini sevebilir misin?”¹⁵ akımına dair paylaşımlar görülmektedir. Rıfkı’nın TikTok’ta sergilediği performanslarda kendi işini kendisi yapabilen, kimseye muhtaç olmadığını kanıtlama arzusu taşıyan bir engelli kimliği sunumundan bahsetmek mümkündür.

Ege’nin deneyimine bakıldığında ise TikTok’ta içerik üretme sürecinin katılımcının özgüven inşasında önemli bir rol oynadığını ifade ettiği görülmektedir. Ege, TikTok’ta gerçekleştirdiği performans sunumlarının günlük hayatındaki kişiliği üzerinde etkileri olduğunu düşünmektedir. Kendini sevmeye konusunda da olumlu etkileri olduğunu belirtmektedir. Bu noktadan bakıldığında, sosyal medyanın ve TikTok platformunun engelli bedenin kabullenilişi esnasında bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Ege, gerçek hayatında yaşadığı olumsuz durumlara dair içerikler de ürettiğini söylemektedir ancak bu içerikleri üretirken içeriklere mizah ögesi kattığını ifade ederek gerçek hayattaki olayları adeta bir şakaymış, gerçek bir olay değilmiş gibi aktarmaktadır. Gerçekleştirilen gözlemlerde de dikkatli izleme sürecinde katılımcının bahsettiği durumlar görülmektedir. Sosyal medyada inşa ettiği kimliğini şu şekilde ifade etmektedir:

Gerçek hayattaki Ege’nin kişiliğine büyük bir özgüven mi ediyor? Herkese öyle olabileceği gibi en basit örnek, özgüven ve kendini sevmeye durumu daha da artıyor diyebilirim. Ya sosyal medyadaki karakterim bir yerde gülen, güldüren şakalar yapan biri, gerçekte de böyleyim tabii ki ama gerçekte yaşadığım olumsuzlukları da TikTok’a şakayla yönlendiriyorum, bu tarz platformlara. Bir tek farkım ve sosyal medyada olumsuz çok nadir içeriğim varken gerçek hayattaki olumsuzlukları burada şakaya döktüm diyebilirim (Ege).

¹⁵ Mucize Doktor isimli televizyon dizisinde yer alan Ali Vefa isimli savant sendromuyla ilişkili otizm spektrum bozukluğu olan bir doktorun, dizinin 9. Bölümde hoşlandığı karakter olan Nazlı isimli diğer doktora yaptığı bir konuşmada geçen “Engelli birini sevebilir misin?” cümlesinin, ses olarak kullanıldığı ve duygusal bir müzikle birleştirilerek kullanıldığı içeriklerdir. Engelli bireyler bu sesi kullanarak, kendi görsellerini ve video içeriklerini paylaşarak bu soruyu sormaktadır.

Farklılıklara değindikten sonra ise benzerliklerinden bahsetmektedir. Görüşmenin bu bölümünde daha çok gülerek ve eğlenceli bir tavra bürünerek cevap veren Ege hem gerçek hayatında hem de TikTok profilinde gerçekleştirmekte olduğu performansları ele almaktadır. Sunulan benlik ve performanslardaki benzerlik ve farklılıkların ana nedenlerini tanımlarken ise kendini gerçekleştirme arzunu dile getirmektedir. Engelli kimliğinden dolayı toplumsal alandan dışlanmamak için çabaladığını ifade etmektedir. Ayrıca TikTok üzerinde inşa ettiği engellilik ve kendi kimliği noktasında gerçek hayattakine göre daha cesur şakalar yapabilen, daha temkinsiz konuşabilen birisidir:

Benzerlikler. İkisi de çok komik, ikisi de harika. Pardon, bir an gaza geldim ikisi de komik. İkisi güldürmeyi sever, ikisi de kara mizahını sever, kendini sever. Sosyal hayatında aktiftir. İki Ege'nin de en güzel yanı, şey diyebilirim ya kendini kanıtlama ihtiyacından ötürü, toplumdan dışlanmamak için çabalamaları. İki Ege de bu yönleriyle benziyor. Benzemedikleri yönleri ise işte gerçek hayattaki Ege'nin biraz daha şakalarına dikkat ederken, sosyal medyadaki Ege'nin hiç dikkat etmemesi öyle gelişigüzel yapması. Odur diyebilirim aslında çok (Ege).

Diğer katılımcılarda görülmekte olan güçlü bir engelli birey sunumu Ege'nin paylaşımlarında ve cümlelerinde de kendisini göstermektedir. Normal olana yaklaşma ve dışlanmama çabası söz konusudur.

Bayram ise gerçek hayatı ve TikTok'taki kişiliği arasında bir fark olmadığını düşündüğünü dile getirmektedir. Akış içerisinde o an aklından geçenleri dile getirdiğini ve konuşması ya da davranışları ile ilgili bir değiştirme, düzeltme eğilimi yaşamadığını söylemektedir:

Ya ben olabildiğince hani TikTok'ta da normal hayatta da doğalım yani. Hani o anda ne konuşmam gerekiyorsa aklımdan ne geçiyorsa, çok affedersin küfretmem gerekiyorsa orada küfür de ediyorum. Orada çok saygılı davranmam gerekiyorsa hani işte şu kişiye karşı ekstra bir çaba sarf edeyim. Konuşmamı düzeltelim ya da ekstra bir şey yapayım dediğim bir şey olmadı. Olabildiğince doğal davrandım. Hani doğal davrandığımı bu sefer TikTok'a da yansıttım. Yani ekstra bir yapmacık olduğum bir hareketim ya da herhangi bir şeyim olmadı. Ne isem oyum. İnsanlar da demek ki o samimiyeti, o güzelliği gördüğü için iletişim hâlinde olduk hep onlarla (Bayram).

Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında Bayram'ın kendisini samimi bulduğu ve bu samimiyet sayesinde başkaları ile olumlu iletişimler kurduğunu düşündüğü görülmektedir. TikTok içeriklerinde, günlük hayatındaki her olayı TikTok profiline taşımadığı gözlemlenmiştir. Özel hayatına dair detaylar, Bayram'ın profilinde de çok yer

almamaktadır. Yukarıda yer alan ifadelerinde gerçek hayattaki kişiliği ve TikTok'taki kişiliği arasında fark olmadığını düşündüğünü ifade ederken sonrasında TikTok'ta olumsuz olarak değerlendirdiği yönlerini ve hüznünü paylaşmayı tercih etmediğini söylemektedir:

Yani ben TikTok'taki kişiliğimi, yani hüznümü çok fazla paylaşmıyorum orada. Yani çok böyle olumsuz yönlerimi paylaşmıyorum. Hep böyle, biraz böyle yalandan da olsa bazen yeri geldiğinde mutlu rolüymüş gibi yapıp da hadi bugün video paylaşayım zamanlarım da oldu. Ama genelde olabildiğince mutlu, böyle enerjili güzel paylaşımları yaptığım zamanlar oluyor ama. Böyle pozitif eksik yanlarımı hep böyle sakladım sosyal medyaya karşı. O yanım var yani (Bayram).

Kendisi ile ilgili eksik olarak gördüğü yanlarını saklamayı tercih ederek üzgün bile olsa mutlu olduğunu göstermeye çalıştığı içerikler ürettiğini ifade etmektedir. Bu noktada, aslında TikTok'ta gerçekleştirdiği kimlik inşası sürecinde güçlü, mutlu ve pozitif, kendi işlerini kendisi gerçekleştirebilen bir engelli kimliğinden söz etmek mümkündür.

Gerçek hayatındaki kişiliği ve TikTok'ta yansıttığı kişiliği arasında benzerlikler olduğunu ifade eden Defne, gerçek hayatında olduğu kişiyi paylaşımlarına yansıtmaya çalıştığını söylemektedir. Bu kişiyi TikTok'ta da tanıtmak istemekte ancak kendi kimliğine dair detayları da çok fazla paylaşmamaktadır:

Benzerlikler var yani. Ben zaten dediğim gibi daha çok gerçekliği yansıtan videolar yapıyorum. İçine mizah katıyordum ama zaten günlük hayatımda da esprili böyle şakayı seven bir insanımdır. Oysa onu da yani aslında olduğum kişiyi yansıtmaya çalışıyorum. Belki tabii biraz daha fazla açıklamaları uzun uzun yazsam, biraz daha böyle şey olsa belki biraz daha beni tanıyabilirler. O açıdan biraz şey olabilir. Ama kimliğimi çok da belli etmiyorum açıkçası (Defne).

TikTok'ta sunduğu kimliğin mücadeleci ve başarılarla çevrelenmiş bir kimlik olduğunu düşünen Defne, gerçek hayatında üzüldüğü, ağladığı, kendisini strese sokan konuları ve zayıf yönlerini göstermemeye çalışmaktadır. Gerçek hayatındaki kişiliğinin yüzde ellilik bir bölümünün ancak TikTok'a yansıdığını düşünmektedir:

Şöyle, orada tabii ki tek bir parça yani, orada daha çok yaptıklarınız, başarılarınız. Evet ya mücadeleniz var. Ama gerçek Defne, tabii ki baktığınız zaman, ben gün içinde birçok şeye üzülüyorum, ağladığım şeyler oluyor, artık yeter. Kafayı yiyeceğim, dayanamıyorum dediğim birçok şey oluyor tabii bunları yansıtmıyorum. O yüzden tabii ki yüzde yüz bir Defne yansıtmıyor. Yani orası benim sadece yüzde ellilik mutlu, eğlenceli (Defne).

Gerçekleştirilen gözlemlerde de Defne'nin profilinde hüznün içerikli herhangi bir paylaşım görülmemiştir. TikTok profilinde başarılı, güçlü, istediği her şeyi başarmaya odaklı bir Defne görülmektedir. Hayat dolu, başkalarına örnek olmaya çalışan, mutlu genç bir engelli kadın çiziminden söz etmek mümkündür.

Birey, başkalarının karşısında, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bir durum tanımı yansıtmaktadır. Kişinin kendisi ile ilgili anlayışı ve kavrayışı da bu tanımın önemli parçalarından birisidir. Yansıtılan izlenimle uyuşmayan bir durum geliştiğinde, “toplumsal gerçekliğin, her biri farklı bir referans noktası ve farklı bir olgu sıralaması içeren üç düzeyinde birden aynı anda önemli sonuçlar” hissedilmektedir (Goffman, 2020b, s. 225).

Bu sonuçlardan birincisi, iki takım arasında toplumsal etkileşim süreci utanç verici bir biçimde sonuçlanmasındır. Bu sonuç, durum tanımının geçerliliğini yitirmesine sebep olabilir ve öncesinde sergilenen duruşlar da geçersiz hale gelebilir. Bu durum düzenli toplumsal etkileşimlerin yarattığı ve devam ettirilmekte olan küçük ölçekli toplumsal düzenler düzensiz hale gelir. Etkileşimde meydana gelen aksamalar ve uyumsuz hareketlerin sonucudur (Goffman, 2020b, s. 226). İkinci sonuç ise, toplumsal etkileşimde meydana gelen uyumsuz davranışların anlık sonuçlarına ek olarak uzun vadeli sonuçların ortaya çıkabilmesidir. Seyirciler, oyuncunun performansı esnasında yansıtmakta olduğu benliği, oyuncunun ait olduğu topluluğun bir temsilcisi olarak görebilmektedir (Goffman, 2020b, s. 226). Katılımcıların, TikTok'ta yansıttıkları benlik sunumu, seyirciler tarafından engelli bireylere yönelik bir benlik olarak algılanabilmektedir.

Melike ise gerçek hayattaki kişiliği ve TikTok'ta yansıttığı kişiliği arasında bir fark olmadığını düşünen katılımcılardan birisidir. Bu noktada, kendisinin pek çok duygu durumuna yönelik paylaşımlar yaptığı görülmektedir. Anlık video çekimi gerçekleştirdiği için de arada bir fark olmadığını düşündüğünü dile getirmektedir:

Aynıyım ben ya neysem oyum hani oynamıyorum görüldüğünden farklı olmaya çalışmıyorum öyle. Tabii ki daha üzgün oluyorum ama hani orada çekerken zaten üzgün olduğu anladı da paylaştığım için hani aynı olduğumu düşünüyorum. Aynı. Yani ben o anlık çekiyorum dediğim gibi (Melike).

Kendisi ile gerçekleştirilen görüşmede kendisinin TikTok'ta sunduğu benliğe göre daha heyecanlı bir kişiliğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. TikTok'ta akım ve dublaj videolarında çok daha aktif ve utangaç olmayan bir izlenim verirken gerçekte daha

utangaç bir karakter olduğu gözlemlenmiştir. Kendisinin özellikle yaptığımız görüşme sonrası paylaşımlarında engellilik vurgusunu arttırdığı, başardığı şeylerin vurgulamaya çalıştığı ve fizik tedavi sürecine dair paylaşımlar yaptığı gözlemlenmiştir. TikTok hesabını başkalarına da ilham kaynağı olabilme arzusu ile şekillendirdiği düşünülmektedir. Çünkü gerçekleştirilen görüşme esnasında Melike'nin başkalarına örnek olma arzusu görülmektedir.

Enes ise, görece daha yeni bir kullanıcı olarak TikTok kullanımı ile birlikte daha eğlenceli bir insan olduğunu düşünmektedir. Kendisini gerçek hayatında da eğlenceli olarak tanımladığı ancak bunu gösterirken çekinceleri olduğunu ifade etmektedir. TikTok kullanımıyla beraber, bu süreçte daha cesur bir tavra bürünerek çevresi ile iletişim noktasında daha açık bir hale geldiğini iddia etmektedir:

Daha eğlenceli bir insan olmamı sağlıyor olabilir. Zaten öyleyim de yani oradan cesaret alarak hani bazı ortamlarda kişiliğinizi o kadar gösteremeyebilirsiniz ama Instagram'da TikTok'ta aldığınız ve geri dönüşler sayesinde daha açık bir insan olabilirsiniz çevreye karşı. Kendim ya çok fazla bir unsur yok. Ben kendim yani kendim paylaşıyorum (Enes).

TikTok içeriklerinde de videolarda kendisi yer almaktadır. Bu süreçte özgüven inşasında kendisine yardımcı olduğunu dile getirdiği bu platform sayesinde başkalarının kendisi hakkın ne düşündüğünü daha umursar hale geldiğini ifade etmektedir. Bu süreçte, alınan etkileşimlerin ve olumlu dönüşlerin etkisi de söz konusudur. Kötü yorum ya da tepki geldiğinde ise bunları dikkate almayarak içerik üretmeye devam etmeye çalışmaktadır:

Ya daha çok kurgu tabii ki videoları çok fazla ama gerçek hayatta daha doğal bir şey. Kesinlikle yardımcı oldu. Ben video çekmeye başlamanın çok önce bir hikâye atarken bir fotoğraf paylaşıırken çok fazla düşünüyordum. Acaba insanlar bunun hakkında ne düşünür diye işte burada kötü mü çıkmışım, iyi mi çıkmışım? Ama şu an. Birkaç aydır video paylaşıyorum ve çok fazla umursamamaya başladım. Elbette tek tek kötü yorumlar da oluyor. Çektiğimiz videolarda kendimizi rezil de edebiliyoruz bazen ama çok fazla umursamıyorum. Karşıdan gelecek tepkiyi. İşte bir birisi çıkıp size olmamışsın diyebilir veya çirkin çıkmışsın falan diyebilir, o zaman izleme dersin. Yani bir kaygım yok (Enes).

Zeynep ise yine özgüven inşası noktasında TikTok'un kendisine çok yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Kendisi engellilik halinin ilk zamanlarında evden çıkamayan bir birey olduğunu ifade etmektedir. Tekerlekli sandalye ile görülmekten korkmaktadır. Bu noktada TikTok'ta açtığı canlı yayınlar ve paylaşımlarına gelen etkileşimler sonrası içinde bulunduğu durumun aslında sandığı kadar korkutucu olmadığını, insanların kendisine kötü yaklaşmadığını fark ettiğini dile getirdiği görülmektedir:

Evet oldu, yani ilk oradaki insanların verdiği tepkiye göre ben hani. Çünkü ilk zamanlar sandalyeyle dışarıya çıkmak beni çok korkutuyordu, insanlar ne tepki verecek, yakın çevrem ne diyecek? Beni hiçbir zaman böyle görmemişlerdi. Çok korkuyordum, ilk oradaki insanlardan aldığım güzel tepkilerle ben dışarı çıkabildim. A dedim yani insanlar çok da şey karşılamıyorlar, kötü karşılamıyorlar. Yani çok fazla şey yapmıyorlar. Demek ki normal hayatımda da bu böyle olacak dedim. Tabii ki her zaman olmadı ama, o bana bir özgüven verdi. Yani ben kendimden kaçmamayı öğrendim. Önce ilk zamanlar kendimden bile kaçıyordum. Aynaya bakamıyordum ilk zamanlar. Bir saat, iki saat böyle aynanın karşısında oturdum. TikTok videoları çekerek mesela kendimi izliyordum. Tabii insan kendimden kaçarsa herkesten kaçıyormuş. Bunu anladım. Ben önce kendimden kaçmaya, kendimi sevmeye, kendimi dışlamamaya çalıştım. Çünkü ben kendimi dışlarsam herkes beni dışlayacaktı. Ben kendimi bu şekilde kabul etmezsem kimse beni kabul etmeyecekti ilk kendim kendimi kabul ettim. Sonra insanlara kabul ettim (Zeynep).

Yukarıdaki ifadelerle bakıldığında Zeynep’in engelli bir birey olduktan sonraki süreçte, zihninde kendisine engeller koyarak kendisinden kaçtığı görülmektedir. Kendinden kaçma hali, engellilik durumunun kabulü ve TikTok etkileşimleri ile birlikte azalmıştır. Aynaya dahi bakamama hali “idealleştirilmiş beden”lerin de sebep olduğu bir durumdur aslında. Zeynep kendisini dışlanması muhtemel bir birey olarak görmektedir. TikTok paylaşımları ile birlikte kendisini daha çok izlemeye, aynaya bakmaya başlayarak zamanla dışarı çıkmayı başardığını ifade etmektedir. Bu süreçte sosyalleşme ve kendini yeniden görünür kılma noktasında da TikTok’un etkisi olduğunu ifade etmektedir: “Dediğim gibi benim biraz daha özgüven sahibi olmama yardım etti diyebilirim. Biraz daha kendimi göstermeme yardım etti. Arkadaşlık edebilmem, sosyalleşebilmem açısından da çok yardımcı oldu. Bu şekilde”. TikTok paylaşımlarında da sıklıkla engel durumunu ve fizik tedavi sürecini paylaşan Zeynep, yaşadığı süreç ile kendiyle daha barışık bir hale gelerek yaşadığı olumsuzlukların üstesinden gelmeye çalışan bir Zeynep sunumu gerçekleştirmektedir.

Nazlı, gerçek hayatında ve TikTok profilinde kişiliğini geliştiren şeylerin hayatında karşılaştığı zorluklar olduğunu düşünmektedir. Bu noktada, daha önce de değinilmiş olan *Geçmiş olsun, Allah şifa versin* ifadeleri ile karşılaştığı zaman bunlardan rahatsız olduğunu dile getirmektedir ve insanlara kendilerine böyle yaklaşmamaları gerektiğini göstermeye çalıştığını ifade etmektedir:

Yani orada Nazlı’nın kişiliğini geliştiren unsur, genelde yaşadıkları zorluklar olabilir. Çünkü ben yani dikkat çekmek istiyorum bazı şeylere. Hani kendimizi de göstermek istiyorum, yani insanlar sadece Allah şifa versin, yardım edelim gibi değil de bizimle de sosyalleşebilir,

eğlenebilir, sohbet edebilir. Gerekirse kültürel anlamda da her şekilde konuşabilir. Sadece işte mizah değil biz de sonuçta kendimizi geliştirebilen bireyleriz. O yüzden bunu yansıtmak istediğim için daha çok buna yönelik unsurlarda kendimi geliştiriyorum. Orada daha çok yönlü Nazlı'yı hani her açıdan konuşabilecek ya da işi yapabilecek Nazlı'yı göstermeye çalışıyorum. Gerçekteki Nazlı daha çok ciddiye alıyor konuları. Yani gerçekten ciddiye alıyorum. Üzülüyorum bazen ama sonra gülebildiğim an oraya atıyorum. Aslında direkt öyle karşılayamıyorum çoğu yorumu ya da şeyi elbette ki. Benzerlikleri de yani en azından gülebiliyorum. Gerçekte de gülebiliyorum öyle olaylara ve zaten dediğim gibi anlık olaylarımı attığım için. Aslında birebir güldüğüm ve birebir eğlendiğim şeyleri paylaşıyorum. Yani çok bir fark yok. Benle o arasında (Nazlı).

Gerçek hayattaki ve TikTok'ta sergilenen kişilik arasında benzerlik ve farklılıklar olduğunu düşündüğü görülen Nazlı, TikTok'ta gerçek hayattakine oranla daha güçlü, her şeyi başarabildiğini gösteren ve olumlu düşüncelere sahip, gülen bir Nazlı sunumu gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Gözlem ve görüşme süreci sonrasında katılımcıların genel olarak sosyal medyada gerçek hayatlarındaki kişiliklerini yansıttıklarını düşündükleri görülmektedir. Gerçek hayatta ve TikTok'taki kişilikleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar sorulduğunda ise arada fark olduğunu düşündükleri konuları dile getirmektedirler.

Katılımcıların bu bağlamda TikTok üzerinde gerçekleştirdikleri benlik sunumları da sergilenen performanslar ele alındığında güçlü, kendine yetebilen ve başarılı bir engelli beden sunumu gerçekleştirilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Bu çabanın kendini ispat ve topluma kabul ettirme arzusu ile birlikte ilerlediği düşünülmektedir. Katılımcıların gerçek hayatlarında karşılaştıkları zorlukları, duygusal olarak yıprandıkları olayları sosyal medya hesaplarına taşımamayı tercih etmeleri oluşturmaya çalıştıkları “güçlü engelli birey” olgusunu güçlendirmeye yönelik bir benlik sunumudur.

İnsanlar, anlık olarak sergilemekte oldukları rutini, tek rutinleri ya da en önemli rutinleriymişçesine bir algı yaratabilir. Seyirciler de kendilerine yansıtılmakta olan kişiliğin kişi hakkındaki her şeyi kapsadığını varsayabilir. Goffman (2020a), rolü sergileyen kişinin bu rolü benimseme sürecinin hem nedeni hem de sonucu olarak “seyirci ayrımı”nın gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu ayrım ile kişi, bir rol sergilerken karşısında bulunan seyircinin başka bir rolü sergilerken karşısında bulunan seyirci ile aynı insanlar olmamasını garanti altına almaktadır (Goffman, 2020a, s. 56-57). Katılımcıların gerçek hayatlarında sergilediklerini ifade ettikleri performansları ve TikTok profilinde

gerçekleşen performansları arasında da seyirci ayrımı vardır. Gerçek hayatlarında tanıdıkları insanların yanındayken daha rahat ve özgür davranışlar sergileyebiliyorken, TikTok'ta bazı rol ve ideallere uygun performanslar sergilemekte ve daha dikkatli davranmaktadırlar. Özellikle kişisel detayların paylaşımı hususunda tedirginlikler görülmektedir.

Karşılaştıkları zorluklar ve zorbalıklara karşı sosyal medyada yansıttıkları karakterler aslında eğlenceli ve olumsuz durumları umursamayan ve bu olaylar karşısında güçlü bir duruş sergileyen karakterler gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. Ancak görüşmeler esnasında bu durumun katılımcıları etkilediği gözlemlenmiştir. Kişi sergilediği performans esnasında kendisinin de inanmadığı bir gösteriyi sürdürüyorsa, kendine dair bir yabancılaşma ve başkalarına karşı özel bir çekingenlik sürecine girebilir (Goffman, 2020a, 221). Katılımcıların her biri en az bir kez çocukluk ya da yetişkinlik dönemi fark etmeksizin toplumsal alanda karşı karşıya geldikleri dışlanma, etiketlenme ve zorbalığa maruz kalma pratiklerini deneyimlemişlerdir. Bu durum duygusal ve psikolojik olarak katılımcıları etkilemiş ve üzülmelerine sebep olmuştur.

Sosyal medya ve bu çalışma özelinde ele alınmakta olan TikTok platformu, katılımcılara gerçek hayatlarının dışında yeni bir benlik sunumu olanağı tanımaktadır ve katılımcılar burada, kendilerini ilk defa tanıyacak olan insanlara karakterlerini istedikleri şekilde tanıtabilmektedirler. Katılımcıların gerçek hayatlarında daha hüznü, daha az özgüvenli, mutsuz ya da her şeyi daha fazla dikkate aldıklarını belirtmeleri ancak TikTok hesaplarında bu özelliklerin zıt kutbunda yer alacak özelliklerini yansıtmaya çalışmaları da yeni bir benliğin sunumunda rol oynamaktadır.

4.8 TikTok İçeriklerine Gelen Yorum ve Etkileşimler

Katılımcılar, TikTok kullanım süreçlerinde hem takipçileri ile hem de takipçisi olmayan ama ürettiği içerikleri görerek onlarla iletişime geçen TikTok hesapları ile olumlu ve olumsuz etkileşimler yaşamaktadırlar. Söz konusu yorumların bir kısmında katılımcıların zorbalık içeren ifadelerle karşılaştıkları ve bu durumla mücadele ettikleri görülmüştür.

Siber zorbalık, teknolojik gelişmeler ve internetin kullanım yaygınlığının artması ile çok daha yaygın hale gelmektedir. Sosyal medya platformları ve dijital iletişim araçlarının bu denli yaygın kullanılıyor oluşu, kişiler arasındaki etkileşimlerinde dijital ortamlarda daha görünür olmasına neden olmuştur. Bu durum zorbalığın da dijital alana taşınması ile

sonuçlanmaktadır. Engelli bireyler, bu zorbalığın mağdurlarından birisidir. TikTok'ta bu siber zorbalığın görünür hale geldiği mecralardan birisidir.

Araştırma sürecinde katılımcıların hem geleneksel zorbalıkla hem de siber zorbalık ile mücadele ettikleri görülmektedir. Geleneksel zorbalık ele alınırken üç türden söz etmek mümkündür. Bunlar; zorbalığı uygulamakta olan zorbalar, zorbalığın mağdurları ve zorbalığın izleyicileridir (Ekinci ve Kayapalı Yıldırım, 2020, s. 4). Zorbalar, pek çok farklı nedenden ötürü bu yola başvurmaktadır.

Çalışma kapsamında siber zorbalıkta etkili olan faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki kişiyi zayıf ve güçsüz gören zorba, engelli bireylere yönelik mevcut toplumsal önyargılardan da faydalanarak güçsüz ve eksik olarak değerlendirdiği engelli bireye zorbalık yapmaktadır.

Goffman (2020a)'a göre bir performans sergilenirken seyircinin performansı sergileyen kişiye karşı kibarlığı sürdürmeyeceği veya sürdürmek istemediği durumlarda hem izleyici hem de performansı sergileyen kişiye karşı kabul edilemez olduğunu bildiği gerçekler ve davranışlar sergileyebilmektedir. Bu durum birisi başka bir bireye bir konuda had bildirme veya ağzının payını verme kararı aldığıda yaşanmaktadır (Goffman, 2020a, s. 198). Performanslarda aksamalar yaşanmasına sebep olan hadiseler olarak adlandırılan bazı durumlar vardır. Bunlara örnek olarak kasıtlı yapılmayan hareketler, “davetsiz misafirlikler, çam devirmeler ve rezaletler” ele alınabilir (Goffman, 2020a, s.199). Katılımcıların canlı yayın ve içeriklerine gelen tepkilerde de izleyicilerin katılımcıların performanslarının devamlılığını etkileyebilecek yorumlar yaptıkları katılımlı gözlemde görülmüştür. Bu yorumların içerisinde engel durumundan kaynaklanmakta olan pek çok zorbalık, ötekileştirme ve benzeri içerikler barındıran yorumlar bulunmaktadır.

Olumsuz ifadeler barındıran yorumlara ek olarak katılımcılara övgü dolu sözler içeren yorumlar da yapılmaktadır. Gerek olumsuz gerek olumlu yorumların genelinde katılımcıların engel durumları ile ilişkilendirilebilecek ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Özellikle olumsuz yorumların büyük çoğunluğunun katılımcıların engel durumları üzerinden yapıldığı gözlemlenmiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde genel olarak olumsuz yorumların olumlu yorumlara oranla çok daha az olduğu dile getirilmiştir. Gerçekleştirilen gözlemlerde de katılımcıların ifadeleri ve gözlem sonucu arasında tutarlılık mevcuttur.

Katılımcıların profillerinde yer alan tüm yorumlara bu bölümde yer verilmesi mümkün olmadığından, katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden kesitlere ve örnek yorumlara yer verilmektedir. Paylaşılan içerik sayısı oldukça fazla olduğundan gelen yorumların sayısı da fazladır. Olumsuz ifadelerin katılımcıların profillerinde yer alan içeriklere ek olarak özel mesaj kutularına yöneltildiğini katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde öğrenilmiştir. Bu durum, aslında olumsuz ifadeler içeren görüşlerini belirten kişilerin kamusal alanda bu yorumları yapmaktan kaçınabileceğini de göstermektedir. Katılımcıların herkese açık içeriklerine olumsuz ifadeler içeren bir etkileşim geldiğinde, bu olumsuz ifadeyi yönelten kişiye karşı tepki gösteren bireyler olmakta ve katılımcıyı bu kişiye karşı korumaya çalışmaktadırlar.

Oktay'ın TikTok deneyimine bakıldığında TikTok platformunu ilk kullanmaya başladığı dönemde daha fazla olumsuz yorum ve tepki ile karşılaştığını ancak ilerleyen süreçte bu yorumların ve tepkilerin giderek azaldığını dile getirmektedir. Bu süreçte de TikTok kullanım sürecinin etkili olduğunu belirtirken engelli bedeninin bu süreçteki etkisini şu sözlerle ifade etmektedir:

Yok, ilk etapta şey yapıyorsun mesela ilk etapta bunu, bunu engelli dünyası engellilere en çok bel altı düşünür yani bunun normal şey siz bizi gördüğünüz zaman zannedersiniz ki mesela aaa işte üzülme acıma ya da şey ama bizim kendimizi gösterme şeyimiz var çünkü biz de insanız karşı cinsle ilişki de onda bunda mesela biz bir araya geldiğimizde onda bunda hani bir olmasa bile her tarafımız çarpık çarpık bile olsa beğenilmek isteriz. Mesela TikTok gibi yerlerde mesela karşıdaki yazar senin gururunu kırar serbesttir çünkü adam mesela ulaşamaz der ki ben hem badi yapıyorum hem profesyonel voleybol oynuyorum adam der ki dambılları bir tarafına sokayım onu bunu hani durmadan küfür hakaret ya da o senin bacağın der. Veyahut da kadının biri yazar a der o bacağı ben başka bir şey sandım hani eğlenceli kısmı bir şey kısmı. İlk etapta mesela bunu karşıyla görüşmek üzere bile kullanırsın mesela istesen TikTok ta çok fazla ilişki başlatabilirsin. Ama bunların hepsi çok tehlikeli süreçler bunu zamanla görüyorsun ama kullanım amacını belirlediğinde o noktada gittiğinde muazzam derecede mükemmel tepkiler alıyorsun artık mesela benim paylaşımlarım daha önce demek ki farklı yorumlara açıktı. Ama şu anda ise belirli bir hedef ile gittiğim için sorunlar yaşamıyorum ama ilk başladığımda çok sorunlar yaşadım ilk başlarda mesela kadınlar arar görüşelim görüntülü onla bunla veya git bilmem ne hatta o kadar komik ki eşimle bile mesela fotoğraf attığımda yani çok terbiyesizce bile kadınlardan yorumlar gelir şey gelir ama zaman içerisinde ya da tam tersi sen bir kadını beğenirsin ona asılırsın falan ama zamanla bu sistem oturuyor (Oktay).

Okday'ın ifadelerine bakıldığında aldığı yorumların, süreç içerisinde TikTok kullanım tarzına bağlı olarak değiştiğini düşündüğü görülmektedir. Olumsuz yorumlar, yalnızca paylaşımlara değil katılımcıların özel mesaj kutularına da direkt olarak gelmektedir. Bu süreç içerisinde Okday, TikTok kullanımına yönelik bir amaç belirledikten sonra yaptığı içeriklere olumlu yorumların arttığını dile getirmektedir. Okday'ın paylaşımlarına gelen yorumların içerisinde hakaret ve benzeri yorumların olmaması dikkat çekmektedir. Bu noktada gelen olumsuz tepkiler, genel olarak katılımcının mesaj kutusuna gelmektedir. Yorumların genelinde izleyiciler, “Geçmiş olsun”, “Neden oldu” ve “Sigaradan nasıl engelli oldun” benzeri sorular yöneltmektedir. Okday, bu yorumlara genel olarak teşekkür ederek ve engelini nasıl ortaya çıktığını açıklayarak cevap vermektedir. Kendisinin TikTok kullanım amaçlarından birinin insanlara sigarayı bıraktırmak ve farkındalık yaratmak olduğu hatırlandığında, verdiği cevaplarda özellikle sigarayı bıraktırmaya yönelik ifadeler yer aldığı görülmektedir.

Görsel 4

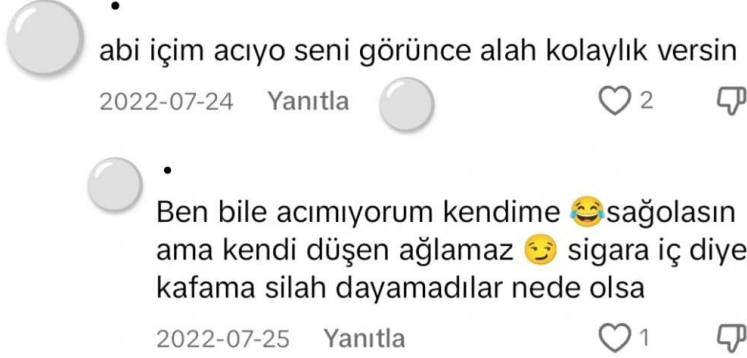
Okday Örnek Yorum 1

Yukarıda yer alan yorum Okday'ın profilinde yer alan olumlu olarak nitelendirdiği ve övgü ifadeleri içeren yorumlara örnek teşkil etmektedir. Okday'ın TikTok kullanımını ve karakterini öven bu yorumlar ile Okday, TikTok kullanımını aktif hale getirmiştir. Yukarıda yer alan yorum ilk bakışta övgü içeren bir yorum olarak görünüyorsa da “engeli olmasına rağmen” cümlesi ötekileştirme içermekte ve Okday'ı belirli bir sınıflandırmanın içerisine sokmaktadır. Engeli olan bir bireyin hayata pozitif bakması olağan dışı ve takdiri hak eden bir durummuş gibi algılanmaktadır. Engelli bireylerin damgalanması süreci ile doğrudan ilişkilidir.

Görsel 5

Oktay Örnek Yorum 2

Yukarıda yer alan yorum örneğinde ise engelli olmasından dolayı Oktay’a acıdığını söyleyen bir kullanıcı görülmektedir. Oktay, bu yoruma karşı acınacak bir durum olmadığını belirterek engelli olma sebebinin kendi eylemlerinin bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Acıma temalı bu yoruma verdiği cevap ile Oktay, engelli bedenin acınacak bir beden olmadığını ifade ederek, engellilere yönelik toplumsal algıya karşı çıkmaktadır.

Hüseyin’in deneyimine bakıldığında ise genel olarak olumlu yorumlar aldığını ifade ettiği görülmektedir. Bu yorumların dışında özellikle canlı yayınlarında geldiğini ifade ettiği ve engel durumu ile doğrudan ilişkili yorumlar söz konusudur:

Şimdi örnek vermeden önce ama yorumların ortalama yüzde doksanı güzel yorumlar. Çok güzel yorumlarımız vardır. Örneğin biri videoları beğenirdi. Yorumlarda bir on sekiz bin yirmi bin yorumlar var. Otuz bin beğeniler var. Hep beğeniler, yorumlar güzel içinde şeyler de var. Yani az önceki bahsettiğim gibi en ufak bir pasta. “O kadar mı şeysiniz?” diyor. O kadar mı pasta alamayacak kadar durumunuz yok diyor. Onu anlayamıyor. Onun kafası şarj etmiyor. O pastanın büyüklüğü küçüklüğü önemli değil. Yani işte onun için az önceki dediğim gibi örneğini de vermiştim. İşte engelli olduğum için eşim genç ve güzel olmaması lazım. Ben engelliysen eşim de engelli olmalıymış, engelli değil. Eşim aynı şekilde üniversite bitirmiş. Karate, boks, judo bunların sertifikalarını almış. Türkiye birincilikleri var (Hüseyin).

Yukarıdaki ifadelerle bakıldığında gelen olumsuz yorumların maddi durum ve eş durumu konularında öne çıktığını söylediği görülmektedir. Hüseyin engelli bir birey olması ve engelli olmayan bir kadınla evli olması konusunda eleştiriler almaktadır. Eşinin engelli olmaması ve güzel olması, yorum yapan kişiler için bir problem olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Hüseyin'in almakta olduğu bu tepki, aslında toplum tarafından üretilen engelli stereotipine yönelik algılardan birini gözler önüne sermektedir. Engelli beden sınırları, yetersizlikleri olduğu algısıyla ilişkili olan bu tepkiler, normallik ideali üzerine bir kimlik inşasını hedeflemektedir. Engelli bir bireyin, toplum tarafından normal kabul edilen bir birey ile evli olması toplumsal standartlara uymamakta ve dışlanmaya sebep olacak bir neden olarak Hüseyin'in karşısına çıkmaktadır.

Hüseyin'in canlı yayınlarında karşılaştığını belirttiği bu durum, yorumlar arasında görülmemiştir. Genel olarak övgü, takdir ve benzeri durumlar içeren yorumlar vardır. Ürettiği içerikleri desteklediklerini ifade etmekte olan kullanıcılar vardır.

Görsel 6

Hüseyin Örnek Yorum 1

Yukarıdaki yorumlar, Hüseyin'in 21 Temmuz 2023 tarihli bir içerik sonrası gelmiştir. Bu içerikte Hüseyin A101 isimli markete gelmiş olan üç tekerlekli elektrikli moped ürününü alabilmek için oğlu ile birlikte destek istemektedir. Ürünün fiyatı 33.990 liradır. Bu ürünü alacak parayı TikTok üzerinden gelen hediyelerle elde edememiştir. Bu video sonrası dilencilik ithamları ile karşılaştığını ifade ettiği başka bir video çekmiştir. Yukarıda Hüseyin'in hediye hak ettiği ve alması gerektiği düşüncesine sahip kullanıcılar mevcuttur. Hüseyin'e yönelik olumsuz yorum yapan kişilere karşı Hüseyin'i savunmaya geçtikleri de görülmektedir.

Aşağıda yer alan ikinci örnekte ise, ailenin çekmiş olduğu içeriklerdeki oyunculuğu eleştiren bir yorum görülmektedir. O yorumun hemen altında ise yine Hüseyin ve ailesini gelen olumsuz tepkilere karşı korumaya geçen başka bir kullanıcının yorumu göze çarpmaktadır.

Görsel 7

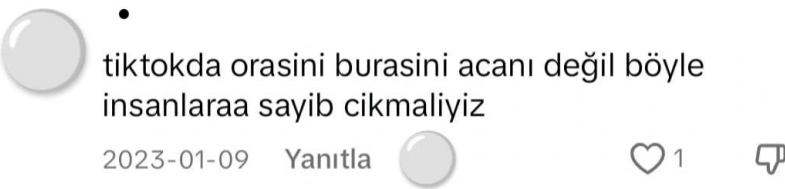
Hüseyin Örnek Yorum 2

Hüseyin'in oyunculuklarını eleştiren yoruma cevap vermediği ancak kendisini savunma eğiliminde olan kullanıcının yorumuna ise cevap vererek teşekkür ettiği görülmektedir. Yine aşağıda yer alan üçüncü örnekte de Hüseyin'in içeriklerini savunan ve insanların Hüseyin'e sahip çıkması gerektiğini düşünen bir kullanıcı yorumu görülmektedir.

Görsel 8

Hüseyin Örnek Yorum 3

Kullanıcılar engelli bir bireyin içeriklerinin desteklenmesi gerektiğini düşünerek, engellilik algısının yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Engelli bir birey korunması gereken, yardıma ve ilgiye muhtaç bir bireymiş algısı ile bireyin adına onu korumaya çalışmaktadırlar.

Rüzgar ise genel olarak hayatındaki aktivite ve durumları nasıl gerçekleştirdiğine yönelik sorular aldığını dile getirmektedir. Bu soruları soran kişilere ise mizahi bir dille yanıt verdiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Tabii tabii. Şöyle söyleyeyim, mesela genelde neyi nasıl yapabildiğimi çok merak ediyorlar. Mesela ben denizde bi video çekmiştim. Böyle bir video hazırladım. Vlog tadında. Orada bana mesela hiç akla gelmeyen sorular geldi. “Abi sen nasıl yüzüyorsun” yazmış mesela. O çok dikkatimi çekti ben de oraya mizah yaptım, mizahla oldu. Biraz törpülemek istedim. Dedim insanlar nasıl yüzüyorsa ben de o şekilde yüzüyorum dedim. Hani biraz işin içine benim bir tık artım mizah katmam, çünkü başka engelli bireyler çok fazla tepki gösteriyor. Ben de aslında tepki gösterilmemesinden yanayım. Tabii ki o insan da merak edecek o insan da sorular soracak ama tabii soru sorma şekilleri bir insanı incitmeden, kırmadan bence yöneltmemiz gerekiyor. Ben de o şekilde yaklaştığı için mizahi bir şekilde cevap verdim. Onun da hoşuna gittiğini düşünüyorum hem de kırmamış oluyorum o şekilde diyebilirim (Rüzgar).

Olumsuz bir yorum ile karşılaşıldığında tepki gösterilmemesi gerektiğini düşünmekte olan Rüzgar, kendisine gelen yorumlardaki üslubu ele alarak mizah ögesi katmaya çalışarak bu tarz yorumlara cevap vermeye çalıştığını ifade etmektedir. Bu noktada, engelli bir bireyin neyi nasıl yaptığı noktasındaki meraklı bakışlar ve sorular TikTok içeriklerine gelen yorumlarda da kendisini göstermektedir. Rüzgar, fiziksel durumunu gelir elde etme ve benzeri farklı amaçlarla kullandığını ima eden tepkiler almaktadır. Bu durumun canlı yayınlarda daha fazla yaşandığını ise şu şekilde ifade etmektedir:

Genelde videolara gelmiyor ama canlı yayınlarda oluyor. Muhakkak oluyor ya mesela işte sen bu yayını niye yapıyorsun işte kendini kullanıyorsun işte şey görünmeye çalışıyor falan gibi böyle sempatik görünmeye çalışıyor. Ya da ne bileyim işte dış görünüşünü kullanıyor falan diyenler çok oluyor. Ben en yükseği yani dış görünüşümde falan değil çok böyle. Kendimi abartmadan hatta yayınlarımı böyle yapıyorum. Hani herhangi bir mesela takım elbise giyip yayın yapan da var. Ben onu da yapmıyorum. Açıkça söyleyeyim. Öyle aşırı bir hazırlığım yok (Rüzgar).

Dış görünüşünü herhangi bir gelir elde etme amacıyla kullanmadığını yukarıdaki ifadelerinde belirten Rüzgar, bu yayınlarda kendisini olduğu gibi göstermeyi hedeflediğini ve bu noktada canlı yayınlar için özel bir hazırlık yapmadığını da tekrar dile getirmektedir. Rüzgar’ın almış olduğu olumsuz etkileşimler canlı yayınlarında daha sık görülmektedir. Aşağıda Rüzgar’ın canlı yayınlarına gelen ifadelerden örnekler yer almaktadır.

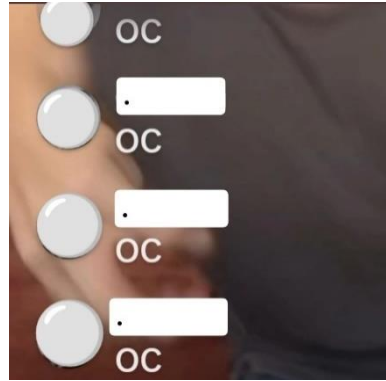
Görsel 9

Rüzgar Örnek Yorum 1

Görsel 10

Rüzgar Örnek Yorum 2

İki farklı kişiden gelen iki argo ifade eden içeren yorum görülmektedir. Görsel 8’de yer alan yorumu yapan kişi canlı yayın boyunca Rüzgar’ı taciz etmiştir. Rüzgar kişinin hesabını engelleyip, yayınından çıkarsa da kişi farklı isimlerde sahte hesaplarla tekrar yayına dahil olarak Rüzgar’a hakaret etmeye devam etmiştir. Canlı yayın içerisinde Rüzgar, yorumları atan kişiyi kızdırmaya yönelik bir davranışta bulunmamış, yok sayarak muhatap almamıştır. Bu durum kişiyi daha agresif hale getirerek Rüzgar’ı fiziksel bir kavga için gerçek hayatta görüşmeye çağırmıştır. Rüzgar engelli bir birey olduğu için bu hakaretler ile karşılaşması ve kavgada kolay bir rakip olarak görülmüş olma ihtimali oldukça yüksektir. Kişinin ifadeleri de bu öngörüğü desteklemektedir.

Aşağıda yer alan diğer iki görselde ise yine Rüzgar’ın canlı yayınlarında gelen yürüme durumu ile ilişkili yorumlardır.

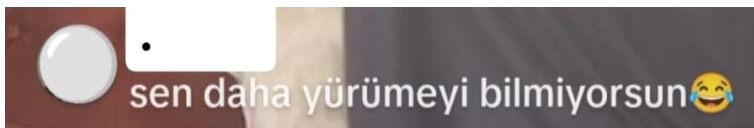
Görsel 11

Rüzgar Örnek Yorum 3

Görsel 12

Rüzgar Örnek Yorum 4

Görsel 10 ve görsel 11’de yer alan yorumlar, Rüzgar’ın engel durumunu alay konusu haline getirerek, onu ötekileştirmektedir. Toplumsal normallik standartlarına uymadığı

için ve bu standartlara uyduğunu düşündüğü için üstünlüğe sahip olduğu algısına sahip bir kişi tarafından bu yorum yapılmış olma ihtimali oldukça yüksektir.

Baran ise zorbalık içeren yorumlarla karşılaşmadığını “Yok, yok” sözleri ile ifade etmektedir. Olumlu yorum noktasında ise akrabaları tarafından içeriklere yazılan yorumlar olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Böyle bir şey de olmadı. Mesela amca oğullarım yazar mesela. Taçsız kral, reisim. Süpersin. Bunlar da mesela insanı bir tık da bir nebze de olsa mutlu ediyor yani” (Baran). Bu durumun katılımcının takipçi sayısının 1019 kişi olması ve gelen etkileşimler noktasında tanımadığı kişilerin kendisi ile etkileşime çok fazla girmemesinden de kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu noktada “Vallahi genelde onlarla iletişim kurmamışım. Nasıl 1.000 takipçiye ulaştığımı da farkında değilim ben mesela. Bazıları, kimileri bize acıyarak Takip ettiklerini de biliyorum ben mesela” (Baran) sözleri ile de kendisinin de takipçi sayısına şaşırdığı görülmektedir.

Görsel 13

Baran Örnek Yorum 1

Görsel 12’de Baran’ın bahsetmekte olduğu Kral yorumu görülmektedir. Yorumu yapan kişi ile akrabalık bağı bulunmaktadır. Görsel 13’te yer alan örnekte ise yine arkadaş grubu tarafından bir içeriğin altına atılmış olan yorumlar görülmektedir. Baran’ın TikTok içeriklerinde yorum sayısı azdır ve tanımadığı kullanıcılar ile etkileşimi azdır.

Görsel 14

Baran Örnek Yorum 2

Baran, aktif olarak canlı yayın yapmadığı için diğer katılımcılar kadar etkileşim almamaktadır. İçeriklerine gelen yorumlar incelendiğinde de gelen yorumların çoğunun aynı soy isme sahip kişilerden gelen yorumlar olduğu gözlemlenmiştir.

Umut'un deneyiminde ise aldığı yorumları ilk başta silme eğiliminde olduğunu ama daha sonra bıraktığını "Evet alıyordum işte yarım adam, aa bacağı yok falan. Ben birkaç defa yorum sildikçe, onlar aynısını yazıyordu. Artık akışına bıraktım, umursamadım" şeklinde ifade ettiği görülmektedir. Bu yorumların genel olarak katılımcının tuvaletini nasıl yaptığı ve/veya cinsel yetkinliği ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu ve benzeri yorumlarda neler hissettiği ve nasıl tepki verdiği sorulduğunda ise: "Yani özür dilerim ama biraz saygısızlık olacak. Ben şey ya ben açık sözlüyüm. Şey dedim. Annene sor, annen daha iyi bilir dedim. Sonuçta küçükken o da tuvalet eğitimi vermiyor muydu çocuğuna? Veriyordu. O yüzden annene sor demiştim" (Umut) demiştir. Sözlerine "Yo, genellikle kadınlar biraz çok meraklı. Yani sadece benlik değil, yani engellilerin genelinde bence bir kadınların soru işareti olabilir. Ve bu soru işaretini ben cevaplıyorum. Hiç sakınmıyorum" diyerek devam etmiştir. Yorumlar incelendiğinde olumlu olduğunu düşündüğü yorumlara cevap verdiği, diğerlerini ise yanıtlamadığı görülmüştür.

Görsel 15

Umut Örnek Yorum 1

Görsel 16

Umut Örnek Yorum 2

Bu tarz sorular ve yorumlar karşısında Umut'un direkt olarak cevap vermeyi seçtiğini ve gelen soruyu yanıtlamak istediğini ifade ettiği görülmektedir. Ancak yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere görmezden gelmeyi seçtiği yorumlar da olduğu gözlemlenmiştir. Görsel 14 ve görsel 15'te yer alan yorumlar özel olarak tanımlanabilecek sorular ve engel durumundan dolayı ötekileştirilmeyi yeniden üreten yorumlardır. Görsel 15'te yer alan ikinci yorum, engelli bir bedene sahip olmasından dolayı Umut'un oynamaması gerektiği ve yalnızca haline şükretmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu yorum güçsüz ve şükretmesi gereken engelli algısını yeniden üretmektedir. Bu yoruma ek olarak tuvalet eylemini nasıl gerçekleştirdiği sorusunun da yöneltildiği görülmektedir.

Umut aldığı olumsuz yorumlara ek olarak olumlu yorumlar sorulduğunda ise şu yanıt vermiştir:

Evet alıyorum hatta. Bir tane de beğenmiştim. Enerjinize hayranım. Yani dimdik ayaktaşınız. Pozitif enerjinize bayılıyorum diye mesajlar görmüştüm. Hem Instagram’da hem TikTok’ta falan. Mesela TikTok’ta gördüğüm zaman Instagram’da hikayemde paylaşıyordum. Instagram’da da gelen mesajı da Instagram’da yine hikayeme atıyordum onu. Paylaşıyorum, yani güzel beğendiğim yorumlar olunca. Mesajlar gelince. Çok daha iyi hissediyorum (Umut).

Yukarıdaki ifadelerine ve örnek yorumlara bakıldığında Umut’un kendisine gelen olumlu yorumlar olduğunda bu yorumları diğer sosyal medya platformlarında da paylaşmayı tercih ettiği görülmektedir. Olumlu ifadeler içeren yorumlar aldığında kendisini daha iyi hissettiğini ifade etmesi ve bu yorumları paylaşması aslında katılımcının övgü ve olumlu ifadeler içeren yorumları dikkate aldığını göstermektedir. Görsel 16 ve görsel 17’de yer alan yorumlar Umut’un olumlu olarak tanımladığı yorumlardır.

Görsel 17

Umut Örnek Yorum 3

Görsel 18

Umut Örnek Yorum 4

Feyza ise aldığı yorum ve etkileşimlerde izleyicilerin kendisini engelli olmamakla itham ettiklerini ifade etmektedir. Bu noktada katılımcıların pek çoğunun bu ithamla karşılaştığı ve engel durumlarının sorgulandığı anlar yaşadıkları bilinmektedir. Feyza da bu yorumlar dolayısıyla ayakta ve boydan fotoğraf atmamayı tercih ettiği anlar olduğunu dile getirmektedir. Engelli olmamakla itham edildiği tepkiler ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

Yani şöyle söyleyeyim, Instagram hesabımda özellikle mesaj geldiğinde daha çok boydan fotoğraf atmıyorum. Ben hani bilmiyorum, hani hiç denk gelmiyorum. Attığım da oluyor ama denk gelmiyor mesela şey diyorlar. Sen ayakta duruyorsun, sen kendine nasıl engelli diyorsun? Senin bir şeyin yok ki. Ben de o zaman şey diyorum. Siz sadece engelli tekerlekli sandalyeden ibaret olduğunu düşünüyorsunuz sanırım diyorum. Bu tarz çok aldım. O özellikle okul videosundan sonra, çok fazla beni böyle bu konuda linçleyen oldu. Şey, ayakta duruyorsun şeyiyle (Feyza).

Yukarıda bahsi geçen okul olayında Feyza, kardeşinin okulunda bir kutlamada ayakta durup, hafifçe sallanarak dans etmektedir ve bu videoya bir kadın izleyici tarafından hem engelli olmasından hem de başörtüsü kullanımından dolayı yaptığı bu hareketin doğru bir hareket olmadığı söylenerek, olumsuz ifadeler içeren bir yorum yapılmıştır. Bu durum Feyza'nın hem kadın hem başörtüsü kullanımı hem de engelli bir birey olmasından dolayı üç farklı noktadan gerçekleşen bir ötekileştirme eyleminin sonucudur. Bu yorum karşısında Feyza üzüntü duyduğunu söylemektedir. İyi anlamda gelen yorumlara bakıldığında ise Feyza'nın gelen yorumları ifade ederken engelli ve normal birey tanımlaması yaptığı görülmektedir:

İyi olarak da dediğim gibi. Sadece engelli bireylerin değil, normal bireyler de bana işte. Yaşam enerjisi veriyorsun? Yani. Senin böyle hayat dolu olman. Benim de hayat dolu olmamı sağlıyor gibi şeyler söylüyorlar. Böyle çok güzel geri dönüşler alıyorum. Annelerin özellikle bana benim de. İnşallah senin gibi kızım olur demesi beni çok gururlandırıyor gerçekten (Feyza).

Aldığı olumlu ifade içeren yorumlar sonrası katılımcının kendisini iyi hissettiği ve gururlandığı görülmektedir. Gerçekleştirilen gözlemlerde de Feyza'nın içerik ve canlı yayınlarına gelen yorumların genel olarak olumlu ifadeler içerdiği, özellikle canlı yayınlarda yeni gelen izleyicilerin engel durumunu bilmedikleri için bu durum ortaya çıktığında şaşkınlık yaşadıklarını belirten yorumlar attıkları gözlemlenmiştir.

Görsel 19

Feyza Örnek Yorum 1

Görsel 20

Feyza Örnek Yorum 2

Feyza'ya gelen yorumlarda Görsel 18'de görüldüğü üzere diğer katılımcılarda görülmekte olan Feyza'yı savunmaya ve korumaya çalışan kullanıcıların varlığı görülmektedir. Söz konusu yoruma sebebiyet veren yoruma, Feyza engel durumu ile ilgili açıklama da yapmaktadır. Yine Görsel 19'da görüldüğü üzere Feyza'ya engel durumu sorulmakta ancak bu durum bir övgü ifadesi ile yumuşatılmaktadır.

Genel olarak Feyza, Koreli bir nişanlısı olması ile ilgili gelen sorular ve yorumlar ile karşılaşmaktadır. Gelen yorumların arasında Korece'yi nasıl öğrenebilirim temalı yorumlar bulunmaktadır. Kendisine gelen olumsuz tepkilerin bir bölümü de yabancı bir erkekle nişanlı olması sebebiyle kendisine gelmektedir.

Görsel 21

Feyza Örnek Yorum 3

Yukarıda nişanlısıyla olan bir paylaşımında nişanlısının dini inancı ile ilgili soru alan Feyza, bir sonraki yorumda da eleştiri almaktadır. Bu durum, engel durumunun haricinde bir kadının kimin ile duygusal ilişki yaşaması gerektiği üzerinden bir toplumsal rol inşasını göstermektedir. Feyza, hayatındaki erkek üzerinden değerlendirilmektedir.

Elçin'in deneyimi ele alındığında ise, bu süreçte takipçiler arasında kendisi ile benzer deneyimleri paylaşan kişilerin yer aldığını düşündüğü görülmektedir. Bu süreçte beden eksikliği ve tamlığı üzerinden bir tanımlama yaparak öğrencileri ile yaşadığı diyaloglardan örnek vermektedir:

Yani böyle işte dediğim gibi gerçekten sadece benim gibi olan insanların da beni takip ettiğini düşünüyorum. Ama çoğunluğun da hani derler ya bir eksikliği gördükten sonra tam olduğumuzu hissediyoruz. Ben bunu çok yaşıyorum hayatımda ve öğrencilerime de hep bunu söylüyorum hiçbir zaman ben yapamam demeyin hep bana soruyorlar bağcığını açtırıyor misal diyorum ki oğlum denesene yapamıyorum hocam diyor. Benim parmağım yok benden bağcık açmamı istiyorsun diyorum çocuk böyle kalıyor hayır deneyeceksin asla yapamam demeyeceksin (Elçin).

Elçin öğrencilerine ilham olma arzusu da taşıyarak onlara yapabilecekleri şeyleri göstermektedir. TikTok platformunda da aslında kendisinin “eksiklik”, “tamlık” benzetmeleri üzerinden tanımladığı durumlar olduğu görülmektedir. Bu tanımlama aslında ideal beden imgesi ile de ilişkilidir. Katılımcılar da farkında olmadan kendilerini toplumun engelli bireyler için oluşturduğu etiketler üzerinden tanımlayabilmektedir.

Doğrudan böyle bir tanımlama olmasa da mevcut durum, bu benzetme ile açıklanmaktadır. Bu benzetmenin ardından gelen yorumlar ele alındığında ise Elçin kendisine gelen yorumların büyük bir kısmının olumlu olduğunu, gelen kötü yorum sayısının oldukça az olduğunu dile getirmektedir:

Böyle gerçekten çok az ama çok az kötü yorum aldım yani. Hatta oran bile versem diyelim mesela beş bin yorum yapıldı ya videoma. Belki de iki üç tanedir öyle saçma sapan yorum çok çok az o konuda şanslı hissediyorum kendimi çünkü öyle saçma sapan başka videolarda yorumlar görüyorum ki. Ya kız gayet normal video çekmiş. Yok altına yazmış “Kendini beğenmiş”, bilmem ne ya alakası yok. Kendini beğenmişlik ile alakası yok video ama o an o kişi kendi duygusunu tatmin etmek için işte oraya yazacak cesur başka insan görecektir onun. Yorumla kendilerini tatmin etmek için yorum yapıyorlar işte ama hiçbir zaman ciddiye almıyorum ben. Bir kere biliyorum, yaptım. TikTok videomu kaldırdı, ağzımı açmam artık. Ama böyle hani biz siz anlatmıştım ya el yok ayakları yok prim yapacak kısa yoldan zengin olacak. Bir o vardı işte bir de böyle birkaç kişi toynak keçi ayağı yok domuz ayağı. Olabilir, çok şirin bence onların ayakları da yani benim içinde negatif bir şey değil bu (Elçin).

Yukarıdaki ifadelerde yer alan örnek yorumlara ve etkileşimlere bakıldığında Elçin’in de diğer katılımcılar gibi engel durumunu kullanarak kısa yoldan zengin olmayı hedeflediğini ima eden yorumlar aldığı görülmektedir. Bu yorumları dikkate almadığını ifade eden Elçin, bu tarz yorumlara bir kez cevap videosu çektiğinde TikTok’un bu videoyu kaldırdığını söylemektedir.

Görsel 22

Elçin Örnek Yorum 1

Yukarıda örnek olaya ilişkin yorum yer almaktadır. Bir kullanıcı Elçin’in manikür yaptırdığı videonun altına bu yorumu atarak Elçin’in ellerine “toynak” benzetmesi

yapmaktadır. Elçin ile birlikte bu yoruma tepki gösteren başka kullanıcılar da olmuştur. Aşağıda yer alan örnek yorumda da bu durum görülmektedir.

Görsel 23

Elçin Örnek Yorum 2

- •
abi bu ülke nasıl bu kadar rezil insanlarla
doldu anlam veremiyorum hayatınız
gönlünüz gibi geçer inşallah
2023-08-28 Yanıtla 10
- •
Bu ne kırıcı bir yorum böyle için hiç mi
sızlamadı 😞
2023-09-25 Yanıtla 4
- •
bu yorum hic hos olmamış kinama
komsuna gelir başına
2023-10-07 Yanıtla 2

Elçin'in elleri için yapılmış olan benzetmeye gelen tepki yorumlarına bakıldığında kullanıcıların bu durumdan duyduğu bir rahatsızlık olduğunu söylemek mümkündür. Elçin'in engelli kimliğine yönelik korumacı bir tavır sergilendiği görülmektedir. Ek olarak aşağıda yer alan yorumlarda ise Elçin'in ellerine dokunamayacağını ifade eden bir kullanıcı ve ona tepki gösteren başka bir kullanıcı görülmektedir.

Görsel 24

Elçin Örnek Yorum 3

- •
dokunamazdim huylanirdim (sorgulamayın
huylanıyorum)
09-13 Yanıtla
- •
ben dokunurdum ellerine çünkü yazık yani
küçümsemeyin oda insan güzel olmuş tırnakları
09-04 Yanıtla

“Oda insan” tanımlaması, engelli bireylere yönelik olan damgalama sürecinde engelli kimliğini yeniden üreten bir unsurdur. Engelli bir bireye, “yazık” yaklaşımıyla, ona karşı

korumacı bir tavra büründüğünü düşünürken bu cümleler ile engelli bireylere atfedilen rolleri meşru kılmaktadır. Bu yorumlar sonrası, yukarıdaki ifadelerinde bahsetmiş olduğu cevap videosunu çekmiştir. Bu video ellerine oje sürdüğü videosuna gelen “toynak” benzetmesine cevap olarak çekilmiş bir videodur. Bu süreçte katılımcının çektiği cevap videosu bir anda yüksek bir izlenme sayısına ulaşmış ve ardından katılımcıya bu yorumu yapan kullanıcı diğer kullanıcılar tarafından linç edilmeye başlamıştır. Bu süreçten dolayı TikTok videoyu kaldırmıştır. Elçin bu sebeple olumsuz yorumlara cevap videosu çekmemeyi tercih etmediğini söylemektedir.

Rıfkı’nın yorumlara gelen tepkilerine bakıldığında ise kendisinin yorumları genel olarak okumadığı anlaşılmaktadır. Gözlem sürecinde canlı yayın açmadığı için katılımcının canlı yayınlarına gelen etkileşim ve yorumlar bilinmemektedir. Olumsuz ayrımcılık içeren yorumlar almadığını söylerken pozitif ayrımcılık ve olumlu ifadeler içeren yorumlar olduğunu dile getirmektedir:

Ben yorumlarda öyle bir şey görmedim gibi. Ben de yani ve aklımda o incelediğiniz videolar önceki videolar yani daha çok yorumlar var onlarda. Yani onlara da ben çok bakmıyorum. Açıkçası dönüp yani bu şu videoya bakım da nasıl çekmişsiniz, nasıl şey olmuş bakmadım. Vallahi almadım gibi siz baktığınızda ben öyle ayrımcılık gibi bir şey almadım yani. (...) (pozitif ayrımcılık yorumları kastedilerek) Öyle şimdi yorumlar vardır galiba öyle yorumlar vardı galiba (Rıfkı).

Bu noktada Rıfkı’nın profilinde gerçekleştirilen gözlemlerde genel olarak olumlu olarak tanımladığı ifadelerin, geçmiş olsun ve şifa dileklerinin yer aldığı yorumlar yer almaktadır. Bunlara ek olarak katılımcının uğraştığı bahçe işleri ile ilgili sorular ve bitkiler, meyve ve sebzeler ile ilgili yorumlar yer almaktadır. Örnek yorum 1’de Rıfkı’nın engelli bir birey olarak çalışıyor olmasını öven bir yorum görülmektedir.

Görsel 25

Rıfki Örnek Yorum 1

Yukarıda yer alan “kimseye el açmıyor” tanımlaması, engelli bireylerin dilencilik yapabileceği algısı ile ilişkilidir. Bu yorum ile engellilik algısına yönelik bir tanımlama söz konusudur. Rıfki da bu yoruma emojiler kullanarak bir teşekkür mesajı ile cevap vermektedir. Bu yorum Rıfki’nin olumlu olarak değerlendirdiği yorumların içerisinde yer almaktadır. Övgü içeriği gibi görünen ama aslında engelli bireyin başkalarına muhtaç olmasına yönelik algıya gönderme yapmakta olan bir yorumdur.

Görsel 26

Rıfki Örnek Yorum 2

Yukarıda yer alan yorum ise yine Rıfki’nin engelli kimliğine doğrudan gönderme yapmaktadır. Rıfki’nin bedenindeki engelin önemli olmadığını yazarken diğer yandan da Rıfki için Allah’tan yardım isteğinde bulunmaktadır. Engelin önemli değil derken aslında Rıfki’nin engelli bir birey olduğunu vurgulamaktadır.

Ege'nin TikTok deneyimi ele alındığında ise, gelen yorum ve etkileşimlerde en çok “sakat”, “ucube” gibi tepkiler aldığını ifade ettiği görülmektedir. Bu noktada, daha önce Umut'un da yaşamış olduğu “ölmesi” gerektiğini ima eden tepkiler alma durumunu Ege de yaşamaktadır. Engelli bir bireyin yaşama hakkının olmadığını düşünen kişiler olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, tarihsel süreç içerisinde de sıklıkla karşımıza çıkan bir yaklaşımdır. Ege, bu tarz içerikler barındıran yorumları filtrelenmiş yorum özelliğini kullanarak gizlediğini ifade etmektedir:

Tabi ki. En basit örnek herhangi bir videomu beğenmediğinde gelecek ilk yorum sakat ya da ne bileyim ucube, engelli Allah'a dua etmek yerine burada videolar çekiyor ya da ölsen gitsen de kurtulsak senden gibi çok yorum mesaj geliyor. Direkt şeye düşüyor zaten filtrelenmiş yorum türüne düşüyor, görmüyorum bile. (...) Filtrelenmiş yorum özelliği gelmişti TikTok'a, Instagram'da da var. Bu tarz yorumlar özel gözüktüyor. Oraya da bakmadıkça yorumlar düşmüyor. Dolayısıyla böyle yorumlar çok az düşüyor. Hani yüz yorum geliyorsa bir tanesi normal yoruma düşüyor. Evet, sık sık geliyor maalesef (Ege).

Olumsuz yorumlara oranla olumlu gözüken yorumların daha çok olduğunu diğer katılımcılar gibi Ege de dile getirmektedir. Bu noktada, çekmiş olduğu video serilerinin de katkısı olduğunu düşünmektedir: “Tabii ki onlar daha çok oluyor, olumsuzlara göre. Mesela, mizah yürümek gibidir, kavramını çıkarttık. Biz benim takipçilerimle ortaya bu tarz yorumlar ne bileyim mizahın kralı ya da en kaliteli videolar çeken engelli gibi birçok hem pozitif hem negatif yorumlar aldım” (Ege). Gelen olumlu yorumlarda da engelli vurgusunun görüldüğü ancak bu durumun katılımcılar tarafından olumsuz bir durum olarak algılanmadığı görülmektedir.

Görsel 27

Ege Örnek Yorum 1

Yukarıda yer alan yorumda, engelli bir birey olduğu için dilendiğine dair bir itham alan Ege'nin, kendisini savunmaya çalışarak durumunu açıkladığı görülmektedir. Engelli bireylerin TikTok'ta dilendiği algısı pek çok kullanıcıda görülmektedir. Bu algıya yönelik düşüncelerini de Ege'de olduğu gibi pek çok katılımcının içeriklerinde göstermektedirler. Bu algı, katılımcıların rahatsızlık duyduklarını açıkça belirttikleri bir algıdır. Bu durum, toplumsal inşa ile şekillenen engelli kimliğinin hem oluşum hem de yeniden üretim sürecinde kendisini göstermektedir.

Görsel 28

Ege Örnek Yorum 2

Yukarıda ise engelli algısına yönelik ama çok daha kişisel bir soru görülmektedir. Ege'nin çekmiş olduğu eğlence içerikli videolardan birine gelen bu kişisel soruya başka bir kullanıcının tepki gösterdiği görülmektedir.

Bayram da diğer katılımcılar gibi engelli olduğu için bazı şeyleri yapmaması gerektiği düşüncesini taşıyan ya da yaptığı eylem ve aktiviteleri nasıl gerçekleştirdiğini merak eden kişiler tarafından atılmakta olan yorumlar ile karşılaşmaktadır:

Muhakkak geliyor. Şöyle oldu. İşte dediğim gibi hani böyle video paylaştığında, işte sizin gibi engelli insanlarla bu video sosyal medyaya girdiği zaman vay TikTok'un haline diye mesajlarla gelmişti böyle. Kimisi de demişti. Git evinde otur ne işin var dışarıda video çekiyorsun muhabbetleri falan yapanlar da olmuştu. Ben de onlara mizahla cevap vermiştim, işte gel beraber evde oturalım demiştim ben de ona. Öyle bir kardeşim cevap video çekmedim. Genelde yorum yapıyorlardı, yorumunun altına videoların altına yorum yapıyorlardı ya da canlı yayında paylaşımlarda mesaj atıyorlardı canlı yayında ya cevap veriyordum ve videoların altına da yorumlara cevap veriyordum. Böyle bir özel, çok nadir böyle eskilerden böyle hayal meyal hatırladım. Böyle birkaç videoyla cevap verdiğim olmuştu. O da yani çünkü adamın etrafında çok engelli bir birey olmadığından hani bizi böyle çok tehlikeli bir varlıkmiş gibi. Yani bir pasif bir varlıkmiş gibi görebiliyorlar. Yani

anlayamıyor. Trafiğe nasıl çıkıyor, araba nasıl kullanıyor ya da kafeye gelip nasıl oturabiliyor? Tek başına zor olmuyor mu? Çok affedersin. Anlık tuvalet olduğunda nasıl karşılayabiliyor, nereye gidebiliyor? Bunu hep merak edenler soranlar oluyor, etrafında olmayan insanlara da ben güzel bir şekilde anlattığımda anlıyor ama bazen kas kafalılara denk geliyorsun. Ne kadar anlatırsan da anlat bir işe yaramıyor. Genelde de çok fazla ciddiye almıyorum. Yani o insanları gülüp geçiyorum. O videolara ya da olabildiğince iyi günüme denk gelirse güzel bir anlaşılabilir şekilde mizahi bir şekilde cevap verebiliyorum (Bayram).

Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında engelli bir bireyin evinde oturması gerektiği yaklaşımıyla kendisine yaklaşan kişilerle karşılaştığı görülmektedir. Bayram'ın profilinde yer alan yorumlarda bu yorumlara rastlanmamıştır. Ancak arabayı nasıl kullandığı, işlerini nasıl hallettiği gibi soruları sıklıkla almaktadır. Bayram'ın düşüncesine göre kendisine olumsuz şekilde yaklaşan ve bu tarz yorumlarda bulunan kişiler engelli bireyleri tanımadıkları için böyle yaklaşmaktadır. Bu yaklaşımlar, aslında engelli bireylerin toplumsal dışlanma ile karşılaşmasına sebep olan davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal alandaki engelli bir birey olma rolüne uygun davranışlar sergilemesi beklenen engelli birey bu davranışların dışında da davranışlar sergileyip, farklı roller üstlendiğinde toplumsal alanda tepkilerle karşılaşabilmektedir. Bu noktada, bu tepkilere karşılık olarak Bayram, mizahi bir yaklaşım seçtiğini dile getirerek bu noktada gelen soru ve yorumları mizah unsurları ekleyerek cevaplamaya çalışmaktadır. Örneğin, en çok aldığı sorulardan birisi nasıl araba kullandığı ile ilgili olan sorudur. Bu noktada Bayram, bu konu ile ilgili olarak ve engel durumu ile ilişkili olarak kendisine gelen soruları cevaplandığı on sekiz bölümden oluşan bir içerik üretmiştir. Bu içerik serisinde katılımcı arabanın direksiyonuna geçerek boş bir yolda araba kullanmakta ve arabada bulunan kardeşi en çok sorulan sorulardan çıkardığı örnek soruları abisine sormaktadır. Bayram da bu soruları cevaplamaktadır.

Görsel 29

Bayram Örnek Yorum 1

abi merhaba ben aktif sandalye aldım ilk defa kullanıyorum bu denge ayarlarının olması gerektiği gibi olduğunu nasıl anlıyorsunuz bazen ağır geliyor bazen+

01-19

Yanıtla

♡ 1

Olumsuz yorumlara ek olarak olumlu olarak nitelendirdiği, takdir gördüğünü düşündüğü yorumlar ile de karşılaşmaktadır. Engelli bireylere ve “sağlam” olduğu halde pek çok şeyi yapamayan insanlara örnek olduğunu düşünmektedir:

Genelde destek amaçlı videolar geliyor. İşte çok güzel olduğunu anlatıyor işte çok güzel örnek olduğunu dile getirenler oluyor işte. Senin bu videolarını gördükten sonra işte ben kendimden utanıyorum. Hiçbir şey yapmadığım için kendime bir şey katmadığım için diye yorum yapanlar oluyor. Genelde hep böyle takdir videolar oluyor işte. Benim oğlum da işte engelli diyor. Sürekli evde oturuyor. Senin videolarını ona göstereceğim diyor. Böyle hep olumlu videolar oluyor. Genelde örnek alınabilecek şekilde ve bizim hani sağlam olduğumuz halde hiçbir şey yapmadığımız vurgularını yapıyorlar. Kendilerine takdiri şayan videolar geliyor, yorumlar geliyor doğrusu (Bayram).

Bir rol model olma arzusunun görüşmenin bu bölümünde de kendisini gösterdiği görülmektedir. Diğer kullanıcılar ve izleyiciler ile daha fazla etkileşime geçen katılımcıların bu tarz yorumları daha sık aldıkları gözlemlenmektedir.

Civan da takipçi sayısı yüksek ve TikTok izleyicileri ile etkileşime geçen bir kullanıcı olarak olumsuzluk içeren yorumlar aldığını ifade etmektedir. Bu yorumları atan kişilerle iletişim kurduğunu da dile getiren Civan, “Biraz şey oluyor, böyle oluyor ama karışık oluyor bunlar ne bileyim işte öyle değişik insanlar denk geliyor. İyi gözükp kötü çıkıyorlar işte” demektedir. Yorumlar üzerinden kendisine ulaşan kişilerin dolandırma girişiminde bulunduklarını da ifade etmektedir. Bu durumu yaşayan başka katılımcılar da mevcuttur. Katılımcıların bu dolandırılma girişimleri ile karşılaşma deneyimleri TikTok’ta engelli bir birey olma konusu irdelenirken tekrar ele alınmaktadır. Civan, bu durum dışında video ve canlı yayınlarda olumlu dönütler alırken, özel mesaj kutusunda bu durumun değiştiğini de ifade etmektedir:

Mesela bana daha önce tedavi için yardıma bulunacaklarını söylediler birkaç kişi. Sonrasında engellediler, konuşmayı kestiler, sildiler. O yüzden ben de artık insanlara karşı biraz soğudum, umut beklemiyorum. (...) Yok genel olarak videolarımda daha olumlu şeyler yaşıyorum ama irtibatlarda olumsuz durumlar. Evet, aynen işte iletişimde daha olumsuz, daha çok yaşıyorum. Evet mesaj atıyorlar (Civan).

Görsel 30

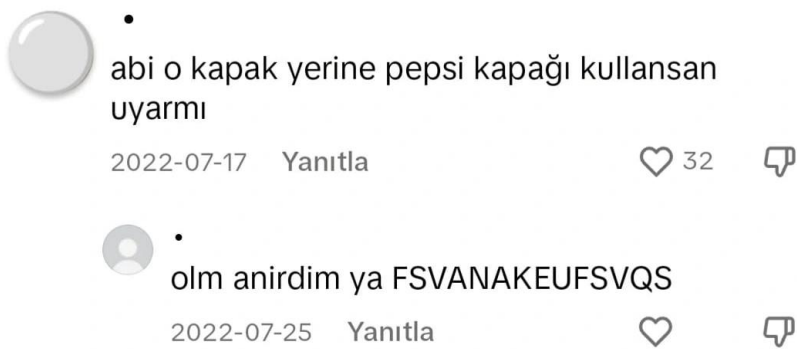
Civan Örnek Yorum 1

Görsel 29’da Civan’a hastalığı ile ilgili gelen sorulardan bir örnek yer almaktadır. Soruyu yönelten kişi cevap alamadığında tekrar soru yöneltilmiş ve sonrasında Civan’a şifa dilemiştir. Engelli bireylere, şifa dilenmesi, burada kendisini tekrar göstermektedir.

Görsel 31

Civan Örnek Yorum 2

Görsel 30’da ise Civan’ın boğazında yer alan delik ile ilişkili alaycı bir yorum görülmektedir. Başka bir kullanıcı da bu yoruma gülerek bu fikri desteklemektedir. Bu tarz yorumlar Civan’ın içeriklerine sıklıkla gelmektedir. Bu yorum, dış görünüşü ile doğrudan ilişkilidir ve normallik algısının izleri bu yorumda hissedilmektedir.

Defne'nin TikTok kullanım sürecinde karşılaştığı yorumlar ve etkileşimler ele alındığında ise genel olarak engelli birey olması dolayısıyla başardığı ve yaptığı şeyleri takdir eden yorumlar aldığını ifade etmektedir. Kendisi olumsuz yorumlarla çok sık karşılaşmamakta ama arkadaşlarının profillerinde denk geldiği yorumlarla ilgili şu sözleri söylemektedir:

Yok, pozitif ayrımcılık olduğunu görmüyorum ben hani. Sadece yorumlarda şey oluyor hani “Vavv, helal olsun kıza bak. Bu kollarıyla nasıl yüzüyor? Helal olsun işte bu engele rağmen nasıl yüzüyor?” Bu tarz şeyler yorumlar oluyor, Sadece ama ayrımcılık tarafında şöyle gördüm. Bende değil de bazı arkadaşlarım var mesela paylaşan. Çok sapıksı düşüncelerle. Şu anda çok sapıksı düşüncelerle. Öyle birkaç kere denk geldim işte şey gibi. Normal bir insana yetiyorsam, sana fazla fazla yeterim. Hani böyle sapıksı şeylerle gelen insanlar çok fazla oluyor. Çünkü daha fazla kolay şey gibi görüyorlar. Oraya yorum atabilmeye bile daha kolay, daha basit bir şeymiş gibi görebiliyorlar. Hani engelli ya bir şey fark etmez zaten falan gibisinden. Bu tarz yorumlar daha çok oluyor. Ben de belki şundan dolayı olmamıştır ben. Çok dediğim gibi. Eee, başka içeriklere çok girmediğim için spor ve ufak tefek gezmede. Çok daha çok “Vay be nasıl geziyorsun? İşte o oralara nasıl gidiyorsun?” falan yorumlar atıyorlar. Ben de yorumlara cevap vermeye çalışıyorum (Defne)

Bu noktada aldığı yorumlar örneklendirilecek olursa Defne'nin yüzme videolarına gelen “Ölü gibi yüzüyorsun”, “Böyle yüzme mi olur” yorumları ele alınabilir. Bu yorumlara ek olarak iki kolu da olmayan yüzücü bir arkadaşı ile paylaştığı bir fotoğrafın altına gelen “İkisini birbirine bantlarsak olur bence” yorumu da dikkat çekmektedir. Bu yorumlar profildeki olumlu yorumlar arasında yer alan ve azınlıkta olan yorumlardır.

Görsel 32

Defne Örnek Yorum 1

Görsel 33

Defne Örnek Yorum 2

Görsel 34

Defne Örnek Yorum 3

Defne, söz konusu yorumların bir kısmını görmediğini ifade etmiştir ve bu konudaki hisleri sorulduğunda ise şu yanıtı vermiştir:

Yani. Ya üzülmekten çok şey diyor. Mesela dediğim gibi çok cahil insanlar olduğu için biraz şey diyesim geliyor yani. Ya bu ne geri zekalı düşünceye bak diyesim geliyor hani. Öyle biraz bir laf var ki içimden sövmek gibi. Öyle oluyor ama onun dışında hani çok. Cahil insanlara cevap vermek istemiyorum. Çünkü orada bir soru, bir meraktan ya da bir yanlış gördüğü bir şeyden bir şey yazmış olmuyor. Tamamen dalga amaç, yani dalga geçiyor. Dalga geçen birine de de a yok şöyle olur ama sen böyle olursun falan demek. Boşu boşuna kendimi sinir etmiş olacağım o. Evet, evet, o genelde ben çünkü versem tartışma büyüyecek falan belki

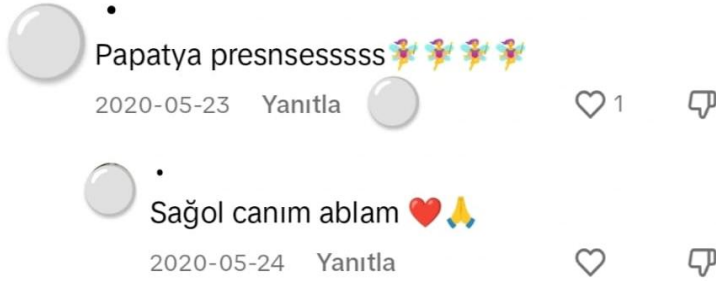
saygısızca bir şey söyleyeceğim. Öyle bir mecrada öyle bir şey kullanmak istemiyorum. Yani hani içimden geliyor ama boş hele falan diyorsun öyle şey yapmıyorum (Defne).

Engelli bir birey olduğu için fiziksel özellikleriyle dalga geçilen yorumlar da alan Defne, bu noktada bu yorumları yapan kişiler ile herhangi bir etkileşime geçmediğini ifade etmektedir ancak cevap vermiş olduğu yorumlar bulunmaktadır. Burada bir görmezden gelme isteği söz konusudur. Bu durum Defne'nin kendisini sınırdan uzak tutmak için tercih ettiğini dile getirdiği bir yöntemdir.

Civan ve diğer katılımcılar kadar çok takipçisi olmayan ve tanımadığı kişilerle genel olarak etkileşime geçmemeyi tercih eden Melike ise olumsuz bir yorum almadığını söylemiştir. Melike, “Ya genelde zaten olumlu yorum geliyor zaten yorumları çok açık bırakmıyorum zaman zaman açık bırakıyorum. Öyle” diyerek yorum özelliğini belli dönemlerde kapattığını ifade etmektedir. Melike'nin içeriklerinde gerçekleştirilen gözlemlerde de katılımcıya gelen yorumların arkadaş ve akraba çevresinden geldiği görülmüştür.

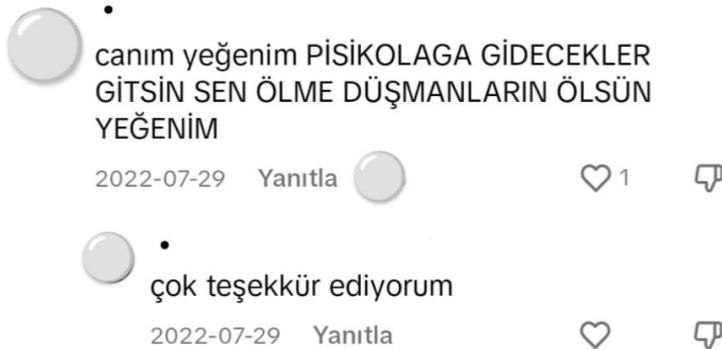
Görsel 35

Melike Örnek Yorum 1

Görsel 36

Melike Örnek Yorum 2

Yukarıda yer alan örnek yorumlarda Melike'nin yakın çevresinin övgü dolu ve destekleyen yorumlarda bulundukları görülmektedir. Melike bu yorumlardan mutluluk duyduğunu ifade etmiştir. Tanımadığı kişilerle sınırlı bir etkileşimi bulunduğu için olumsuz ifade içeren yorumlar Melike'nin profilindeki içeriklerde görülmemektedir.

Enes ise diğer katılımcılara oranla yeni paylaşım yapmaya başlamış ve yeni büyümekte olan bir hesaba sahip olmasından dolayı henüz çok fazla etkileşim almamaktadır. TikTok profilinde olmasa da Youtube paylaşımlarından birine böyle bir yorum geldiğini söylemektedir: “Youtube'daki bir videoma bir yorum gelmişti işte engelimden dolayı şey almış yani her şeyi böyle bildiğin sanan insanlar olur ya herhalde akraba evliliği. Yani bizim senle bir sohbetimiz bir konuşmamız yok. Yani durduk yere adam oraya onu yazdı. Böyle şeyler” (Enes). Bu tarz şeylerin kendisine ters geldiğini ifade eden Enes, çok fazla ayrımcılık yaşamadığını ifade etmektedir. Buna ek olarak esprili bir dille “Yaşayacağız inşallah. Başındayız henüz” ifadelerini kullanmaktadır. TikTok kullanımının yeni olduğunu belirtirken olumlu yorum noktasında ise: “TikTok'ta değil ama Instagram'da oldu işte az önce bahsettiğim işte bir arkadaşım var senin durumunda. Senin videoların sayesinde. Sen ona ilham oldun. Teşekkür ederim diye bazı mesajları gelmişti” demektedir. Bu noktada, sosyal medya platformlarını kullanma amacının başkalarına ilham olabilmek olduğunu dile getirerek: “Bu işte zaten dedim ya asıl benim video çekme amaçlarımdan birisi bu. Beni çok mutlu ediyor” (Enes) sözleri ile de hislerini dile getirmektedir. Yapılan incelemelerde de paylaşımlarına gelen yorumlarda katılımcının arkadaş çevresi ve ailesi tarafından atılan yorumlar olduğu görülmektedir. Tanımadığı kişiler ile henüz yoğun bir etkileşim trafiği yaşamamaktadır.

Görsel 37

Enes Örnek Yorum 1

Görsel 36’da yer almakta olan yorum, Enes’in yapmayı hedeflediği mizah türüne gönderme yapmaktadır. Enes’in profilinin büyüme sürecinde gelen yorumlardan biri olan bu yorum, Enes’in vermeye çalıştığı mizah türü mesajının başka insanlar tarafından da fark edilmeye başlandığını da göstermektedir.

Görsel 38

Enes Örnek Yorum 2

Allah yardımcın olsun usta

01-12 Yanıtla

Görsel 37’de ise Enes’in “Engelli bir bireyin bir günü” başlıklı paylaşımına gelen yorum görülmektedir. Enes’in yardıma muhtaç olduğu algısı ile Allah’ın Enes’e yardım etmesinin dilendiği görülmektedir. Bu yorum da engellilik algısının yeniden üretimine katkı sağlamaktadır.

Zeynep de gelen yorumlarda ve etkileşimlerde engel durumunu daha çok izlenmek için kullandığı suçlaması ile karşılaştığını ifade etmektedir:

Dediğim gibi mesela sandalyeyi benim sırf izlenebilme, pirim alabilmem için kullanıyorsun diyenler oldu. Mesela beni çok iyi tanıyormuş gibi bu kız yürüyor. Yalandan burada oturuyor diyenler oldu. Benim resmen yürüdüğümü iddia ediyordu. Yani ben tanıyorum bunu bu yürüyor ayakta. Bunun sandalyeyle işi yok, diyelim bunlar beni bir üzdü çünkü hani. Hiçbir insan ne olursa olsun yalandan bunun üzerine oturmak istemez bu şekilde alıyordum hani (Zeynep).

Yorumlarda kendisinin yürüdüğünü iddia eden kişilerin kendisini tanıyormuş gibi yorumlar yaptığını ifade ettiği görülmektedir. Engelli olmamakla itham edilme durumunun katılımcıların çok sık karşılaştığı bir durum olduğu görülmektedir. Zeynep, olumlu yorum noktasında anne rolünün ön plana çıktığını ifade etmektedir: “Olumlu yorumlar, anneliğim yönünde çok güzel yorumlar alıyorum ben. Yani çocuklarıma olan sevgimi çok görüyorlar hani. Anneliğimi çok seviyorlar onunla ilgili yani nasıl anlatayım? Annelik yönünde çok iyi yorumlar aldım ben”. Katılımcının çocukları ile olan diyalogları ile ilgili olan pek çok yorum içeriklerde de görülmektedir. İzleyiciler Zeynep’in iyi bir anne olduğunu düşündüklerini ifade eden yorumlar atmaktadır. Bu yorumlara ek olarak gözlem sürecinde de sıklıkla rastlanmış olan bacak bacak üstüne nasıl attığı ile ilgili yorumlar mevcuttur. Bu noktada, engelli bir bireyin bacak bacak

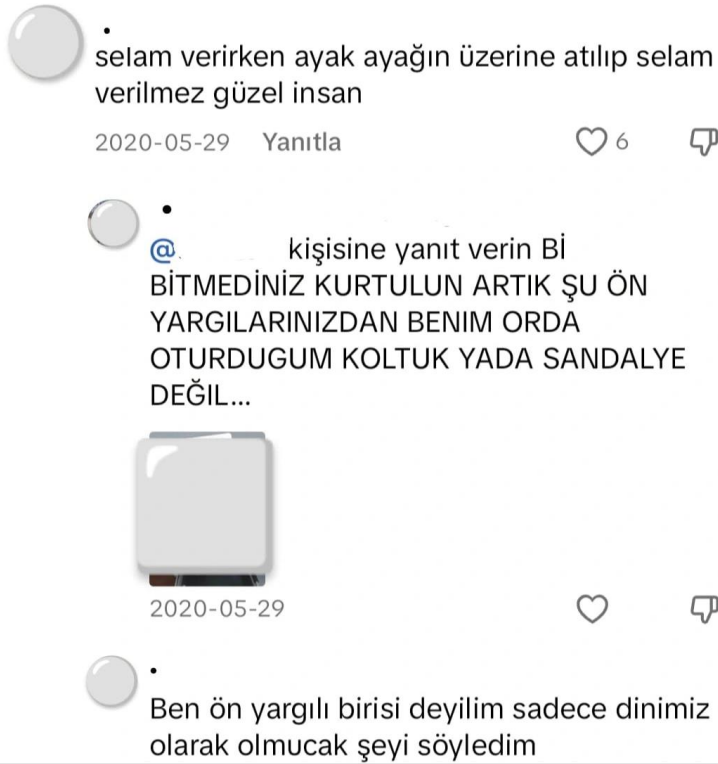
üstüne atarak oturamayacağı, bu noktada engelli taklidi yaptığını söyleyen pek çok yorum bulunmaktadır. Bu konu kendisine sorulduğunda ise Zeynep şu şekilde yanıtlamıştır:

Evet. İlk zamanlar ondan çok yorum oldum. Hatta açıklama videosu çekmiştim. Hani bunu normalde yasak. Bacak bacak üstüne oturmak. Bak bizim sağlık açımızdan da iyi bir şey değil. Bunu doktorlar da istemiyor ama kasılmam çok fazla olduğu için bunu bana doktor önermişti zaten. Yani günlük hayatımda yapmam zorunda olduğum bir şey insanları açıklamak, bunu insanlara inandırmak bana çok üzücü gelmişti. Çünkü o benim sağlık açısından bir mecburiyetimdi. Çoğu insanlar onu çok tepki almıştı. Evet. Bilmiyorum, yani gelen yorumlara karşılık açıklama gereği duydum (Zeynep).

Yukarıda bahsi geçen olaya konu olan yorumlara örnek bir yorum aşağıda yer almaktadır. Zeynep, engel durumundan dolayı sandalyesinde ancak bu şekilde rahat oturabilmektedir ve bu durumu başka insanlara açıklamak zorunda kalmaktadır.

Görsel 39

Zeynep Örnek Yorum 1

Yoruma Zeynep cevap verdikten sonra, kişinin durumu dini sebepler öne sürerek hala savunduğu görülmektedir. Bu algı hem engelli bedenin yapması gerektiği şeylere müdahale etmekte hem de dini sebepler öne sürerek algısını sürdürmektedir.

Görsel 40

Zeynep Örnek Yorum 2

Zeynep'in bacak bacak üstüne atma eylemini mecburiyetten gerçekleştirdiği ve bu konu ile ilgili kendisine gelen olumsuz içerik barındıran yorumlara cevap vererek kendini açıklama isteği taşıdığı gözlemlenmiştir. Yukarıdaki örnekte de Zeynep'e bu durum karşısında destek olmaya çalışan başka kullanıcıların olduğu ve korumacı bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Zeynep bu durum karşısında kendisini üzgün hissettiğini söylemektedir.

Nazlı da görece takipçi sayısı ve etkileşimi az bir kullanıcı olduğu için olumsuz durumlar ile daha az karşılaşmaktadır ve kendisini şanslı olarak tanımlamaktadır:

Yani ben karşılaşmadım, şahsım adına söyleyeyim. Ama illaki karşılaşan arkadaşlar vardır. Çünkü sosyal medya herkesin girebileceği bir yer. Hani sadece bilinçli kullanıcılar girsin diye seçerek alabileceğimiz bir platform değil açıkçası. O yüzden insanlar elbette ki yapıyordu. Yani ben karşılaşmadım, şanslıyım. Belki takipçimin azlığından dolayı. Çoğalınca ben de karşılaşacağım ama bilmiyorum yani elbette ki karşılaşanlar vardır (Nazlı).

Enes gibi Nazlı'nın da TikTok hesabı büyüdüğü zaman bu tarz olumsuz durumlarla karşılaşabileceğini düşündüğü görülmektedir. Bunlara ek olarak pozitif ayrımcılık olarak adlandırılacak tavırların da kendisini rahatsız ettiğini ve bu durumlarla karşılaşmak istemediğini ifade etmektedir:

Pozitif ayrımcılık var. Evet, ama ben ondan da şahsım adına rahatsızım yani ayrımcılığım pozitif ya da negatifi olduğunu düşünmüyorum. Onu bir yerde ayırıyorsun sen pozitif de olsa negatif de olsa ben sadece. Ya işte mesela engelli olmana rağmen çok güçlüsün. Mesela aslında iltifat ettiğini ya da işte pozitif bir ayrımcılık yapıyor. Bunu düşünüyor kendince. Ama

işte öyle değil. Ben, ben olduğum için güçlüyüm. Buna rağmen değil. Hayattaki her şey herkes her şeye rağmen güçlü ona bakarsak. Bu bir ayrımcılık olmuyor aslında (Nazlı).

Engel durumu üzerinden değil kendi kişiliği üzerinden değerlendirilmek istediğini ifade etmekte olan Nazlı, herhangi bir şekilde ayırım barındıran durumlar istememektedir. Paylaşımlarına gelen yorumların büyük çoğunluğu arkadaş çevresi ve aile tarafından yapılmaktadır. Bu noktada Nazlı hem kendi profili hem de kardeşi Ege'nin profili üzerinden bir yaklaşımla bu soruyu cevaplamaktadır. Profiline tanımadığı bir kişi tarafından atılan bir yorum görülmektedir. Yorumda “Ben de ayağımdan engelli biriyim. Bu dünyada halimize şükretmeliyiz” ifadeleri yer almaktadır. Bu kişinin birkaç paylaşımına kendisinin de engelli olduğunu belirten yorumlar attığı görülmektedir. Nazlı'ya bu yorum ile ilgili düşünceleri sorulduğunda: “Onun aslında şu an kendiyle barışık olmadığını düşündüm yani. Kendini farklı ve şey hissettiğini hissettim. Onun adına üzuldüm tabii. Umarım iyileşir. Kendi adıma da dedim. Demek ki bir şeyler bulmuş. Hani samimi gelmişim ki böyle bir yorum atmış” cümlelerini kurmuştur.

Görsel 41

Nazlı Örnek Yorum

Yukarıdaki örnekte Nazlı'nın arkadaşlarının yapmış olduğu sevgi ifadeleri içeren yorumlar görülmektedir. Etkileşim oranı düşük bir hesaba sahip olması sebebiyle yorumların neredeyse tamamı yakın çevresi tarafından yapılmaktadır.

Katılımcıların hem TikTok profillerinde paylaştıkları içeriklerde hem de canlı yayınlarında pek çok etkileşim aldıkları görülmektedir. Bu etkileşimlerin ve aldıkları yorumların büyük çoğunluğunun olumlu yorumlar olduklarını düşündükleri görülmektedir. Ötekileştirme, zorbalık ve ayrımcılık gibi unsurlar içeren yorumlar diğer

ifadelere göre daha az yer almakta ve bazen katılımcıların özel mesaj kutularına gelmektedir.

Katılımcıların olumlu ifadeler içerdiklerini düşündükleri yorumlar ele alındığında ise bu yorumların arasında da aslında ötekileştiren, etiketlemeler yapan yorumlar olduğu görülmektedir. Özellikle “*Geçmiş olsun*”, “*Allah şifa versin*”, “*Engellisin ama neleri başarmışsın*” gibi yorumlar katılımcıların engelli kimliğine doğrudan gönderme yapan ve engel durumları üzerinden katılımcılarla kurulan bir iletişimi temsil etmektedir. Bu durumu farkında olan katılımcılar olduğu gibi, bu durumu olumlu olarak görüp takdir edildikleri için mutlu olduklarını dile getiren katılımcılar da olduğu görülmektedir.

Gelen yorumlar ve etkileşimler katılımcıların algı dünyalarında olumlu ya da olumsuz olarak tanımlanmaktadır. Bir katılımcı için olumlu anlam ifade etmekte olan bir yorum diğer katılımcı için olumsuz değerler barındırabilmekte ve katılımcıyı rahatsız edebilmektedir. Yorumlar bariz bir biçimde hakaret içermedikçe anlamı değişkenlik gösterebilmektedir. Bir katılımcı kendisine geçmiş olsun dileğinde bulunulmasından oldukça rahatsız olurken diğer katılımcı bu durumdan hoşnut olabilmektedir.

Katılımcıların olumsuz olarak nitelendirdikleri yorum ve etkileşimlerin büyük bir bölümünün doğrudan engel durumları ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu etkileşim ve yorumların bir bölümünde katılımcılar engel durumlarını kullanarak TikTok profillerinde çıkar sağlamayı hedefledikleri, aslında engelli olmadıkları, dilencilik yaptıkları gibi ithamlar söz konusudur. Bu bağlamda engelli bir bireyin TikTok kullanıyor olmasının başka bir amacı olamayacağını düşünen bir kesimin varlığından söz etmek mümkündür.

Bu çalışma kapsamında da elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcıların engel durumlarından dolayı siber zorbalıkla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Özellikle fiziksel özelliklerinden dolayı, zorbalık içeren mesaj, yorum ve etkileşimler almaktadırlar. Siber zorbalık ile karşılaştıkları noktalarda bir önceki bölümde görüldüğü üzere katılımcılar genel olarak görmezden gelme yöntemini seçtiklerini ifade etmektedir. Bu yöneme ek olarak, zorbaya yönelik bir cevap verme, kendilerini savunma eğilimi de görülmektedir. Ayrıca, mizah kullanımı ile birlikte zorbanın kişiye yöneltebileceği olası zorbalık unsurlarını kendilerine yönelterek bir savunma mekanizması geliştirmeye çalıştıkları da görülmektedir. Engel durumlarından kaynaklı olarak yaşadıkları engelleri ve engellenmeleri şaka konusu haline getirerek başkalarına bu konu ile dalga geçme ve zorbalık yapma olanağı vermemeyi hedeflemektedirler

4.9 TikTok’a Yansıtılan Gündelik Hayat Pratikleri: Yapabiliyorum Mesajı

Sembolik Etkileşimci yaklaşımda engellilik tanımı, bireyde konumlanmak yerine birey, bireyin mevcut engel hali ve çevresi ile arasındaki etkileşim ve iletişim çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda, sosyologlar engellilik deneyimini yaşamakta olan bireylerin mevcut durumlarına yükledikleri sosyal ve kültürel anlamları açıklamaya odaklanmaktadır. Bu noktada hem bireyin kendi deneyimine yükledikleri anlamlara odaklanırken toplumun engel haline yükledikleri anlamları ve verdikleri tepkileri ele alırken hem de bu durumun birey açısından ortaya çıkan sonuçları ile ilgilenmektedirler (Burcu, 2015, s. 52). Bu sonuçları anlayabilmek için de katılımcıların kişisel deneyimlerine odaklanmak önem taşımaktadır.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ve gerçekleştirilen katılımlı gözlemlerde katılımcıların içeriklerinde, katılımcıların hayatlarına dair detaylara yer verildiği görülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunluğu, özellikle özel hayat olarak değerlendirilebilecek detayları aktarmamaya çalıştıklarını belirtmektedirler. Ancak video içeriklerinde ve canlı yayınlarda katılımcıların evlerinin bir bölümünün, odalarının, mutfaklarının görüldüğü paylaşımlar olduğu görülmüştür.

Günlük hayat rutini olarak değerlendirilebilecek ev işi, günlük işleri, iş hayatları, hobileri gibi konuları içeren video içerikleri üreten katılımcılar olduğu gözlemlenmiştir. Bu içeriklerde özellikle engelli bir bireyin günlük hayatını sürdürürken yaşadığı ve karşılaştığı olaylardan örnekler mevcuttur. Katılımcılar, TikTok profillerinde engelli bir bireyin yapabildiği ve başarabildiği şeyleri izleyicilerine göstermeye yönelik içerikler paylaşmaktadır. Bu paylaşımların pek çoğu konusu önceden belirlenerek, bilinçli bir şekilde bir mesaj verme hedefiyle üretilmektedir. Üretilen bu içeriklerden hareketle, katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler; katılımcıların TikTok profillerinde paylaştıkları içeriklerde ve canlı yayınlarında sergiledikleri performanslarda yer alan unsurlar birlikte ele alınarak değerlendirilmektedir.

Katılımcıların paylaşımlarında yer alan kendi evlerinden, yaşadıkları olaylardan, günlük hayatlarında gerçekleştirdikleri aktivitelerden kesitler noktasında katılımcılara yaşadıkları mutluluklara, sıkıntılara, üzüntülere de paylaşımlarında yer verip vermedikleri sorulmuştur. Bu sorular sonrası katılımcılar, olumsuz olaylardan çok olumlu gelişmelere yer verdiklerini ifade etmişlerdir. Bunun nedeni sorulduğunda ise olumsuz şeylerin, kendilerinin yaşadıkları kötü anların burada yer almasını istemediklerini ifade

eden katılımcılar olmuştur. Bu hususta, genel olarak başardıkları şeyleri paylaşarak diğer engelli bireylere örnek olmak istediklerini belirttikleri görülmektedir. Engelli bireylerin pek çoğunun, engel durumlarından dolayı evlere hapsediklerini ve kendilerini gizlediklerini düşündüklerini ifade eden katılımcılar, kendilerini gören engelli bireylerin kendilerinden cesaret alarak toplumsal hayata karışmalarını arzulamaktadırlar. Pek çok katılımcı, TikTok üzerinden kendileri ile etkileşime geçen engelli bireyler ile kendi yaşadıkları deneyimleri paylaşmaktadırlar. Diğer sosyal medya platformlarını ve TikTok'u kullanarak pek çok yeni arkadaşlık kurduklarını ifade etmektedirler.

Katılımcıların TikTok paylaşımları da incelendiğinde, katılımcıların günlük aktivitelerini, başarılarını ve günlük rutinlerini nasıl yerine getirdiklerini gösteren paylaşımlar yaptıkları görülmektedir. Örnek verilecek olur ise protez kullanımını anlatan videolar, fizik tedavi anlarını gösteren engellilik deneyimi ile doğrudan ilişkili paylaşımlar vardır. Bu paylaşımlara ek olarak ev işlerini nasıl gerçekleştirdiklerini, tek başlarına bir işi nasıl yaptıklarını gösteren içerikler mevcuttur.

Katılımcıların TikTok'ta paylaştıkları video sayısı oldukça yüksek olduğundan dolayı bu bölümde konuya dair açıklayıcı olan videolardan örnekler ele alınmaktadır. Katılımcıların görüşme verileri ve içerikler her katılımcının deneyimi özelinde ele alınarak deneyime odaklanılmaya çalışılmaktadır. Katılımcıların kimliklerine dair detayları ortaya çıkarabilecek ekran görüntülerine yer verilmeyerek, gerekli noktalarda videolara dair betimlemeler kullanılmaktadır.

Oktay'ın engellilik deneyimine yönelik pek çok içerik bulunmaktadır. Oktay'a hayatına dair detayları ve günlük rutinlerini TikTok'ta paylaşp paylaşmadığı sorulduğunda başkalarına örnek olma arzusu ile kendi hayatından kesitleri direkt paylaştığını ifade ettiği görülmektedir:

Ben tamamen kendi hayatımın hani. Ben çünkü gerçek yaşamımda da öyleyim yani benim aile yapımını insanlar örnek alır. Beni örnek alır. Hani mesela benim kardeşim dediğim insanlar için içerisinde liseyi sonradan bitirip, bugün akademik anlamda profesör olanı da var. Yani milyonda bir de olsa katkı sağladıklarını var. Ben üniversiteye bile kırkıktan sonra bitirdim yani normal 2014'te bitirdim, okulun dedesi olarak. Ben hani gerçek hayatımda da aynı şeyi yaşadım, yaşıyorum. TikTok'ta da aynı şey. Benim amacım örnek. Mesela markete giriyorum çocuk mesela badi yapıyor. O, bu o kadar sağlam mesela beni gördüğü zaman "a diyor, abi sen misin?" Bazen ilk önce tuhaf geliyordu bana hani. Bu keşfete falan çıkıyorsun mesela iki tane videom milyonun üstünde izlendi mesela. Fethiye'de tanıyorlar. Mesela şey

yapıyorlar, dünyanın farklı yerlerinden belki yüze yakın insana sigarayı bıraktırdım. Mesela belki hiç yoktan hiç yoksa elli, altmış kişi ha ama ona çok gülüyorum. Ama elli, altmış kişi belki diyor ki “Sen benim kahramanımsın, hayata tutunma enerjimsin” diyor. Bana da tuhaf geliyor hani bir insanın bir insanın üzerinden hayata tutunması kadar hani. Tuhaf hani, insan kendisi için tutunur ama hoşuma da gidiyor bir nebze yani. Ben onun için kullanıyorum (Oktay).

Ürettiği içeriklerin geneline bakıldığında da Oktay’ın profilinde sıklıkla spor yaptığı, sigaranın zararlarını anlattığı ve protez kullanımına dair açıklayıcı bilgiler paylaştığı içerikler yer aldığı görülmektedir. Özellikle protez kullanımı, bandaj sarımı ve benzeri bilgilerin yer aldığı videolar çok yüksek sayıda izlenme alarak; pek çok yorum almaktadır. Protez kullanımı hakkında bilgi sahibi olmaya çalışan engelli bireylerin Oktay’a gerek gönderi altındaki yorumlarla gerekse de özel mesaj kutusu üzerinden ulaştığı görülmektedir. Oktay, profilinde yer alan içeriklerde engelli bir birey olarak spor yaparken yapabildiği hareketleri gösterdiği görülmektedir. Ağırlık kaldırdığı, tek bacağı ile ağırlık çalıştığı ağırlık makinelerini gösteren videolar paylaştığı görülmektedir.

Hüseyin’in TikTok profiline günlük hayatında yaşadığı olayları yansıtmaya sürecinde, yaşamış olduğu zorlukları taşımamayı tercih ettiğini ifade ettiği görülmektedir. Ancak canlı yayınlarda, anlık yaşanan olaylarda bu duyguların yayına yansıdığını ve sonrasında da bazı durumlara yönelik olarak üretilen açıklama, cevap niteliğindeki içeriklerle bu duyguların yansıtıldığını ifade ettiği görülmektedir:

Yani mesela yayında üzülüyorum. Bazen üzüldüğüm, yayın yaparken insanlar işte. Örneğin bir tane videomda demiş ki bu ayağı normalde sağlam sizi kandırıyor. Benim görüntümü görerek zaten insanlar ya gözü görmüyor ya şey yapmıyor. Bizim kimseyi kandırmaşlığımız, kimseden bir şey isteme işlerimiz yoktu yani. Yani üzülüyor, insan kırılıyor. Ondan sonra bazen işte eşimle yayına girdiğimizde insanlar tuhaf tuhaf konuşmalar yapıyorlar. Bir bayanla nasıl konuşulacağını bilmiyorlar. Nasıl edileceğini bilmiyorlar (Hüseyin).

Yaşadıkları olaylara yönelik çektiği cevap videolarında, Hüseyin’in isim kullanmama konusuna dikkat ettiği görülmektedir. Kendisine bu yaklaşımda bulunan kişilerin isimlerini, takipçileri ve izleyicileri ile paylaşmamaktadır. Bu durumlara ek olarak videolarına yansıtmayı tercih etmediği konular sorulduğunda ise aile içinde yer alan detayları paylaşmadığını ifade etmektedir. “Paylaşamayacağım çok fazla şey yok” dediği görülürken üzüntülü ve mutsuz hallerini paylaşmayı tercih etmediğini ifade etmektedir:

Aile içi sadece. Onların daha böyle içeriğine girilmesini istemem, atmam yani. Ne anlatabilirim? Hayatın zorluklarını anlatıyoruz tabii bir şekilde de. Düşüncelerimiz bazı

söylemek istediğimiz şeyler vardır. Onları direkt değil de daha böyle hoşnut, daha böyle kibar, daha böyle nazik bir şekilde anlatmak isterim. Ama öyle direkt anlatamayacağım dediğim. Fazla öyle bir şeyim yok yani çünkü görünen bir aile çekirdeği. Biz sadece bir şeyleri istemiyorum ki insanların kalbi benim gibi bir engelli insanların niye böyle çok üzüldüklerini. Onların da böyle bir. Üzüldüğümde ben de sonuçta bir insanım. Ben de ağlayabiliyorum. Ben de üzüliyorum ama bunu göstermek istemem yayında veya bir videoda göstermek istemem. Niye ki sevinçli ağlamayı gösteririm ama hüznü ağlamayı veya engelli olduğum zorluklarını da karşılaştığım şeyleri göstermek istemem ki karşdakine de hüsranda edip, ya bu adam da bak bunu yapıyor ama sonuçta bir şey. Olmuyor, olamıyor yani. Kendini bırakmasını istemem. Hep böyle başarılabileceğini, uğraşıldığında yapılabileceğini. Ha oluyor yani bazen yapamadığımız, ulaşamadığımız (Hüseyin).

Aile detaylarını göstermemeyi tercih ettiğini ifade eden Hüseyin'in profilinde yer almakta olan içeriklerin büyük çoğunluğu aile bireylerinin hep birlikte çektiği videolardır. Ancak videolarda aile içinde yaşadıkları problemler, sıkıntılar görülmemektedir. Doğum günü, karne kutlaması, birlikte yemek yapma, bir işi gerçekleştirme videoları mevcuttur. Gözlem sürecinde açılan iki canlı yayında da Hüseyin ve eşi görülmekte; çocuklar ve kayınvalidesi canlı yayında görülmemektedir. Paylaşılan içeriklere bakıldığında sıklıkla Hüseyin'in eşiyle birlikte ev işi yaparken, evi süpürürken, yemek yaptığı ve yemek tarifi verirken çekilmiş videoları görülmektedir. Bu içeriklerin çoğunda evin içi görülmektedir. Kıyafetleri günlük kıyafetler olup, bazı videolar evin balkonu ve önünde de çekilmektedir. İçeriklerin genelinde bir mizah içeriği üretimi çabası görülmektedir. Aile bireyleri birbirlerine şakalar yapmaktadır. İlk içeriklerde de bu şaka yapma durumu görülmektedir. Örnek olarak 14.12.2022 tarihinde paylaşılmış olan ve profildeki üçüncü video olan içerikte evin salonunda Hüseyin ve oğlu görülmektedir. Eşi kameranın arkasından Hüseyin ile konuşmaktadır. Hüseyin, salonun ortasında küçük tüp ile tavuk pişiriyor gibi yapmaktadır. Tüpün kapalı olduğu açıkça görülmektedir. Televizyon izlemek için arkasını döndüğünde, oğlu tavadaki tavukları evin kuşu ile değiştirmektedir. Eşi, yemek yapıyor diyerek Hüseyin'i uyarmakta ve Hüseyin döndüğünde şaşkınlıkla oğluna bağırıyor gibi yapmaktadır. Bu içeriklerde dikkat çekilmesi gereken nokta, evin salonundaki detayların gösteriliyor oluşudur. Evin içerisindeki halı, koltuk örtüleri, ev kıyafetleri Hüseyin'in yaşantısına dair detayları göstermektedir. Bu şaka içeriklerine ek olarak yemek tarifi videolarının da üretilen içerikler arasında olduğu görülmektedir. Bu videolarda Hüseyin, yemek malzemelerini önceden hazırlayarak kamera karşısında o gün pişireceği yemeğin detaylarını anlatmaktadır. Bu içeriklerde eşi ile yardımlaştıklarını da vurgulamaktadır.

Aile gelir elde etmek için pazarda satış yapmaktadır ve TikTok profillerinde bu satış esnasında çekilen videoları da paylaşmaktadırlar. Hüseyin’e günlük rutinlerinin yanı sıra engel durumundan kaynaklanan bir problem yaşadığında, bu durumu TikTok’ta paylaşp paylaşmadığı sorulmadan önce, yaşanan zorluk ve sıkıntıların bir kısmının gerçek dışı mizahi bir olaymış gibi kurgulanarak videolarda yer aldığı izlenimi edinilmiştir. Katılımcıya bu durum sorulduğunda kendisi de bu durumu onaylamış ve yaşadığı gerçek olayları kurgusal bir metinle profile taşıdığını ifade etmiştir:

Yok koymuyorum. Yani zorlukların oluyor. Tabii ki muhakkak hiçbir şekilde koymuyorum. Zorlukları göstermek istemiyorum. Ama zorlukları göstermek istemiyorum derken, hep böyle güzel şeyleri değil, zor olduğunu anlatıyorum. Ama mesela koltuk değnekleriyle yürüdüğüm zaman düşebiliyorum. Değnek kayabiliyor, düşmüştüm olabiliyor, yoruluyorum, ilerleyemiyoruz. Sıcakta yürüyemediğim, zaman da oluyor. Yani mesela şimdi eşim burada bunu konuşmak istemezdim ama sen sorunca ben cevaplamak isterim. Yani bir gün sabah kalktım. Eşim kahvaltıda, eşim çağırdı. Hadi Hüseyin kahvaltı hazır dedi. Ben de yataktan bir an hızlı kalktım. Başım döndü, düştüm. Yataktan düştüm baktım. O an bir şey yok. Ben kalktım rahatlıkla ama o gün eşim kendine akşama kadar gelemedi. Onun üzülmeye üzüldüm. Anlatabiliyor muyum? Onun üzülmeye üzüldüm. Yani o an benim ayağım acımış veya düştüğümü üzülmeydim. Onun bana üzülmüş, onun o gözlerindeki üzülmeye duygusunu gördüğüm için beni daha çok üzdü (Hüseyin).

Yukarıda geçen düşme olayını Nihat Hatipoğlu’na soru sorar gibi kurguladığı bir videoda “Eşimi üzdüm hocam, günah mıdır?” sorusu ile TikTok profilinde paylaştığı görülmektedir. Aslında içerik ilk izlendiğinde bir akım videosu, eğlence videosu gibi gözükse de katılımcının videodaki ses tonu ve bakışındaki ciddiyet kendini göstermektedir. Görüşme esnasında bu videonun gerçek bir olayın yansıması olduğu öğrenilmiştir.

Rüzgar’ın kendi hayatında yer alan olayları TikTok’a profiline taşıyıp taşımadığı sorulduğunda, bu paylaşımları yapmasındaki amacın engelli bir insanın neler yapabildiğini göstermek olduğunu ifade etmektedir: “Yani bazen evet aslında şöyle söyleyeyim, genel toplumda oluşan konulara ya mesela kız erkek ilişkilerine sağlam insanların yaklaşımıyla engelli bir insanın da o şekilde içerikler oluşturma bilirliliğini de göstermeye çalışıyorum. O yüzden söylediğimize katılıyorum. Evet, gerçek hayattan da kesitler veriyorum genelde” (Rüzgar). Bu paylaşımları yaparken dikkat ettiği şeyler noktasında ise:

Genelde daha böyle düzgün, daha toparlak. Yani nasıl diyeyim size? Daha böyle saygılı, hakaret içermeyen neler yapılabilir o tarafından işin bakıyorum. Daha böyle insanların gönlüne değebilecek, duygularını tercüman olabilecek işler yapmaya gayret gösteriyorum. Dedğim gibi çok dış görünüşümle vesaire ilgi çekmeyi istemiyorum ama insanların da engelli kişilerin ne kadar yetenekli olduğunu ne kadar başarılı olduğunu göstermeye çalışmak buradaki amacım yani. Bir senaryo oluşturulduğunda o engelli insanın da acaba gerçekten oyunculuğu var mı yok mu? Onu insanların tespit etmesi, test etmesi bence olumlu ve güzel bir şey (Rüzgar).

Rüzgar'ın ifadelerinde bir kimlik inşası olduğu görülmektedir. Rüzgar, dış görünüşü ve engelinin tanımlayıcı özelliği olmasını istememektedir ancak engelli bir bireyin neler yapabildiğini göstermek istediğini ifade ederken de tanımlayıcı özelliğini, farkında olmadan engeli üzerinden kurgulamaktadır. Goffman(2014a), damgalı bireyin karma temaslar esnasında kendisini “sahne” hissettiğini ve başkalarına verdiği izlenimi, gözetim ve denetim altında tutmak zorunda olduğunu düşünme eğiliminde olduğunu (2014a, s. 45) ifade eder. Bu durumda engelli bir bireyin neler yapabildiğini göstermeye çalışması, oluşturmayı hedeflediği izlenim ile doğrudan ilişkilidir. Bu izlenimde olumsuz niteliklerini göstermemeye çalışan Rüzgar'ın engel durumundan kaynaklanan bir sıkıntı ile karşılaştığında ise bunu TikTok'a taşımayı tercih etmediği görülmektedir:

Yok, genelde tercih etmiyorum çünkü insanların yaklaşımı gerçekten çok acıma duygusuyla yaklaşıyorlar. Halbuki ben orada acınacak bir varlık olmadığımı ispat etmek için aslında oradayım. Amacım fark edilmek, farkındalık yaratmak ve insanların bakış açılarını değiştirmek. Asıl temel amacım bu. İnsanların bizlere bakış açısını, yaklaşımını değiştirebilmek. Yani bizler de normal insanlar gibi arkadaşlık kurabilir, iletişim halinde bulunabilir, çeşitli aktiviteler yapabilir, gezebilir, yiyebilir, tadabilir. Neyse onu gerçekleştirmek adına aslında amacım bu tür içerikler üretmek (Rüzgar).

Engel durumu ile ilişkilenen sıkıntılar yerine, paylaşımlarında *neler yapabildiğini* göstermeye çalıştığını ifade ettiği görülmektedir. Başkalarına gösterme çabası, fiziksel farklılığa ve engele duyulan tepkinin toplum tarafından koşullandırılması ile ilişkilidir. Engelli bireye yönelik stereotipleştirmeler, engelli bireyin farklılığına yönelik bir savunma mekanizması olarak üretilen, ötekini kendi kendisinin yanılmasından başka bir şey olmamaya iten bir düşüncenin ürünüdür (Ancet, 2010, s. 72-73). Paylaşımlar ele alındığında da profilde yer alan içeriklerin genel olarak çalışırken, gezerken, arkadaşları ile dışarda eğlenirken ve popüler olan akım ve dublaj videolarından oluştuğu görülmektedir. Canlı yayınlarına bakıldığında ise evinin belli kısımlarının gözüktüğü ve

yayınlarında aile bireylerinden kimsenin görünmediği görülmektedir. Özel hayatına dair detayları ve evinin pek çok alanını göstermemeye çalıştığını ifade etmektedir:

Aslında çok taşımamaya özen gösteriyorum çünkü çok fazla değişik yorumlar gelebiliyor. Bazen de böyle yorumlar sırf sadece yazılmak için yazılıyor. Karşı tarafı bozmak, motivasyonunu kırmak adına yapılıyor. O yüzden kendi hayatımdan çok fazla örnekler vermiyorum açıkçası yani. Hani mesela kamerayı alıp canlı yayına başladığımda bile insanların ne kadar güzel ev vesaire yani böyle özel hayata çok fazla dahil olmak istiyorlar. Ben çok izin vermiyorum açıkça söyleyeyim. (Rüzgar).

Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında da kendine dair detayları saklama eğiliminde olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Gerçekleştirilen profil gözlemi sürecinde de özellikle gerçekleştirdiği canlı yayınlarında gelen özel hayatı ile ilişkilendirilebilecek soruları genel olarak yanıtsız bıraktığı gözlemlenmiştir. Kendisinin kafasında çizdiği bir özel alan ve TikTok ayırımının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Canlı yayınlarında dikkat çeken noktalardan birisi günlük halini yansıtıyor oluşudur. Rüzgar, evden çalışmaktadır ve çalışırken de canlı yayın açmaktadır. Günlük rutinlerinden birisi olan çalışma eylemini TikTok’a taşımaktadır. Profilindeki içeriklerde ve canlı yayınlarında genel olarak neşeli ve güler yüzlü bir görüntüye sahiptir. Yayına gelen kişilerle sohbet ederken, düzgün ve akıcı bir dil kullanımı görülmektedir.

Baran’a paylaşımlarında duygularına ve günlük hayatında yaşadığı olaylara yer verip vermediği sorulduğunda, yer verdiğini söylemiştir. Bu olaylara nasıl yer verdiğini sorulduğunda ise şu yanıtı vermiştir:

Vallahi genel olarak değil. Mesela insan yaşadığı sıkıntıların ardından illaki mutlaka bir hayırlı kapı açılır diye bir yazı yazarsın. Yani zor zamandan sonra sen de bir yere gelirsın. Kimileri diyor ki, kendini olumsuz yönde görüyor ya da benden bir şey olmaz diyorlar. Biz de bu yolun aynısından geçtik. Mesela demek ki insan iyi olabiliyor. Demek ki sabretmek lazım, mücadele etmek lazım. İnsanı bu yöne teşkil etmek için (Baran).

Baran’ın profilinde özlü söz paylaşımı yaparak bu sözlerin yazdığı görsellere şarkı eklediği ve bunları paylaştığı görülmektedir. Kendisinin yer aldığı içerikleri de paylaşmaktadır. Bu paylaşımlarda ise Baran’ın fizik tedavi sürecinden ve spor yaparken çekilmiş görüntülerinden kesitler bulunmaktadır. Bu paylaşımlarda güçlü bir imaj çizme izlenimi mevcuttur. Kendisi gibi engelli arkadaşlarıyla birlikte hastane bahçesinde çektikleri videolar mevcuttur. Bir evin bahçesi haricinde Baran’ın profilinde ev hayatına dair bir paylaşım rastlanmamaktadır. Günlük işlerini gerçekleştirme içeriklerine örnek

olarak yalnızca spor yaptığı videolar verilebilmektedir. Spor videolarına ek olarak fizik tedavi gördüğü hastanenin bahçesinde çekilen ve Baran'ın mangalın başında durarak arkadaşlarına mangal yaptığı 09.07.2022 tarihinde paylaştığı bir içerik mevcuttur. Diğer içeriklerde Baran görülmemektedir. Engel durumundan kaynaklı bir problem yaşadığında ise bunu TikTok'a aktarmamayı tercih ettiğini, üzüntü ve sıkıntı içeren durumları paylaşmadığını ifade etmiştir.

Umut, günlük hayatında mutlu olduğu olay ve durumları TikTok'ta paylaştığını ancak yaşadığı mutsuzlukları yansıtmadığını dile getirmektedir. Kendisini devamlı mutlu ve gülen hali ile yansıtmaya çalışmaktadır:

Ben mutsuzken, kimseye yansıtmam. Yani kendi içimde yaşarım, dışarıda sadece gülen halimi bilirler, gülen halimle yanına giderim, hiçbir şey yokmuş gibi davranıp gülerim eğlenirim. Sonra gün sonu sonunda eve gelip tekrar kaldığım yerden üzülmeye devam edelim. (...) Hayır, TikTok'ta da yansıtmıyorum (Umut).

Ürettiği içeriklerin çoğunun akım ve mizah içerikli videolar olduğu gözlemlenen Umut bu noktada kendi ile ilgili detaylarda da genel olarak başarılarını ve hayatındaki olumsuz gelişmeleri paylaşmaktadır. Bu olayları aktarırken de bir plan dahilinde bunu gerçekleştirdiğini ifade etmektedir:

Takipçilerini güldürme amacı taşıdığını dile getiren Umut kendi engelinden kaynaklı bir sorunla karşılaştığında ise bunu paylaştığını ifade etmektedir: “Evet, genellikle sinirlendiğim zamanlar. Dediğim gibi kaldırım olsun. Trafikte bir olay olsun, direkt anında paylaşıyorum, polisi arıyorum”. Bu içerikler dışında kişisel hayatında gerçekleşmekte olan ve özel alanında gerçekleşen olayları TikTok'a yansıtmadığını söylemektedir. Katılımcının profilinde akım videoları haricinde arkadaşları ile birlikte aktiviteler yaptıkları içerikler de mevcuttur. Umut günlük hayatında işlerini kolları aracılığıyla yapmakta ve kollarını güçlendirmektedir. Elleri üzerinde yürüdüğünü açıkça videolarda da göstermektedir. Kollarının gücüne vurgu yapan pek çok içeriği bulunmaktadır. Örnek olarak 07.05.2021 tarihinde başka bir kullanıcının paylaştığı bir video ile ürettiği düet içeriğini ele alalım. Bu içerik Umut'un profilinde engellilik vurgusunun yapıldığı ilk videodur. Açıklamasında “HİÇ BİRŞEY EKSİK DEĞİL SİZ ÖYLE GÖRMEK İSTİYORSUNUZ #kesfet #kesfetteyiz #fyp #trend #engellerikaldır” yazmaktadır. Bu içerikte sağ pencerede dokuz kişi bulunmakta ve merakla ekrana bakmaktadır. Sol pencerede ise Umut onlara elleri ile bir dakika işareti yaparak yatağın

metal başlığına tutunmakta ve kolları ile kendisini havaya kaldırarak gücünü göstermektedir. Sağ penceredeki kişiler bu olayın ardından alkışlayarak, coşku ile Umut’u kutluyor gibi gözükmemektedir. Bu düet içeriğinde Umut, hem kollarının ne kadar güçlü olduğunu göstermekte hem de takdir edildiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda açıklamaya yazdığı cümle ile de herhangi bir eksikliğe sahip olmadığını, kişilerin kendisini böyle gördüğünü ifade etmektedir. Bu cümle, engelli bedene ait eksiklik vurgusunu bir reddediştir. Üretilen içerik ile bu reddediş desteklenmekte ve güçlü bir engelli beden sunumu gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Feyza ise diğer katılımcılara göre Influencer kategorisinde yer alabilmesi muhtemel bir katılımcıdır. Bazı ürünlerde sponsorluk, iş birliği gibi içerikler üretebilmektedir. Paylaşımlarında da günlük rutinleri ve duygularına dair paylaşımlar yapıp yapmadığı noktasında bu paylaşımları yaptığını dile getirmiştir. Bu olayları aktarırken de “Yani nasılsa öyle aktarmaya çalışıyorum” demiştir. Profiline aktarmayı tercih etmediği konuların ise kişisel meseleleri olduğunu ifade etmektedir. Günlük aktiviteleri ile ilgili olarak ise vlog içeriklerinde özellikle o gün gerçekleştirdiği aktiviteleri paylaştığını dile getirmektedir: “Yani Vlog çekiyorsam kalktığımda ne yaptığımı, sonra günlük gün içerisinde neler yaptığımı doğrudan aktarıyorum. Spor yapıyorsam spor paylaşıyorum. İşte yemek yiyorsam dediğiniz gibi yemeğimi paylaşıyorum yani.” 05.03.2023 tarihli ve video kapağında “Sunday Vlog” yazan içeriğinde sabah uyandığı ilk andan itibaren gün boyu yaptığı her şeyi seslendirdiği görülmektedir. Videonun açıklamasında ise, “Böyle videolara devam edeceğim. Çok iyi hissettiriyor ve yapmam gerekenleri de ertelemiyorum” yazmaktadır. Gün içerisinde gerçekleştirdiği eylemleri paylaşmanın kendisini iyi hissetmesini sağladığı görülmektedir. Vlog içeriklerinde Feyza’nın o gün yaptığı her şeyi detaylandırmaya çalıştığı ve betimlediği görülmektedir. Kahvaltısı, cilt bakımı, sporu, odasını toplama eylemi, yürüyüşü, kitap okuması, giysilerini katlaması, ara öğünü, yürüyüşü, market alışverişi ve eve gelen misafiri ağırlama eylemleri bu vlog içeriğinde görülmektedir. Bu aktiviteler, tüm videolarda yer almamaktadır. İçeriklerde akım videoları ve nişanlılık sürecine dair paylaşımlar ön plana çıkmaktadır. Özellikle evlilik hazırlığı süreci ile ilgili detayları sıklıkla TikTok profilinde ve canlı yayınlarında takipçi ve izleyicileriyle paylaştığı gözlemlenen Feyza, engel durumundan kaynaklı yaşadığı sorunlarla ilgili olarak yalnızca toplumsal alanda karşılaştıklarını paylaştığını dile getirmektedir: “Şu ana kadar. Yani toplum içerisinde karşılaştığım bazı kötü durumları aktardım tabii ki. Ama engel sürecimi hiç anlattığımı hatırlamıyorum” (Feyza).

Gerçekleştirilen gözlemlerde de yalnızca engelinin neden olduğunu cevaplandırdığı ama kendi engellilik deneyimine dair paylaşımlarda bulunmadığı görülmektedir. Katılımcıların bazılarının profillerinde bulunan engellilik deneyimleri, değnek kullanımı ile ilgili ya da yürüme önerileri benzeri içerikler Feyza'nın profilinde bulunmamaktadır.

Elçin ise bu süreçte henüz yer vermediğini ama “Vereceğim” diyerek kendi hayatında yaşadığı olayları, günlük rutinlerini TikTok profiline aktarmak istediğini ifade etmektedir. Şu anda bu paylaşımları yapmadığını düşünmesinin sebebi olarak ise şu yanıtı vermektedir: “Evet çünkü dediğim gibi daha yeni yeni aktif olmaya başladım zaten saatim yok, günüm yok. Hiçbir şeyim yok hangi zaman boşsam o zaman atıyorum hiç öyle şeyim yok ama tabii ki böyle bir de olumsuz olumlu şeyleri atmayı düşünüyorum” (Elçin). Engellilik deneyimine dair detayları, TikTok profilinde paylaşmak istemektedir. Bu içeriklerde nelerin olmasını istemediği sorulduğunda ise bu konu üzerinde daha önce düşünmediğini ifade etmektedir:

Valla her şey anlık geliyor. Dediğim gibi ben hiçbir şeye dikkat etmiyorum. Vallahi hiç düşünmedim bunu. Hiç düşünmedim bunu. Genelde o an geliyor mesela arkadaşım diyor ki hadi şunu çek o an canım istemiyor, boş ver diyorum ama olay ne durum ne o an yanımda kim var, hiç aklıma gelmiyor yani. Mesela şunu yapmam yani evimin sokağında video çekmem evim görünür şekilde ne olur ne olmaz. Biri soruyor mesela evin nerede ya İstanbul'da diyorum asla X semti demem şu mahalle bu mahalle demem Allah korusun söylemem yani. Yani ilimin olduğu, konumunu evimin net belirten şeyleri çekmem (Elçin).

Elçin'in güvenlik kaygısı da taşıyarak özellikle yaşadığı yere dair detayları paylaşmadığını belirttiği görülmektedir. Kendisine yaşadığı yer ile ilgili bir soru sorulduğunda da çok genel cevaplar verdiği canlı yayınlarında da gözlemlenmiştir. Evine dair detayları da paylaşmadığını, özellikle yatak odasına dair görüntüleri paylaşmak istemediğini ifade etmektedir. Hayatına dair kişisel detayları da paylaşmak istemediği görülmektedir. Canlı yayınlarda kardeşlerinin görüldüğü, odasının görüldüğü karelere bazı anlarda rastlanmıştır ancak bu anlar oldukça kısa ve genelde mekân değişikliği yaparken ortaya çıkan görüntülerdir. Özellikle kişisel alanından paylaşımlar yaptığı gözlemlenmemiştir. Günlük rutinlerine dair içeriklere örnek olarak ise Elçin'in 11.08.2023 tarihli yumurta kırdığı bir video görülmektedir. Bu videoda Elçin'in bir tavaya yumurta kırışı yer almaktadır. Kendisine bu içerik sorulduğunda ise bu videonun da planlı bir içerik olmadığını ifade etmektedir:

Ya o da çok ani o. Şimdi yumurtada ben hiç video çekmeyecektim aklıma bile gelmedi video çekmek. Sormuşlardı da ben yumurta o an aklıma gelmedi bir baktım arkadaşım dedi ki “Elçin yumurta nasıl kırıyorsun göstere, neler”. Bizim tesisten. Biz videoyu çeken de o zaten eline telefonumu aldı videoya çekiyor “Kırsana, ne olur. Kırsana” yani öyle geliyor. İnanın, arkadaşlarım o an beni daha çok zorluyor video çek diye. Yoksa benim zamanım yok, günüm yok, editleri zaten yolda yapıyorum. Beş dakikada yapıyorum ya da çekiyorum, direkt koyuyorum bazılarını (Elçin).

Elçin’in profilinde sıklıkla yemek yaptığı ve yemek tarifi paylaştığı videolar paylaştığı görülmektedir. Bu videoların yanı sıra vlog tarzı günlük ev işlerini yaparken çektiği içerikler mevcuttur. Bu içeriklerde bir gün boyunca ev içerisinde yaptığı temizlik, toplama, düzenleme ve yemek işlerinden kesitler yer almaktadır. Yoğun bir çalışma temposuna sahip olan Elçin, mevcut içerikleri için çok fazla zaman ayıramadığını dile getirmektedir. Profesyonel, uzun uğraşlar sonucu ortaya çıkmış içeriklere Elçin’in profilinde rastlanmamaktadır. Canlı yayınlarının da bir kısmını iş yerinde açtığı ve bu süreçte o anda elinde olan işi yaptığı görülmektedir. Olumsuz durumlardan ziyade olumlu ve mutlu olduğu anları TikTok’ta ve diğer sosyal medya hesaplarında paylaşmayı tercih ettiğini dile getirmektedir. Özellikle ailesi ile ilgili konularda üzüntü içeren bir durum olduğunda bunu sosyal medyaya yansıtmamaya çalışmaktadır:

Yani şöyle aile biraz daha özel bir kavram olduğu için benim için bu böyle olabildiğince çok üzgün tarafını yansıtmamaya çalışıyorum. Mutlu olduğum anlar az olduğu için onları daha çok koyup hatırlamak, benim için daha mantıklı geliyor yani şimdi şöyle görsel olarak bir şey hatırlamak bence insanı çok daha manevi anlamda doyuran bir şey. Ben mesela, ben çok korkuyorum sevdiklerimi unutmaktan. Yüzünü ne bileyim eskiden böyle bir şey yoktu ben bebekken neye benzediğimi bilmiyorum. Fotoğraf yok bir şey yok. İlk fotoğraf benim ilk fotoğrafım 4 yaşında düşünebiliyor musunuz yani. Küçükken nasıl bir bebek olarak doğmuşum bilmiyorum yani bunun bence hatırlanması yıllar sonra bile döndüğünde. Mesela geçen gün Instagram’da gezinirken bakıyorum 2013 yılında atmışım ilk. Eski fotoğraflara bakıyorum sonra böyle çok tebessüm ediyorum (Elçin).

Elçin’in sosyal medyayı bir anı defteri gibi düşünerek orada anılarını biriktirdiğini ifade ettiği görülmektedir. Kendisinin bu anı paylaşımları dışında kendi engel durumu, protez süreci ve bu süreçte yaşadıkları ile ilgili paylaşımları da bulunmaktadır. Protez ile doğru yürüme, protez kullanımı temalı bilgilendirme içerikleri de mevcuttur. Kendisi bu noktada, engeliyle ilgili sürece dair paylaşımlar yapmaktadır. Bu içeriklere ek olarak hangi işi nasıl yaptığını gösteren içerikler mevcuttur. Örneğin 01.09.2023 tarihinde “Abla sarı bezi nasıl sıkıyorsun” yorumuna cevap olarak çektiği bir içerik mevcuttur. Bu içerikte

“Yeşil bezim var onu sıkıyorum” diyerek eline aldığı mutfak bezini nasıl sıkıldığını göstermektedir. Nasıl makyaj yaptığını, saçlarını nasıl topladığını ve telefonunu nasıl tuttuğunu gösterdiği içerikler de mevcuttur.

Rıfkı’nın deneyimine bakıldığında ise kendisi mutluluklarını, güzel anları paylaşmayı tercih ettiğini ifade etmektedir. Olumsuz, mutsuzluk içerek olayları ise tercih etmediğini söylemektedir:

Yani dediğim gibi mutluluğumu paylaşıyorum. Sıkıntı mı paylaşmam sanmıyorum yani öyle bir dram mesela ailenle kavga ettin. Zaten böyle bir şey hep yapmacık yapıyorlar da İnternette görüyoruz. Zaten bunlar kesinlikle yapmacık da ya ben ailemlen kavga edip onu videoya alıp, asla böyle bir şeyi paylaşmam (Rıfkı).

Rıfkı’nın bu noktada paylaşımlarında olumsuz şeyleri yansıtmayı bazı durumlarda yapmacıklık olarak gördüğü görülmektedir. Video içeriklerinde Rıfkı’nın anne, babası ya da kardeşi görülmemektedir. Genel olarak doğada ve tarlada çekilmiş video içerikleri görülmektedir. Bu içeriklerin bir kısmı ürün tanıtımı videosu olarak da görülmektedir. Belli dönemlerde bahçede elde edilen ürünlerin satışları olmaktadır ve bu satışları TikTok hesabı üzerinden duyurmaktadır. Onun dışında gerçekleştirdikleri hayır işleri ve benzeri organizasyonları da TikTok üzerinden duyurmaktadır. Günlük rutinlerini paylaşma konusunda ise bahçede gerçekleştirdikleri işleri yaparken çekmiş olduğu içerikleri dile getirmektedir:

Ya dediğim gibi boş zamanımda bahçelerle uğraşıyorum, sebze ve meyve. Pazar diyorum, alıyorum, pazarlıyorum. Bir ortağım da var kuzenim, ayrıca köyümüzün imamı. Onun ortaklı iş yapıyorum mesela ekseri tarlada oluyoruz. Yani şu an mesela ben işteyim. İki gün evimdeyim, iki gün boyunca yani bahçe işlerimle uğraşıyorum. Ondandır dolayı hep tarlada çekiyorum. Dediğim gibi şeyle çok vaktim olmuyor mu? Sadece kişisel iş, işlerim için mesela (Rıfkı).

Profilindeki içeriklerde katılımcının evinde çekilmiş tek bir video içeriğine rastlanmıştır. Evdeki soba ve sobanın arkasında yere serilmiş bir yatak görülmektedir. Rıfkı’ya evinde video çekmemesinin özel bir nedeni olup olmadığı sorulduğunda ise kendisinin bu durumu aslında farkında olmadığı görülmüştür: “Ben hiç fark etmedim. Paylaşıyorum. Orası öyle. O evimiz”. Bu noktada özel hayatından kare paylaşmak istemediği için mi böyle bir yol izlediği sorulduğunda ise TikTok hakkındaki olumsuz düşünceleri olduğunu ve özellikle kız kardeşlerinin bu mecraaya girmesini istemediğini belirterek bu soruyu yanıtlamıştır:

Yok yok. Dedim, ben utanacak ya da böyle ailem tarzı, ailemden utanacak ya da kendi evimle asla öyle bir şey düşünmem. Yani ben açıkçası yani nasıl diyeyim ben. Yani öyle yoksun bir kişiliğim de yok aslında. Aile hayatımı tabii ki de ben annem ve babamı paylaşmam. Eee kardeşim de zaten video atmışımıdır. İlla vardır. Benim 18 yaşında erkek. Zaten kız kardeşlerimi asla böyle bir şeye bulaştırmam. Çünkü dediğim gibi sosyal medya TikTok yani benim aile çevresine zarar veren bir şey. Yani şimdi ben ekseri görüyorum zaten mesela TikTok ünlü olanlar mesela böyle eşiyle falan ekseri bu bir süre sonra boşanıyorlar. Ya ben bu yüzden ben asla ailemi ve babamı anneme... Tamam erkek kardeşimle çekerim. Kız kardeşimle ablamla falan. 11 ih. (Rıfkı).

TikTok'un aile kurumuna zarar verdiği düşüncesine sahip olan Rıfkı, kendi profilinde sık sık video paylaşımı gerçekleştirmeye devam etmekte ve platformu hala aktif olarak kullanmaktadır. Kendi engel süreci ile ilgili karşılaştığı sorunları yansıttığı ve bu durumu dile getirdiği bir paylaşımına rastlanmamaktadır. Yalnızca bazı paylaşımlarında "Engelli bir bireyi sevebilir misiniz?" temalı akım videolarına rastlanmıştır.

Ege de Hüseyin gibi kendi hayatında yaşadığı olayları mizah unsurları ile birleştirerek profilinde paylaştığını ifade etmektedir. Genel olarak kendi mizah türünü *dark mizah*, *ofansif mizah* şeklinde tanımlayan Ege'nin videolarında yaptığı esprilerin genel olarak kendisi ile dalga geçme temalı olduğu görülmektedir. "Tabi ki ben bütün videolarımda gerçek hayatımda yaşadığım olayların şakalı versiyonunu yayınlıyorum aslında. Bir eksik ya da bir abartma yok. Ufak tefek senaryolar oluyor tabi ki ama onlar da olur" diyerek videoların içerisine senaryo sürecinin de dahil olduğunu ifade etmektedir. Yaşadığı olayları aktarırken nelere dikkat ettiği sorulduğunda ise şu şekilde cevaplamaktadır:

Öncelikle topluluk kurallarına uyuyor mu uymuyor mu? Ona dikkat ediyorum. En büyük önceliğim o içinde küfür, hakaret tarzı kelimelerin olmamasına çok özen gösteriyorum. Bazen kaçırdıklarım tabii ki oluyor. Ama o kaçırdıklarımı da komikliği orada diye geçiriyorum. Çok nadir öyle dikkat ettiğim şeyler bunlar ve en çok atarken dikkat ettiğim şeylerden biri de dozu abartmamak bu mizah dediğimiz olayın dozu maalesef kaçırılsa alay geçme, dalga geçme oluyor. O da sıkıntı olabiliyor. O yüzden öyle devam ediyorum. Çok dalga geçici olayları, hassas konuları hakkında yaptığım şakaları genelde videolarıma koymamaya özen gösteriyorum. Zaten genelde kendim üzerinden espri yapıyorum. Çok nadirdir. Başka konular üzerine espri yaptığım. Başka konular hakkında yaptığım espriler de ailemle konuşurken arkadaşlarımla konuşurken çevremde yaptığım ufak bir tefek espriler, onları videoyu döküyorum (Ege).

Tercih ettiğini dile getirdiği dark mizahı yaparken de dozu ayarlamaya çalışarak tepki çekmemeye çalıştığını dile getirmektedir. Bu video içeriklerinde Ege yürüyememesi ve

makine desteği olmadan nefes alamaması üzerinden espriler yapmaktadır. İçeriklerde kendisini sıklıkla engelli olarak tanımlamakta ve engelli olmanın avantajları temalı içerikler üretmektedir. Günlük rutinler noktasında yalnızca dışarı çıktığında üretilmiş olan birkaç içerik vardır. Kendi kişisel işlerini yaparken çekilmiş herhangi bir içeriğe rastlanmamaktadır. Vlog tarzı içerikler profilde yer almamaktadır. Hareket kısıtlılığı diğer katılımcılara göre daha fazla olan Ege, kişisel işleri konusunda çevresinden yardım almakta olan bir bireydir. Engeliyle ilgili yaşadığı süreçte karşılaştığı problemlerle ilgili içerik üretip üretmediği sorulduğunda ise: “Bir iki videomda ciddi video çekmişim öyle. Ondan sonra onları da yansıtmayı bıraktım. Çünkü hesabın mantığı zaten hep gülmek, güldürmek amacıydı. Ama bazen yansıtıyorum” ifadelerini kullanmaktadır. Profilinde SMA hastalığına dikkat çekmek için gerçekleştirilmiş bazı paylaşımlara rastlanmaktadır. Bu paylaşımlar dışında hastalığı ile ilgili açıklayıcı ya da bilgilendirme temalı paylaşımlar yapmamaktadır. Üretilen içeriklerin mizah üzerine olması gerektiğini düşünerek, profilini komedi temasıyla kurduğunu ifade etmektedir.

Diğer katılımcıların ifadelerinden farklı olarak Bayram genel olarak paylaşımlarında sıkıntılara yer verdiğini ifade etmektedir. Bu içeriklerin içerisinde yer alan mutlu olduğu konular içinse aile bireyleri ile birlikte çektikleri içeriklerin önemli olduğunu ve bu noktada konunun içeriğinin önemli olmadığını şu ifadelerle dile getirmektedir:

Şöyle söyleyeyim, genelde sıkıntıları paylaşıyorum. Mutlulukla çok fazla bir paylaşım olduğu yok. Mutlu olduğum bölümler sadece işte kardeşlerimle, yeğenlerimle paylaştığım bir videolar var. Benim için çok bir hani içeriğin ne olursa olsun fark etmiyor. Anlam ifade etmese de onlarla aynı karede olmak beni mutlu ediyor benim için önemli olan o ama mutsuz olduğum karelerde sadece mimari engellerin olduğu paylaşımlar başka şey yok yani hemen hemen (Bayram).

Mutsuz olduğunu düşündüğü paylaşımlarda toplumsal hayatta karşılaştığı mimari engellerin ön planda olduğunu ifade etmektedir. Paylaşımlarında dikkat ettiği noktalar ile ilgili olarak söylediklerinde yine mimari engel olarak tanımladığı engellerin ön plana çıktığı görülmektedir. Paylaşmayı tercih etmediği noktaların ise hakaret ve benzeri şeyler içeren ya da hassas olarak nitelendirilebilecek konuları barındıran içerikler üretmemek olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Vurgulamak istediğim konu neyse ona dikkat ediyorum. Yine klasik olacak işte bir rampanın olmaması ya da bir kaldırımın yüksek olması bizim geçmemizin zorunlu olduğu kısımda sadece duyarlı olmalarına davet ettiğim videolar oluyor. Ekstradan başka bir şey yaptığım

yok ya da kişiye şahsa, partiye şehre bir özel bir şey yok. Kim olursa olsun neresi olursa olsun yani o rampanın o yolun düzgün olması gerektiğini vurguladığım bir konu. A kişi, B kişi fark etmiyor yani. Yani çok böyle dini ve cinsel içerikli bir ahlaki değerleri altına alınabilecek böyle bir videoları çok tercih etmem. Yani çok sıkıntılı olur ve vicdanen de kendimi rahat etmem yani bir video uğruna izlenme uğruna o kadar da alçaltmam kendimi yani o kadar. Çok bel altına ineceğimi düşünmüyorum ki yapmam da zaten kapatırım. Videoya ama yapmam yani öyle (Bayram).

İçeriklerinde kullandığını ifade ettiği mizah dolayısıyla pek çok şeyi paylaştığını ancak kötü bir örnek olmamak için paylaşımlarına özen gösterdiğini ifade etmektedir:

Yani şöyle düşündüğümde genelde işi mizaha vurduğum için, hemen hemen her şeyi paylaşıyorum ama böyle çok fazla böyle bel altı muhabbetleri çok fazla yapmam yani. Ama ekstradan yapabileceğim böyle bir çünkü burada küçük çocuklarımız da izliyor, annelerimiz de izliyor, babalarımız da izliyor. Yani onları göz ardı ederek, onlara böyle çok ürkütmeden ya da böyle kötü bir örnek olabilecek bir şekilde videoların paylaşılmamasına özen gösteririm. Yani elimden geldiğince sakınırım ya bir küfür olur, bir argo olur, bir hoş olmayan bir hareket olur, bir davranış olur, bunlara dikkat ederim. Bazen yeri geldiğinde çok minnacık da olsa böyle oluyor ama öyle çok böyle ekstradan abartılı bir şey yapmam yani (Bayram).

Profilindeki paylaşımlar genel olarak incelendiğinde de Bayram'ın genel olarak karşılaştığı rampa, engelli park yeri ihlali ve uygunsuz kaldırımlar gibi içerikleri sıklıkla paylaştığı görülmektedir. Engelli bireylerin yaşadığı sorunlara dikkat çekmeyi hedeflediğini belirttiği paylaşımlar görülmektedir. Bunlara ek olarak ev hayatında, arkadaşlarıyla ve aile bireyleri ile çıktıkları içerikler bulunmaktadır. Kendisi tekerlekli sandalyesi ile dans etmekte, basketbol oynamakta ve maratonlara katılmaktadır. Bu aktivitelerde çektiği videoları içerik olarak sıklıkla paylaşmaktadır. Kendi başına yaşamakta olan Bayram'ın ev işi yaparken, yemek yaparken çektiği içerikler görülmektedir. Nasıl araba kullandığını ve engelli bir bireyin araba kullanma süreci ile ilgili soruları yanıtladığı 21.05.2021 tarihinde paylaştığı 18 bölümden oluşan bir içerik serisi bulunmaktadır. Bu videoları bilinçli olarak çektiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Ya bunları ekstra hani birilerine örnek olabilmek için gösteriyorum. Yani kalkıp da hadi canım sıkıldı, işte şunu paylaşayım da insanlar görsün ya da ben böyle marifetliyim ya da şunu yapabiliyorum düşüncesi yok. Sadece böyle insanların ilham olabileceğini düşündüğüm bir videolardı başka bir yoktu yani (Bayram).

Gündelik hayat rutinlerini içeren içeriklerinde yine başkalarına neler yapabildiğini gösterme istediği ve başkalarına ilham olma arzusunun ön plana çıktığı görülmektedir.

Engel durumu ile ilişkili yaşadığı sıkıntıları ise dışarıya çok fazla göstermek istemediğini ifade etmektedir:

Kendi içinde yaşadığım problemleri çok fazla dışarıya yansıtmıyorum. Çünkü hani o profilde genelde insanlar mutlu pozitif bir Bayram görüyor. Ben olabildiğince olumsuz yönleri çok fazla paylaşmamayı tercih ediyorum ki bazen de oluyor yani bazen ister istemez paylaşımlar oluyor ama genelde saklamaya çalışıyorum. Çünkü ben insanlara olabildiğince ilham olmaya bir güzel bir enerji yansıtmaya çalıştığım için çok fazla böyle olumsuz yönleri paylaşmamaya çalışıyorum (Bayram).

Bu paylaşımlarda duygusal anlamda üzüntüleri dile getirmek istemediğini ifade eden Bayram, arabası ile ilişkili bir sorun yaşadığında, mimari engellerden kaynaklanan bir lastik patlaması ve benzeri durum yaşadığında bunları paylaşmaktadır. Bu içeriklerde yaşadığı sinir ve öfke de görülmektedir. Kendisinin duygularını yansıtmadığını düşündüğü profilinde olumsuz durumlara karşı vermiş olduğu öfke, sinir, üzüntü gibi duygular aslında video içeriklerinde görülmektedir.

Civan ise bu noktada duygularını ve yaşadıklarını TikTok profilindeki paylaşımlarına ve canlı yayınlarına yansıtmayı tercih ettiğini ifade etmektedir. İçeriklerinde yaşadığı olaylara yer verdiğini ifade etmektedir. Ancak özel hayatı ile ilgili detayları verme konusuna mesafeli olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Hayır, ona biraz, ona biraz karşıyım”. Olumsuz olaylar ve üzüntüler noktasında ise biraz daha koruyucu bir tavra bürünerek bunları şifreler aracılığıyla paylaştığını ifade etmektedir: “Hıhı onu biraz daha böyle şifreleyici bir şekilde yapıyorum. Biraz daha böyle gizleyici açıklamalarıyla falan, bazen yapıyorum ben”. Bu şifreleyerek yaptığını belirttiği mesajlarda bir gönderme olup olmadığı sorulduğunda ise, “Yok, hayır, hayır, kimse gönderme falan yapmıyorum. Sadece kendimce böyle duygusal olarak olunca bazen, oluyor.” demiştir. Mutlulukları noktasında ise, genel olarak canlı yayınlarda ifade etmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Günlük rutinleri ile ilişki olarak ise “Valla hocam o da değişiyor ya. Yemek yerken herhangi bir videom yok. Sadece yürüyünce oluyor” demiştir. Bu noktada kendisine ev temizliği, yemek yapma ve benzeri aktivitelere dair herhangi bir paylaşım yapmayı tercih edip etmediği sorulduğunda ise “Hayır, onlar da yok. Sadece bir kere yaptım onu makinemi silerken. O var başka da yok” demiştir. Kendisinin yalnızca bir videoda su içerken çekilmiş bir karesi vardır. Kendisinin boğazında bulunan delikten dolayı kendisine sıklıkla nasıl su içtiği sorulmaktadır ve bu noktada başkaları için bu videoyu çektiğini ifade etmektedir: “Ha evet o da var onu da insanlar merak ediyor” (Civan).

Kendisinin profili ve canlı yayınları ele alındığında da genel olarak paylaşımlarının şarkı söylemek üzerine olduğu görülmektedir. İçeriklerde akım videoları görülmektedir. Bu içeriklere ek olarak dışarıda gezerken çekilmiş içerikler, arkadaşları ve aile bireyleri ile çekilmiş komik içerikler yer almaktadır. Engel durumu ile ilgili yaşadığı sıkıntıları paylaşıp paylaşmadığı sorulduğunda ise “Onlar zaten, bi iki üç defa paylaştım. Onun dışında fazla TikTok’ta fazla paylaşmıyorum. Sadece Instagram storylerime atıyorum, ondan merak ediyorlar, insanlar beni o yüzden” diyerek bu paylaşımları sıklıkla yapmadığını ifade etmektedir. İçeriklere gelen yorumlara ve merak edilen şeylere cevap olarak çekilmiş videolar da mevcuttur. Bu noktada olumsuz yorumlara verilen cevap videolarında Civan’ın sinirlendiği gözlemlenmektedir. Genelde boğazındaki delik üzerinden yapılan olumsuz eleştiriler ya da dalga geçme ögesi barındıran içeriklerde bu sinir görülmektedir. Olumsuz ifade olmadığı sürece gelen yorumlara sakin bir tavırla açıklayıcı bir dille cevap vermekte, bazen kendisi ile dalga geçerek mizah unsurlarını videoya eklemektedir. Özellikle son dönemde arkadaşı Ege’nin içeriklerindeki dark mizah benzeri bir mizah tarzı deneyerek içerik üretmektedir. Ege ve Enes ile ortak canlı yayınlar açmakta ve benzer bir içerik dili kullanmaktadırlar.

Defne’nin deneyimi ele alındığında ise kendisinin günlük aktivitelerine ve rutinlerine TikTok paylaşımlarında yer verdiği görülmektedir. Paylaşımların bir bölümü sadece yüzme ve antrenmanlara odaklanırken bir bölümü de Defne’nin günlük rutinleri ve gezi vloglarından oluşmaktadır. Katılımcının paylaşımlarında özel hayatına dair kesitleri paylaşıırken ya da rutinlerini paylaşıırken evinin içerisindeki alanlar konusunda da özel olarak bir gizleme eğiliminde olmadığını şu şekilde ifade etmektedir:

Yüzmeye derken işte sabah kalk, saat kaçta kalktığında yemeğimi nasıl yıyorum mesela Youtube’da da böyle videolarım. Yemeğim TikTok’ta da var. Yemeğimi yerken işte, belki dişimi fırçalarken. Hani biraz daha nasıl yapabileceğimi göstermek için hem yapabildiğimi hem de nasıl yapabildiğimi göstermek için. Bunlara yer veriyorum, ben öyle değilim hani o kadar da yok. Evimin görmesinler, köşesini çok gizli kalmış bir durumum yok ama. Ya mutlulukla alakalı verebilirim. Mesela şöyle verebilirim, atıyorum o zamanlar tabi kullanmıyordum ama atıyorum bir okula girdim ve başarıyla bitirdim. Belki ona güzel bir içerik varsa onunla birleşerek altına yazı yazarak mutlu olduğumu belli ederim ama mutsuzlukla alakalı videolara yer vermek tercih, böyle verebilirim, atıyorum ülkenin gündemi vardır. Depremle alakalı, belki Filistin ile alakalı böyle sosyal olarak yani toplumsal konulara yer verebilirim ama kendimle alakalı (Defne).

Paylaşımlarında kendisi ile alakalı mutsuzluklara, olumsuz duygulara yer vermemeyi tercih ettiğini belirten Defne, engel durumu ile ilgili yaşadığı herhangi bir probleme ya da sıkıntıya paylaşımlarında yer verdiğini ifade etmektedir. Bu paylaşımlar ile başardığını ifade ettiği olayların arka planında yer almakta olan süreci göstermek istediğini ifade etmektedir:

Paylaşıyorum. Zor durumdan da paylaşıyorum işte yani hani şey. Toz pembe görünsün istemiyorum her şey. Yani fizik tedaviyi özellikle paylaşmak istiyordum. İki türlü paylaşıyordum. Bir zorluk çektiğim kısım. Atıyorum mesela yürümek için o cihazla nasıl çaba sarf ettiğimi falan. Bir de sonucunda nasıl şeyler aldığımı falan. Mesela bir videom vardı ayrıyeten yine mesela ben parmaklarımı çok kullanamıyorum. Mesela kendine çok duygulanmıştım. Onda bunu göstermek istemiştin. Şey çok hoşuma gidiyor. Hem zorlandığım kısmı gösterdim. Bakın, ben şunu nasıl içebiliyorum? Yani ne kadar zorlanıyorum. İki elimle. Hem de ufacak bir aparatla ufacak bir teknikle tek elimle nasıl kaldırılabildiğimi göstermek istemiştin, o tarz şeyleri de paylaşmaya çalışıyorum (Defne).

Engel durumundan kaynaklı olarak normalde yapamadığı bir aktiviteyi başardığında bu durumları göstermeyi özellikle tercih eden Defne'nin profilinde bu paylaşımlar görülmektedir. Defne, sıklıkla başardığı aktivitelerden kesitleri, fizik tedavi sürecinde yürüme egzersizlerinden kesitleri, gezdiği şehir ve ülkelerde oluşturduğu gezi içeriklerini, yüzme antrenmanlarını, günlük rutinlerinden kesitleri TikTok profilinde paylaşmaktadır. Bu süreçte, kendisiyle gerçekleştirilen görüşmede canlı yayın açmak istediğini ve açacağını belirten Defne, çalışmanın veri toplama süreci boyunca herhangi bir canlı yayın açmamıştır. Bu nedenle katılımcının canlı yayın açarsa neler paylaşabileceği ve nasıl bir deneyim yaşayacağı araştırmacı tarafından bilinmemektedir.

Melike ise sıkıntılara yer verdiğini ama mutluluklara henüz yer veremediğini ifade etmektedir. Mutluluk ve olumlu olaylar dendiğinde Melike bu kavramları evlilik ile ilişkilendirmiş ve bekar olduğu için mutluluklara da yer vermeyi istediğini dile getirmiştir: “Sıkıntıları evet mutluluklara da inşallah yer veririz diye düşünüyorum. Onlar da yansıtıyorum hani mutluluk, umut deyince hani genelde orada evlilik falan filan hani daha çok olduğu için benim kafa biraz o tarafa gitti” (Melike). Bu içerikleri oluştururken neleri paylaşmamaya dikkat ettiği noktasında ise kıyafetine dikkat ettiği ve evin özel alanı olarak değerlendirdiği yatak odasından video atmadığını dile getirmektedir: “Yani çok açık saçık video atmamaya çalışıyorum elimden geldiğince yani dediğim gibi evde daha çok mesela çiftliğimizde falan atmaya dikkat ediyorum, bir yatak odasında atmıyorum mesela”. Günlük rutinleri ve aktiviteleri ile ilgili olarak ise “İşte konserleri falan

paylaşıyorum genelde, öyle hani” diyerek vlog ve benzeri paylaşımları olmadığını dile getirmektedir. Günlük rutinleri ve aktivitelerinden örnek olarak yemek yapma üzerine yorumlar yaptığı esnada ise bu aktivitelerin video içeriğinin hazırlanması noktasında zorlanacağını düşündüğü için bu çekimleri gerçekleştirmek istemediği anlaşılmaktadır:

Onlar baya şey zor gibi geliyor. Yemeği hazırlayacaksın bir yandan videoyu çekicem ikisine birden konsantre olanları saygı duyuyorum ama ben birini yaparken diğerine olan konsantrasyonumu kaybederim hani acaba doğru çıktı mı derken yemeği yakarım bir şey olur yani (Melike).

Enes, özellikle sıkıntılara çok fazla yer verdiklerini ifade etmektedir. Eleştirel bir tavır takındığını dile getirerek dikkat çekmek istedikleri konulara dair içerikler üretmektedirler. Profilinde ürettiği içeriklerin neredeyse tamamı ofansif mizah olarak tanımlanabilecek, kendisi ile dalga geçtiği mizah videolarından oluşmaktadır. Bu noktada, Ege ile birlikte ürettikleri pek çok içerik mevcuttur ve bu içerikler bazen birebir aynı espriyi ve konuyu içerebilmektedir. Aşağıdaki ifadelerinde de bu içeriklerden birine örnek vermektedir:

Kesinlikle sıkıntılara çok fazla yani veriyoruz. Hatta biraz eleştirel bir şekilde mesela engelliler yönünde çektiğimiz bir video vardı. En sonunda bir diyalog var. Oturarak para kazanmak istiyorum diye Ege de diyor ki, sen milletvekili misin veya dün işte bizim eğlencesine kurduğumuz bir parti var. Daha doğrusu Ege’nin kurduğu benden önce de X Mizah Partisi diye. Onun Belediye Başkanı olduğumu açıkladım. Vaatlerimden birisi engellileri evine hapsedmekti. Dışarıda diğer insanları rahatsız etmesinler diye. Böyle bir şey düşünmüyorum elbette ama bizi yönetenlerin düşünceleri herhalde o bende bu şekilde eleştiriler yapıyorum (Enes).

Enes’in verdiği örnekte aslında toplumun engelli bireylere hissettirdiği, kendisinin hissettiği duygulara yönelik bir eleştirel mizah olduğu görülmektedir. Kendisini böyle görmediğini ifade eden Enes, siyasi iktidarları eleştirmektedir. Mutluluk noktasında ise mutlu olduğu her şeyi paylaştığını ifade ederken dini konular gibi hassas konularda temkinli davrandığını ifade etmektedir:

Mutlu olduğum her şeyi paylaşıyorum. Hikâye olarak genelde Çok fazla insanların hassas yönlerine dokunmamayı tercih ediyorum. Dini konularda asla yapmam veya siyasi konulara çok fazla girmem. Ya dini konular hem benim de hassas noktam, o yüzden şey yapmak siyasi konularda yapacak. Çok şaka var ama o da tepki çekmemek için. Fizyoterapide çok fazla içerik çıkıyor. O yüzden orada çekiyorum. Hatta en son yeni paylaştığım videolar oradan hocamla birlikte çektim ama evin içinde de yaptığım aktivitelere dair çok fazla video çekmiyorum ama. Oradan da bir mizah çıkaracağımı düşünüyorsam yaparım (Enes).

Zeynep ise üzgün olduğunda ya da bir derdi olduğunda TikTok takipçileri ile paylaşmayı tercih etmediğini ifade etmektedir. Bu konuda olumsuzlukları, özellikle başaramadığı şeyleri gizli tutmaya çalıştığı ve bu noktada takipçilerinin yaklaşımının da önem taşıdığı görülmektedir:

Evet. Genelde mutlu olduğum olayları videoya taşımayı tercih ediyordum ben. Çünkü insanların şey üzgün olduğun anları izlemek istemiyorlar, insanlar hep şöyle düşünüyor, hani benim derdim kendime yetiyorken bir dert daha kaldıran ben mesela zorlandığım şeyleri aktarmıyordum. Yapamadığım şeyleri hiçbir zaman aktarmadım. Sadece mutlu oldum ve yaptığım şeyleri aktarabildim TikTok'ta (Zeynep).

Zeynep'in profilinde sıklıkla aile bireyleri ve çocukları ile üretilmiş içerikler yer almaktadır. Bu videolarda genel olarak popüler olan akımlar, dublajlar yer almaktadır. Bunlara ek olarak gezi videoları, fizik tedavi videoları, arkadaşlarıyla birlikte çektikleri içerikler yer almaktadır. Günlük rutinlerini yerine getirirken çektiği paylaşımlar da mevcuttur. Özellikle temizlik yaparken, yemek yaparken çektiği videolar mevcuttur:

O an akışında ne olursa hani tedaviyse eğer yapabildiğim bir hareketse onu paylaşıyordum. Günlük hayatımda da gezme gezdiğim mesela gittiğim değişik yerler falan oluyorsa oraları paylaşıyordum. Sadece sorduğu zamanlar paylaşıyordum. Zaten her zaman paylaşsam her zaman izlenmezdi diye düşünüyordum. Çok sordukları zaman yayınlarda çok sorarlardı mesela. Hani "Temizliğini nasıl yapıyorsun, tek başına nasıl yaşayabiliyorsun?" Ben iki çocuğumla yaşıyorum çünkü. "Yemeğini nasıl yapabiliyorsun?" Bu soruları çok aldığım zamanlar paylaşıyordum (Zeynep).

Paylaşılan ev işi temalı videoların gelen sorular ve talepler üzerine çekildiğini ifade eden Zeynep, neler yapabildiğini, işlerini kendi başına nasıl halledebildiğini gösterebilmek adına bu içerikleri ürettiğini ifade etmektedir.

Nazlı ise, hayatındaki olumlu olarak tanımladığı gelişmelere özellikle yer verdiğini ifade etmektedir. Bu noktada paylaşımlarına kara mizah öğeleri de ekleyerek bir kişi kendisine olumsuz bir ifade ile yaklaşmadan Nazlı kendisi ile dalga geçtiğini ifade etmektedir:

Evet, mutluluklara, anılara, güzel şeylere yer veriyorum. Yani hayatımda güzel ne oluyorsa paylaşmaya çalışıyorum aslında. Onları da mizaha dökerek yani mesela dalga geçildiğinde bizimle ya da herhangi bir işte kara mizah adı altında öyle şeyler de yapıyoruz yani. Evet, gerçek olaylardan ama ben gülüp geçiyorum yani onlar kırılacağımı ya da işte bunu düşünmüyorlar zaten söylerken. O zaman ben de gülerek geçiyorum (Nazlı).

Mizahın bir savunma ögesi olarak paylaşımlarda yer aldığını ve kimlik inşasında rol oynadığını söylemek mümkündür. Nazlı, ciddi, üzüntü içeren konuları ve kendi kişisel

sorunlarını bu platformda paylaşmaya karşı mesafelidir. Bu tarz paylaşımları izlemeyi de sevmediğini ifade etmektedir:

Yani ben çok ciddi video atma taraftarı değilim. Yani ciddi üzüldüğüm ya da canımın gerçekten, böyle gerçek, ciddi konuları çok paylaşma taraftarı değildim. Gerçek sıkıntılarımı çok paylaşma taraftarı değilim. Hani genelde bunu, gülebildiğim şeyleri paylaşıyoruz. Yani üzüldüğüm ama sonrasında güldüğüm şeyleri paylaşıyorum. Gerçekten canımı sıkan şeyleri paylaşmıyorum. Genelde böyle şeyleri de çok izlemeyi de sevmiyorum. Bana şey gibi geliyor. Hani insanlar bana üzülün, acısın. Duyar kasma olarak algılıyorum ben. Kendi içimde dert olarak görmediğim şeyleri paylaşmayı tercih ediyorum. Mizah yaparak daha çok. Yani genelde zaten içeriklerim günlük hayatımdan olduğu için evet (Nazlı).

Paylaşımlarının vlog tarzında olmasından kaynaklı olarak aslında günlük yaşadığı olayları paylaştığını ve yaşadığı olaylar arasında komik detaylar bulunanları TikTok profilinde de paylaşmayı tercih ettiğini ifade etmektedir:

Evet vlog tarzı olduğu için genelde günlük hayatımız zaten yansıtıyorum aslında ya da herhangi bir olay yaşıyoruz. O an mesela o gün gerçekten komik bir şey oluyor. Dedim gibi işte bize kara mizah malzemesi, bizi kıracaklarını düşünerek söyledikleri ya da herkesin aslında istemeden de olsa yaptıkları şeyler böyle güldüğümüz şeyleri içerik haline getirip atıyoruz aslında. Gayet de günlük olaylardan çıkan videolar oluyor. Ya ben nerede o an oturuyorsam nerede o an uygunsam o da orada çekiyorum. Yani öyle bir alan yok. Evimin her yerinde gösterebilirim aslında nerede o an canım isterse çekiyorum (Nazlı).

Nazlı'nın paylaşımlarında içerikleri üretirken özellikle evinin içerisinde herhangi bir alanı özel olarak göstermemeyi tercih etmediğini, anlık olarak evin hangi köşesinde ise o köşede çekimi gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Paylaşımları incelendiğinde Nazlı'nın ifadeleri ile paylaşımlar birbiri ile tutarlıdır. Katılımcının gezi videoları, makyaj ve yiyecek tanıtım videoları görülmektedir. Nazlı'nın profilinde engellilik vurgusu görülmemektedir. Kendisi günlük aktivitelerini paylaşmaktadır. Bu durum kendisini engelli kimliği üzerinden tanımlamamaya çalıştığını gösterirken; paylaşımlarda engel durumunu gizlemediği ve tekerlekli sandalyesinin görünürlüğünü sağladığı da bir gerçektir. Engel vurgusu olmadan, engellilik tanımı yapmaktadır. Sosyal hayatına dair detayların yer aldığı, gezi vlogu tarzındaki içerikleri ile yapabildiği ve başarabildiği şeyleri sunmaktadır. Engel durumunun, toplumsal hayata karışmasına engel bir durum olmadığı vurgusu burada ön plana çıkmaktadır.

Katılımcıların profillerinde yer alan içeriklerdeki gündelik yaşama ve bireylerin gerçekleştirdiği aktivitelere dair kesitler toplumun engellilik kavramına ilişkin algılarını

değiştirme ve farkındalık yaratma konusunda önemli bir adımdır. Bu paylaşımlar ile engelli bireyler kendilerini ifade etme olanağı bulurken; toplumsal normlara karşı da bir direniş alanı bulmaktadırlar. Görüşme verilerinde görüldüğü üzere, katılımcılar özellikle başarılı oldukları aktiviteleri içeren paylaşımları yaparken, engelli bireylere ilham olma arzusu taşımaktadırlar. Ancak görüldüğü üzere, başarısızlıkları veya olumsuz durumları gizleme eğilimindedirler. Bu durum damgalı kişinin, küçük başarısızlıklarının ya da toplumsal normlara uymayan özelliklerinin, damgalı farklılığının doğrudan bir dışavurumu olarak algılanabileceği hissine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Damgalı bireyin, başarısızlığının görünür hale gelmesi, ona olan ilgimiz sayesinde algılanır ve Goffman'ın tanımıyla “gözden düşürülmeye müsait biri olmaktan çıkıp gözden düşürülmüş biri haline geldiğinde” birey, normal insanların karşısında olmanın, kendisinin özel hayatının ihlalle sonuçlandığı hissine kapılır (Goffman, 2014a, s. 46). TikTok'ta başarısızlıkların paylaşılmaması, bu durumu desteklemektedir.

Engelli bireylerin günlük hayatlarından sunulan kesitler, topluma normal kabul ettikleri standartların ötesinde başka bir yaşam deneyimine şahitlik etme olanağı sunar. Engelli bireylerin günlük hayatlarında kullanmakta oldukları tekerlik sandalyeler, protezler, diğer ekipmanlar ve bedenlerinde bulunan farklılıklar ile ilgili deneyimlerin TikTok'ta yansıtılıyor oluşu, toplumsal hayatta engelli bireylerin yaşam deneyimlerinin daha görünür hale gelmesini sağlar. İnsanların, ötekini, engelli olanı reddetme ve görünürlüğünü yok sayması yalnızca ötekini reddetmek için değil, aynı zamanda kendi bedeninin şekilsizleşmesine yönelik bastırılmış bir duygunun gerçekleşebilmesinden kendini korumak içindir (Ancet, 2010, s. 112). Bu nedenle, engelin görünür kılınması engelli olmayan kişilerin algı ve tutumlarının değişim ve dönüşümü için önemlidir. Bu paylaşımlarda katılımcıların karşılaşmış olduğu engeller, zorluklar ve benzeri deneyimlerin yer alması, engelliliğin yalnızca kişisel değil toplumsal bir deneyimler ve süreçler ile şekillendiğini göstermektedir.

Engelli bireylerin, yapabildikleri ve başarabildikleri eylemleri TikTok profillerinde gösterme çabası diğer engelli bireyler ile etkileşim ve dayanışma olanağını da arttırmaktadır. Bu dayanışma, bireylerin yaşadıkları deneyimlerde yalnız olmadıklarını ve benzer deneyimleri yaşayan başka insanların da var olduğunu farkına varmalarına aracılık etmektedir. Başarıların ön planda tutulması, engelli bireylerin özgüven inşasında da olumlu bir rol oynayarak, deneyimlerini başkalarıyla paylaşmaya daha istekli

olmalarını sağlamaktadır. Toplumsal alanda eksiklik ve öteki olarak tanımlanan alanlara dair önyargıları da yıkma çabası içeren bu paylaşımlar, görünürlüğü arttırmaktadır.

4.10 Damgalanmaya Çalışılan Bedenler: TikTok'taki “Engelli Bedenler”

Bireyler normlar dünyasında yaşamaktadır. Her birey, belli kalıplara göre yaşamakta ya da kalıplara göre hayatını şekillendirmektedir. Davis'e (2016) göre, “engelli bedeni”¹⁶ anlayabilmek için öncelikle normal bedene geri dönülmesi gerektiğini ve asıl sorunun engelli bireylerden kaynaklanmadığını, normallik kavramının engelli bireyi sorun gibi ele alacak şekilde inşa edilmesi (Davis, 2016, s.187) nedeniyle ortaya çıktığını belirtir. Sosyal inşacı yaklaşıma göre engellilik açıklaması yapılırken beden sosyal olarak inşa edilen bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bedenin gerçekliği noktasında biyolojik sebeplerden çok sosyal tutumlar ve toplumsal kurumlar etkili bir rol oynamaktadır (Burcu, 2015, s. 56).

Katılımcıların toplumsal olarak inşa edilmekte olan “ideal beden”, “normal beden” ve “engelli beden” kavramları ile kendi engellilik deneyimleri esnasında nasıl bir deneyim yaşadıkları ele alınırsa: Goffman (2014b)'a göre toplum, kişilerin kategorize edilme araçlarını ve bu kategorilerin üyeleri için olağan olduğu düşünülen niteliklerini tamamını temsil etmektedir. Başka bir deyişle, toplumsal çerçeveler ve kategoriler göstermekte oldukları toplumsal bağlamlarda karşı karşıya gelinmesi olası olan kişi kategorilerini, sınıflandırmayı sabit kılmaktadır (Goffman, 2014b, s. 30). Bu nedenle katılımcılara hayatlarında ve özellikle TikTok kullanım pratikleri esnasında kendilerine gelen etkileşimlerde kategorilere ve sınıflandırmalara dahil edilmeye çalışılıp çalışılmadıkları, bu noktada neler hissettikleri sorulmuştur. Bu soruların ardından ise engelli kimliklerini saklama eğilimi yaşayıp yaşamadıkları, engelli kimliklerini ön planda tutmayı tercih edip etmedikleri sorulmuştur.

Görüşmeler esnasında katılımcıların büyük çoğunluğunun karşılaştıkları “etiketlenme”, “damgalanma” eylemlerinin farkında oldukları görülmektedir. “İdeal beden”, “sağlıklı beden” ve “normal beden” olgularına uyum sağlamadıkları için eleştirildiklerini ve bazı noktalarda engellilik hallerinin başkaları tarafından sorgulanarak engelli olmamakla

¹⁶ Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak isimli kitabın içerisinde yer almakta olan “Normallüğün İnşası: Çan Eğrisi, Roman ve On Dokuzuncu Yüzyılda Sakat Bedenin İcadı isimli makalede sakatlık kavramı geçmektedir. Çalışma genelinde katılımcıların tercihi doğrultusunda engelli ifadesi tercih edildiğinden dolayı bu noktada yapılan alıntılarda engelli ve engellilik ifadeleri kullanılmıştır.

itham edildiklerini ifade ettikleri noktalar olmuştur. Bazı katılımcılar ise böyle bir durumla karşılaşmadıklarını söylemektedir ancak görüşmenin farklı noktalarında, toplumsal alanlarda başkalarının “rahatsız edici bakışlarına” maruz kaldıklarını, kendilerine acıma duygusu ile yaklaşıldığını hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum aslında engelli bedene toplumsal bakışın içinde yer alan etiketlerden kaynaklanmaktadır. Bu etiketlenme deneyimi ile katılımcıların tamamı gerek hayatlarında gerekse de TikTok deneyimleri esnasında karşılaşmaktadır.

Sosyal inşacı yaklaşımda da engelliliğin açıklanması noktasında engelli birey olmanın tanımlanabilmesi için engelli bireylerin deneyimlerinin temel olarak alınması gerektiği ifade edilmektedir. Bu yaklaşımda bir şeyin nasıl inşa edildiğini açıklamak önemlidir (Burcu, 2015, s.59). Bu süreci anlayabilmek için katılımcıların kendi deneyimlerine odaklanmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Engelli beden ve normal beden ayrımı katılımcıların anlam dünyasında yer almakta mıdır yoksa katılımcılar için böyle bir karşıtlık durumu söz konusu değil midir? Bu olgunun anlaşılması için bireylerin engelli kimliklerinin inşa sürecinde yaşadıkları deneyimlerden örneklere yer verilmektedir.

Hüseyin’in deneyimine bakıldığında, eşinin herhangi bir engelinin bulunmaması noktasında kendilerine eleştiriler geldiği görülmektedir. Canlı yayınlara katılım sağlayan bireylerin “engelli” ve “sağlam” ayrımı üzerinden bir kimlik belirlemede bulunarak Hüseyin’in eşi ile evli olmasının normal bir durum olmadığı yönünde iddialarda bulundukları görülmektedir. Hüseyin, bu süreçte engelli olduğunu herhangi bir noktada saklamaya çalışmadığını ifade etmektedir:

Şimdi bu süreci engelli olduğumdan kesinlikle saklama yapmıyorum. Yani kesinlikle. Engelimi geri plana atıp daha değişik olduğumu göstermiyorum. Ben neyse onu olduğumu göstermeye çalışıyorum. Hani bazı yerlerde engelli olmanın zararları yok bana yok ama insanların bakış açısı bazen diyorum ki ya diyorum. Hiçbir şey bahsetmeyelim direkt mesela yayında diyor ki. Ya sen işte engellisin yenge sağlam. O an diyorum ki. Mesela diyor ki, sen diyor dede gibi görünüyorsun. Senin yanındaki senin kızın mı? Böyle şeyler, insanların bakış açısı, yani sanki ben aramızda kırk elli yaş sanki yüz yaş var sanki ben. Ya bakış açısı ayrı, değişik bir şeyler. Bir şey yani yorumla. Ama hani ben yine sakinliğimi koruyorum. Eşim bu konuda biraz agresif, biraz sert, hemen hızlı bir şekilde cevap vermek istiyor. Kızmak istiyor, hitap etmek istiyor. Onun konuşmasına göre, ben diyorum ki dur. Aynı anda yayını da kapatmıyoruz. Aynı bu şekilde sizinle konuştuğum gibi karşıdan geleni. Yani sen böyle böyle konuşuyorsun kardeşim. Sen benim videolarıma girdin mi kardeşim hiç diyorum yok diyor. Şu anda yayına girdim. Ya diyorum, sen rica ederim benim videolara girip on dakika sonra

bana geri döner misin? Yayında seni bekliyorum özellikle diyorum. Peki önyargıyla gelmeyin (Hüseyin).

Hüseyin'in ifadelerine bakıldığında, engelli bir birey oluşundan dolayı kendisine bazı suçlamalar yöneltilerek eşini, çocuğunu ve engel durumunu kullanarak yayınlar yaptığı iddiaları ile karşılaşmaktadır. Kendisinin engelli bir birey olması, eşinin ise herhangi bir engelinin bulunmaması sebebi ile hakaret boyutuna varan ve küfürler içeren tepkiler alabilmektedir. Kendisi bu noktada öfke ile hareket etmediğini ve daha sonrasında bu insanlardan bazıları ile arkadaş olduklarını dile getirmiştir:

Hemen yanında bir bayan olunca hani sen bayanı mı çıkarttın? Ya da yanında çocuğun olunca onun için mi para kazanıyorsun gibi yorumlar da geliyor. Ben diyorum ki bekleyin kardeşim. Fikrin kardeşim, videolarıma girin bakın ondan sonra bana tekrar geri dönün. Yüzde doksan dokuzu geri dönüyor, tekrar özür dileriz diyorlar. Yani bana küfrediyorlar, eşime küfrediyorlar. Ben direkt aynı şekilde geri hitap etmiyorum. Diyorum ki videoları izleyin. Ondan sonra bana geri dönüp ben size iki kelime söyleyeceğim diyorum. Ondan sonra böyle dostane arkadaşlar da oldu. Özür dileriz şöyledir, böyledir. Şu anda çok iyi görüştüğümüz insanlar da var. Böyle önyargılı olup kalbimizi kıran insanlara biz aynı şekilde davranmadık (Hüseyin).

Hüseyin'in ifadelerine bakıldığında aldığı tepkiler karşısında kırıldığını ifade ettiği görülmektedir. Kendisine gelen tepkilerin engelli ve normal karşıtlığı üzerinden üretildiği görülmektedir. Bu karşıtlık üretilirken aynı zamanda engelli kimliği ile ilgili kategorileştirilmelerin gerçekleştirildiği de gözlemlenmektedir. Engelli bir bireyin TikTok kullanıyor olma amacının yalnızca mevcut durumu üzerinden para kazanmak olabileceği düşüncesine sahip bireyler tarafından bu kategorileştirmelerin yapıldığı gözlemlenmektedir. Hüseyin'in bu konu ile ilişkili olarak çektiği cevap videoları bulunmaktadır. 25.07.2023 tarihinde paylaştığı bir içerikte "Önyargı ile yaklaşmadan önce videoların hepsini izleyip ona göre yorum yapın" ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu içerikte dilencilik yapmadığını ve duygu sömürsü ile insanlardan para istemediğini söylemektedir. Hüseyin'in bu ithamlarla karşılaşma sebebi ise 21.07.2023 tarihli içeriğinde yer alan elektrikli moped alımı için destek istediği paylaşımdır. Bu paylaşım sonrası dilencilik suçlamaları artmıştır.

Engelli bir bireyin TikTok kullanımının genel olarak kendi durumunu kazanca dönüştürme niyeti taşıdığı önyargısı ile karşılaştığını dile getiren bir diğer katılımcı ise Rüzgar olmuştur. Katılımcıların TikTok kullanırken bir birey engelli ise bu platformda engelini avantaja çevirerek insanların acıma duygusunu kullanıyor önyargısı ile

karşılaştıklarını diğer katılımcıların ifadelerinde ve içeriklerine gelen etkileşim ve yorumlarda da görmek mümkündür. “İdeal beden” kalıbının içerisine sokulmaya çalışıldığını düşünen Rüzgar, kendisine gelen hem olumlu hem olumsuz yaklaşımları dile getirmektedir:

Genelde sokmaya çalışıyorlar. Genelde yani böyle bir pozitif ayrımcılık var. Yani ilk gözden bakılırsa hemen böyle çok olumlu yaklaşan da var ama olumsuz yaklaşan da çok fazla. Ya farklı düşüncelere kapılan insanlar çok enteresan oluyor. Yani hep bir kafada şey var. Ben bu yayınları ya da bu içerikleri bir kazanç uğruna mı yani insanları istismar mı ediyorum? Hep kafa o yönde insanların bir önyargı oluşmuş maalesef. Maalesef öyle bir, yani mesela orada benim yetenek sergilediğimi görsün istiyorum ben o insanın açıkçası (Rüzgar).

Önyargılar barındıran etkileşimlere ek olarak engel durumlarından dolayı hayatlarını nasıl devam ettirdikleri, kişisel aktivitelerini nasıl yerine getirdikleri de katılımcılara yöneltilen konular arasında yer almaktadır. Engelli bireylerin neler yapabileceğine dair olarak insanların zihinlerinde belirlenmiş bazı sınırların varlığından söz etmek mümkündür. Çünkü toplumsal alanda engelli bir bireyin yapabileceği ve yapamayacağı düşünülen işler ve aktiviteler olduğu görülmektedir. Bu konuyu Rüzgar şu şekilde dile getirmektedir:

(...) Nasıl diyeyim. Hani “Yemek yiyebiliyor musun?” diyenler oluyor. İşte “Telefonda konuşabiliyor musun?” diyenler oluyor. Ben ama çok mizahi yönden yaklaşıyorum. Çünkü gerçekten toplumun buna ihtiyacı var. Yani mizah anlamında. Kendimi de katarak insanlara evet ya ben özgüvenliyim ve kendimle de alay edebiliyorum aslında göstermek amacım orda. Ya kendime inancım tam ki size bunu ispat edebiliyorum görsün ki, o insan başka bir insanı gördüğünde “Evet ya, bu insan gerçekten çok güçlü bir karaktere sahipmiş” diyebilsin aslında. O amaçla (Rüzgar).

Yukarıdaki ifadelere bakıldığında karşılaşılan duruma karşı ben kendi işimi yapabiliyorum mesajı verilerek cevaplanmaya çalışıldığı ve aslında bir kendini ispat çabası görülmektedir. Rüzgar bu durumda gelen tepkilere karşı mizahi bir dil kullanımı seçerek, başka bireylerin kendisine yöneltebileceğini düşündüğü alaycı tavrı kendisine karşı takınarak bir savunma da göstermektedir. Başkalarının ne düşündüğünün aslında katılımcılar için belli noktalarda anlam ifade ettiği ve bu nedenle katılımcıların diğer bireylere kendilerini güçlü bir konumda göstermek istedikleri gözlemlenmiştir.

Bu deneyim esnasında Rüzgar, engelli kimliğini TikTok yayınlarında ve video içeriklerinde gizlemediğini ama bir dönem bu konuyu acaba gizlesem mi diyerek düşündüğünü söylemektedir. Ama kendisinin olduğu gibi kabul edilmesini istediği için

bu fikirden vazgeçtiğini şu şekilde dile getirmektedir: “Yo aslında hiç olmadı ya bir ara aslında şey düşündüm acaba dedim. Sadece kafamı koyup mu hani canlı yayınları yapsam diye düşündüm ama bu sefer çok samimi olmaz. Yani hani ben orada bir anlatmak istediğim geçmez karşı tarafa diye düşündüm.” Verdiği mesajın karşı tarafa geçmesini istediği için bu yolu seçtiğini söylerken bunu yapış biçimini de şu şekilde ifade etmektedir: “O yüzden tam olarak bütünüyle hatta çoğu zaman yani kameradan uzak koyuyorum ki bütün, bütün olarak beni görsün, insanlar öyle kabul etsin, sahiplensin istiyorum.” (Rüzgar). Kamerayı özellikle tüm bedeninin gözükebileceği bir açı ile ayarlaması, bu noktada engellilik halini TikTok içeriklerinde gizlemediğini göstermektedir. Bu ifadeler gerçekleştirilen gözlem sürecinde de teyitlenmiş ve Rüzgar’ın özellikle canlı yayınlarında bedeni gözükecek şekilde yayın yaptığı görülmüştür.

Baran ise, diğer katılımcılara göre tanımadığı insanlardan daha az etkileşim alan bir katılımcıdır. Paylaşımlarına gelen yorumlar genellikle az sayıda ve tanıdığı kişiler tarafından atılmaktadır. Bu nedenle diğer katılımcılara oranla TikTok deneyimi esnasında ötekileştirme, kalıplara sığdırılmaya çalışılma girişimleri ile daha az karşılaşmaktadır. “Valla şu ana kadar öyle bir şey olmadı. Sanırım da olmaz, yani ben öyle düşünüyorum” cümleleri de bu durumu desteklemektedir. Kendisi TikTok’ta bu tarz geri dönüşler almamış ve engelli kimliğini de TikTok içeriklerinde gizleme eğilimi yaşamadığını söylemiştir: “Yok, hiçbir zaman olmadım. Yani bu gelen engel durumunda Allah’tan gelen bir şeydir. Bundan herhangi bir sıkıntımız yok. Hatta sürekli videolarımın altında engelsiz yaşam, engelliyiz, daha iyi olacağız diye şeyler yazıyorum.” (Baran). Kendisinin içeriklerinin altında yazdığı ifadeler ile engelli bir birey olduğunu TikTok profilinde yansıttığı görülmektedir.

Baran, doğum sonrası nedenlerle felç geçirdiğini söylemekte olan bir birey olarak engel durumunu, “Allah’tan gelen bir şey” olarak tanımlamakta ve kabullendiğini dile getirmektedir ve bu noktada dini inancın, engel durumunun kabulleniliş sürecinde etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Dini inancın engel durumunun kabullenilmesi sürecine etkileri olduğu görülen başka katılımcılar da olmuştur.

Umut ise engelli olduğu için ölmesi gerektiğini düşünen insanlarla karşılaşmaktadır. Sağlıklı bir bedene sahip olmayan bireylerin ölmesi gerektiğini düşünen insanlar olduğunu ifade etmektedir: “Evet, ne zaman ölücen? (...) Evet, ne zaman öleceğimi

merak ediyorlar.” Bu sorunun kendisine bir TV programında da yöneltildiğini dile getirmiştir:

Bunu canlı yayında da şey yapmıştım. Bir tane TV programına çıkmıştım. TV programında X isimli sunucu da sormuştu. Ben de dedim ki cevabı olarak, hayat devam ediyor, Allah bilir orasını. Allah dedim ne zaman alnımıza yazarsa o zaman ölüm gerçekleşir. Şu an için dedim bir sorun yok. Spor yapıyorum çünkü. Günde seksen mekik, yüz sınav çekiyorum. O yüzden kollarım, kollarımla daha rahat yürüyorum. Spor yaptıkça kondisyonumu koruduğum için hayatım, kalp ritmim, sağlığım yerinde (Umut).

Bu konuda ne zaman öleceğini Allah’ın bileceğini söyleyen Umut, sağlığını korumak için yaptığı sporu dile getirmektedir. Engelli bireylerin yaşama hakkının olmadığı düşüncesi tarihsel süreç içerisinde pek çok toplumda karşılaşılan bir düşüncedir. Sağlam olmayan bedenlerin, normallik algısına zarar verdiği düşünülen bedenin elimine edilmesi ile birlikte normallik algısını tehdit eden unsurlar ortadan kaldırılmak istenmektedir (Foucault, 1990; Davis, 2014; Garland-Thomson, 1997).

Umut’a yukarıda bahsi geçen olaylarla ve kategorileştirmelerle karşılaşmasının ardından engelli kimliğini gizleme davranışında bulunup bulunmadığı sorulduğunda ise “Yoo, gizlemedim hiç” ifadelerini kullanmaktadır. Umut bu noktada TikTok’ta güncel olarak canlı yayın açmamaktadır. Bu durumun kendisine engel durumundan kaynaklı olarak daha önceki yayınlarında gelen etkileşimlerden kaynaklandığını dile getirmiştir. Aslında bu noktada, süreç üzerinde bir kontrol isteği de gözlemlenmektedir. Olumsuz deneyim yaşamamak için bir daha canlı yayın açmamıştır. Gözlem sürecinde de kendisinin herhangi bir canlı yayınına rastlanmamıştır.

Feyza’nın TikTok deneyimi esnasında böyle bir durumla karşılaşmadığını ancak günlük hayatında insanların bakışlarının üzerinde olmasından dolayı bu durumu hissetmediğini söylemektedir: “Yok. Hiç denk gelmedim ben. Tabii ki günlük hayatımda çok fazla bakışa maruz kalıyorum. Hani girdiğim ortamda bi direkt bana bakıyorlar. Tabii ki bu çok oluyor” diyerek bu bakışlardan bahsederken bunun nedeni olarak da insanların bilinçsizliğini gördüğünü ifade etmektedir. Bu durumu yurt dışı deneyimi ile de kıyaslayarak ele almaktadır:

Dediğim gibi yakın zamanda yurt dışına çıktım. Mesela orada gözler üstümde açıkçası değildi. Ben bunu çok fark ettim. Burada daha çok üstümde oluyor. Bu noktada da yetkililerin bizim gibi insanların onları bilinçlendirilmesi gerekiyor. Onları hani kötü niyetle bakmıyor belki. Aa üzölmüş olabilir, ona ne oldu diye düşünüyor olabilir ama ben açıkçası

umursamamaya çalışıyorum. Küçüklükten beri annem babam bana bunu öğretti. Hayat dolu olmayı, onların arasında utanmamam gerektiğini öğretti. Ama daha içine kapanık biri bu bakışlara maruz kalıp çok üzülebilir. O yüzden bunu o an düşünemiyorlar. Üzüldüğü için düşünemiyorlar maalesef... (Feyza).

Feyza'nın ifadelerinde maruz kaldığı bakışların şu an onu etkilemediğini söylediği görülmektedir. Benzer bakışlarla karşılaşan engelli bireylerin bu konudaki düşüncelerini ve hislerini düşündüğünü ifade ettiği görülmektedir. Hem TikTok profilinde hem de günlük hayatında engelli bir birey olduğunu gizleme eğilimi yaşamadığını ifade etmektedir: “Yok olmadı. Ben daha çok ön planda tutmaya çalışıyorum” (Feyza). Feyza'nın sözlerinde yer alan “ön planda tutma” çabası engelli kimliği üzerinden kurulmakta olan kimlik inşasını ifade etmektedir.

Engelli bedenin sağlam beden ile karşılaştırılması noktasında katılımcıların en sık karşılaştıkları durumlardan birisinin de “Geçmiş olsun”, “Sana ne oldu” ve “Vah vah, tüh tüh, yazık” söylemleri olduğu görülmektedir. Bu cümleler, engelli bedenin iyileştirilmesi gereken bir beden olduğu fikrinin yeniden üretimi noktasında önem taşımaktadır. Toplumsal alanda şifaya ihtiyaç duyan kişi sınıflandırmasına maruz bırakılan engelli bireyin toplum içindeki rolü engeli üzerinden belirlenmektedir. Katılımcıların hem sosyal medya da hem de günlük hayatlarında engel durumlarının nasıl oluştuğu sorusunu sık sık aldıkları hem kendi cümlelerinde hem de gerçekleştirilen profil incelemelerinde görülmüştür. Bu durumu yaşayan katılımcılardan birisi de Elçin'dir:

Mesela sadece meraktan soruyorlar. “Ne oldu?, Bir şey mi oldu?, Kaza mı geçirdin?, Neden böylesin?”. Neden böylesini işte nasıl oldu anlamında soruyorlar yoksa yine böyle kötü bir şey almadım. (...) İşte insanlar (geçmiş olsun, sana ne oldu sorularını kastederek) niye bunu yazıyor aslında biliyor musunuz, yine orada görünür olmak ben iyiyim bak fark ettim, bak ben gördüm. Çoğu insanda bu var gerçekten ben böyle düşünüyorum (Elçin).

Elçin, kendisine geçmiş olsun cümlesini kuran kişilerin aslında Elçin için değil, bu noktada kendilerini toplumsal alanda görünür kılmak istedikleri için bu eylemi gerçekleştirdiklerini düşünmektedir. Bu tarz durumlarla karşılaştığında TikTok profilinde ve günlük hayatında engelli kimliğini gizleme eğilimi yaşamadığını şu şekilde ifade etmiştir: “Hiçbir zaman kendimi saklamadım nereme saklayayım elini saklasam ayağım görünüyor ayağımı saklasam elim gözükecek saklanacak bir yerim yok” (Elçin). Elçin, görünüşünden dolayı herhangi bir koşulda engeline ait bir detayı saklasa bile diğer bir

detayın görünür olacağını ifade ederek saklanması gereken herhangi bir durum olmadığını ifade etmiştir.

Goffman’a göre damganın görünürlüğünün kendisi ile karıştırılan diğer üç kavramdan ayrıştırılması gerekmektedir. Bu noktada ilk kavram “bilinirlik”tir. Bu kavrama göre damganın görünürlüğü fazla ise bireyin başka biriyle en ufak temasında damganın bilinir hale gelmesi mümkündür ancak bilinirlik görünürlüğün yanında başka etkenlere de bağlıdır. Damganın başkaları tarafından bilinip bilinmemesi kişi hakkındaki herhangi bir bilgi edinme sürecine dayanabilir. İkinci olarak ise rahatsızlık vericiliğinden ayrıştırılması gerektiğidir. Bir damganın ilk bakışta algılanabilir olması, gerçekleşmekte olan etkileşimin gidişatını ne derece etkilediği konusunda önem taşımaktadır. Son olarak ise damganın görünürlüğünün, görünürlüğün algılandığı odaktan ve odağı oluşturmakta olan bazı olasılıklardan ayırmak gerekmektedir. Bu noktada Goffman (2014a)’a göre normal bireyler damgaya sahip kişinin damgası sebebiyle dışlandığı yaşam alanlarına dair fikirler üretmektedir (Goffman, 2014a, s. 87-89). Bu fikirler genel olarak kişinin hayatına dair detayları da içermektedir ve sorular şeklinde engelli bireye yöneltilmektedir.

Rıfkı da Elçin’in aldığı sorular ile benzer sorular almaktadır. Bu soruları dikkate almadığını ifade etmektedir. Sağlam beden, engelli beden algısı konusundaki düşünceleri ile ilgili ise kendisi kolunu kaybetmiş olan bir birey olan Rıfkı, protez kolunu takmadığını ve protez kolu ile ilgili arkadaşının ısrarı sonucu yaşadığı bir deneyimi şöyle ifade etmektedir:

Yorumlarda bir iki defa vardı galiba. Ben incelemedim de işte ne oldu ne oldu, doğuştan mı kaza mı diye sorular vardı galiba. (...) Mesela ben protez kolumu takmıyorum. Mesela ben 2017’de 2018’de mi aldım mesela. Hiç takmadım çünkü bana böyle daha mı rahat geldi artık ne oldu bilmiyorum, hiç takmadım. Aldım, hiç takmadım. Bugün işte arkadaşım ile ben okul arkadaşım zaten beraber çalışıyoruz. O dedi işte illa alacağız onu işte iş yerinde kullanacaksın. İşte orada kimse yok işte, onu artık takacaksın gibi şeyler oldu. Bugün biraz burada taktık biraz oynadık filan biraz işte arkadaşım yani şey oldu yani destek işte pozitif şeyler verdi ama ben de nasıl diyeyim. Bir davranıp ya da işte. İşte bir kolu yokmuş bir şey, bu konuda benim hiçbir sıkıntım yok. Dediğim gibi ben arabamı da ehliyetimi de aldım. Ondan sonra tatile gidiyorum. İki araba kullanıyorum, yani her istediğimi yapıyorum yani (Rıfkı).

Sol kolunun olmaması sebebiyle sahip olduğu protez kola sahip olduğu halde bu kolu kullanmamıştır. Protez kolu kullanmadan da her işini yapabildiğini ifade etmektedir. Kendisi ile ilgili bu noktada bir sıkıntısı olmadığını dile getirmektedir. Engelli kimliğini

gizleme noktasında ise ilk zamanlardaki paylaşımlarda kendisini gizlediği görülmektedir. Rıfkı'nın fiziksel olarak görüldüğü içeriklerde ise videolar sağ taraftan çekilmekte ve dikkatli bakılmadıkça sol kolun eksikliği görülmemektedir. Kendisi de bu durumu bilinçli olarak yaptığını dile getirmektedir:

İlk başlarda kuzenimle video çekerken ya açıkçası nerede böyle bir yani bizim, yani beni tanıyan nasıl Rıfkı da engelli ve video atmış tarzı şey olabilir mesela onun için ilk başlarda dikkat edersen zaten videolarımızda çok çıkartmayık değil mi? (...) Yani o kadar şey yaptığımız halde videolarda izlenmiş zaten paylaştığımız videolarda bayağı bir izlendi. Ondan sonra onlarda dikkat ederseniz kendimi hep sağ tarafından görüntü alınmış değil mi? Hem sağ tarafımdan video çekilmiş. İlk başta da öyle bir algı oldu (Rıfkı).

Yukarıdaki cümlelere bakıldığında Rıfkı'nın gerçekleştirdiği gizlenme eğiliminin bilincinde olduğu görülmektedir. Katılımcı toplumsal hayatta karşılaştığı ve toplumsal alanda kullandığı yüze karşıtlık içerebilecek davranışlara ve tepkilere karşı bir savunma mekanizması geliştirerek bir kaçınma hali yaşamaktadır. Kaçınma süreci yüz yüze etkileşim çalışmalarının içerisinde de yer almaktadır. Bu süreçte birey sahip olduğu yüze yönelik herhangi bir tehdit ile karşılaştığında bu durumu önlemek için tehditlerin ortaya çıkabileceği olası durumlardan kaçınmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşma olasılığı doğduğunda ise birey, kaçınmanın diğer türlerini uygulayabilmektedir. Savunma tedbirleri alarak, içinde bulunduğu rol ile uyum göstermeyen bilgilerin ortaya çıkmasına imkân verecek durumlardan kaçınarak konuşmanın ya da eylemin gidişatını değiştirir (Goffman, 2019a, s. 26). Bu noktada sol kolunun olmadığını diğer kişilere göstermeme eğilimini ilk zamanlarda yaşadığını dile getirmektedir. Bu gizlenme eğiliminin son dönemde ise ilk zamanlara göre değişim gösterdiğini ifade etmektedir. Katılımcının TikTok kullanım süreci gözlemlenirken de süreç içerisinde gizlenme eğiliminde değişiklikler olduğu görülmüştür. Rıfkı, videolarda sol kolunu da göstermektedir:

Yani hâlâ var mı dersiniz? Belki de hâlâ var, yani bir değişti gibi. Yani artık videolarımın artık şey olarak çekiyorum. Yani bizde kendi oynadığım videolarda ben varım ama mesela işte örnek veriyorum işte yemek yapılırken çektim ben yokum, drone videosu attım ben yokum. Drone zaten biz uçuruyoruz yani işte benim olduğum yerlerde artık önemsemiyorum yani videoyu benimle, ben çektiğimde mesela beni benimle mesela bir şey çekiyoruz. Benim lafım var mesela. Ben kendimi çekiyorum orada mesela ben şeyim. Sıkıntı yaşamıyorum artık. Yani önemsemiyorum, ilk başlarda bir şeyler oldu. Mesela işte ilk başlıyoruz ya işte ilkler ilk filan insanların tepkisi ne olur falan diye biraz şey oldu. Mesela videolarımızı sağ taraftan ve engelimizi göstermemeye gayretindeydik ama ondan sonra zaten bir o videolarımıza da bayağı yani engellilerimizi gösterdik. Yani birçoğunda. Yani şu an mesela

ben engelimi ön planda tutmaya etmiyorum. Yani kişisel şeyimi paylaşıyorum. Çünkü ben size söylediğim gibi, ben bu işle uğraşsam eminim ki ben yani prosefer olarak çalışsam yani kısa sürede büyük kitleye ve büyük yani para kazansın ya da büyük izlenme takipçi olsun yaparım yani ama ilgilenmiyorum (Rıfkı).

Rıfkı, engelini özellikle ön planda tutmaya çalışmadığını ifade etmektedir. TikTok kullanmaya ilk başladığı dönemlerdeki gizlenme eğiliminin gerekçeleri arasında başkalarının ne tepki vereceğinden çekinme durumu olduğu görülmektedir. Bu noktada, aslında birey kendi öznel deneyimini, toplumun yaklaşımlarına göre şekillendirmeye çalışmaktadır. Daha sonra ise engel durumuna kendisi de alıştıktan sonra bu tepkileri önemsemeyerek kendisi için bir sürece dönüştürmektedir. İçeriklerinde daha profesyonel içerikler üretip, engel durumunu ön planda tutma ve benzeri davranışlarda bulunursa bu platform üzerinden kazanç sağlanabileceğini düşünmektedir. Kendisinin böyle bir amacı olmadığını dile getirmektedir.

Ege, hem engel durumundan hem de dış görünüşünden dolayı kendisinin mevcut beden algılarına uymadığı için tepkilerle karşılaştığını dile getirmektedir. İzleyici kitlenin kendisini başka “sağlam” fenomenler ile kıyasladığını ve yerine getiremediği fiziksel özellikler üzerinden değerlendirildiğini ifade etmektedir. Bu özelliklere sahip olmadığı için yadırgandığını hissettiğini söylemektedir:

Tabii ki. Ya en başta örneği ya şöyle örneklendirebilirim. Bir tane fenomen adı söylüyor izlediği, takip ettiği. Bir şuna bak, bir de buna bak. Bunun tipi kayak, yok yürüyemiyor, yok önce bir yürüse keşke gibi. Bu tarzda düşünmüş, fiziksel özellik, beden özelliklerine uyum sağlamamızı istiyorlar. Olmayınca yadırgıyorlar gibi. O tarz (Ege).

Ege de “sağlam”, “ideal”, “normal” beden algısı ile kendisine yaklaşan ve bu kalıplara uymadığını gördüklerinde tepki gösteren insanları farkındadır. Fiziksel olarak da boğazında yer alan hortum ve tekerlekli sandalyesi dolayısıyla kendisinin engel durumu dışarıdan fiziksel olarak görülmektedir. Bu tarz durumlarla karşılaştığında da engelli kimliğini herhangi bir noktada gizleme eğilimi yaşamadığını ifade etmektedir: “(...) Yo, hiç olmadı. Sonuçta bu ne denir? Benim ya da herhangi birinin suçu değil, doğuştan olan ve engel olamadığımız, olmaya çalıştığımız bir durum saklayacak ya da engel olacak bir şey yoktu insanların görmesini”. Gizlemek yerine engelli kimliğini ön plana çıkararak daha da görünür kılmaya çalıştığını söylemektedir: “(...) Evet, çünkü eğer kendimi daha çok geri plan atarsam bu sefer toplumdan daha da soyutlamaya çalışırlar gibi hissediyorum. O yüzden hep bu tarz şeylere şakayla gayet normal bir şey aslında gibi

yansıtmaya çalışıyorum” (Ege). Bu ön planda tutma davranışı, toplumsal dışlanmayı azaltmak adına gerçekleştirilen bir eylemdir. Toplumun farklı olanı dışladığı düşüncesi, Ege’nin konuya yaklaşımında gözlemlenen bir durumdur. Bu düşüncenin temelinde, aslında Ege’nin günlük hayatında da öznel deneyimi esnasında yaşadığı etkileşimler ve yaklaşımlar yer almaktadır.

Toplumsal sınıflandırılmalarla karşılaştıklarını düşünen ve ifade eden Bayram, bu noktada bireylerin toplumu kadın, erkek ve engelli olarak üçe ayırdığını düşündüğünü ifade etmektedir: “Yani ister istemez. Gerçek olan bir şey var zaten hani insanlar artık toplumu üçe ayırmış işte kadın, erkek, engelli gözüyle bakıyorlar” (Bayram). Bu durumda katılımcı bu sınıflandırmayı doğru bulmadığını ifade ederken, kendisinin şu an bu sınıflandırmalara üzülmediğini söylemektedir:

Yani biz aslında iki toplumuz. Kadın ve erkek yani bu engelli dediğin kişi Ahmet, Mehmet yani onu da sınıflandırmanın bir anlamı yok ama insanlar istemsizce de olsa sınıflandırıyorlar. Bence yanlış bir şey. Benim o kadar çok taktığım ya da artık kafa yordüğüm, üzüldüğüm bir konu değil. Çünkü onları da az çok anlayabiliyorum. Kendi etraflarında ya da kendi başlarına gelmediği için. Olabildiğince kırmadan sınıflandırmaya çalışıyorlar. Çok fazla ben bir ifade etmiyor yani. Aynen (Bayram).

Bayram, bu sınıflandırma durumunun kendisini bu sınıflandırmalara dahil eden kişilerin engelli bireyleri tanımamasından ya da yakın çevrelerinde herhangi bir engeli bulunan insanlar olmamasından kaynaklandığını düşünmektedir. Bayram, kendisinin şu an bu sınıflandırmalara takılmadığını ve engelli kimliğini şu ana kadar gizleme eğilimi yaşamadığını “Yok, hiç olmadı” sözleri ile ifade ettiği görülmektedir. Ancak ilk zamanlarda fotoğraflarda tekerlekli sandalyesinin görünmesini istemediği görülmektedir:

Yani ilk zamanlarda böyle biraz çekindiğim, ettiğim sosyal medyalarda özellikle Facebooklar falan vardı ilk başlarda böyle. Hani fotoğraf çekerken tekerlekli sandalyem gözükmese şeyi dedim böyle, o moddaydım böyle. İlk başlarda böyleydım. Sonra o işte staj dönemi falan başladıktan sonra gözüksün dedim. Böyle kendi kendime ne olacak yani dedim. Bir kere de öyle gözüksün. Derken, bu sefer artık şey yapıyorum. Hani fotoğraf çektiğimde de video çektiğinde bu sefer sandalyemi ön plana çıkarmaya çalışıyorum ilk başlarda sıkıntılıydı. Şimdi artık kendimden çok sandalyemi ön plana çalışıyorum. Tabii ki de yani. Öyle bir şeyim yok. Hani ya da acındırılacak bir durum kesinlikle yapmam. Engelli misin? Yani sen dışarıdan görüyorsan engelliysem, evet engelliyim. Yani bana göre ben engelli değilim ama sana göre engelliyse, engelliyim yani öyle yani acındırılacak bir duruma getirmiyorum kendimi. Ama doğru ya doğru sandalyedeyim yani. Bu sana kalmış (Bayram).

Bayram'ın video ve fotoğraflarında ilk zamanlar yaşadığı tekerlekli sandalye gizleme eğilimi zaman içerisinde tekerlekli sandalyenin ön plana çıkarılması eylemine dönüşmektedir. Paylaşımlarında da sıklıkla tekerlekli sandalyesi görülmektedir ve katılımcının engelli bir birey olduğunu vurgulayan pek çok içerik görülmektedir. Bu noktada kendisini engelli bir birey olarak görmediğini ama başkalarının kendisini engelli olarak tanımlamasından dolayı engelli bir birey olduğunu dile getirmektedir. Engel durumunu kullanarak kendisini acındırma gibi bir girişimi olmadığını ifade etmektedir.

Civan da yaşadığı durumu farkında olan bir diğer katılımcıdır. “Evet. Alıştım artık diyebilirim. Bunu laflarıyla, zaten hissediyor insan. Atılan yorumlarda laflarda falan hissediyorum (Civan)” cümlelerine bakıldığında bu farkındalığı kendisine gelen yorumlar aracılığıyla, sosyal hayatında karşılaştığı cümlelerde ve benzeri durumlarda anladığı görülmektedir. Civan da ilk zamanlarda TikTok içeriklerinde makinelerini ve tekerlekli sandalyesini gizleme eğilimi yaşamıştır: “Evet oldu. İlk başlangıçlarımda çok oluyordu. Sonradan artık insanlara kendimi açıklama zorunda kaldım. Bunu ya sadece hortumu ön falan çıkartıyordum, başka açıklama. Evet sandalye falan yoktu. Aynen makinalara falan da göstermiyordum daha önce. Ama sonrasında oldu evet” (Civan). Zaman içerisinde engeline dair göstergeler içeren şeyleri gizleme eğilimi azalmış ve katılımcı engelli kimliğini ön planda tutmayı tercih ettiğini ifade etmiştir.

Katılımcıların bir bölümünün TikTok'ta içerik üretmeye başladıkları ilk zamanlarda engelli kimliklerini gizleme eğilimi yaşadıkları gözlemlenmiştir. Katılımcıların günlük hayatlarında ve TikTok içeriklerinde karşılaştıkları ideal bedene göre değerlendirilme sürecini yaşayan ve bu durumu farkında olan bir diğer katılımcı ise Defne'dir. İdeal beden algısının yalnızca engelli TikTok kullanıcıları özelinde değil, diğer bireyler açısından da sorun oluşturabilen bir algı olduğunu dile getirmektedir. Kendisi aynı zamanda bir yüzücü olduğu için karşılaştığı idealleştirme unsurları bu spor dalı ile de bağlantılı olabilmektedir. Başkaları tarafından bu sporu nasıl yaptığı merak edilmektedir:

İşte bazen bu dalga geçerek hani aşağılıyormuş gibi oluyorlar işte. Ama onun dışında şimdi şöyle, benim videolarda çok karşılaşmıyorum çünkü daha çok yüzerken falan olduğu için böyle. Şu tarz yorumlar oluyor tam tersi hani aa kolları tabi bu da çok şey bir şey ama baksana incecik kolları var, nasıl yüzüyor? Hep burada aslında ideal bedene göre değerlendiriyor. Hani bu sporu yapan kişiyi de ideal beden göre değerlendiriyor. Atıyorum gezerken video çekmişim, ideal bedene göre değerlendiriyor. Mesela ellerimi çıkartıyorum. Bak sen, nasıl ellerini çıkartıyor falan. Hani sanki bir altın vardır ya altın oran gibi ya da doksan altmış

doksan bandında. Hep böyle olan kişiler yapabilirmiş gibi geliyor. E bu var. İnsanlarda bu kesinlikle var. Hele ki ben karşıma çıkan videolarda görüyorum. O kadar idealleştirmeye çalışıyorlar ki ama gerçekten insanlarla bu yöne kayıyor. O kadar güçlü bir mecra ki. Ben bakıyorum, altı ay geçiyor, bir sene geçiyor artık o TikTok kullanıcısı para kazanmış oluyor. Sırf o yorumlardan o kadar da etkileniyor ki bakıyorsunuz gözlerini çektiriyor, burnunu kaldırtıyor. Tamam, insanın estetiğe ihtiyacı olabilir. Atıyorum. Burun estetiği yaptırmak istiyordur yaptır bu normal. Ama etkilendiğini şuradan bile görebiliyorsunuz. Yani bir insan her yerini bir anda yaptıramaz yani böyle. Öyle bir değişiyorlar ki. Kendim mesela şeye çok üzülmuştum. Kesinlikle bu Taha Duymaz vardı, depresimde vefat etti. Çocuk şey demişti mesela. Çocukla dalga geçiyorlarmış. Bunu bir tutup şeyinde kanalında anlatmış. Ben orada görmüştüm. Kulakların kepçe, burnun şöyle diye çocuk o kadar etkilenmiş artık dayanamayıp kulaklarını yaptırmış, burnunu yaptı. Çocuk bunu açıklıyordu. Yani yetmedi mi daha diyordu. Aslında gerçekten tabii sosyal medya aslında o kadar güçlü bir mecra ki. Sizi baş tacı da yapıyorlar yerin dibine de sokabiliyorlar. O yüzden dikkatli olmak lazım (Defne).

Defne'nin yukarıda yer alan cümlelerine bakıldığında ideal beden kalıplarına uymak için bedeni üzerinde değişiklikler, estetik ameliyatlar olan kişilerden örnek verildiği görülmektedir. Bu durumun sosyal medyanın bireylerin hayatlarına etkisi bakımından ele alınması gereken bir durum olduğunu düşünen Defne de bu idealleştirmeler sebebiyle sosyal medya kullanımına başladığı yıllarda kendi dış görünüşünü beğenmediğini, bacaklarını fotoğraflarda gizlemeye çalıştığını ifade etmektedir:

Eskilerden oluyordu. Tabii atıyorum Instagram'a bir fotoğraf atarken işte çok. Atıyorum, bacaklarım çıksın istemiyordum işte. Mesela bacak çünkü şey duruyordu orantısız. Evet biz bile o kadar toplumsal olarak idealleştirilmişiz ki. Hani bana böyle görsel açıdan güzel gelmedi. Kollarım bacaklarım ince. Güzel durmuyorum falan yani güzellik anlayışını bile ona göre değerlendiriyorum. Kendim bile öyleydim yani. Çünkü hep öyle göre göre öğretiler öğretiler. Sonra sonra bunu bayağı kırdım, hatta tam tersi TikTok'ta görmüşsünüzdür zaten. Videoların çoğunda kolum, bacağım, her şeyim görünüyor fazla fazla. Artık şey, çünkü kendimi daha çok sevmeye başladım. Bedenimi. Bunu insanlara göstermek istiyorum. Yani bakın benim hani bedenim değerli, belki hani böyle de seviyorum. Böyle başarılı olabiliyorum. Böyle bir yerlere mücadele veriyorum. Bunu göstermek istediğim için daha da fazla çekiyorum (Defne).

İlk zamanlar toplumun idealleştirilmiş güzellik algıları ile kendini gizlemeye çalışan Defne'nin zaman içerisinde kendi bedenini sevmeye başladıktan sonra gizlemek yerine bedenini ön planda tutmayı tercih ettiğini dile getirdiği görülmüştür. Bedeni aracılığıyla başardığı şeyleri diğer insanlara göstermek için daha fazla içerik üretmeye çalıştığını söylemektedir.

Güzellik algıları, olması gerekenler algısı ile vücudu ve konuşmaları konusunda başka insanlardan eleştiri aldığını dile getiren Melike, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Bence çalışıyorlar. Kilo alınca niye kilo almışsın zayıf olunca neden zayıfsın gibi. Çok hızlı konuşuyorsun gibi gibi ya da anlaşılır bağırarak konuş onun gibi gibi. (...) Takmadığım için hiçbir şey hissettirmiyor (Melike).” Engelli kimliğini gizleme konusunda ise çocukluk yıllarında bu eğilimi yaşadığını ama zaman içerisinde bu durumun değiştiğini dile getirmektedir:

Çocukken. Ya kabul ettikten sonra sallıyorsunuz ya. Hani sorgularsanız hiç çok fazla yere gidiyor (...) Tabii ki hani şöyle yani videolarda falan daha çok yapıyoruz. Beni örnek alsınlar, bak ben saklamıyorum sen de saklama. Çünkü o kadar çok şey duyuyoruz ki çocuğunu odaya kapatanlar, evden çıkmayanlar. Gerek yok bunlara (...) aynen öyle takınca da hadi gelsin ne dışarıya çıkalım diyen olmuyor ki ya da hayata küsünce kimse sana aa niye küstün de demiyor hani bir yerden başlamak gerekiyor diye düşünüyorum (Melike).

Engelli çocuğa sahip bazı ailelerin çocuklarını evlerine kapattığını duyduğunu ifade eden Melike, bazı engelli bireylerin de kendilerini eve kapatarak evden dışarı çıkmamayı tercih ettiklerini söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında diğer engelli bireylere örnek olma arzusu bir kez daha görülmektedir. Engeli ile ilişkili karşılaştığı olumsuz durumları dikkate alıp kafasına taktığı durumda da değişen bir durum olmayacağını düşündüğü için engelli kimliğini gizlemek yerine ön planda tuttuğunu ifade etmektedir.

Diğer katılımcılara göre daha yeni bir TikTok içerik üreticisi olan ve takipçi kitlesi son dönemde büyümeye başlayan bir katılımcı olan Enes ise idealleştirilme girişimlerini yaşamadığını ifade etmektedir. Arkadaş çevresi ve ailesi ile mizahi bir dil kullanarak engel durumunu ele aldıklarını ifade etmektedir:

Beni o kalıba sokmaya çalışıyorlarsa, takip etmezler zaten. Ama öyle bir şey olduğunu düşünmüyorum. (...) Yok öyle bir tepkileri (Bu noktada tepki kelimesi ile sen aslında yürüyorsun, engelli değilsin ithamları kastedilmektedir) gerçek kişilerden almadım ama Ege ile falan şakalaşırken çok fazla oluyor işte. Annemle, Ege ile sesli konuşuyorum mesela yanımda annem veya babam var. O aslında yürüyor geceleri falan diyor. Onun dışında karşılaşmadım. Yok, şu ana kadar öyle bir şeyle karşılaşmadım. Dediğim gibi küçük bir yerde yaşadığım için zaten çok fazla insan yok ama muhtemelen İstanbul’da Ankara’da yaşasaydım böyle şeylerle karşılaşardım (Enes).

Küçük bir yerde yaşıyor olmanın da bu durumla karşılaşmama konusunda etkili olduğunu düşünen Enes, engelli kimliğini gizleme ya da ön planda tutma eğilimi ile ilgili olarak özel bir tercihi olmadığını, bu durumu gizlemediğini ama ön planda da tutmaya

çalışmadığını şu şekilde ifade etmektedir: “Yok, hayır hiç gizlemeye çalışmadım. Öncelikle tutma eğilimi de yaşamıyorum ama hani bir insanla tanıştığım zaman sosyal medyada yani engeliyi gizleme gibi bir ona kötü görüneceğim diye engeliyi gizleme gibi bir çabam olmuyor. Zaten beni görüyorlar. Ya ortasında yani. İki türlü de uğraşmıyorum (Enes).” Engelin görünür olması, görünürlüğün sağlanması noktasında etkilidir.

Kalıplara sığdırılmaya çalışılma noktasında tekerlekli sandalye kullanımının yaşlılara özgü olduğunu düşünen insanların tavırları ile karşılaştığını dile getiren Zeynep, genç bir insanın engelli bir birey oluşunun toplumsal ortamlarda eleştirisi aldığını ve kalıplaştırmalara maruz kaldığını söylemektedir:

Evet. Yani senin yaşı genç olunca sanki böyle bir hastalıkla karşılaşmayacaktıydın da hep sağlıklıydın gibi düşünen insanlar oluyor. Yani bu yaşta bir insanı tekerlekli sandalyeye yakıştıramıyorlar mesela bizim insanlarımızda bu var. Oysaki yani ben hastanelerde beş altı yaşında yedi sekiz yaşlarındaki çocukların oturduğunu gördüm. İnsanlar genelde sanki daha çok yaşlanınca oturacaktı gibi düşünen insanlar çok fazla var (Zeynep).

Kalıplaştırılma durumunda, bazı insanların kendi kafalarında oluşturdukları sınırlar çerçevesinde engelli bireylerin yapabilecekleri ve yapamayacakları şeyleri belirledikleri ve engelli bir bireyin bu şeylerin dışına çıkması durumunda onlara müdahale ettikleri görülmektedir:

Bu şekilde kalıplaştırıyorlar sanırım. En en basiti bak şöyle, engelli bir insanın bacak bacak üstüne oturup yani oturması sanki yasakmış gibi o şekilde oturamazmış gibi. Engelli bir insanın nasıl diyeyim? Şey, ben mesela söyleyebilir miyim sigara kullanıyorum. Engelli bir insanın sigara kullanması insanlara çok abes geliyor. Ben bunu sağlıklıyken de kullanıyordum. Yani engelli bu şekilde tekerlekli sandalyenin içinde hem diyor böylesin hem de bu sigarayı içiyorsun. Yani onu onunla çok bağdaştırıyorlar. Bu çok beni çok sinirlendiriyor yani ben çünkü onu sağlıklıyken de içiyordum (Zeynep).

Engelli bir bireyin oturma şeklinin dahi başkaları tarafından eleştirisiye konu edildiği görülmektedir. Bu durum hem Zeynep’in günlük hayatına yansımaktadır hem de TikTok içeriklerine gelen etkileşimlerde görülmektedir. Siebers’e göre engelli bireyler hayatlarını devam ettirirken engelleri ile yaşamayı öğrenmelerinin gerekliliğini genellikle anlamaktadır. Bu noktada zorluk ile kastedilen bireylerin engel durumlarının gerçeküstü bir güce ya da alternatif sağlamlık imgelerine uyarlanması olarak düşünülmemelidir. Burada zorluk ile kastedilen şey bir işleve sahip olunmasıdır. Engelleri ile birlikte yaşamak, kendi bedenini tanıma süreci, yapabilecekleri şeyleri kabul edebilmek ve mevcut durumlarında yapabildikleri şeyleri yapabildikleri sürece yapmaya devam etmek

istemektedirler. Engelli bireylerin bazı konularda yardım için ihtiyaç duydukları kişiler tarafından bir baskı altında olduklarını hissetmek istememekte ve herhangi bir konuda utanç duymadan bu dünyada yaşamayı düşünebilmek istemektedirler (Siebers, 2011, s. 95). Ne yapması ve ne yapmaması gerektiğinin başkaları tarafından kendisine söylenmesini istememekte olan Zeynep, engel durumunu TikTok içeriklerinde gizleme eğilimi yaşamadığını dile getirmektedir: “Yok olmadı. Yani engelim genelde hep ön planda. Hani dışarıya da çıksam engelim saklayabileceğim bir şeyim yok. Çünkü tekerlek sandalye üzerinde olduğum için. Herhangi bir saklama eyleminde de bulunmadım (Zeynep).” TikTok içeriklerinde engelli bir birey olduğunu gizlememektedir ve bu durum engelli bir birey olduğunu diğer insanların başka şekillerde öğrenme ihtimali olduğunu söylemektedir:

Direkt engelim ön plandaydı. Hiç saklamayı tercih etmedim. Yani bunun nedeni. Bilmiyorum ama hani insanların daha sonra belki bir şekilde öğrenebileceği ya da beni tanıyan birisinin çıkıp daha sonra hani benim engelimin olduğunu, bunu insanların benden değil de başkasından duyması, beni tedirgin ederdi. O yüzden yani insanları kandırıyormuş gibi olurdum. Hiç tercih etmedim (Zeynep).

Aslında engelli kimliğini gizleme eğilimi yaşamama durumunun Zeynep’in diğer insanlar ile etkileşimi konusunu da ele alıyor olmasından kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Etiketlenmelere ve ideal beden kalıplarına göre idealleştirilmeye çalışılması durumunu Nazlı da deneyimlemiştir. Kendisine gelen etkileşimlerde engelli olduğu vurgusu ile karşılaşmaktadır:

Evet. Ya şöyle, hatta ben bir videomda da bununla ilgili de bir şey yapmıştım. Çok güzel yüzün var ama kilolusun. Hani gerçekten bu şekilde yaklaşıyorlar. Çok güzel işte, çok komik kızsın ama engellisin gibi mesela yani. Bu tepkiler var, insanları bir kalıba sokmak. Herkes aynı olmalı, herkes aynı bakmalı gibi bir şey var. Bundan herkes gibi faydalıyoruz. Yararlanıyoruz, şey yapıyoruz. Yani bize de içerik çıkıyor, devam etsinler bu şekilde. Tabi zor psikolojik olarak çok zor evet oluyor. Gerçekten zorbalığa girince özellikle bu hadi ben geçiştirebiliyorum artık ama daha öncesinde geçiştiremiyordum. Geçiştiremeyen insanlar elbette ki vardır. Zorbalığa gelince kırıncı olabiliyor ve insan değişmeye istenilen şeye kalıba girmeye çalışıyor. Herkes bizim gibi üstüne çalışmıyor (Nazlı).

Deneyimlediği bu idealleştirilme durumuna karşılık Nazlı, içerik üreterek yaşanan duruma cevap verdiğini ifade etmiştir. Önceki yıllarda bu tarz durumları geçiştirme de problemler yaşadığını zaman içerisinde artık daha kolay geçiştirebildiğini söylemiştir. Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında, Nazlı’nın da diğer katılımcıların ifadelerinde de

benzer şekilde görüldüğü gibi diğer engelli bireyleri düşündüğünü ifade ettiği görülmektedir. Kendisinin bu durumlar ile başa çıkabildiğini ancak bu durumlarla başa çıkamayan engelli bireyler olabileceğini söylemektedir. Bedenini gizleme eğilimi yaşadığı konulardan birisinin geçmiş yıllarda kilo konusu olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda sağlık konusunda yaşadığı problemler ve ihtimaller sonucu bir süre sonra bu konuyu önemsemeyi bıraktığını şu şekilde ifade etmektedir:

Daha öncesinde evet olmuştur. Lisede mesela ya da işte üniversitenin ilk zamanlarında böyle şeyler hani diyetle gireyim. Şöyle yapayım, böyle yapayım ama daha sonra işte doktorların da sağlığıma etki etmiyorsa, benim bu zararlı değilse bu kilo bana şu an iyiysen bir şikâyetin yoksa çok vermeye çalışmak da bir anda hem psikolojik olarak düşürdüğü için hasta ediyordu. Yani rahatsızlanıyorum artık hani ben onu aştım ama aşamayan özellikle gençler genç kızlar çok etkileniyor hani. Bedenlerine çok önem veriyorlar. Bu süreçte zorlanacaklar yani zorlanırlar diye düşünüyorum. O yüzden ben hani gülüp geçmeyi öğretmeye çalışıyorum. Daha doğrusu arkadaşlarıma da onu tavsiye ederim hani. Tamam, çok zor bir şey, evet ama gülüp geçmek lazım bazı şeylere sağlığını etkilemiyorsa hani bir şey için sırf birine beğendirmek için uğraşmaya gerek olduğunu düşünmüyorum. Her şeyin başı sağlık zaten en önemlisi o (Nazlı).

Kilo konusu ile birlikte engel durumundan dolayı da geçmiş dönemlerde engellilik halini gizleme eğilimi yaşadığını söylemektedir. Bu konuda ürettiği içeriklerde sadece yüzünü göstermeye çalışmıştır ancak ilerleyen dönemde kardeşi Ege ile içerik üretmeye başladıktan sonra özgüveninin yükseldiğini, kendisini daha iyi hissettiğini ve bu noktada engelli olduğunu gizleme eğilimini eskisi gibi yaşamadığını ifade etmektedir:

Yani ben, açıkçası bunu gerçekten ilk zamanlar dediğim gibi. Şu an için öyle değil. Şu an tam tersi düşünüyorum ama ilk zamanlar çok böyle. Komple boydan ya da fotoğraflar atmazdım. Genelde selfie şeklinde fotoğraflar falan paylaşırdım sosyal medyada. Ama daha sonra işte Ege içerik üretmeye başladıkça kendimi de böyle biraz daha özgüvenli, iyi hissettikçe yani? Ben buyum zaten kabullenip sevmeye başlayınca kendini neden gizliyorsun ki bir şeyleri? Ya sen nasıl mutluyun ki o anda da mutluydum. Onları yaşarken de sırf insanlar hani de o acıyarak bakmasın da Allah şifa versin tarzı yorum yapmasın diye yapıyordum bunu ama sonra yani derse desin moduna geçebildim yani çok şükür o raddeye gelince gerçekten kendim gibi davranmaya karar verdim. Gizlemek gibi bir şeyim yok artık, çabam yok (Nazlı).

Yukarıdaki cümlelere bakıldığında Nazlı'nın engelli kimliğini gizleme eğiliminin altında yatan sebeplerden birisinin toplumsal olarak engelli bireylere yöneltmekte olan "acıma" duygusu ile karşılaşmamak olduğu görülmektedir. Nazlı, ilerleyen süreçte bu duygu ile karşılaşma ihtimalini göze alarak kendisi gibi davranmaya başladığını ifade etmektedir.

Çalışmaya katılan tüm katılımcıların “ideal beden”, “normal beden” ve “sağlıklı beden” imgeleri ile karşılaşma deneyimleri ele alındığında katılımcıların bu durumla kalıplaştırılmalar, etiketlemeler ile karşılaştıklarında bunu farkına varabildikleri görülmüştür. Kendilerine gelen tepkilerden, bakışlardan ve yorumlardan bu durumu görebilmektedirler.

Bu etiketlenmeler katılımcıların engelli kimliklerini bazen hayatlarının bir döneminde bazen ise sosyal medya hesaplarında ve TikTok profillerinde gizleme eğilimi yaşamalarına sebep olmaktadır. Ancak hem yapılan gözlemler hem de katılımcılarla yapılan görüşmelerde elde edilen veriler ışığında bu eğilimin zaman içerisinde azaldığı ve katılımcıların engel durumlarını gizlemek yerine görünür hale getirdikleri söylenebilmektedir.

Görünür hale getirme durumu aslında toplumun inşa ettiği kimliklere, etiketlere ve damgalara bir baş kaldırı olarak da değerlendirilebilir. Toplumsal olarak sosyal hayata dahil olurken yaşadıkları engellenmeler doğrultusunda katılımcılar kendi özel alanlarına çekilmeyi tercih etmek yerine engelli kimlikleri ile var oldukları bir dijital kimlik inşa etmektedirler.

4.10.1 TikTok’un kaldırdığı içerikler: engellenen bedenler

“İdeal beden”, “normal beden” ve “engelli beden” kategorileri TikTok üzerinde yalnızca bireyler arası etkileşimlerde kendisini göstermemektedir. TikTok’un engelli bireylerin dış görünüşlerinden ve engel durumlarından kaynaklanan ihtiyaçlarını yansıttıkları videoları kaldırdığına yönelik bir iddia söz konusudur. Bu noktada katılımcıların bir kısmı bu deneyimi yaşadıklarını söylemektedir. İçeriklerinin kaldırılma sebebi olarak kendine zarar verme, sağlık açısından tehlikeli paylaşım gibi nedenler gösterilerek paylaşımları TikTok tarafından kaldırıldığını iddia etmektedirler. Paylaşımların kaldırılması sürecinde katılımcıların içeriklerine gelen şikayetlerin de etkili olabildiği bilinmektedir. Ancak katılımcılar tarafından TikTok’un bu şikayetler sonrası detaylı bir inceleme yapmadığı ve katılımcıların içeriklerini sildiği iddia edilmektedir.

Katılımcıların engel durumlarından ötürü paylaşımlarının TikTok tarafından kaldırıldığı iddiası, 2020 yılında The Intercept¹⁷ tarafından ele geçirildiği ve yayınlandığı ifade edilen

¹⁷ <https://theintercept.com/2020/03/16/tiktok-app-moderators-users-discrimination/>

TikTok üst yöneticilerinin moderatörlere gönderdiği söylenen bir belgenin detaylarının yer aldığı bir haber ile desteklenmektedir. TikTok moderatörleri, söz konusu talimatnameyi kullanıcı içeriklerinin engellenmesinde kullanmaktaydı. Bu talimatnamede hangi tipte kişilerin içeriklerinin engellenmesi gerektiğine dair talimatlar bulunmaktaydı. Bu belgeye göre, “anormal vücut şekline sahip (cüce, akromegali ile sınırlı değil)”, “tombul, obez veya çok zayıf”, “çirkin yüz ifadeleri ve yüz deformeleri” olan kullanıcıların içerikleri kaldırılmalıydı çünkü karakterin görünümü iyi değilse, videonun ilgi çekiciliği azalacak ve yeni kullanıcılara önerilmeye değmeyecekti. Yine videonun paylaşıldığı ortamların bakımsız ve harap görünmesi de videoların akıştan kaldırılması gerekliliğini doğurmaktadır çünkü belgeye göre bu tarz ortamlar daha az gösterişli ve daha az ilgi çekici olarak tanımlanmaktadır. Bu kriterler, kişilerin fiziksel özelliklerine ek olarak ekonomik durumlarına ilişkin sınıflandırmalar da yapmaktadır. TikTok sözcüsü bu konu ile ilgili açıklama yaparak bu belgenin doğruluğunu kabul etmiştir¹⁸. Söz konusu belgenin, TikTok’un “zorbalığı önlemede erken ve patavatsız bir deneme” çabası olduğunu ifade eden TikTok, bu belgenin artık kullanımda olmadığını söylemektedir¹⁹. TikTok, her ne kadar belgenin artık kullanımda olmadığını ifade etse de katılımcıların yaşadıkları deneyimlere bakıldığında bu politikanın halen sürüyor olabilmesi ihtimali üzerinde durulması gerekmektedir.

TikTok platformu, ideal beden imgesinin yeniden inşasında rol oynamaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre dış görünüşleri ve fiziksel özellikleri sebebiyle TikTok paylaşımlarını kaldırmakta, canlı yayınlarını kesmekte ve ihlal sebebiyle profillerine kısıtlamalar getirmektedir. Bu noktada, engel durumu nedeniyle içerikleri kaldırılan katılımcıların deneyimi ele alınmaktadır. Katılımcılar arasında bu durumla karşılaşmayan katılımcılar ise bu deneyimi yaşayan kişiler olduğunu ve olabileceğini fark ettiklerinde şaşkınlık yaşamışlardır. Fiziksel özellikleri sebebiyle içeriklerinin kaldırılması katılımcıların rahatsızlık duyduğu bir konudur.

¹⁸<https://www.theguardian.com/technology/2020/mar/17/tiktok-tried-to-filter-out-videos-from-poor-or-disabled-users> ugly-

¹⁹<https://haberglobal.com.tr/bilim-teknoloji/tiktok-tan-tepki-ceken-talimat-cirkin-yoksul-ve-engelli-kullaniciyi-engelleyin-34876>

Okday, engel durumundan dolayı paylaşımları kaldırılan ve bu konuda TikTok’a kızgınlığını dile getiren bir katılımcıdır. Tekerlekli sandalyesi ile çektiği bir videonun toplumu zararlı davranışlara sevk edebileceği uyarısı ile karşılaşmıştır:

Mesela ya ben en basit tarafından tekerlekli sandalyede kendimi özgür hissediyorum. Bir tane burada rampa var mesela. Rampa dediğim yani köprünün orada iniş yeri böyle kollarımı açtım (o sırada kendisi o anı canlandırarak kollarını açmaya başladı). Sandalyeyle böyle aşağı doğru iniyorum. Rüzgarı alıyorum, eşim hatta alttan çekti falan. Sonra birileri şikâyet ediyor mesela diyor ki toplumu bilmem neye sevk edici şey kaldırılıyor. Yani bir engellinin günlük yaşantısı zaten. Neyine kaldırırıyorsun anlamadım ki yani ben biz zaten yapıyoruz onu hani bir başkasının intihara mı sürüklüyoruz anlamadım ki. Bana göre TikTok diğer platformlara göre haddinden fazla koruyucu bir platform yani mesela bu belki cinsellik ya da belki bu şeylerden bizim veriyor olabilir ama düşünsenize yani alt tarafı bir hani bir özgürlük parçasıyla otuz saniyelik bir video birileri diyor ki ha bu. Şey de yapıyorum kaldırıyor, neyine göre kaldırıyorlar? Kaç tane şikâyetten sonra kaldırıyorlar bilmiyorum ama ilk başlarda hep hesap engeli ya da uyarı bilmem ne ha hesabım tamamen kapanmadı ama baktım olacağı yok mesela şu an daha çok şey yapıyorum hani mesela herhangi bir siyasi gönderme ya da işte açık yara gibi, açık yara gibi şeyler şey yapmadan hani daha yüzeysel gönderiyorum o zaman şey yemiyorum (Okday).

TikTok profillerinden kaldırılan içeriklerin kaldırılması ile ilgili olarak TikTok’un sunduğu gerekçeler bazı durumlarda gerçeği yansıtmamaktadır. TikTok güzellik algısı ve ideal beden algısı üzerinden hareket ederek engelli bir bireyin günlük yaşantısını sansürleyebilmektedir. Gelen şikayetler etkilidir ancak şikayetlerin değerlendirilmesi ve incelenmesi sürecinin olduğu bilindiğinden bu sürecin tam bir şekilde işlemediği düşünülmektedir. Gelen şikayetler detaylı bir şekilde incelenip, içerikler ile ilgili karşılaştırmalar yapıldığında pek çok içeriğin kaldırılmaması muhtemeldir. Okday, bu durumla mücadele noktasında içeriklerine bir otosansür uygulamakta ve TikTok’un kaldırabileceğini düşündüğü içerikleri üretmemektedir. Özellikle bandaj sarımı ile ilişkili içeriklerinde açık yaraların yakından gözükmemesine dikkat etmektedir. Bacak protezini çıkardığında TikTok’un bu durumu olumsuz algıladığı ve içeriklere müdahale ettiği görülmektedir. Paylaşacağı içeriklere yönelik aldığı önlemlerle birlikte hesabının TikTok tarafından engellenmediğini ifade etmektedir:

Engel yemiyorum ama TikTok’un kendi yorum sayfasına da mesela güncellemede hep geliyor ya oraya da şey yazdım bana göre diğer platformlara göre çok daha faydalı bir platform çünkü. TikTok’taki izleyici kitlesi daha fazla zaman geçiriyor orada mesela oraya daha çok mesaj verebiliyorsun. Takipçi sayın, yorumlar daha özgürce yani karşımdakilerin

şeyi mesela ben TikTok’a aldığım sonucu diğerlerinde alamadım. YouTube’da orada burada mesela, mesela ben TikTok’tan kaç tane engelli arkadaş var mesela. İlk ampute oldun mesela bilmem ne bana oradan ulaştılar. Ben onlara mesela ilk nasıl basacaklarını, nasıl yürüyeceklerini, proteze neler olacağını, bandajda ne olacağını ya da ailesinin işte bacağı kesildiği zaman ya da çocuğunun şeyinde. Ha mesela bana tepki koyan da oldu çocuğum kesilecek bacağı da şey olacak da bilmem ne ya dedim ki sen önce acımayı boş ver sen dedim yani acımayı boş ver o zaman sinirleniyor şey verebiliyor yani çıkıyor ama daha çok iletişim var ben o bakımdan TikTok’u çok seviyorum yani diğer platformlara göre çok çok daha iyi hedefe doğru (Oktay).

TikTok’un paylaşımlarını kaldırması konusunda tepkili olsa da Oktay’ın TikTok platformunu diğer platformlara göre ön planda tuttuğu ve bu noktada olumlu yanlarını da dile getirdiği görülmektedir. TikTok’un hızlı ve kolay etkileşim özelliği sayesinde yaşadığı deneyimlere değinmektedir. Bu noktada TikTok’un fazla korumacı olduğunu düşündüğü de görülmektedir.

Umut, bu noktada fiziksel görüntüsü sebebiyle TikTok platformundan hesap kısıtlaması almıştır. Bu durumda içerikte ve canlı yayında herhangi bir hakaret ya da şiddet, cinsellik unsurları içeren herhangi bir olgu bulunmamaktadır. Umut’un dış görünüşü TikTok tarafından sağlık sorunu olarak adlandırıldığı öğrenilmiştir: “Evet. Evet, sağlık sorunu diye bir uyarı geldi. Ondan sonra tabii yarım saat bir saat daha bir hafta canlı yayın yasakları yedim. Dört falan”. Bu noktada yayına gelen şikayetlerde etkilidir ancak TikTok bu şikayetleri değerlendirirken sağlam bedenlilik olgusunu göz önünde bulundurmaktadır. Katılımcının fiziksel özellikleri sebebiyle yayın cezası aldığı görülmektedir.

Feyza’nın da kesilen bir yayını olmuştur ancak katılımcı bu yayının neden kesildiğini bilmediğini ifade etmektedir: “Bir kere kesti ama dış görünüşünden dolayı mı bilmiyorum. Normal sohbet ediyordum (Feyza).” Bu noktada engel durumunun yayının kesilmesinde etkili olup olmadığı bilinmemektedir. Gözlem sürecinde Feyza’nın kesilen bir canlı yayını ile karşılaşılmamıştır.

Rıfkı, canlı yayın kesintisi ya da içerik kaldırılması durumunu yaşamamıştır ancak bu soruyla karşılaştığında şaşkınlığını gizleyememiştir. Açıklama gereği duyarak bu sebeple yayınların kesilmeyeceğini açıklamaya çalışmıştır ancak kolu olmadığı için yayınlarının kesilebilmesi ihtimalini öğrenmenin şaşkınlığını yaşamıştır:

Yok canım öyle bir şey zaten. TikTok'un algılanmasında TikTok algılaması. Kitap işte bayanlar dans ediyor, bazen ilk canlı yayınlarda yani denk görüyorum işte onların TikTok kesiliyor işte cinsel amaçlı mesela küfredersen kesiliyor tahminimce yani ben de o kadar dediğim gibi canlı yayına çıkmıyorum. Küfredersen ya da oranı buranı gösterirsen. O şeyde kesiliyor, tahminimce. Yani öyle bir kolum olmadığı için ya da bir gözüm olmadığı için ya da bir bacağın olmadığı gün kesiliyor mu? (Rıfki).

TikTok tarafından hem hesabı kapatılan hem de yayın cezaları alan bir diğer katılımcı da Ege'dir. Haksız şikayetlerden dolayı bu durumları yaşadığını ifade eden Ege, bu durumun dış görünüşü ya da engeli sebebiyle gerçekleşmediğini düşündüğünü dile getirmektedir. Kendisini şikâyet eden kişiler ile herhangi bir temas kuramadığından bu noktada şikayetlerin arkasında yatan etmenler şu an için bilinmemektedir. Engellenme ve yayın cezaları aldıkları takdirde hesaplarının popülerliğini kaybettiğini ve durumun içeriklerin etkileşimlerini azalttığını söylemektedir:

Açabiliyoruz ama böyle bir ay, iki ay oluyor. Benim de defalarca hesabım kapatıldı. Bir ay kapandı, bir hafta kapandı, Video atamadım birkaç ay bu yüzden. Söylüyorum, ayrı bir şey yapmadığımız için saçma yani benim hesabımı defalarca taciz, zorbalık. Taciz, zorbalık, çıplaklık gibi çok suçtan kapatıldı ki videolarıma baktınız asla öyle bir şey yok. İşte ediyoruz ama maalesef çok nadiren dikkat alıyor. Öyle ayda yılda iki kafasına eserse TikTok etkilileri tiye alıyor ama onun dışında almıyor. Bir ya da birkaç ay sonra da birkaç gün sonra dikkate alıp öyle düzeltiyor. O sırada zaten etkileşim düşüyor. Pek de işe yaramıyor. Yok, hayır, kaldırılmadı. Yok yaşamadım, işte canlı yayında da öyle birkaç yere haksız böyle şikâyet yedim o onun dışında yani sırf böyle görünüşümden ya da engelimden dolayı TikTok tarafından bir kapatılma vesaire söz konusu olmadı (Ege).

İçerikleri kaldırılan ve canlı yayın kesintisi yaşayan bir başka katılımcı ise Bayram'dır. Bayram, bu durumun engel durumu ile bir bağlantısı olmadığını, kaldırılan paylaşımların telif hakkı nedeniyle kaldırıldığını ifade etmektedir. Canlı yayın kesintisinin ise yayın esnasında kullandığı dil ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Kendisine bu sorulduğunda mimikleri ile şaşkınlığını belirtmiştir.

Yok, hiç kaldırılmadı. Sadece böyle müzik paylaştığında telif hakkı falan olduğu için hani müzikten sestem dolayı bir paylaşım oldu ama öyle engel durumumdan dolayı böyle bir ürün olmadı. Yani herhangi bir video kaldırılma ya da ses kapatma. Yok, hiç kesilmedi. Sadece böyle birkaç yerde bazen böyle bir argo kullandığım zaman kesilme oldu ama öyle ekstra engel durumumu kayda alacak şekilde herhangi bir kesinti falan olmadı (Bayram).

Civan ise dış görünüşünden ve boğazında bulunan trake hortumu ve delik sebebiyle pek çok kez şikâyet edilmiştir ve içeriklerinden dolayı TikTok tarafından ihlal uyarısı almıştır.

Boğazında bulunan delik ile ilgili karşılaşmış olduğu zorbalıklara ek olarak kendine zarar verdiği gerekçesi ile şikâyet edilmektedir. Gerek paylaşımlarında gerekse de canlı yayınlarında Civan'ın boğazındaki delik ile ilgili zarar verme içerikli herhangi bir içeriği görülmemiştir. Bu noktada Civan'ın ifadelerine bakıldığında TikTok'tan aldıkları ihlal uyarılar belli bir noktada risk taşımakta ve hesaplarının kapatılması ile sonuçlanabilmesi muhtemel bir durumdur:

Engel durumundan dolayı sadece uyarı aldım. Kesinti falan yaşamadım. Zarar verme amaçlı adına uyarı verdiler, kendine zarar vermeyin adına. Evet, çok çok defa kaldırılır. Dört defa kaldırdılar, ihlallerim hala duruyor zaten. Ki ihlallerim zaten riskli ihlaller bir daha alırsan zaten TikTok hesabı kapatır büyük ihtimalle. Kendine zarar, zarar verme amaçlı sadece şikâyet ediyorlar (Civan).

Defne, kendisi bu tarz bir ihlal uyarısı ya da içerik kaldırılması ile karşılaşmamıştır. Ancak bu durumun katılımcıların dış görünüşlerine bağlı olarak gerçekleştiğini düşündüğünü ifade etmektedir:

Yok yani dediğim gibi zaten az sayıda paylaşım yaptığım hiç öyle bir şey yaşamadım. Yok, yok yaşamadım. (...) İdeal bir daha evet, bir de ideali göstermek istiyorlar. Ay ben bunu görmek zorunda mıyım? Bu ne bakana kolu bacağı yok. İşte şurası şöyle falan diye tahmin edebiliyorum. (Defne).

Sağlam beden ve normal tam beden algısının bu noktada şikâyet edilme sebebi olabileceğini düşünmektedir. Bireylerin fiziksel özelliklerinden dolayı onları görmek zorunda olmadıkları düşüncesi ile hareket ettiklerini düşündüğü görülmektedir.

Enes ise paylaşımın kaldırıldığını ancak bunun engeli ile ilişkisi olmadığını düşünmektedir. İçeriğin şiddet ile ilişkili olabileceğini düşündüğünü belirtirken böyle bir olgunun içerikte yer almadığını ve içeriğin kaldırılmasının gerçek sebebini bilmediğini ifade etmektedir: “Bir paylaşımın kaldırılmış zaman engelinden dolayı olduğunu sanmıyorum onun. Ya şiddet içerdiğini söylüyordu. Galiba tam hatırlamıyorum şu an. Ama öyle bir şey de yoktu. Videoda tam bilmiyorum neden olduğunu”. Engeli sebebiyle ihlal ya da uyarı durumu yaşamamaktadır.

Zeynep ise engeli ile doğrudan ilişkili olarak fizik tedavi esnasında yaptığı egzersizleri içeren bir videosunun kaldırıldığını ifade etmektedir. Canlı yayın kesilmesi ile ilişkili bir durumu ise yaşamadığını söylemektedir: “Canlı yayını kesmedi ama videomu kaldırdı. Evet. Hangi gerekçeyle hatırlamıyorum ama benim iki üç videomu kaldırmıştı. Pek çok fizik tedavide, bir yatak egzersizi videomu kaldırmıştı. Diğerlerini hatırlamıyorum.”

Nazlı ise kaldırılan içerikleri olduğunu ancak bunun engel durumu ile ilişkili olmadığını düşündüğünü ifade etmektedir: “Hayır, hayır, öyle bir şey olmadı. Galiba Ege’nin uygun olmayan madde mi öyle bir şey ama ne alakası var makinesinden bahsediyor zannedersen ki”. Ancak ikinci cümlesine bakıldığında kardeşi Ege’nin nefes almak için bağlı olduğu makinenin uygunsuz madde olarak tanımlandığını düşündüğünü belirtmektedir. Bu noktada, ideal beden imgesi yeniden üretilmekte ve Ege’nin oksijen makinesi bu normal bedenlilik algısını zedeleyebilen bir faktör olarak görülebilmektedir. İçeriklerin kaldırılma sebepleri ile içeriklerde yer alan öğelerin aslında birbiri ile uyuşmadığını ve içeriklerin gerçek olmayan nedenlerle kaldırıldığını düşündüğü görülmektedir: “Olabilir, çıplaklıkla alakalı bir şeyden de kaldırılmıştı ki yine alakası olmayan bir durumdu. Büyük ihtimalle şikâyet geliyor. TikTok’ta bunu değerlendiriyor. Fazla şikâyet alınca”.

Katılımcıların ifadelerine ve aldıkları uyarıların içeriklerine bakıldığında TikTok’un daha önce moderatörlerine göndermiş olduğu talimatnamedeki maddelere uyan bir şekilde, katılımcıların engel durumlarını ve fiziksel görünüşlerini başka nedenler adı altında denetime tabii tuttuğu ve şikâyet edildikleri takdirde hesaplarından kaldırdığı görülmektedir. Bu içeriklere dair yaptırımlar da uygulayarak, katılımcılara yayın durdurma, ihlal gibi cezalar vermektedir. Bu, bedenin idealleştirilmesi ve farklı olanın ötekileştirilmesi pratiklerini yeniden üreten bir alandır. Engelli bireylerin profillerine gelmekte olan yorum ve etkileşimler ötekinin yeniden üretiminde rol oynamaktadır. Ancak bu bölümde değinilen hususlar katılımcıların ifadelerine dayanmaktadır ve başka bir araştırmada TikTok yetkilileri ile gerçekleştirilecek görüşmeler ve farklı bir örneklem grubu ile tekrar değerlendirilerek detaylandırılmaya açık bir konudur.

4.11 TikTok’ta Kurulan İlişkiler, Etkileşim ve Yardımlaşma

TikTok platformu sosyalleşme ve özgüven inşası noktasında engelli bireylerin hayatında rol oynayan bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer sosyal medya platformlarıyla kıyasladıkları noktada pek çok katılımcı TikTok’un daha kolay etkileşim olanağı sağladığını düşünmekte ve insanlarla iletişime geçebildiklerini ifade etmektedir.

Engelli TikTok kullanıcıları TikTok platformu aracılığıyla diğer engelli bireylerle etkileşimler kurmakta; bazı konularda psikolojik, maddi ve manevi yardımlaşma gerçekleştirebilmektedirler. Kendileri ile benzer engel durumuna sahip kişilere engellilik deneyimlerindeki konularda yardımcı olmakta, yeni arkadaşlıklar kurabilmektedirler.

Engellilik deneyiminin anlatılması ve başkalarına yansıtılması kişisel bir tatminin ötesine geçerek geniş kapsamlı bir engelli kimliğinin inşasında da rol oynamaktadır Engellilik deneyiminin sosyal medya platformları ve TikTok aracılığıyla paylaşımı, katılımcıların kendi başarılarını diğerlerine göstererek onlara ilham vermeleri ve bunun sonucunda da taraflar arasında ortaya çıkan bir dayanışma ve yeni bir topluluk oluşumu sürecini de güçlendirmektedir. Bu paylaşımlar, engelli bireyin hem görünürlüğünü arttırmakta hem de kendi hayatına yönelik deneyimini güçlendirmekte katkı sağlamaktadır. Engelli bir bireyin bir zorluğun üstesinden gelme sürecinin, diğer engelli bireylere umut verebilmekte ve kendileri de bu başarıya ulaşmayı hedefleyebilmektedir. Bu süreç, gelen yorumlarda ve etkileşimlerde de kendini göstermiştir. Buna ek olarak katılımcıların anlatmakta olduğu deneyimlere bakıldığında, bu durumun paylaşım yapma sıklığı ve motivasyonu üzerinde de etkileri olduğu görülmektedir. Katılımcıların deneyimlerine odaklanarak, ilham verme arzusunun engelli bireyler arasındaki ve engelli bireylerin toplumla arasındaki etkileşimi nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Hüseyin'in TikTok üzerinden engelli bireylerle iletişim kurmayı daha çok tercih etme nedenlerinden birisi, birlikte konuşabildikleri ortak dil ve yaşadıkları deneyimlerin benzerlikleridir. Anlaşılma arzusu ve ortak deneyim üzerinden kurulan bir etkileşim ağı söz konusudur. Biz ve onlar karşıtlığı üzerinden bir anlam dünyası inşası olduğunu söylemek mümkündür. Hüseyin'in ifadelerine bakıldığında diğer engelli bireyler adına da ifadelerde bulunarak onların da engelli olmayan kişilerin kendilerini anlayamayacaklarını düşündüğünü söylemektedir:

Yani şu andaki arkadaşlık grubumuz yani şimdi onların direk hitap ediş şeklini söyleyeyim. Biz engelliyiz birbirimizin dilinden daha iyi anlarız. Daha rahat konuşuruz. Yani şimdi karşıya muhakkak engelli olmayan bizi anlayamayacak mı? Anlar yani şu an sizde nasıl konuşuyorsam, siz bize en iyi şekilde anlayabilecek birisiniz. Şu anda engellerin beyindeki düşünce. Veya ben de dahil içerisinde karşıdakinin bizim yaşadığımızı bilmediği için bizi anlayamazlar, düşüncemiz var. Bu sadece bana bir ait düşünce değil, konuştuğum arkadaşlar da konuştuğum engelli arkadaşlar da zaten hitap edişleri böyle. Biz birbirimizin dilinden bize anlarız. Çünkü engelliyiz ya karşın bizi anlamayacağını hitap ediyoruz (Hüseyin).

Ortak deneyim ve anlaşılma arzusunun yanı sıra bir dayanışma ortamı olarak birbirlerinin hayatlarına katkıda bulunmalarına vesile olabildiğini düşünmektedir. Hüseyin bu konuda TikTok'un çok faydalı bir sosyal medya platformu olduğunu düşündüğü görülmektedir. TikTok kullanımı esnasında karşılaştığı engelli bireylere ait profilleri incelediğini ve

profillerine beğeni bıraktığını ifade etmektedir. Beğeni bırakma eylemi bir destek olma ve “Ben de buradayım” anlamı da taşıyan bir eylemdir:

TikTok’un konuşmalarımızın başında da dedim. Bazı şeylerde TikTok gerçekten çok faydalı, kullanımlı insanlar kendilerini anlatabilirler. Ondan sonra bir engelli grup arkadaşlarıyla birbirleriyle evde bir şekilde hiç engeli var. Ama bir şey yapmak istemiyor. Bir şey yapmayacağını, yapamayacağını düşünüyor. Ama bu videolarda şunu görülebiliyor ki, ben de engelliyim, emekliyim. Ailemin evindeyim ama gidip pazar günleri de ya da bir pazarda satışla yapabiliyorum. Aynı evimi katkıda yapabiliyorum. Yani bunlara da videolarda gösterip bazı arkadaşları. Zaten videolarda var. Engelli arkadaşlar görüyorum, uğraşıyorlar, çabalıyorlar, bir şeyler yapıyorlar. Evet, evet, mesela bir engelli arkadaşım ya da bir video gördüğümde tık geçmiyorum. Bakıyorum profiline bakıyorum. İçindeki videolarına bakıyorum. Yani öyle hemen önüme gelen videoyu geçeyim demiyorum. Engelli bir arkadaşım ya da kardeşimiz olduğunda gelip videolarına bakıyorum. Bir beğeni yapıyorum ya da nasıl bir şeymiş, nerede yaşıyor, ne yapıyor? (Hüseyin).

Hüseyin’in ifade etmekte olduğu, karşılaştığı engelli bireylere ait profiller hakkında bilgi sahibi olma arzusu da ortak deneyimin getirdiği bilgiden kaynaklanmaktadır. Kendi deneyimiyle ilişki kurabileceği bir deneyime sahip bir bireyin neler yaptığını ve kim olduğunu merak etmektedir. Pek çok profili takip edip incelemektedir ancak engelli bir bireye ait bir profile karşı daha ilgilidir. Bu noktada, aşağıda yer alan ifadelerine bakıldığında ise engelli bir bireyin sosyalleşebilmesi noktasında TikTok’un etkili olabileceğini düşünmektedir:

Etkisi. Bir şey söyleyebilir miyim? Rahatlıkla şunu söyleyebilirim, belki evin içindeki aile bireyleri, çalışma şartları, evin şartları. Bazen engelli çocuğu olabilir, eşi olabilir, oğlu olabilir, kocası olabilir. Evin içinde gayretten çabadan hayat şartlarını anlayabilirler. O engelli arkadaşlar. Ama bu sosyal medya TikTok’un kullanımında bir insanlara, insanlara bir şeyleri rahatlıkla anlatabilir. Çünkü karşılarında sürekli dinleyebilecek. Yayın yapacak arkadaşlar var ama sürekli karşında senin bir annen, baban, abin, kardeşin olamıyor. Onlar hayatta var her şekilde yanında ama hayat şartları biri işe gitmesi lazım. Eve ekmek getirmesi lazım. Biri evdeki işleri yapması lazım. Yani bunu rahatlıkla sosyal medyada kullanabilir. Engelli arkadaşlarımız bir şekilde derdini anlatacak veya bir yol çizilecek. Kendine nasıl bir karakter, kendine nasıl bir zaman geçirir şeyleri öğrenebilir, öğretilir yani. (Hüseyin).

TikTok kullanımının engelli bireylerin yalnızlık duygusu ile başa çıkarak yalnız hissetmemesi yönünde de olumlu etkileri olduğunu düşünen Hüseyin, TikTok sayesinde engelli bireyin karşısında istediği anda kendisini dinleyebilecek birçok insana sahip olabildiğini düşünmektedir. Bu noktada TikTok canlı yayınları önemlidir. Canlı yayın

özelliğini kullanan kullanıcıların canlı yayın açtıkları takdirde kendilerini insanların karşısında ifade etme olanakları olmaktadır. Hüseyin'e göre bu olanak engelli kullanıcıların hayatında bir yere sahiptir.

TikTok'un engelli bireyler için kendini ifade etme sahası olduğunu düşündüğünü ifade eden Rüzgar ise, SMA hastaları için gerçekleştirilen yardım kampanyalarından bahsetmektedir. Çocukları SMA hastası olan ebeveynlerin kendilerine ulaşarak yardım talep ettiklerini ve yayınlarını bu kapsamda gerçekleştirerek bağış topladıklarını ifade etmektedir. Rüzgar'ın kendisini değerli gördüğü ve yaptığı işle gurur duyduğu görülmektedir. Burada bir yardımlaşma isteği söz konusudur:

Evet, mesela şu çok güzel oldu benim için. SMA hastaları için biz bir çaba göstermiştik. O çok benim açımdan çok umut verici ve mutlu edici oldu. Ben çoğu zaman aslında gerçekten çok fazla bir şey yapamayan ama çaba göstermeye çalışan insanlarla iletişim kurmayı daha çok seviyorum. SMA hastası olan anne babalarla mesela iletişim kurduğumuzda onlar benden ricada bulunmuşlardı, bulunuyorlar da çoğu zaman ya işte beni yayınına alıp bana katkıda bulunabilir misin en azından hani senin yayınların çok dolu dolu geçiyor. En azından takipçi anlamında, jeton anlamında bana katkıda bulunabiliyor musun diye ricada bulunanlar olmuştu. Ben de tabii ki onları kırmadım ve inanın bir saati geçtik yayınlar yaptık. O kadar güzel bağışlar toplandı. Ben de bu bilinci onlar adına oluşturabildiğim için o kadar mutlu oldum ki. Yine keza engellilerin de mesela çok çekiniyorlar yayınlara gelmekten yani şöyle karşılıklı yayın yapmaktan çok çekiniyorlar. Ben de diyorum ki. Çekinmeyin. Hani doğal olun olduğumuz gibi siz de katkıda bulun. Entelektüel birikiminiz varsa onu bize gösterin ya da ne bileyim. Başka bir konuyla ilgileniyorsanız o konuyu bize anlatın. Yani bir nevi konuk ağırlama gibi de oluyor aynı zamanda (Rüzgar).

Yukarıda yer alan ifadelerinde Rüzgar'ın yayınlarına engelli bireyleri dahil ederek onların kendilerini ifade etmelerine yardımcı olmaya çalıştığını dile getirdiği görülmektedir. Engelli bireylerin çekingenlikleri olduğunu düşündüğü için, onların bu durumu aşmalarına da destek olduğunu düşünmektedir. Engelli bireylerin sahip oldukları bilgi birikimi ve yetenekleri diğer insanlara göstermelerini istemektedir. Bu istek, engelli bireylerin TikTok'taki benlik sunumu noktasında önem taşımaktadır. Rüzgar'ın sunmayı hedeflediği düşünülen güçlü, bilgi birikimine sahip ve başarılı engelli kimliği sunumunu yayınlarına katılan engelli bireylerin sunumları ile pekiştirmek istemektedir. Bu süreç içerisinde TikTok üzerinden yeni arkadaşlıklar kurduğunu ve yayınlarındaki sohbetlerde farklı konulara değinilmesinden memnun olduğunu ifade etmektedir. Başkaları için yapılan paylaşımlar bölümünde dikkat çekilen ilham kaynağı olma arzusunun kendisini

yine gösterdiği ve başkaları tarafından takdir edilme ihtiyacının ortaya çıktığını söylemek mümkündür:

Tabii, tabii edindim çok olumlu geri dönüşler aldım ve de hani benim yayınlarım demek ki gerçekten hitap ettiğim kişiye ulaşmış diye düşünüyorum. Çünkü üniversite okuyan insanlar mesela değişik değişik bölümlerde okuyan insanların benim yayınları gelip katkıda bulunması hatta sesli olarak katılıp hangi alanla ilgili konuşuyorsak o konuya katkıda bulunması benim aslında ulaşmak istediğim hedeflere doğrudan bir şekilde katkıda bulunmuş oluyor açıkçası (Rüzgar).

Aynı zamanda TikTok'un engelli bireyler için bir kendini ifade ortamı, yardımlaşma ve dayanışma olanağı sağladığını da ifade eden Rüzgar, TikTok'ta özgür olduğunu düşünmektedir. Bir sosyalleşme ortamı olarak gördüğü TikTok'u bir lokale benzetmektedir:

Bence sağlıyor, açıkça söyleyeyim çünkü çok özgürsünüz orada. İstedığınız kitleye hitap edebiliyorsunuz ve her kesimden insan gelebiliyor. O çok enteresan yani hani o anda işle yoğunken mesela sizin yayınına gelip ya ben şu an mesaideyim ama bir kulağımda siz de aynı radyo dinleyicisi gibi mesela çok, bu mutlu ediyor beni açıkçası umut vaat ediyor ki engeller adına da bence sanki bir lokalde toplanmışız gibi orada belli saati aralığında. Kafalarını dağıtabilecek moral bulacak. Motivasyon sağlanabilecek onlar adına neler yapılabilir, neler geliştirilebilir adına çok katkıda bulunuyor diyebilirim. (Rüzgar).

Rüzgar, engelli bireylere sağladığı motivasyon ve engelli bireyler için neler yapılabileceği, onların hayatlarını kolaylaştırabilecek şeyler ile ilgili nelerin geliştirilebileceğine dair noktalarda TikTok'un katkı sağladığını düşünmektedir.

Baran ise TikTok platformu üzerinden yeni arkadaşlıklar edinmediğini ifade etmektedir. Ancak TikTok platformunun engelli bireyler için bir dayanışma ve yardımlaşma ortamı sağladığını düşünmektedir:

Yani bence sağlıyor, ben değil de benim gibi daha ki 500.000 kişi 10.000 kişi daha fazla engelli insan var onlar mesela bu TikTok şeylerinde fenomenler, yani hemen hemen. Benden on kat üstü bilgilere sahip video çekiyor. Aynen yaşıyorlar. Bence insanın ne yaşadığını bir tık da olsa da idare ediyor gösteriyor sanki (Baran).

Kendisinin bunu yaşamadığını ancak kendisi gibi engelli pek çok bireyin TikTok platformunu kullanarak neler yaşadıklarını gösterdiklerini düşündüğünü ifade eden Baran, TikTok'u bir ses duyurma aracı olarak da tanımlamaktadır:

Vallahi bence bu ses duyurma aracıdır. Hem bu canlı yayın açan engelli bireylerin destek almalı, destek çıkma amaçlarıdır. Çünkü her engellinin öyle maddi nasıl söyleyeyim? Paldır

küldür herhangi bir geliri yoktur yani. Ha belki onlara destek oluyordur, belki onlara yardımcı oluyordur, daha iyidir yani (Baran).

Engelli bireylerin, TikTok'ta açtıkları canlı yayınlar aracılığıyla birbirlerine destek olabildiklerini ve destek aldıklarını düşünen Baran, engelli bireylerin TikTok üzerinden maddi destek de elde edebildiklerini düşünmektedir. TikTok'un platform olarak da onlara destek olabileceğini düşündüğünü ifade etmektedir. Araştırma kapsamında edinilen bilgiler ışığında TikTok'un yalnızca engelli olmaları sebebi ile kullanıcılara herhangi bir maddi yardım sağlama durumu söz konusu değildir. Alınan hediyelerden kesilen komisyonlar noktasında da herhangi bir ayrıcalık durumu yoktur.

Umut, TikTok üzerinden arkadaş edinmiş bir katılımcıdır. Bu konuya örnek olarak Rüzgar ile arkadaşlıklarından bahsetmektedir. Engelli bireylerin arkadaş edinmesinin normal olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Evet, belki bilirsiniz, Rüzgar var. Yani Rüzgar benim hayranımdı normalde. Sonra biz Rüzgar ile konuşurken yazıştık, yazıştık, arkadaş olduk. Tabi ki her engelli vatandaş arkadaş edinebilir. Bunda problem yok”. Bu düşünce ile Umut'un engelli bireylerin arkadaşlık kurması noktasında savunmacı bir tavra sahip olduğu görülmektedir. TikTok'un engelli bireylerin, kendilerini ifade etme sürecinde bir araç olup olmaması yönünde ise mevcut durumdan hoşnut olmadığını dile getirmektedir:

Eğer TikTok'ta. Nasıl desem? Şu anki durumdan mesela memnun değilim TikTok videolarında. Evet dediğim gibi çok ergen var ve engelli adayların videoları patlamıyor. Engelliler birbirini göremiyor bence bu videolardan dolayı. Ama biraz böyle düzelirse platform engelliler videolarını beraber izleyerek arkadaş edinebilir diye düşünüyorum (Umut).

Engelli bireyler arasında etkileşimin artmamasının sebebi olarak ise ergen olarak tanımladığı kişilerin videolarını gören Umut, bu durum düzeldiği takdirde engelli bireylerin TikTok aracılığıyla bir araya gelebileceğini düşünmektedir. Bu durum engelliler arası bir dayanışma ortamı olması isteği ve daha görünür olmalarının istenmesi ile ilişkilidir. Görünürlüğün artırılması katılımcıların ortak hedeflerinden birisidir.

TikTok'un etkileşim hızı ve ulaşılan insan sayısının fazla olduğu düşüncesini dile getiren Feyza ise TikTok aracılığıyla engelli bireylerle arkadaş olduğunu ifade etmektedir:

Evet edindim engelli, evet bir sürü takipçim var. Onlarla iletişim halindeyiz. Onlara işte örnek vereyim. Ben e-KPSS engelli KPSS ile memur oldum. Yani onları öğretiyorum. Nasıl ilerledim, neler yaptım, bunların hepsini gösteriyorum. Hepsi ile iletişim halindeyim.

Dediğim gibi daha çok kitleye ulaştığımız için. Daha çok insanı farkındalığa davet ediyoruz bence. Yani bu yüzden faydalı (Feyza).

Feyza, TikTok'un farkındalık noktasında faydalı bir platform olduğunu düşünmektedir. TikTok üzerinden kendi deneyimlerine dair süreçleri takipçileri ile paylaşarak engelli bireylere bilgi aktarımı gerçekleştirdiğini ifade etmekte ve kendisine ulaşan herkesle iletişim halinde olduğunu ifade etmektedir. Yayınlarındaki sohbetleri esnasında da izleyiciler ile ara ara memur olma sürecini paylaştığı gözlemlenmiştir. Bu noktada Feyza'nın başkalarına yol gösterici bir kılavuz rolü ile bir benlik sunumu gerçekleştirdiği düşünülmektedir. Feyza engelli bireylere yardımcı olmayı hedeflediğini ifade etmektedir.

Elçin de takipçileri ve izleyicileri ile sıklıkla iletişim kurmaktadır. Birisi kendisine bir yardım talebi ile geldiğinde bunu cevaplamaya çalıştığını ifade etmektedir. Bu süreçte özellikle protez kullanımı konusunda pek çok bireye süreci anlattığını ve gerekli olan durumlarda kendi protezini yapan firma ile iletişime geçmelerini sağladığını ifade etmektedir. Bu noktada ortak deneyim üzerinden şekillenmekte olan bir iletişim çeşidi görülmektedir. Protez sürecine katkıda bulunduğu bir kişi ile diyalogunu şu şekilde ifade etmektedir:

Mesela bir tane daha kız vardı o da sanırım depremzede o da protez kullanıyor hatta protezi ile ilgili böyle "Hangi marka kullanıyorsun, nerede yaşıyorsun, ben senin protezine gelsem bana yardımcı olur musun?" Kendi protezcimin numarasını verdim. Kız Edirne'de yaşıyormuş mutlaka İstanbul'a geldiğinde gel bir bakalım protezini tamir edelim. Çok yara yapıyormuş çünkü protezi. Büyük ihtimal dedim ayarları tam yapılmamıştır ya da işte depremedelerin böyle çok fazla olduğu için hızlı hızlı yapıp veriyorlar mesela ben çok fazla yürüyüş provasına gittim proteze alışma sürecimde. Onda öyle bir şey yokmuş hiç provalara çağırmamışlar kızı ondan dolayı olmuştur dedim. Kendi protezcimin numarasını verdim onlar birbirleriyle konuştular yani ben laf olsun diye orada yokum laf olsun diye gerçekten orada yokum mesela bir kız var neydi kızın adı ya X miydi Y miydi ayağı ile resim çiziyor kız. Onun sayfasına da bakabilirsiniz yani kızın ellerini kullanamıyor ayağıyla da sanat eseri yapıyor ya. Onunla mesela sohbet ettik birkaç kez onun da Instagram'dan arkadaş olabilir miyiz dedi. Soruyorlar bana mesela çok güzel tabii ki de yani. Birbirimizi takip edebiliriz, gönderilerini beğeniyorum çok hoşuma gitti teşekkür ediyorum yaptık dedim teşekkür etmene gerek yok teşekkürlük bir şey yok. Aynen öyle yani laf olsun diye bir şeyleri yapmam bir şeyin ya tam yaparım ya da hiç yapmam (Elçin).

Yukarıdaki ifadelerde yer alan "Ben orada laf olsun diye yokum", "Bir şeyi yaparsam tam yaparım ya da hiç yapmam" ifadeleri katılımcının TikTok platformunda kurduğu ilişkilerin gerekliliklerini yerine getirdiğini düşündüğünü göstermektedir. Bu süreçte

arkadaşlıklar da kurmaktadır. Dikkat çeken konulardan birisi de Elçin'in yardımsever, ihtiyacı olanın ihtiyacına koşan, diğerlerine yol gösterici bir rol üstlenmesidir. Bu role uygun bir sunum görülmektedir. Canlı yayınlarında da bu durum gözlemlenmiştir. Katılımcıya bir depremzede tarafından yönlendirilen “engel durumu ile ilgili ne yapması” gerektiğine dair sorular sonrası Elçin, depremzede kızla özel olarak iletişim kurduğunu ve yaşadığı şehirde fizik tedavi sürecinde faydalanabilmesi için bir havuz ayarladığını ifade etmiştir. Bir rol model olma, ilham kaynağı olarak engelli bireylere yol gösterme hedefini taşımaktadır. TikTok'un etkileşim hızının diğer platformlardan daha fazla olmasının bu süreçte etkili olduğunu düşünmektedir:

Bence sağlıyor, sadece engelliler için değil ki aynı görüşte olan insanlar bile bir şekilde birbirlerini görüyor buluyor. Kesinlikle tüm sosyal medyalar. TikTok biraz daha dediğim gibi çok daha hızlı etkileşim yaptığı için bir anda binlerce insanı şık diye düşünüyorsun bu çok güzel bir şey eğer doğru iletişim kurduğun zaman TikTok'ta insanlar seni çok doğru tanıyorlar (Elçin).

TikTok'un kendilerini doğru şekilde tanıtabilme olanağı sağladığını düşündüğü görülen Elçin bu süreçte hızlı etkileşim olanağını görüşmenin pek çok yerinde vurgulamıştır. TikTok'un bu ortamının hem engelli bireyler hem de aynı görüşü paylaşan insanlar için bir dayanışma, bir araya gelme olanağı da sağladığını ifade ettiği görülmektedir.

Rıfkı, diğer katılımcılardan farklı bir düşünceye sahiptir ve kendisi TikTok ve sosyal medya üzerinden arkadaşlık edinilmesi konusuna mesafeli yaklaşan bir katılımcıdır. Ancak kendisine mesaj atan kişiler ile etkileşime geçtiğini ve onlara engelleri ile yaşadıkları deneyim noktasında olumlu ifadelerde bulunduğunu ifade etmektedir. Diğer insanların düşüncelerini dikkate almamaları gerektiğini ifade ettiği görülmektedir:

(...) Bir, iki kişi bana yazdı. Böyle engelliyim işte benim de şuram yok ya da işte tekerlekli sandalyedeyim falan der gibi yani onlarla konuştum. Ben de bir iki yani onlarla karşılıklı işte hep böyle abi ya da kardeş olarak işte bir şey olmaz kader. İşte herkes kendi hayatını yaşar. Yani dünya bir defa geleceğiz ve siz kendi doldurduğunuz kimsenin ne dediğine bakmayın öyle bir şeyler verdim. Yani başkasıyla yani öyle bir amaçla atmadım hiç (Rıfkı).

Bu süreçte, kendisiyle etkileşime geçen herkesin mesajına da dönüş yapmadığını ifade ettiği görülmektedir. Tanımadığı insanlarla konuşması için bir neden olmadığını düşünmektedir. Ayrıca bu arkadaşlıkların gerçek hayata taşınmasının da hem mekânsal farklılıklar hem de İnternet ortamında tanışılmasından kaynaklı olarak çok mümkün olmadığı yaklaşımına sahip olduğu görülmektedir:

TikTok'tan arkadaşlık kuramam yani çünkü ben tanımıyorum mesela sizi de tanımıyorum açıkçası da. Iı mesela tanımadığım insanlarla niye muhabbet ya da şeydim ki yani? Yani mesela bazen yazıyor mesela işte görüyorum ya cevap vermiyorum ya da cevap verdiğim de oluyor ya da cevap vermediğim de oluyor. Değişiyor anlık. Ama yani mesela ben arkadaşım ol, hiçbir arkadaşım değil çünkü onlar kimisi mesela Çanakkale'den, kimisi doğudan, kimisi İstanbul'dan, kimisi İzmir'den değişik yerlerden yazdılar. Zaten arkadaş olamayız çünkü gene hep ayrı yerdeyiz. Yani ben de kalk, şimdi şimdi kalk, şimdi benden Çanakkale'ye gidik arkadaş olalım deyip ya da kendine ben yanına geldim arkadaş olalım dese ben onu yani ne alaka değil yani hayırdır. Birbirimize nasıl arkadaş olacak ki abeslerim yani erkek de olsa bayan da olsa yani ne alaka derim yani? Sanal arkadaşlarım var. Tabii ki de bunu hiçbir zaman özel hayatıma yansıtmam (Rıfkı).

Bu süreçte kendisiyle etkileşim kuran kişinin cinsiyetinin de önemli olmadığını vurguladığı görülmektedir. Dayanışma ve yardımlaşma olanağı noktasında ise TikTok'ta bu tarz bir girişimle karşılaşmadığını ifade etmektedir. TikTok kullanan insanların çoğunun gelir elde etme amacıyla hareket ettiğini ve içeriklerini bu amaca yönelik olarak ürettiklerini düşünmektedir:

Ben rastlamadım öyle bir programa yani bana işte bana mesaj yazıp da işte biz böyle bir etkinliğimiz var. Katılmayı ister misin? Şöyle yapalım ben rastlamadım. Ya dediğim gibi bak insanlar kendilerini daha çok öne çıkartarak para kazanmaya çalışıyor ve TikTok'ta da algılaması bu TikTok'un yani seni ne kadar güzel olursan ya da işte ne kadar açık saçık giyinirsen öyle algılıyor. Ondan sonra seni öne çıkartıyor e bu sefer mesela bir insan açık video attığımda bakıyor ki işte adam buna işte örnek veriyorum. Beş milyon kişi izlemiş, on milyon kişi izlemiş. İşte bir Milyon beğeni almış, şu kadar takipçi. Ne kadar yani işte ben de aynı videoyu çekim şuramı buramı yani sosyal medyaya TikTok kullanmaz. Yani benim için TikTok zaten kapansa yani bana sorsan mesela TikTok kapansın mı desen ben kapansın derim yani (Rıfkı).

Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında Rıfkı'nın TikTok'u aktif olarak kullanan bir katılımcı olmasına rağmen karşılaştığını söylediği içeriklerle ilişkili olarak TikTok'un kapatılması gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Bu düşüncesine rağmen içerik üretmeye ve TikTok kullanmaya devam etmektedir. TikTok kullanım sürecinde etkileşim noktasında engelli bireyler arasında bir dönem popüler hale gelen “Engelli birini sevebilir misin?” akımı sırasında başka bir katılımcı ile girdiği diyalogdan bahsetmektedir. Kendisinin de daha sonra bu akıma yönelik içerikler ürettiği ve bu noktada engelli kimliğini vurguladığı gözlemlenmiştir:

Ama hani dediğim gibi bak Antepli bir kız vardı galiba. Ben kendi beni takip ediyor, ben kendisini takip etmiyorum galiba. Galiba da o da mesela engelini ortaya ataraktan mesela

soru sormuştu. Hatta ben de sormuşum, sordum mesela di mi? İnternette var işte engelli birini ister miydiniz hayatınızda zaten vardı kız mesela hep böyle konu buluyordu. Mesela işte engelli bir kişiyle arkadaş olur muydunuz? Engelli bir kişiyle sevgili olur muydunuz? İşte evlense evlenir miydiniz işte ailenizle tartışır mıydınız işte ailenizi mi seçerdiniz? En beni mi seçerdiniz, o tarz şeyler bu nedir mesela? Tamam o bayanın mesela tamam sosyalleşsin. Bundan tür kendini ifade etsin de burada ne genini, şeyini engelini ortaya atıyor dediğim kimisi engelli ortaya atıyor, kimi de işte güzelliğini ve işte açık maçı giyinerekten öne atıyor. Engelli sorunlarına çekmek için, yani ben öyle bir soru hiç karşılaşmadım. Ben insanların böyle işte gendilerini böyle engelini çekerekten işte izlenme kitlesine ulaşıyordu ama engelli sorununu hiç karşılaşmadım. Ayrıca mesela ben hiçbir programda hiçbir şeyden faydalanmıyorum açıkçası (Rıfkı).

TikTok üzerinden engelli bireylerin sorunlarına dikkat çekmek amacıyla üretilen içeriklerle karşılaşmadığını da ifade eden Rıfkı kendisinin herhangi bir programdan bir fayda sağlamadığını ifade ettiği görülmektedir. Görüşmenin genelinde de Rıfkı'nın bu platform aracılığıyla gelir elde etmediğini sıklıkla vurguladığı görülmektedir. Bu vurgulama, engelli bireylerin engel durumlarını kullanarak insanlardan para istediği algısıyla ilişkilidir.

Ege, TikTok platformu aracılığıyla arkadaşlıklar kuran ve takipçileri ve izleyiciler ile sıklıkla etkileşime geçen bir katılımcıdır. Bu süreçte TikTok üzerinden gerçekleştirdiği arkadaşlık kurma eylemini gerçek hayattan farklı bir süreç olarak görmemektedir. Katılımcının evden çıkma sıklığının da diğer katılımcılar ile kıyaslandığında daha az olduğu düşünüldüğünde sanal ortamda arkadaş edinme eylemi kendisi için daha kolay ve erişilebilir bir durumdur. TikTok platformunda insanların kendilerini olduğu gibi yansıttığını düşündüğünü dile getirmektedir. Bu durum arkadaşlık kurma davranışı üzerinde etkilidir:

Evet, kuruyorum. Bazıları yakın arkadaşım oldu, sohbet ettiklerim oldu. Engel attıklarım oldu, oldu. Ya normal bir yerden kurulmuş dostluktan farklı görmüyorum. Sonuçta insanlarla artık dostluklarını, arkadaşlıklarını Instagram ne bileyim. Snapchat tarzı uygulamalardan dost ediniyor. Bir arkadaş ediniyor, bu da o tarz bir platform. Burada da insanlar kendileri olabiliyor (Ege).

Bu süreçte Ege'nin TikTok platformunda kurduğu arkadaşlıklarda, hesapları üzerinden de etkileşime geçerek arkadaşlık kurduğu kişilerin paylaşımlarını beğendiği ve destek vermeye çalıştığını ifade ettiği görülmektedir. Arkadaşları için kendisinin de içerik ürettiği, onlara tavsiyeler verdiğini dile getirdiğini şu şekilde ifade etmektedir: “O tabii

ki paylaştığım, sık sık beğendim, kaydettim videolarını atması için. Tavsiyeler verdim, yeri geldi, içerik bile ürettim. Öyle elimden geldiğince yardım etmeye çalıştım”. Bu ifadelerle bakıldığında diğer katılımcılarda da görülmekte olan başkalarına yardım etme ve kendini diğer kişilere yol gösterici olarak görme durumu Ege’de de mevcuttur. Kendini başarılı gördüğü konuları ön plana çıkarmaktadır. Kendilerini ifade etme konusunda ise TikTok’un diğer sosyal medya platformlarına göre daha rahat bir ortam sunduğunu ve bu platform aracılığıyla insanlara ulaşmalarının daha kolay olduğunu düşünmektedir:

Evet. Sosyal medyaların hepsi aslında kendimizi bir şekilde ifade etme aracı ama burada TikTok daha rahat diyebilirim. Çünkü bir video atıyoruz. Aşağı kaydırmalı bir sistem olduğu için daha çok ve de rahat bir şekilde kişiye ulaşabiliyoruz. Ben TikTok üzerinde kendi sesimi bir tek işte engelliler de normal hayatta vardır cinsinden duyurdum. Şakalar yoluyla başardım da onun dışında Twitter gibi uygulamalardan eğitim alabildim evde. Evde eğitim, lise zamanı geçen yıl çok sorun yaşamıştım. Onu çözdüm. Sosyal medya sayesinde TikTok’tan kazandığım takipçilerime gücü sayesinde vesaire (Ege).

TikTok aracılığıyla sesini duyururken “Engelliler de normal hayatta vardır” düşüncesi hareket ettiğini belirten Ege de TikTok’ta güçlü ve kendine yetebilen bir engelli kimliği çizmeyi hedeflemektedir. Bu kimlik sunumunun inşasında TikTok takipçilerinin kendisine verdiği gücün etkili olduğunu düşünmektedir.

Bayram da kendisine takipçilerden gelen mesajlar sonrası TikTok kullanımını daha aktif hale getiren ve diğer katılımcılarda da yer alan rol model olma isteği ve yol gösterici rolüne uygun davranmaya çalışmaktadır. Bu süreçte benzer hayat şartlarına sahip kişilerin kendisini takdir etmesi Bayram’ın hoşuna giden bir durumdur. Bu süreçte aldığı mesajlara örnekler vermektedir:

O dediğim gibi çocuğun mesajından sonra başladı işte evden sürekli 3 senedir, 4 senedir evdeymiş, dışarı çıkmadım işte bugün bahçeye çıktım işte kardeşlerim şaşırdı. Annem şaşırdı mesajını alınca çok hoşuma gitti. Ondandır devam etmeye çalıştım. Sonra ondan bir birkaç ay sonra daha böyle artık bırakma umudundaydım. Sonra bir Kars’tan Recep diye bir arkadaşımız vardı o da trafik kazası geçirmişti. 7 yıldır tekerlekli sandalyede, kaza geçirdiği sene eşi hamileydi. Bir tane kız çocuğu olmuş ve 7 senedir kız çocuğuyla hiç ilgilenmemiş. Kızı 7 yaşında ve onu gördüğünde korkuyordu. Babasından korkuyordu. Yani bunu bana mesaj attı dedi ben dedi. 7 yıldır kızımı hiç sevedim. Yani kendi öyle içime kapandım ki diyor. Senin bu enerjini bu güzel duygunun bunu hissettiğimde gördüğümde. Eşimle konuşmaya, yani düzgün bir şekilde güzel bir şekilde konuşmaya başladım. Benim için biraz zor olurdu diyor. Çünkü 7 yıldır affedersin tabiri caizse kan püskürtüyormuşum ben onlara

diyor, ben onu fark ettim. Kızımı sevmeye başladım. Onlarla muhabbet etmeye başladım. Yani o Recep arkadaşımızın sayesinde tamamen (Bayram).

Yukarıda yer alan örnek olaylara bakıldığında Bayram'ın engelli bireylerin özgüven inşasında rol oynadığını ifade ettiği görülmektedir. Evden çıkamama durumunu yaşayan, engelli bir birey olmalarından kaynaklı olarak yaşadıkları duygusal bunalım süreçlerinin çözümü noktasında onlara yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Bu yardım etme hali yine ilham kaynağı olma ve kendi gücünü farkında olan bir engelli birey rolünü üstlendiğini göstermektedir. Bu süreçte engelli bireylerle etkileşime geçmek için özel bir çaba harcamadığını ancak kendisine ulaştıkları zaman etkileşime geçerek arkadaşlıklar kurduğunu ifade etmektedir. Bu noktada engelli olduğu için özellikle ilgilendiği kimsenin olmadığını ifade etmektedir:

Yani ben şahsen bir engelli gördüğümde a bu engeli hadi buna istek atayım, kafası yok bende ama onlardan geliyor. Geldiklerinde de çok güzel keyifli muhabbetimiz oluyor. Çok güzel dostluklarımız, arkadaşlıklarımız oluyor, ya ben şey gibi görüyorum. Hani sıradan bir insanmış gibi normal bir insanmış gibi görüyor. Engelliyse tamam yani çok güzel paylaşımını yapıyor. İlla takip etmeliyim, iletişime geçmeliyim düşüncesi yok bende. Hiç de yapmadım ama karşı taraftan gelen çok oldu, iyi ki de oldu. Güzel dostluklarımızla güzel muhabbetlerimiz de oldu, hala da devam eden iletişim halinde olduğumuz arkadaşlarımız var (Bayram).

Engelli bireylerin bu platform aracılığı ile dayanışma kurması ve bir araya gelme olanağı sunması noktasında ise böyle bir durumla karşılaşmadığını ifade etmektedir. Ancak böyle bir etkileşim durumunun engelli bireyler için olumlu etkileri olacağını düşünmektedir:

Ben hiç denk gelmedim. Öyle bir şey hiç görmedim. Yani olursa iyi mi olur? Bence iyi olur, neden olmasın yani insanların en azından birbirini görüp birbirinin hayat hikayelerini dinlemeleri birbirine ilham olabilir yani. Çünkü ben öyle oldum çünkü Engelli Derneği'nde gördüğümde hep engelli insanlar vardı. Bir parça Ahmet abiden, bir parça Mehmet abiden, bir parça Ayşe abladan böyle hayat hikayelerini dinleye, dinleye, dinleye, dinleye kendi kalıbımı oluşturdum. Onlar da bir araya geldiğinde birbirini dinleyip anladığında daha güzel şeyler olabilir yani kendileri için (Bayram).

Kendi gerçek hayatında yaşadığı deneyimden yola çıkarak diğer engelli bireylerin hikayelerini dinlemenin engelli bireylerin birbirlerine ilham olabilmelerini sağlayacağını düşünmektedir. Bu şekilde kurulan bir etkileşim ile birlikte bireylerin kendilerini ifade edebileceğini ve birbirlerini dinleyerek kendi duruşlarını şekillendirebileceklerini düşünmektedir. Bayram, seslerini duyurup, ifade edebilmeleri noktasında engelli

bireylerin TikTok platformunda daha özgür olduklarını düşünen bir diğer katılımcıdır. TikTok platformunda yer alan eğlence ortamının bu noktada rol oynadığını düşünmektedir. Engelli insanların bu platformda kendilerini acındırması gibi bir durumda karşılaşmadığını ve güzel anılarını paylaştıklarını düşündüğünü ifade etmektedir:

Yani burada biraz daha özgür rahat hareket edilebiliyor. Zaten bir eğlence uygulaması bildiğim kadarıyla, yani iş maddiyata dönüşmeden önce eğlence programıydı, insanlar çok güzel uygulamalar dublaj yapıyor, ses yapıyor işte kendi mizahi hareketlerini yapıyor, kılıktan kılığa giriyor ya daha kendilerini rahat özgür ifade edebiliyorlar. Yani eğlenebiliyorlar. Hani ben çok böyle kendini acındıran böyle bir duygusal sömürü yapan, böyle engel durumu olan çok bir profille karşılaşmadım işte sosyal medyada. Genelde gördüklerimde işte ya geziyor ya eğleniyor, muhabbet sohbet ediyor. Bu tarz insanlar var. Yani çok böyle olumsuz bir enerjisi sarf edebilecek engelli arkadaşlarımıza hiç denk gelmedim. Ben varsa da bilmiyorum yani hiç görmedim. (Bayram).

Bayram'ın deneyimiyle benzer şekilde Civan da insanların kendisi ile etkileşime geçtiği tarafta yer almaktadır. Bu durumun nedeni olarak Civan, içine kapanık kişiliğini görmektedir. Kendisi insanlara mesaj atmamakta ancak kendisine mesaja atıldığında etkileşime geçmektedir ve bu süreçte yeni arkadaşlıklar kurmuştur: “Evet güzel insanlarla tanıştık. Onlar bana yazıyor genelde. Zaten biraz içime kapanık olduğum için kimse yok pek fazla hem güvenemiyorum hem de yazamıyorum”. Bu süreçte aynı zamanda güven problemi de yaşadığını ve bu nedenle de diğer insanlara mesaj atmayı tercih etmediğini belirttiği görülmektedir. Bu süreçte başkalarının kendisine yazmasını tercih ettiğini bir kez daha vurgulamakta ve engelliler bir araya gelip dayanışma ortamı oluşturması konusunda şu ana kadar öyle bir durum gözlemlemediğini ifade ettiği görülmektedir: “Genelde onlar bana yazıyor. Tabii evet, çünkü orada bir empati kurmam gerekiyor. Valla şimdiye kadar hiç görmedim ama olsa iyi olurdu bence”. Engelli bireylerin etkileşime geçmesi ve dayanışma ortamı oluşturulması konusunda bazı engelli bireylerin engel durumlarını ön plana çıkarıp bu durumdan bir fayda sağlamayı hedeflediklerini gördüğünü ifade etmektedir. Bu süreçte kişilerin içerik üretmek için çaba sarf etmediklerini düşünmektedir:

Ha şimdi engelini kullanıp, engelini kullanarak kullanıp çıkmaya çalışanlar var. Hiç içerik üretmeden. Öyle yataklarına geçip oturup yatıp o şekilde ilerleyen, ilerleyen insanlar var. Ben onlara çok karşıyım, onlar da en azından bir şey bulabilirler, kendilerine göre bir içerik bulabilirler. Mesela benimle an benimle aynı hastalığı yaşayan insanlar da özellikle irtibata yaşıyorum. Onlara işte tüyolar falan veriyorum konuşmaları için. Daha güzel deneyimler

yaşayabilmeleri için. O şekilde irtibata geçip konuşuyoruz. Öyle fikirleşiyoruz kendimizce (Civan).

Civan'ın kendisi ile aynı hastalığı yaşayan ve bu deneyimi paylaşan insanlarla etkileşimde olduğunu ifade ettiği ve bu noktada kendi deneyimlerini onlarla paylaşarak onların deneyimini daha güzel bir hale getirebilmek için uğraştığını ifade ettiği görülmektedir. Bu süreçte Civan'ın de kendisi ile benzer deneyimi paylaşan insanlara rol model, ilham kaynağı ve yol gösterici olma hedefi taşıdığını söylemek mümkündür. Gerçekleştirdiği kimlik sunumunda güçlü bir engelli kimliği sunumunu hedeflediği görülmektedir.

Defne, gerçek hayatında etkileşimde olduğu sporcu arkadaşları ile TikTok platformu üzerinden de etkileşimlerini devam ettirdiklerini ve bu etkileşimlerin haricinde diğer engelli kişilerle çok fazla etkileşime geçmediğini ifade etmektedir. Bir kişi ile arkadaş olduğunu ve dönem dönem kendisi ile iletişime geçtiklerini dile getirmektedir.

Yani bir arkadaş edindim öyle yani şöyle sporcu arkadaşlarım var. Onlarla zaten şeyim vardı, etkileşim vardı. Engelli olanlardan ben hani etkileşime geçtiğim çok kişi olmadı. Bir kişi var sadece o da. (...) o da şey o da gezgince biraz aynı kafadan olduğumuz için. Onla bazen konuşuyoruz. Ama özellikle. Engellilere hani şu videolara bakayım şunları beğeneyim, şunları seçeyim gibi tercihim olmuyor, takip edeyim, mesaj atayım. Bir de dediğim gibi, o kadar çok yoğun geçiyor ki günüm. Evet, yani en fazla gerçekten videoyu çekip yüklediğim an Oh diyorum, tamam, yani öyle çok. Bir ara görüşecektik, o ara bir şeyler çıktı, görüşemedik. Yine görüşmeyi düşünüyoruz ama öyle WhatsApp'tan falan yazışıyoruz, öyle konuşuyoruz. Bir şeyler yapmakta bir şeyler yapma. Onla YouTube videosu tarzı bir şeyler yapmayı da düşünüyoruz (Defne).

Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında Defne'nin de Bayram gibi TikTok'ta özellikle engelli oldukları için birilerini takip etme eğiliminde olmadığını dile getirdiği görülmektedir. Bu süreçte Defne'nin TikTok platformu üzerinden arkadaş olduğu kişi ile ortak projeler ve içerikler üretmeyi hedeflediğini ifade ettiği görülmektedir. TikTok'un engelli bireylerin etkileşimi ve dayanışma ve yardımlaşma olanağı sağlayıp sağlamadığı noktasında ise bu olanağı sağlayabileceğini düşündüğünü ifade etmektedir:

Ya bence verebilir hani. Ama şöyle verebilir yani o. Belki bireysel etkileşime geç ha şöyle şu. Bir şu açıdan verebilir, atıyorum, benim hastalığım var. Bana benzer bir hastalığı olan birisi benle etkileşime geçebilir. Oradan bir arkadaşlık kurulabilir. Birbirimize sürecimiz anlatabiliriz. Yaptıklarımızı, hayatımızı bu anlamda güzel olabilir. Bir de belki bazı kişilerle böyle topluluk açma olayları vardır ya belki orada insanları birleştirici bir şey olsa ya da belki

vardır. Ben bilmiyorum onu. Hani belki oraya benzer videolar çeken benzer engel olan insanlar bir araya gelerek. Belki o TikTok'tan gerçek sanal dünyadan gerçek dünyaya taşınıp belki bir şeyler yapılabilir olabilir yani (Defne).

Benzer deneyimleri yaşadığını düşünen insanların bir araya gelmesiyle, deneyimlerinin onları birleştirebileceğini düşünmektedir. Bu arkadaşlıkların sanal dünyadan gerçek hayata da taşınabileceğini düşündüğünü ifade ettiği görülmektedir. Bu süreçte engelli bireylerin bir araya gelmesi noktasında henüz girişimler olmadığını düşünmektedir. TikTok algoritmasının bu konuta etkili olduğu ve engelli kullanıcıların videolarının birbirlerinin keşfet ekranlarına her zaman düşmediğini dile getirdiği görülmektedir:

Çok yaptıklarını düşünmüyorum. Yani daha yeni yeni belki olursa olur diye düşünüyorum çünkü. Ben bile engelli videolarına engeli olan bireylerin videolarına çok kopuk, kopuk yani çok yani emin olun benim videolarım onların da karşısına çok çıkmadı. Ben onlarınki de benim çıkmıyor. Çok büyük bir mecra olduğu için. Belki çünkü hashtaglerde de böyle bir şeyler yok, atıyorum. Kadınlarla alakalı olur. Engelli, bazen şey yapıyorum sadece videonun altına işte koyuyorum. Oradaki hashtaglere tıklayıp oradaki engelli insanlara bakabiliyorum. Hani neler yapıyormuş, bu ne yapmış? Şunu yapmış ondan inceliyorum. Çok olduğunu düşünmüyorum şu an ama olabilir diye düşünüyorum. Yani bence mantıklı olur (Defne).

Engelli bireylerin birbirlerini görebilmesi için hashtaglerin kullanımıyla birlikte birbirlerini görmelerinin mümkün olabildiğini dile getiren Defne, farkındalık noktasında ise TikTok'un etkili bir platform olduğunu söylemektedir. Bu süreçte platformda yer alan engelli olmayan bireylerin engelli bireylerin ürettiği içerikleri görmesinin farkındalık açısından önemli olduğunu ifade ettiği görülmektedir:

Etkili. Çünkü yani şöyle etkili bence her sosyal paylaşım platform etkili, neden? Çünkü her platformun kullanıcısı var, yani alıcısı var. Yani ki bu platformların %90 beşi engeli olmayan insanlar yani baktığınız zaman ve her görülen bir engelli videosu. Birer farkındalıktan bin insanı çıkabiliyor. Dediğim gibi sadece ajitasyon boyutuna götürmek. O engeli olmayan insanlarda geri tepmeye yol açabiliyorlar ya baksana bu da sürekli engeline kullanarak video yapıyor hani? O içeriği nasıl ürettiğiniz önemli ama onun dışında bence güzel bir mecra. Kendinizi ifade edebilirsiniz, yani hastalığınızı da anlatabilirsiniz, sıkıntı yok. Ben böyle böyle süreçlerden geçiyorum. Bu tedavileri yapıyorum. Şöyle şöyle günler. Hani nasıl kanser olan insanlar paylaşıyorlar, onların paylaşabilirsiniz ama (Defne).

Engelli bireylerin ürettikleri içeriklerin türünün de aslında farkındalık hususunda etkili olduğunu düşünmektedir. Bu süreçte engel durumunu ön plana çıkarma ya da bu durumdan çıkar sağlama amacıyla hareket edilmediği süreci farkındalığın

yaratılabileceğini ifade etmektedir. Bu süreçte engelli bireylerin engellerine dair süreç hakkında bilgilendirme temalı içerikler üretebileceklerini de düşünmektedir.

Melike ise TikTok üzerinden şu ana kadar hiç arkadaş edinmediğini ifade etmektedir. Diğer engelli kullanıcılar ile de etkileşime geçmediğini, yalnızca bir kişiden engel durumunun nasıl olduğuna dair bir mesaj adlığını söylemektedir: “Hiç edinmedim daha, yok. Arkadaşımdan falan geliyor. Tanıdıklardan geliyor. Bir tane geldi. Nasıl böyle oldun neler yaptın gibi bir tane mesaj gelmişti”. Bu süreçte arkadaşlık kurmadığını ancak zaman içerisinde arkadaş edinmek istediğini ve diğer engelli bireyler ile daha fazla etkileşim kurmak istediğini ifade ettiği görülmektedir: “Yok daha kurmadım. Yavaş yavaş. Evet, evet diyorum ya YouTube’da kanal açıp yavaş yavaş daha mental ve fiziksel olarak da yeni yeni kendime geliyorum daha güzel işler yapacağım inşallah”. Etkileşim kurma isteği aslında daha görünür bir hale gelme isteğinden de kaynaklanmaktadır.

Bu süreçte sosyal medya aracılığıyla çok fazla arkadaş edindiğini ve bu arkadaşlıkların daha çok Instagram üzerinden gerçekleştiğini dile getiren Enes, arkadaşları ile gerçek hayatta bir araya gelmediğini dile getirmektedir: “Sosyal medyanın çok fazla engelli insanla arkadaş oldum. TikTok’ta değil, Instagram’dan tanıştım daha çok. Yok, şu ana kadar hepsiyle sanal bir arkadaşlığımız var”. Bu sanal arkadaşlıklardan birisi olan Ege ile olan arkadaşlıkları araştırmacı ile gerçekleşen görüşme tarihi sonrasında gerçek hayata da taşınmış ve Enes ailesi ile birlikte Ege’nin evine giderek birlikte vakit geçirmişlerdir. Bu süre içerisinde Ege ve Nazlı ile birlikte içerikler üretmiş ve bu videoları daha sonra TikTok hesaplarında paylaşmışlardır. Bu arkadaşlıklara ek olarak TikTok üzerinden yeni arkadaşlar edinebileceğini ifade etmektedir:

Tabii ki edinirim, neden olmasın ama şu ana kadar öyle bir şeyle karşılaşmadım. Ya çok fazla sağlayabileceğini düşünmüyorum. Çünkü daha önce de bahsettiğim gibi engelli insanların çoğu orada ufak bir engeli olsa bile oraya girip o engelini kullanarak. (...) Farkındalık, ses duyurma derken hani çok fazla kişiye ulaşma şansım olmadığı için takipçinden ötürü diyorum. Elbette bir bakarsın bir video milyonlarca izlenir, hiç belli olmuş ama beni takip eden bir iki kişi bile olsa onlara en azından cesaret verebilmek için paylaşıyorum. (Enes).

Bu süreçte farkındalık noktasında kendi hesabı özelinde konuşan Enes, takipçi sayısının az olmasından dolayı bu süreçte etkin bir rol oynamadığını düşünmektedir. Ancak izlenme sayılarının artması durumunda bu durumun değişebileceğini düşündüğü görülmektedir. TikTok kullanımı esnasında diğer engelli bireylere cesaret verip, ilham

kaynağı olma arzusunun Enes'in paylaşımlarında da görüldüğü ve bu durumun profilinde yansıtmaya çalıştığı güçlü engelli kimliği ile ilişkilidir.

Zeynep de sosyal medya aracılığı ile engelli bireyler ile arkadaşlık kurmuş ve bu noktada etkileşime geçerek deneyimlerini birbirleri ile paylaşmışlardır. Bu süreçte Zeynep'in engel durumu üzerinden bir etkileşim sağlayarak yardımlaşma eğilimi içerisinde olduğunu ifade ettiği görülmektedir:

TikTok'ta değil ama Instagram'da çok edindim. TikTok'ta da zaten görüşüyoruz. Yine aynı şekilde hani TikTok'ta bana yazanlar oldu ama böyle çok samimi olup konuşmuşluğum olmadı insanlarla mesela ben de böyleyim beni de bu rahatsızlığım var. (...) Oldu mesela hastane önerisi çok isteyen oldu. En iyi fizik tedaviyi nerede gördün ya da ben nereye gidebilirim? Bana da yardımcı olabilirler mi? Bu şekilde diye soranlar çok oldu. Önerdiklerim oldu (Zeynep).

Bu yardımlaşma ve bilgi paylaşımı ağına dayanarak engelli kullanıcılar için bir dayanışma olanağı da sağladığını düşünen Zeynep, bu noktada bir cihaz aracılığıyla ayağa kalktığını gördüğü bir kişiye devamlı olarak mesaj attığını ve bu konuda bilgi aldığını ifade etmektedir:

Evet, sağlıyor. Engelli kullanıcılar, mesela engelli bir kullanıcı ya en basiti ben mesela bir polis bayan görmüştüm TikTok'ta. Çok kısa bir sürede cihaz ayağa kalkmıştı ve sürekli yazmıştım. Nasıl başardın mı, nasıl yaptığını ya da benim kadar iyi olmayıp da bana yazan insanlar hani bunu nasıl yaptın, nasıl o kadar çabuk ayağa, bu cihazı nasıl ayağa kalkabiliyorsun ya da bu cihazı nereden yaptırabiliyorsun? Birbirimize bu şekilde sorular sorarak daha iyi anlaşılabiliyoruz. Yani ilk defa mesela bu hastalık. İlk defa başta bir kaza gelmiş. Bu hastalığa ilk defa yakalanmış ve hiçbir bilgisi olmayan bir hastalık TikTok'ta geziyor ve beni görüyor işte ayağa nasıl kalk, o cihazı nerede yaptırıyor sun ya da hangi doktora gitmeliyim işte mesela daimî sonunda kullanıyor. Sen daimî sonunda da nasıl kurtuldun? Bunları sora sora birbirimize daha iyi yardımcı olduğumuz zamanlar çok oldu. TikTok'ta birebir oldu ama Instagram'da gruplarımız var. Yeni tanıştığımız insanlarla, yani hiç tanımadığımız insanlar da oluyor grupta (Zeynep).

Yukarıdaki ifadelerle bakıldığında özellikle bu deneyimlerle ilk defa karşılaşan kişilerin bilgi alma noktasında TikTok'tan kendilerine ulaştığını dile getirdiği görülmektedir. TikTok ve Instagram üzerinden etkileşime geçtikleri bireyler ile Instagram grupları kurarak devamlı etkileşim halinde kaldıkları ve bir yardımlaşma ağı kurduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bu gruplar ortak deneyimlere sahip bireylerin deneyimlerini paylaştıkları ve bir ilişki ağı oluşturdıklarını göstermektedir.

Nazlı, TikTok aracılığıyla engelli bireyler ile arkadaşlıklar kurduğunu ifade etmektedir. Sosyal medya aracılığıyla kurdukları arkadaşlıkların engel durumları dolayısıyla gerçek hayata taşınması konusunda zorluklarla karşılaşabildiklerini ifade etmektedir:

Evet dediğim gibi bizim gibi gülebilen insanlarla işte karşılaşabiliyoruz artık. Beraber zorluklardan çıkardığımız dersleri, hayatın işte verdiği komik şeyleri paylaşarak arkadaşlık kuruyoruz. Arkadaşlarımız var. TikTok'tan tanıştığımız engelli arkadaşlarımız var. Yani bizim gerçek hayatta devam ettirmemiz bir tık zor olabiliyor. Bazı kişiler için herkese de aynı imkanına sahip değil. Bir yerden bir yere gitmemiz pek mümkün olmuyor. Aynı şehirde bile buluşamadığımız arkadaşlarımız oluyor illaki ama sadece sanalda kalmıyor, telefonlarla, görüntülü konuşmalarla ailelerimizi de tanıştırmak hatta geçen Ege'nin gösterisi olacaktı ve Adana'dan arkadaş geldi biz de konakladı önler arasında. Evet Enes geldi. Bir de bizde kaldı mesela. Yani gerçek hayata da yansıttığımız arkadaşlıklarımız oluyor, hatta daha iyi oluyor, daha sağlam oluyor aile olarak da. Çünkü onlarda o derdi bildikleri için böyle şeylerden geçtikleri için birbirini anlamak bakımından daha güzel arkadaşlıklar kurulabiliyor (Nazlı).

Bu süreçte sosyal medyadan edindikleri arkadaşlarının aileleri ve kendi ailelerin de tanıştıklarını ifade ettiği görülen Nazlı, ortak deneyimlerden dolayı daha güzel arkadaşlıklar kurduklarını düşündüğünü ifade etmektedir. Birbirlerini anlamalarının önemli olduğu ve kendilerini anladıklarını düşündükleri insanlarla etkileşimde olmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu süreçte aileler de birbirilerini anlayabildikleri için Nazlı'ya göre daha sağlam bir arkadaşlık kurulabilmektedir. Ailecek tanıştıkları birisi olan Enes'in evlerine gelmesi sürecini anlatan Nazlı, birlikte ürettikleri içeriklerden de bahsetmektedir:

Evet, ilk defa geldik bir aile de geldiler, bizde istek aldık falan ama şöyle biz sanki yıllardır tanıyor gibiydik. Gerçekten sürekli iletişimimiz olduğu için ortak içerikler falan üretiyorlar zaten. Hani sürekli bir görüntülü konuşma, bir iletişim için olduğumuz için bize çok yabancı gelmedi. İçeriklerimizi de gelmeden önce zaten planlamıştık. Evet, yani şunu çekelim, şu tarz video yapabiliriz falan gibi olmuştu. Yani zaten geldikleri gün Sevgililer Günü falandı. Ona göre komik içerikler falan ürettik şey yaptık. Onun açısından yani daha önce düşünmüştük içerikleri o da çok zor olmadı. Anlık gelişen içerikler de var. Birbirimizi görünce espri yaptığımız falan konular oldu. Onlarla ilgili de yaptık hemen. Öyle bi yarım gün ayırdık bu içerik işlerine ama çok güzel şeyler çıktı (Nazlı).

Gerçek hayatta da bir araya gelme deneyimlerine bakıldığında, bu bir araya gelme anında uzun süredir tanışıyormuş hissinin ortaya çıktığını ifade ettiği görülmektedir. Bu noktada sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilen etkileşimler sonucu oluşan arkadaşlıkların gerçek hayata da taşınabildiği görülmektedir. Bu süreçte yan yana geldiklerinde birlikte

içerikler üretmişlerdir. İki tarafın aile bireyleri de içeriklerde yer almıştır. İçeriklerin üretimi sürecinde de ön hazırlık sürecinin olduğunu, buluşma gerçekleşmeden önce pek çok içeriğin planlandığı öğrenilmiştir.

TikTok'un engelli bireylerin sosyalleşebilmesi için bir ortam sağlayabileceğini düşünen Nazlı, bu süreçte evden dışarı çıkma durumu daha zor olan bireyler için bu ortamın iyi olabileceğini ifade etmektedir:

Aslında evet, sosyalleşmek için bir araya gelmek için bir ortam sağlıyor olabilir. Çünkü ben dışarı çıkabiliyorum işte Enes dışarı çıkabiliyor ama Ege gibi makineye bağlı, çok saatlerce dışarı çıkamayan, hatta aylarca yıllarca evde kalan kullanıcılar da var hastalarda var. Onlar gerçekten bir araya gelip sosyalleşebiliyorlar ve bu güzel oluyor (Nazlı).

Nazlı'nın ifade etmiş olduğu sosyalleşme olanağı diğer katılımcıların da düşündüğü bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte katılımcıların engel durumlarının derecesi ve türü de rol oynamaktadır.

Katılımcıların sosyalleşme ve diğer engelli bireylerle bir araya gelmesi noktasında TikTok'un rol oynadığı gözlemlenmiştir. Daha önce değinmiş olduğum Goffman (2020a)'ın izlenim denetimi stratejileri etkileşim sürecinde etkilidir. Goffman'a göre izlenim denetimi, bireylerin sosyal etkileşimleri esnasında belli bir imajı, rolü koruma çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Goffman, 2020a, s. 27-28). Bu süreç içerisinde katılımcıların pek çoğu diğer engelli kullanıcıların herhangi bir ihtiyaçları olduğunda onlara yardımcı ve destek olmaya çalıştıklarını dile getirmektedir. Bu yardımsever davranış aynı zamanda katılımcıların kendi engelli kimliklerinin sunumunda da önemli bir rol oynamaktadır. Katılımcıların diğer engelli bireylere, kendilerinin neleri başarabildiğini ve ne kadar güçlü olduklarını gösterebilme olanağına sahip olduklarını gösterme eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Diğer bölümlerde de ön plana çıkmakta olan ilham kaynağı olma ve takdir görme isteğinin etkileşimler ve kurulan arkadaşlıklar üzerinde etkileri olduğu görülmüştür.

4.12 Engelli Bireylerin Gözünden TikTok'ta Gelir Elde Edilebilmesi

TikTok üretilen içerikler ve canlı yayınlar aracılığıyla kullanıcılarının gelir elde edebildiği bir platformdur. Çalışmaya katılan katılımcılar arasında TikTok üzerinden düzenli gelir elde eden ve bu işi meslek olarak yapan kimse bulunmamaktadır. Ancak canlı yayınlar aracılığıyla hediyeler alan ve bu şekilde bazı dönemlerde gelir elde edebilen katılımcılar mevcuttur.

TikTok'ta gelir elde edilmesi hususunda katılımcıların neler düşündükleri ve bu konudaki deneyimlerini anlayabilmek için katılımcılara içerik üretim sürecinden elde edilen maddi gelirler ve bu süreçte TikTok'ta gelir elde edebilmek için neler yapılması gerektiği sorulmuştur. Alınan cevaplarda dikkat çeken bir nokta ise katılımcıların bu platformdan gelir elde edilebilmesi için içerik üreten kişilerin “saçma sapan hareketler yapması”, “sirk maymunluğu yapması” gerektiği gibi düşüncelere sahip oldukları görülmüştür.

Engelli bireylerin bir kısmının engellerini kullanarak, insanlara ajitasyon yaparak TikTok üzerinden gelir elde ettiklerini düşünen katılımcılar olmuştur. Katılımcıların kendileri dışındaki engelli bireylerin hislerini ve düşüncelerini önemsediklerini belirten ifadeler kullanmalarına karşılık konu TikTok'ta elde edilen gelirler olduğunda diğer engelli bireyleri “kendilerini acındırmakla” itham ettikleri görülmektedir. Bu yorumları karşılaştıkları içerikler doğrultusunda yaptıklarını belirtmektedirler.

Katılımcılar arasında TikTok platformu üzerinden düzenli gelir elde eden ve bu işi meslek haline getirmiş birisi bulunmamaktadır. Gelir elde eden katılımcılar mevcuttur. TikTok platformunda gelir elde etme noktasında üretilen içeriklere gelen hediyelere oranla asıl gelir canlı yayınlar üzerinden elde edilmektedir. TikTok'ta canlı yayın açabilmek için bazı koşullar bulunmaktadır. Katılımcılar on sekiz yaşından büyük olmalı ve en az bin takipçi sayısına ulaşması gerekmektedir²⁰.

Katılımcılar arasında canlı yayın deneyimi hiç bulunmayan katılımcılar mevcuttur. Bazı katılımcıların takipçi sayısı yeterli değildir, bazıları ise yeterli sayıda takipçisi olmasına rağmen canlı yayın açmamayı tercih etmektedir. TikTok'tan gelir elde edilmesi sürecini anlayabilmek için öncelikle katılımcıların TikTok deneyimleri ele alınmaktadır. Sonrasında ise katılımcıların TikTok'tan gelir elde edilmesine yaklaşımları ele alınarak; diğer kişilerin bu geliri elde etmek için neler yaptığını düşündükleri üzerinde durulmaktadır.

4.12.1 Katılımcıların gözünden TikTok'ta elde edilen gelirlerin sebebi

Maddi kazanç elde etmek söz konusu olduğunda, katılımcıların yaklaşımlarında değişkenlikler görülmektedir. Kendisi canlı yayın açan ve belli dönemlerde TikTok

²⁰ support.tiktok.com/tr/live-gifts-wallet/tiktok-live/what-is-tiktok-live

platformu üzerinden gelir elde eden katılımcıların bu konuya, gelir elde etmeyen katılımcılara göre daha olumlu yaklaşmaktadır.

Oktay, TikTok'taki canlı yayınlar hakkında çok olumlu düşüncelere sahip birisi değildir. Bu platform üzerinden gelir elde edilmesini de “saçma” bulduğunu ifade etmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan unsur bu platform üzerinden gelir elde edilmesini saçma bulmasına rağmen bir dönem kendisinin de burada IBAN paylaşımı yaparak gelir elde etmeyi denemiş olmasıdır. Bu deneme sürecini de şu şekilde ifade etmektedir:

Yani baktığın zaman çok saçma. Sana niye ben şimdi durduk yere buradan şey göndereyim de niye TikTok'a ya da sana para vereyim ki. Anlamadım yani o bana çok şey geliyor ya da bana niye versinler? Hatta ilk etapta şunu yaptım IBAN falan paylaştım dediler ki hani çünkü ben TikTok'tan para kazanmak istiyorum ya bilmiyorum da. Dediler ki ya IBAN atarsan şey yapıyor. O ara protez falan da değişecek, bazı parçalar her yıl benim belirli bir maliyetim var. Arabanın kaskosu gibi her yıl on beş bin TL falan harcıyorum protezin normal cinsine göre, şeyini mesela. TikTok engel koydu hani oradan şeyde profilimde IBAN paylaştığım için altta yorumda paylaştım. Onu da koymadı mesela ama tabii yani o şekilde de gelmedi zaten ama ilk etapta bir para kazanma amacım vardı fakat bu canlı yayının onla bunla değil yani o çok şey geliyor (Oktay).

Oktay, TikTok üzerinden gelir elde etmediğini söylemiştir ve kendisinin çalışma süresince de herhangi bir canlı yayınına rastlanmamıştır. Gelir etme arzusunun da protez sürecine katkı sağlaması amacı taşıdığını dile getirmiştir. Oktay, engel durumundan dolayı ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamak istemektedir. TikTok'un IBAN paylaşımı ile ilgili duruşundan dolayı da bu hedefini gerçekleştirememiştir.

Hüseyin ise son yedi, sekiz aydır canlı yayın yaptığını ve küçük miktarlarda gelirler elde ettiğini dile getirmektedir. Hem kendi ifadeleri hem de gerçekleştirilen gözlem sürecinde de düzenli bir canlı yayın sürecine rastlanmamıştır. Kendisi görüşme esnasında canlı yayın süreci içerisinde elde ettiği toplam geliri de beyan etmektedir:

Yani şu ana kadar. Benim de bir gelirim oldu. Miktarını da söyleyebilirim. Hiç sıkıntı yok. Şu son ağırlık zaten yayına girişim yedi sekiz aydan beri yayın yapıyorum. O zamana kadar hiçbir gelir olmadı. Zaten yayını olmazsa geliri yok. Geliri yok zaten şu ana kadar on bin TL oldu zannedersem (...) Toplam süreçte toplam süreçte. Yani haftada bazen yedi yüz TL, sekiz yüz TL bazen on günde bir milyar lira bu hediyeler böyle birikiyor. Günlük bazen iki yüz TL, iki yüz elli TL. Hani şu ana kadar bir on bin TL olmuştur yani. Yani öyle defterime de not alırım. Ne geldi ne gitti? Öyle bir özelliğim vardır. Benim alışverişimi de yazarım. Geliri de yazarım (Hüseyin).

Genel olarak TikTok'ta geliri elde etme sürecinin nasıl ilerlediği konusunda ise TikTok'ta yüksek gelirler elde eden kişilere ve içeriklere dair bazı olumsuz hisleri olduğu fark edilmiştir:

(...) Şimdi o geliri yükseltebilirim. Yani günlük beş milyar da yapabilirim, on milyar da yapabilirim. Ama benim kategorilerine uymuyor. Benim o zaman? Beynimdeki düşüncelerim, beynimdeki fikirlerime aykırı oluyor. Onun için aynı ilk videolarımı çekip eşimle duruşunla şu anki duruşum aynı şekilde devam ediyor yani (Hüseyin).

TikTok'ta elde edilen yüksek gelirler noktasında kendisinin yapmayacağı şeyleri de vurgulamaktadır. Bu noktada, diğer kullanıcılara dair genel bir eleştiri de yaparak gelir elde etmek için başkalarının yaptığı şeyleri ifade etmektedir:

(...) İşte onu demek istiyorum. Yani bazı şeyleri yapamam. Ben mesela yaptırmam da. Eşime, çocuğuma, kendime. Bir çizgim var ve çizgimi de bir şekilde bozamam zaten. Yani karakterime uymaz. Yani ne diyebilirim ki yani ben şimdi kimseyi de şey yapmak istemiyorum. Bunlar böyle yapıyor. Şunlar şöyle yapıyor, şu kadar kazanıyor ki öyle bir hediyeler var. Geliyor gidiyor ki. Siz de aynı görmüşsünüzdür, insanlar uyuyor. Kendini videoya çekiyor, uyuyor kendi. Takır takır takır takır hediye atıyorlar. Evet, yani ondan sonra yani bazıları var duruyor, kendi kendine oyun oynuyor. Takır takır takır hediyeler geliyor. Yani bilemiyorsun ki? İnsanlar da nasıl düşünüyor? Hani atana da kızmıyorum yapanlara da kızmıyorum. Demek ki insanlar onu istiyor, onu yapıyor. Onlara bir şey anlatmalarını, Hayatın, ailenin şeyin istemiyorlar. Belki sıkıcı geliyor onlara. Yani değişik bir şey (Hüseyin).

Hüseyin kendi ürettiği içeriklerin belli bir çizgiye sahip olduğu iddiasına sahiptir ve eleştirdiği içeriklere ve yayıncılara da ara ara ılımlı yaklaşıma çalışmaktadır. Miktarının az olduğunu ifade etmiş olsa da kendisi de bu platform üzerinden gelir etmiştir. Bu nedenle TikTok'tan gelir elde eden kullanıcılara dair yaklaşımı olumsuz görünse de bu yaklaşımın süreç içerisinde daha ılımlı bir hale geldiği görülmektedir.

Gelir etme konusuna hem olumlu hem de olumsuz yaklaşan bir diğer katılımcı ise Rüzgar'dır. Üretilen içerikte harcanan emeğe göre elde edilen geliri olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirmektedir. Bu noktada aşağıda yer alan ifadelerde konser benzetmesi yaptığı görülmektedir. Emek olduğunu düşündüğü içeriklerin karşılığını alması gerektiğini ifade etmektedir: “Ya şöyle sevdiğin insanlara, nasıl bir konsere gidip bilet alıyorsanız ya da bir tiyatroya bir bilet alıyorsanız sonuçta o kişiye emek göstermiş, emek gösteriyorsa burada çok faydalı olabileceğini düşünüyorum. Yani katkı anlamında olumlu buluyorum açıkçası” (Rüzgar). Olumlu düşünceye ek olarak aynı zamanda bu sürecin olumsuz da ele alınabileceğini “Ama tabii o süreci kötüye kullananlar var. Ben

onlara çok karşıyım” sözleri ile ifade etmektedir. Bu noktada kendi özel durumundan kaynaklı gelir elde ettiği yönünde iddialarla da karşılaştığını ifade etmektedir:

Hatta bana da birçok kez bu şekilde yaptırımda bulundular. Ya işte sen kişisel mevzunu buraya yansıtıp buradan bir şey mi devşirmeye çalışıyorsun diyenler çok oldu. Ben hep şunu anlattım ya o amaçla yapmıyorum yayınları veyahut da ben sizden herhangi bir şey talep etmiyorum diye. Çok, her yayında hemen hemen anlatıyorum yani (Rüzgar).

Yukarıdaki ifadelerinde kendisinin bu yayınlarda herhangi bir hediye talebi olmadığını belirttiğini görmekteyiz. Gerçekleştirilen gözlem sürecinde de katılımcının izleyicilerden herhangi bir hediye isteği görülmemiştir. Kendisine bu görüşlerine ek olarak TikTok üzerinden gelir elde edilip edilmediği sorulduğunda ise şu yanıtı vermiştir:

Çok nadir, ben inanın çok fazla kontrol etmiyorum çünkü zaten benim kendi işim olduğu için yoğun olan bir işim zaten var. Hani ben orayı birazcık böyle hem çevreyi daha da genişletmek adına hem de gerçekçi konuları gerçekten insanların merak ettikleri konuları ya da konuşamadıkları konuları orada konuşmak için açıyorum. Ya zaten oradaki şeyler çok küçük, yani atılan ee hediyeler falan çok küçük ama 10 \$ falan bir birikebiliyor mesela çok yoğun olan yayınlarda falan ama ben dediğim gibi çok kontrol etmiyorum. Çünkü o işe kalkışırsak inanın çok zor o iş. Yani zaten mesela yüz tane TikTok atanın iki dolarlık bir şeyi var. İki dolarda otuz lira gibi hani. Hiçbir katkı sağlayacak bir değere sahip değil o açıdan. Yani o yönden bakarsak TikTok’un öyle bir sorunu olduğunu düşünüyorum. Çünkü orada gerçekten çok iyi içeri üreticiler var ama mesela aldığı jetonlar vesaire o kadar ufak rakamlara tekabül ediyor ki o onun karşılığı bence hiç değil daha fazla olan (Rüzgar).

Rüzgar, TikTok üzerinden yüksek bir gelir elde etmemektedir ve bu noktada TikTok’un yayıncılardan aldığı komisyona da değinerek yayıncıların aldığı hediyelerin tamamının hesaplarına geçmediğini hatırlatmaktadır. Bu noktada insanların TikTok’ta nasıl gelir elde ettiklerini ve gelir elde etmek için neler yapılması gerektiği üzerinde durulurken ise şu ifadeleri kullanmıştır: “(...) Genelde şöyle takım yarışmaları oluyor, PK falan yarışmaları oluyor. Ben çok dahil olmuyorum. Çok da sağlıklı bulmuyorum. Karşıdaki insanlar iki fenomen yan yana gelip takipçilerine hediye attırmaya çalışıyorlar. Yani bir nevi dilencilik gibi bir şey açıkçası”. Bu noktada katılımcılarının yapmış olduğu dilencilik benzetmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Diğer katılımcıların da açıkça “dilenci” kelimesi kullanmadan bu kelimeye gönderme yaptıkları görüşmeler esnasında gözlemlenmiştir.

Dilenci kelimesi TDK'ye²¹ göre “geçimini dilenerek sağlayan kimse” ve “ısrarlı bir biçimde ve arsızca bir şeyi isteyen kimse” anlamlarına gelmektedir. TikTok yayınlarında izleyicilerinden hediye isteyen kimseleri de Rüzgar, dilenciye benzetmektedir. Kendisi bu davranışı gerçekleştiren engelli bireylerin fiziksel durumunu kullandığını düşünmektedir. Kendisi de TikTok kullanımından dolayı başkalarının bu ithamları ile karşılaştığını görüşmede birden çok kez belirtmiştir:

Ben çok sağlıklı bulmuyorum çok da. Bence olumlu değil, yani bir insana neden zorla bir şey attırmaya çalışıyorsunuz ki? Yani eğer içerek üreticisi kendisine güveniyorsa seviliyorsa sayılıyorsa zaten o insanlar gereken desteği gösterecektir. Birazcık. Yani kendi fiziksel durumlarını ya da ne bileyim işte dış görünüşlerini vesaire kullanıyorlar. Burada çok yetenek göz ardı edilmiyor, açıkçası söyleyeyim. Yeteneğini, yeteneğiyle var olan insanlara ben çok gıpta ile bakıyorum. Mesela hani elektro gitar çalıp orada gerçekten yeteneğine hani katkı sağlayanlara ben çok olumlu güzel bakıyorum ama onun haricindekiler açıkçası çok sağlık bulmuyorum diyebilirim (Rüzgar).

TikTok'tan gelir elde edilmesi konusuna olumsuz bakan ve hiç gelir elde etmemiş bir diğer katılımcı ise Baran'dır. Kendisinin ifadelerine bakıldığında TikTok ve ahlak kavramlarını bir arada ele almaktadır. Bu platform üzerinden gelir elde edebilmenin yolunun ahlak dışı ve farklı olarak nitelendirdiği hareketlerden geçtiğini düşünmektedir. Bu çerçevede içerisinde hediye talep eden kullanıcılardan da bahsetmektedir. Kendisi canlı yayın rutini olmayan ve TikTok üzerinden gelir elde etmeyen bir kullanıcıdır. Bu konuya yaklaşımı ile ilgili olarak ise söyledikleri şu şekildedir:

Zaten bu gelir olduktan sonra milletin ahlakı bozuldu. Zaten bu para işinden şaklabanlıklar başladı. Edepsiz yani. Edep, kültür şeyleri bozuldu. Mesela bu para yayınının mesela millet şapka atsın, şey yapsın. Bilmem ne atsın hediyeler atsın. Bin bir çeşit hareketler yapıyorlar insanlar. Öncelikle özellikle TikTok platformunda bayan insanlara çok çekiyor mesela. Ama mesela aşkım bir şapka at. Hayatım bilmem ne at ya da bilmem nedir? Kimilerinin yatak odasıdır, kimilerinin şeylerdir. Edep kültür şeylerini. Ben gerçekten çok yanlış buluyorum kendi açımdan (Baran).

Rüzgar ile benzer şekilde emek verilen içeriğin kazanç sağlaması gerektiğini düşünen Umut güncel olarak canlı yayın açmamakta ve TikTok üzerinden gelir elde etmemektedir. Daha önceki süreçte yayınlarında elde ettiği gelir ile ilgili olarak ise kendisine gelen

²¹ <https://sozluk.gov.tr/>

hediyelerden elde ettiği kazancı ihtiyacı olduğunu dűşündüđü başka insanlara attığını ifade etmektedir:

Yani herkes emeğin karşılığını alıyor bence. Evet, gelir elde ettim ama ben genellikle hastalıklı çocuklara destek sağladım o paralarla. (...) Teřekkűr ederim ve bunu kimse bilmez, emin olun. Ben yayın başı çok eskiden ekonomilerde o zaman daha iyiiken. Bir saatte 500 \$ kazanıyordum. Evet, 500 doları herhalde bir buçuk 2 milyar bir para yapıyordu. Onu da yani böyle SMA olsun. Ne bileyim hasta çocuklar olsun. TikTok'ta yayın yapanlar bakıyordum, inceliyordum ha gerçekten hastaysa çocuk. Direkt paramın bir kısmını ona hediye olarak yolluyordum (Umut).

Gelir elde etme noktasında genel olarak olumlu dűşűncelere sahip olan Umut, bu noktada TikTok üzerinden gelir elde edilebilmesi için emek harcanması gerektiđini ve düzenli bir çaba olması gerektiđini dűşűnmektedir ancak gelir elde eden insanların da emek vermeyen kiřiler olduđunu söylemektedir:

TikTokçular yani şöyle söyleyeyim, bütün gününü TikTok'a ayırman lazım. Eđer çok iyi gelir elde etmenizi istiyorsan. Yani TikTok'ta mesela bir gün sabah kalktınız. Popűler videolara baktınız, videonuzu attınız, videonuz patladı akşam saat. Bir kitle oluşturmanız gerekiyor. O kitleye ulaşırsanız her açtığınızda bir gelir elde etmeye başlıyorsunuz zaten. Size hediyeler atmaya çalışıyorlar, hediye atıyorlar. Bu hediyeler zaten otomatikman parasala dönűyor. Paraya ihtiyacınız varsa o parayı çekme talebinde bulunuyor. Bir gün sonra hesabınıza o para geçmiş oluyor mesela ama tabi ki eđer hayatınızı adayacaksanız bu TikTok hayatına bütün her şeyinizi bırakıp TikTok platformuna hazmetmeniz gerekiyor. Tabii öncelikle sabretmeniz lazım. Bir fenomen olmak için videoların patlaması için bir çaba göstermeniz gerekiyor. O çabanın sabrın sonu güzel paralarla kazanmayı zaten görűyorsunuz. Ben yeteneksiz kişilerin para havadan para kazanmalarını sevmiyorum. Çünkü emek veren kişiler olmuyor. Onlar, emek veren kişiler para kazanmıyor (Umut).

Feyza da gelir elde edilmesi konusunda hem olumlu hem de olumsuz dűşűncelere sahiptir. Kendisi bazı yayınlarında hediyeler almaktadır ancak yayınlarını gelir elde etme amacıyla yapmadıđını söylemektedir. Umut gibi Feyza da SMA hastaları gibi paraya ihtiyacı olan insanlar için bu özelliđin olumlu bir durum olduđunu dűşűnmektedir:

Yani ben bu yönünü açıkçası pek kullanmıyorum insanları hani açtığım canlı yayınlarda bazen hediye atıyor ama böyle para kazanayım şeyi yok açıkçası ben de. Ama güzel bir özellik, yani o ihtiyacı olanlar için. Güzel bir özellik yani özellikle SMA hastaları için çok güzel bir özellik bence (Feyza).

Gelir elde eden TikTok kullanıcıları için olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülen Feyza, gelirin elde edilmesi için “farklı” olarak tanımladığı hareketlerin yapıldığını düşünmektedir:

Bana çok gelmiyor. Ben üç, dört ayda bir yüz elli TL kadar falan gelmişti bana. Atıklarıyla öyle yani çok gelmiyor bana açıkçası şu an pek. Bu gelir elde etmek için insanlar biraz farklı şeyler yapıyor. Hoş olmayacak şeyler. Yani nedense bizim insanlarda atıyor olmaması gerekiyor bence hani. Ya bağırır çağıran videolarda öyle insanlar var. Daha çok onlara atıyorlar çünkü ben görüyorum, öyle yani bilmiyorum (Feyza).

Katılımcıların ifadelerinde sıklıkla görülmekte olan ve dikkat çeken bir nokta olan hediye isteyen kişilere yönelik olumsuz yaklaşım Elçin’de de görülmektedir. Elçin kendisi ile bahsettiği olumsuz olarak nitelendirdiği davranışı gerçekleştiren kişiler arasındaki farklılık olarak gördüğü hususlara da değinmektedir:

Şöyle bir şey aslında ya bunu çok yanlış kullanan insanlar da var. Mesela ya şimdi bunu eleştirmek istemiyorum ama boş boş ekranın karşısında durup, böyle sadece ay hadi ya ekrana bassana beğensene işte, şunu yapsana bunu yapsana eee hediye atmayan sakın gelme. Ya bu ne? Sen karşıdaki insana bir şey veriyor musun? Bir şey veriyor musun karşıdaki insana? Her şeyden önce değerli olduğunu hissettiriyor musun? Fark ettiyseniz ben hep mesela soru soruyorlar ya asla senli benli konuşmam. Bir yaşını bilmiyorum, iki kim olduğunu bilmiyorum, üç tanımıyorum. Kadın mı? Erkek mi? Bazılarının ismi yok. O kadar şey ekran karşısındaki o kadar çirkin konuşuyor ki. Ya bizim akışta görüyorsunuz ya denk gelip saçma sapan yok hediye göndermezsen kafama yağ dökerim, kafama benzin dökerim. Ya böyle insanlara hep hediye gönderen insanlar var ya. Ya çok kötü keşke olmasa benim derdim o değil inanın gerçekten ben onun için yapmıyorum. Hiç bunun için yapmıyorum. Ben Instagram’da da canlı yayın çok açtım, açmaya da bilirdim. Açtım, soru sordular. Cevaplardım. Orada yok öyle bir şey bak, yemin ederim ben burada da bilmiyordum. Ben bilmiyordum, gerçekten bilmiyordum Instagram’da böyle bir şey olduğunu. Pardon TikTok’ta. Yeni yeni öğrendim ne işe yarar ben hâlâ bilmiyorum mesela ben birine hediye göndersem, bilmiyorum nasıl göndereceğimi, düşünün (Elçin).

Kendisinin hediye gönderme ve alma konusunda çok fazla bilgi sahibi olmadığını ifade eden Elçin, TikTok üzerinden gelen hediyeler aracılığıyla bir gelir elde etmediğini ifade etmektedir. Gelir elde edilmek için yapılması gerekenler noktasında ise az önceki katılımcı ifadelerinde yer almakta olan emek konusuna kendisi de değinmektedir:

Yani gerçekten bir şeyi ne denir nasıl anlatılır bu karşı taraf senden ne istiyor onu düzenli olarak verebiliyor musun? Karşı tarafa iyi anlamda bence bunu gerçekten verebilen insanlar kazansın sonuçta bir emek harcıyor o videoları çekebilmek için o insanları bir şey anlatabilmek için yararlı olabilmek için ama böyle saçma sapan tipler almasın. Böyle ekran

karşısına geçip saçma sapan dans edip, saçma sapan yok kafama benzin dökerim, yok bilmem ne yaparım böyle insanların. Ben bence keşke denetlenseydi keşke TikTok denetlenseydi keşke herkes kullanmasa o zaman çok daha kaliteli olur. Gerçekten çok güzel platform ama çok kötü kullanan insanlar da var üzülüyor insan ya (Elçin).

Yukarıda yer alan ifadelere bakıldığında Elçin'in TikTok'u çok güzel bir platform olarak değerlendirdiği ancak kişilerin kullanımından dolayı denetlenmesini istediği görülmektedir. Bahsettiği olumsuz içeriklerin Türkiye özelinde olduğunu düşündüğünü söylerken yabancı içeriklerle bir kıyaslama yoluna da gitmektedir: “Ya mesela çok özür dilerim ben yabancı içerikler de takip ediyorum yabancı içeriklerde böyle hiç saçma sapan içerikler denk gelmedi bana. Hep Türkiye’de görüyorum ya yani farkıyla ortaya koyduk, teşekkürler. Ya çok üzücü değil mi ya bu” (Elçin).

Katılımcıların üretilen içeriğin türüne göre bir sınıflandırmaya giderek, TikTok üzerinden elde edilen geliri değerlendirdiği görülmektedir. Şu ana kadar ki yaklaşımlarda saçma sapan içerikler, dilencilik ve emek verilmeyen içerik benzetmeleri ile karşılaşmıştır. Bu benzetmelere ek olarak Rıfkı ise soytarılık ifadesini kullanmıştır:

Yani vallahi soytarılık yapana ben ne diyeyim yani. Kendini şey yapan, yani iyi para kazanıyorlar diye biliyorum. Canlı yayınlarımda bana da attılar. Yani bir Maraşlı falan abilerimizle tanıştık hep TikTok'ta ve onlar iyi para attı. Hatta paraya denk kurduğumda beş bin liraya falan bir denk geliyordu. Ya ben sürekli açmıyorum ben sana, yani para kazanılabilir mi? Çok aşırı kazanılabilir. Yani bu programda zengin olabilirsin. Soytarılık yapmak gerekiyor (Rıfkı).

Rıfkı, TikTok üzerinden elde edilen gelir ile zengin olunabileceğini düşünmektedir. Ancak bu paranın kendi ifadesi ile “soytarılık” yapılarak kazanılacağını düşünmektedir. Soytarılık düşüncesine ek olarak izlediği başka yayınlardan örnekler vererek, olumsuz yaklaştığı davranışları ifade etmektedir:

Ya şimdi açık konuşalım mı? Şimdi bayanlar, nasıl diyeyim? Bayanlar kendi yani kimisi işte açık giyinerekten kazanıyor. Ondan sonra insanlara dikkat çekmek için açık giyiniyorlar. Örnek veriyorum. Kimisi ondan sonra abuk sabuk konuşarak küfrederekten ya da böyle abuk sabuk şeyleri göstererekten. Nasıl diyeyim? Manyak manyak işte canlı yayında işte bir kişiyi aldığı mesela, o kişiye aşağılama tarzı davranarakten işte onu küçük götür gibi. Mesela işte ne kızlar var gibi, işte ne insanlar var gibi geçti. Öyle tarzlar çok yayında karşılaşıyorum. Mesela biz diyorum yani millet ekseriyetle pezevenkliğe vuruyor yani ne olayı (Rıfkı).

TikTok hakkında genel olarak da olumsuz düşüncelere sahip olan Rıfkı'nın yukarıdaki ifadelerine bakıldığında TikTok'tan gelir elde eden yayınlardan olumsuz gördüklerini eleştirdiği görülmektedir.

TikTok'un gelir elde edilebilen yönünü iyi bir gelir kaynağı olarak tanımlayan katılımcılardan biri de Ege'dir. Çevresinde bu platform üzerinden gelir elde eden kişiler olduğunu da ifade etmektedir:

Tabii ki çok iyi bir gelir kaynağı çoğu insan için. Ciddi gelirler kazanabiliyorlar, bunu biliyorum. Hatta kazanan birkaç tanıdığım da vardı. Ben kazanmadım daha. Ufak bir gelir elde ettim bir dönem o kadar. Daha çok bir gelir elde etmedim. (...) Mükün toplam dört yıllık video serüvenim süresince elli dolar civarı bir para kazandım sadece (Ege).

Elde ettiği toplam gelir süreye oranlandığında yüksek bir gelir elde etmediği görülen Ege'nin "Daha çok bir gelir elde etmedim" ifadesi bu platformdan gelir elde etmeyi hedeflediğini göstermektedir. Görüşmenin genelinde de bu hedefini dile getirmekte ve içerik üreticisi olarak bu platformdan gelir sağlamak istediğini ifade etmektedir. Gelir elde edilmesi için yapılması gerekenler noktasında ise düzenli yayın ve ajanslardan bahsettiği görülmektedir:

Düzenli yayın yapmak gerekiyor. Her gün iki üç tane video paylaşmak gerekiyor. Yayın bildirimi yapmak gerekiyor. Sponsorlar ve ajanslar var. Onlarla anlaşmak gerekiyor. Sohbet muhabbet olunca izleyiciler zaten izliyor, insanlar da izleyiciler de bir sohbet muhabbete hasret olduğu için böyle yayınlar izliyorlar. Bir konu belirleyince asla izlenmiyor. Evet, tecrübeyle sabit biraz o yüzden. Denendi. (Ege).

TikTok'ta ünlü olmak isteyen kişilerin, içerik üreticilerinin anlaşmalar yaptıkları ajanslar olduğu bilinmektedir. Bu ajanslar TikTok'ta daha hızlı bir büyüme, izleyici garantisi gibi olanaklar sunarak içerik üreticilerini ajanslarına çekmeye çalışmaktadır. Ege'nin bu ajanslara bir üyeliği bulunmamaktadır. Çalışmaya katılmış olan diğer katılımcılar arasında da herhangi bir ajansla anlaşması bulunan bir katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcılar kendi ürettikleri içerikler ve kendi takipçileri ve yayınlarına gelen izleyiciler ile TikTok kullanımlarını gerçekleştirmektedirler.

TikTok kullanımını gerçekleştirirken TikTok'ta gelen hediyelerin kullanıcılardan çok TikTok'un yararına olduğunu düşünen Bayram ise, TikTok hediye sürecine çok hâkim değildir. TikTok'un aldığı komisyonların yüksekliğine de değinmektedir. TikTok'un %60 komisyon aldığını öğrendiğini söylemektedir:

Yani TikTok'un belli bir pay kazandığını biliyorum. Yani genelde bu TikTok'un işine yarayan bir şey. Benim bir tane kuzenim de var işte geçen anlattı bana dedi. Ben on bin liralık hediye geldi bana diyor. Bunun sadece dört binini ben aldım, altı binini TikTok aldı. Yani bu işin içinde sadece TikTok kazanıyor. Bu çok fazla işi olmayan, gücü olmayan insanlar için belki hani bir TL da kazansam kardır düşüncesiyle olanlar var ama benim için öyle cezbedici ekstra bir artısı hiç olmadı. Canlı yayın açtığımda hediye atanlar da oldu. Ama öyle hadi hediye atın şunu yapın, bunu yapın öyle bir düşüncesinde de olmadı kimse. Ki aksine de atmayın kardeşim diyorum, yani gerek yok. Biz burada muhabbet sohbet etmeye geliyoruz. Yani konu hediye açmak olsaydı almak olsaydı bambaşka videolar sergilerdim, hiç gerek yok diyordum. Bu da TikTok'un kendi bildiği iş insanları cezbediyor tabi canım. Hani bir yandan para kazanmaya teşvik ettiği için insanlar videolar çekmeye bu yüzden de böyle farklı farklı görünmeye yani olduğunun dışında görünmeye çalıştırıyorlar, kabullendirmeye çalışıyorlar kendilerini. TikTok için güzel bir şey ama insanlar için çok sıkıntılı (Bayram).

Kendisinin TikTok sürecindeki hedefinin hediye toplamak olmadığını dile getirirken, TikTok için avantajlı olan komisyon durumunun kişiler için olumsuz olduğunu düşündüğünü söylemektedir. İnsanların bu hediyeleri elde etmek için ise kendilerini izleyicilere farklı şekilde gösterdiğini ifade etmektedir. Bu sürece ek olarak kendisine gelen hediyeler olduğunda ise bu hediye atma işlemini istemediğini dile getirdiğini söylemiştir. Bu noktada Laz bir arkadaş olarak tanımladığı bir kişi ile yaşadığı bir anısını anlatmaktadır:

Hediye atanlar oluyordu. Ben istemiyordum ama bu zamana kadar yaklaşık üç dolara yakın böyle bir hediye ürünü geldi. Onu da atma dediğim halde bir tane Laz bir arkadaşımız vardı herhalde. Onun da inadı mı tuttu. Ben atma diyordum o atacağım diyordu. Ben atma diyordum, o atacağım diyordu. Öyle üç dolara yakın diyor para atmıştı, hediye atmıştı. Ondan sonra çok fazla yoktu. Böyle ufak tefek hediyeler geliyordu (Bayram).

Kendisi TikTok üzerinden yüksek bir gelir elde etmemiş olan Bayram da TikTok'tan gelir elde edebilmek için "saçma sapan" hareketler yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada izlediği içerikler arasında bir kıyaslama yoluna giden Bayram'ın düşünceleri şu şekildedir:

Yani ben şöyle TikTok'un keşfetinde çok videoları izliyorum ve dikkatimi çeken sayfalara da bakıyorum. Böyle çok tutulmayan sayfalar, onlarla çok böyle genelde tarihi ya da bilgi donanımlı verilen sayfalar yirmi bin, otuz bin, elli bin civarında. Taş çatlasın yüz bin civarında bilgi veren genel kültürünü genişletmek amaçlı atılan videoların sayfaları çok çok az. Ama tutunabilmesi için yani ne kadar gereksiz saçma sapan, böyle absürt, hani böyle zekâ seviyesinin, en altının, dibinin, dibinin dibini yapman gerekir ki öyle tutulması gerekiyor. Görüyorsunuz da işte insanların ne kadar hani canlı yayın açıyor işte yalvarıyor. Kimisi işte

tişörtünü çıkarıyor, üstünü çıkarıyor. Altmış, yetmiş yaşındaki adam kalp krizi geçirecek oynamaktan. Yani çok dengesiz hareketler yapmak gerekiyor. Olabildiğince zekâ seviyeni yani beynini kullanmadan gerekiyor para kazanmak istiyorsan TikTok'ta (Bayram).

Yukarıdaki ifadelerle bakıldığında “saçma sapan” ve “absürt” olarak değerlendirdiği içerikleri eleştiren Bayram'ın TikTok'ta para kazanabilmek için kişilerin beyinlerini kullanmaması gerektiğini söylediği görülmektedir:

Aynen zeki insanların yeri değil genelde. Genelde para kazanmak için adamlar sana gülüyor. Yani. Senin hani tamam para kazanıyorsun ama karşıdaki insan sana gülüyor. Sen onu bir nebze de olsa eğlendiriyorsun. Ben demek ki karşıdaki insanın da buna ihtiyacı var. Yani böyle saçma sapan videolara dengesiz hareketleri demek ki ihtiyacı var ki o da sana hediye. Ben bunu şeye benzetiyorum bir nevi sirk gösterisine benzetiyorum bir nevi (Bayram).

TikTok'ta genel olarak yüksek gelir elde ettiği düşünülen bu tarz içerikleri katılımcıların büyük çoğunluğu gibi eleştirmekte olan Bayram, bu ortamı “sirk gösterisine” benzetmektedir. Ayrıca bu gelir elde etme durumunun devamlılığını bir ihtiyaç ile sürdüğünü düşünmektedir.

Civan ise gelir elde etme imkanını bir fırsat olarak görmekte ancak diğer katılımcılar gibi bu özelliği olumsuz kullandığını düşündüğü kişileri eleştirmektedir: “Dediğim gibi içerik üreticilere güzel bir fırsat fakat bunu suistimal halinde kullanan birçok insanlar var. Bunu size görüyorsunuz zaten.” Kendisi de çok yüksek rakamlar elde etmese de gelir elde etmekte olan bir katılımcı olarak kazandığı miktarı şu şekilde belirtmektedir: “Elde ediyorum, evet. Bana ortalama bir rakam veremem çünkü çok az gelir elde ediyorum. Yayınlarım zaten az önce de belirttim. Bir düzeni yok düzene sokamadım o yayınlarımı. (...) Valla işte bir saatte bir dolar falan aynen”. Elde edilen gelirlerin nasıl elde edilebileceği noktasında ise yine diğer katılımcılar gibi üretilen içerikleri eleştirmektedir. Ancak Civan'ın diğer katılımcılardan farkı eleştirdiği bu içerikleri kendisinin de deneyimlemiş olmasıdır. Kendisi bu deneyimi yaşamış birisi olarak eleştirmektedir ve pişman olduğunu dile getirmektedir:

TikTok'ta. Gaz vererek biraz. Nasıl deniliyor ona. (...) Evet, aynen kışkırtma olsun. Biraz gazlayıcı biraz daha evet. Bu PK'lar yapıyorlar. İşte PK'lar yarışmalar falan cezalar o şekilde daha iyi bir gelir elde ediliyor. Tabii kişiye göre değişiyor ya ben buna karşıyım biraz. Sadece bir kere denedim zaten pişman oldum. Ben işte suratıma, yazıları falan yazdım biraz aynen. Cezalar falan işte o deneyimden sonra daha yapmadım (Civan).

Yukarıda anlattığı deneyimden ise iyi bir gelir kazandığını ifade etse de “Bayağı bir hem de. Hocam yirmi dolar falan kazandım. Yarım saatte evet, aynen iyi rakam ama kendime yakıştıramadım açıkçası. Devam etmedim daha. Hiç. Ben şu anda tamamen hobi olarak kullanıyorum.”(Civan). diyerek bu deneyimi bir daha tekrarlamadığını söylemektedir. Civan’ın yaşamış olduğu bu deneyimden sonra, aslında etiketlenme korkusu ve kendisinin bu deneyim ile anılması tedirginliği de söz konusudur. Bu yayınlar aracılığıyla çok yüksek gelir elde etme ihtimali olduğu halde bu yayınları yapmaya devam etmemiştir.

TikTok’tan gelir elde edilmesi noktasında emek kavramını dile getiren bir diğer katılımcı ise Defne olmuştur. Üretilen içerikte emek varsa kazanç elde edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada aslında içeriklerde emek olup olmadığının nasıl belirleneceği de tartışmalı bir konu olabilmektedir. Defne, bir sporcunun çektiği bir videoyu ya da dansçı birinin çektiği bir videoyu emek içeren video olarak değerlendirmektedir ancak başka birine bu sorulduğunda emeği farklı bir tanımlama ile ele alması mümkündür. Bu noktada elde edilen gelir noktasında izlenme ve beğeni sayılarının da dikkate alınması gerektiğini de dile getirmektedir:

Yani bu yönü aslında bir yönden mantıklı çünkü atıyorum bu dediğim gibi ben mesela sporcu bir emek harcıyor ya da atıyorum. Dansçı bir emek harcıyor. Zaten insanlar ve bir nevi gelir için aslında bu tarz platformlara giriyorlar kimse. Sadece iki eğlence olsun diye girmiş olsa insanlar bazen bakıyorsunuz, günlük içerik üretiyorlar. (...) Mantıklı ama bak şey mantıksız geliyor. Tamam, ben bir kullanıcı olarak evet çok güzel diyebilirim. Ama şu, öbür taraftan da şeye mantıksız geliyor. Mesela adam canlı yayına giriyor. Mesela duyuyoruz ya yüz milyar kazandı, iki yüz milyar o altın attı. O para attı ve atan kişilerin işte erkek, kadını beğendi. Çocuk, o adamı beğendi. Çocuklar mesela genelde çok atıyorlarmış küçük yaştakiler falan. Orası belki. Ya ben mesela şey isterdim. Bana şey saçma geliyor. İzlenme ve aldığınız beğenin üzerinden aslında bir para kazanmıyorsunuz. Bence bu daha doğrudurdu. Düşünsenize bir video paylaşıyorsunuz, kaliteli çıkıyor. Keşfete düşüyor çok izleniyorsunuz. Buradan belki bir gelir kaynağı olsa daha mantıklı gelirdi, ama öteki türlü canlı yayına çıkıyor mesela. Bakın, hiç alakasız absürt mesela evet, şu anda eve geldim. İşte eşyalarımı dolaba koyuyorum. Bir bakıyorsunuz bir sürü insan hani altın atıyor bir şeyler atıyor. Hani orası biraz oraya belki biraz daha şey olabilirdi (Defne).

Yukarıda geçmekte olan vlog tarzı günlük rutin videolarının yer aldığı içeriklerin elde ettiği gelirleri de eleştiren Defne, TikTok üzerinden düzenli gelir elde etmemektedir: “Çok azıcık, çok canlı yayın açmadığım için. Çok yani o. Toplamda yüz dolar falan diyebilirim. Yani hani öyle çünkü zaten o şeyden biraz daha fazla geldi. Karşılıklı yaptığım kişiyle onun da takipçisi çoktu. Çok açmadığım için” (Defne). Defne, gelir elde

etmek için takipçi gerekliliği olduğunu düşünürken şu şekilde sözlerine devam etmektedir:

TikTok'ta gelir elde etmek için bir kere öncelikle belli bir takipçinizin olması önemli. Çünkü canlı yer açtığınız zaman da o canlı yayına gelecek insan lazım. İki türlü bir de bir de şu açıdan da para kazanabiliyorsunuz. Ben normal bir kere davet aldım ama kabul etmedim çünkü çok düşük bir rakam verdiler. Belli bir içerik karşılığında video çekiyorsunuz ya size prim veriyorlar. Çok düşük bir rakam geldi, ben de istemedim açıkçası. Ben o kadar emek harcayacağım. Sunduğum rakamı da kabul etmediler. Onun dışında işte dediğim gibi o reklamlardan para kazanıyorsun. Bir de canlı yayından kazanıyorsunuz. O yüzden çok takipçi gerekiyor. Yani bir kere şey olması gerekiyor. Tercih edilen bir hesap yani insanların bak bu, bu kişi. Nasıl desem? Evet hani belli bir yönde işte bak işte atıyorum. Dans içeriklerinde, dans alakalı şeyler yapılır (Defne).

TikTok'ta elde edilen gelirler diğer sosyal medya platformlarında olduğu gibi sponsorluk, reklam içeriklerini de kapsamaktadır. Ancak bu içerikler için teklif edilen rakamlar değişkenlik göstermekte ve kullanıcılar bu içerikleri üretmeyi her zaman tercih etmemektedir. Gelir elde etme konusunda en çok geliri elde eden içeriklerin “saçma sapan” videolar olduğu düşüncesine Defne de sahiptir ancak kaliteli içeriklerin ve profillerin de gelir elde etme konusunda önemli olduğunu düşünmektedir:

Ha bu arada şey var tabii onu es geçmem. Çok saçma sapan videolar yapan insanlar daha çok kazanıyor. Ama dediğim gibi takipçi, belli beğeni sayısı başta önemli. Bunları belli bi atıyorum. En az beş bin, on bine getirdikten sonra tabi otomatikman aslında canlı yayın açtığınız zaman insanlar, çevremde çok duyuyorum. Çok rahat para kazanıyorlar. Çünkü her kesimden insan oluyor. Yani beş, on yaşında çocuk da altmış yaşına kadar, yetmiş yaşına kadar insanlar oluyor. Bir de şey vardır ya herkesin beğenisi, yani beğendiği tür farklı illaki beğenen oluyor, beğenmeyen kadar da. Orada bir dedim ama dediğim gibi belli bir takipçi ve beğeni. Hesabınıza kaliteli durması mesela profil fotoğrafınızdan tutun da. Mesela ben atıyorum. Girdiğiniz zaman şuna bakıyorsunuz ya baksana videosunu üç kişi izlemiş dört kişi izlemiş. Bu neci ki beğeneceksin. Şeyi de bir de bağdaştırma, mesela TikTok'a paylaşıyoruz. Instagram hesabı Twitter hesabı koyup. O hesapların da birbirini beslemesi güzel bir şey. Çünkü kişi. Baktığı zaman sizi az çok mesela Instagram'dan fotoğraflarınızı falan görebiliyor. Hani biraz. Tabii kimliğiniz hakkında onları da güzel şekilde kullanıp yönetirseniz sayfanızı, daha fazla kazanabilirsiniz (Defne).

Defne'nin işe yarayabileceğini düşündüğü bir diğer girişim ise farklı sosyal medya platformlarında yer almakta olan hesapları birbirine bağlayarak kimliğin şekillendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Aslında Defne'nin bahsettiği emek çeşitlerinden bir tanesi de budur. Hesapların daha özenli durması gerektiğini düşünmektedir.

Melike de emek konusunu şu şekilde dile getirmektedir: “Yani diyorum ya emeksiz yemek gibi geliyor. Hani saçma diyorum, demin de verdiğim cevapta olduğu gibi hani bir emek yok ki hani şimdi burada binlerce insan sabahın dokuzunda gelip emek harcarken biri istediği saatte yayın açıyor, para kazanıyorsa bence saçma”. Kendisinin herhangi bir gelir elde etmediğini belirtirken de oldukça net bir şekilde “Hayır” diyerek bu şekilde emek vermeden kazanılan geliri onaylamadığını belirtmiştir. Gelir elde etmek için insanların neler yaptığı noktasında ise “Hiçbir şey yapmıyorlar sadece popüler oldum mu oldum. Beş yüz, altı yüz bin takipçi atıyorum canlı yayın açayım para toplayayım olan şeyleri idi atıyorlar bilmem ne yle” (Melike) diyerek yalnızca popülerliğin bu noktada etkili unsur olduğunu düşündüğünü söylemektedir.

Enes ise TikTok’tan gelir elde etme imkanının engelli bireyler için olumlu bir özellik olduğunu düşünmektedir: “Bizim gibi çok fazla bir işe girip çalışamayacak insanlar için TikTok gibi para kazandıran platformların, örneğin belki çok büyük bizim için de önemli. şu ana kadar bir para kazanamadım ama tabii ki ileride bunu hedefliyorum” (Enes). Bu hedefini gerçekleştirirken izleyeceği yol ile ilgili ise “Ya ben genelde sohbet üzerine yayınlar yaparım. Hem yle olur sorulara yanıt verme şeklinde olur. Hem de rastgele yaparım” (Enes) demektedir. Kendisi de bu platform üzerinden gelir elde etmeyi hedefleyen bir katılımcı olarak şu anda insanların nasıl gelir elde ettiği konusunda diğer katılımcıların cevapları ile benzerlikler taşıyan bir cevap vermektedir. Saçma olarak nitelendirdiği içeriklerin kazanç elde ettiğini, kaliteli içerik olarak değerlendirilebilecek içeriklerin ise gelir elde edemediğini düşündüğünü şu şekilde ifade etmektedir:

Ya maalesef çok kaliteli içerikler çok fazla ykselemiyor TikTok’ta veya Instagram’da. Biraz saçmalamak gerekiyor. Çok fazla saçmalamak gerekiyor. Ya işte mesela min diyen kadın popüler oldu birden tüm Türkiye’de bitti işte yatak. Yatağa yatıyor, canlı yayın açıyor, yatarak o çok izleniyor. Ege bir yayın açıyor mesela o kadar izlenmiyor. Ege bunları yapmıyor (Enes).

TikTok üzerinden henüz gelir elde etmeye başlamamış olan Enes’in aksine ilk canlı yayın açtığı zamanlarda bu yayınlardan haftalık gelir elde etmiş bir katılımcı olan Zeynep, bu gelir ile ihtiyaçlarının bir kısmını da karşılayabildiğini dile getirmiştir:

Ben de canlı yayını açtığı zamanlarda gelir elde etmiştim. Güzel de geliri var. Evet yani. Bana iyi geliyordu, en azından ek ihtiyaçlarımı karşılayabiliyordum. Baya iyi geliyordu o zaman. Ne kadar bir gelir geliyordu mesela haftada yüz, yüz elli dolar. Ben beş, altı ay kadar ettim herhalde. Heps i takipilerimdi yani reelden tanıdığım kimse yok (Zeynep).

Zeynep'in yukarıda yer alan ifadelerine bakıldığında kendisine hediye gönderen kişilerin tamamının takipçileri olduğunu söylediği görülmektedir. Bu noktada kendisini gerçek hayatta tanımayan kişiler kendisine hediye göndermektedir. Güncel olarak nasıl gelir elde edildiğini düşündüğü sorulduğunda ise popüler hesapların gelir elde ettiğini söyleyerek TikTok'u ilk kullanmaya başladığı zamanlardaki TikTok ortamından bahsetmektedir:

Şu anda zaten hep genelde tanınmış insanlar gelir elde ediyor ama şu an için dediğim gibi ne yapmak gerekiyor hiçbir bilgim yok. Şu an çok farklı TikTok ortamı. İnsanlar yani eskiden bu kadar çok hediye alınmazdı. Belirli rakamlarda olurdu. Şu an hediye alımları da çok yükseldi. İnsanların dehşet derecede maddi gelirini karşılayacak hediyeler aldığını görüyorum ben. Şu an ne yapılıyor hiç bilmiyorum. Yani ne yapmak gerekiyor? Ek çabam yoktu. Ben sadece hani o gün acaba hediye alır mıyım, almaz mıyım bir şeyim yoktu. Benim ben sohbet için açıyordum. Mesela bir gün hiçbir gül bile almadan kapattığım oluyordu yayını. Ertesi gün bakıyordum, çok değişik hediyeler geliyordu. Yani bunun için herhangi bir çaba sarf etmiyordum. O anki şey çok önemli videonun aldığı etkileşim çok önemli o gün. Eğer bir videom bir etkileşim alıyorsa, keşfete düşüyse o gün çok farklı izleyiciler gelebiliyordu. Çok güzel hediyeler alabiliyordum ama keşfette videon yoksa etkileşimin de yoksa o gün senin sadece rutin günlük gelen takipçilerin geliyordu. Hediye atmadan da geçtiği günler oluyordu yani (Zeynep).

Yukarıdaki cümlelerine bakıldığında Zeynep, TikTok'ta gelir elde etme konusunda özel bir çaba harcamadığını, herhangi bir kaygı taşımadığını ifade etmektedir. Her yayınında hediye gelmediğini de belirtmektedir. TikTok algoritmasına göre o gün keşfete düşüp düşmemesinin aldığı hediye miktarını da etkilediğini dile getirmektedir.

Kendi hesabından canlı yayın deneyimi bulunmayan Nazlı ise, TikTok üzerinden hiç hediye almamıştır. Kardeşi Ege'nin canlı yayınlarına sesi ile katıldığı yayınlar mevcuttur ve kendi hesabından yayın açmamış olsa da bu deneyimin bir bölümünü yaşamıştır. Genel olarak TikTok üzerinden elde edilen gelirler ile ilgili olarak hem olumlu hem de olumsuz düşüncelere sahip olduğunu belirtmektedir:

Yani olumlu tarafları olduğu kadar olumsuz tarafları da var. Çünkü insanlar gerçekten gelir elde etmek için o kadar kendileri olmaktan çıkıyorlar ya da işte popüler şeylere gidiyorlar ve asla yapmayacakları davranışları sergiliyorlar aslında. Olmadıkları kişi gibi görünüyorlar. Sırf gelir elde edebilmek için bu yön olumsuz bence ama gerçekten de bir iş olarak sosyal medya özellikle TikTok'ta yayın yapanlar da var. Bunu gayet düzgün ve güzel yapanlar da var kendileri olarak. Onlar için de olumlu görüyorum. Tabii ki de emek veriyorlar. Yani emeğin karşılığını bir şekilde almak gerektiğini düşünüyorum. Buna emek veriyor genelde insanlar vakit harcıyor. Gerçekten zor bir şey. Düzenli yapmaya çalıştığında çok zor bir şey.

Bu yüzden kazanılan yani kazanç elde etmek gayet doğal bir şey bence. Tabii kurallara göre onu da. Yapmalılar diye düşünüyorum. Yani evet, sınırlarını bilerek insanlar da ona göre davranmalı (Nazlı).

Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında Nazlı'nın da diğer katılımcılarla benzer düşüncelere sahip olduğu ve emek kavramından bahsettiği görülmektedir. Gelir elde eden kişilerin bir bölümünün de farklı davranışlar ve popülerlik ile birlikte bu geliri elde ettiğini düşündüğü görülmektedir. Gelir elde etmek için yapılması gerekenler noktasında ise kardeşinin aldığı hediyelere değinerek, TikTok algoritmasında ön çıkan saatlere dikkat edilmesi gerektiğini ve düzenli yayınlar yapılması gerektiğini düşündüğünü söylemektedir:

Yani dediğim gibi takipçim olmadığı için yayın yapamıyorum. Yayın yapamadığım için de elde edemiyorum ama işte kardeşim de çok fazla elde etmiyor aslında. Sıklıkla alakalı. Daha sık yayın açarsan, daha çok içerik üretirsen daha çok paylaşım. Emeğin karşılığı aslında gerçekten bir vakit harcaman gerekiyor ki onun karşılığında bir şey alabil. Çok sık ve düzenli yayın açmak gerekiyor. Yayın saatlerine dikkat etmek gerekiyor. Aktifliğin olduğu saatlere. Özellikle gece on ikiden sonra daha çok aktiflik oluyor TikTok'ta. Bu saatlerde yayın açmaları gerekiyor. Ve biraz anlık olaylara da hâkim olmaları gerekiyor, genel anlık gelişen şeyleri bilmeleri gerekiyor. Sosyal medya dillerinin gelişmiş olması gerekiyor biraz fazla. Yani eğlenceli olurlarsa komik olurlarsa daha çok izleniyor. Tabii ki de o zaman daha çok kazanç elde ediyorlar (Nazlı).

Yukarıdaki ifadelerine bakıldığında emek kavramına yeniden değindiği görülmektedir. Nazlı'nın canlı yayın deneyimleri kardeşinin hesabı üzerinden olduğu için aynı zamanda bir gözlem de gerçekleştirmektedir. Katıldığı yayınlarda aynı zamanda kendi TikTok hesabından da izleyici olarak yayına katılmaktadır. Gelen hediyeleri de izlemektedir. Bu noktada gözlemleri doğrultusunda bir çıkarım yaptığı söylenebilmektedir.

Katılımcıların tamamının TikTok'tan elde edilen gelirler ile ilgili düşünceleri ele alındığında büyük bir çoğunluğunun hem olumlu hem de olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Genel olarak ön plana çıkan ilk olgunun “saçma sapan”, “absürt” içerikler olduğu görülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak “dilenci”, “soytarı”, “sirk maymunu”, “sirk gösterisi” gibi benzetmeler görülmektedir. Bu benzetmelere ek olarak da TikTok'ta hem içeriklerine hem de canlı yayınlarına gelen ithamlar arasında engel durumlarını kullanarak bu durumdan fayda sağlamaya, gelir elde etmeye çalıştıkları iddiası bulunmaktadır. Gerek görüşme verilerinde gerekse de gerçekleştirilen gözlemlerde katılımcıların engel durumları üzerinden doğrudan bir hediye talebinde bulunduğu gözlemlenmemiştir.

Goffman (2014a)’a göre, damgalı bireylerin normal olanlara yaklaşmaya çalışırken onların önünde kendileri gibi damgalı bireylere atfedilmiş olan olumsuz özellikleri teşhir ediyor gibi davranması ve bu davranışı gerçekleştirerek kendi varoluşunu palyaomsu bir role büründürerek soytarılaştırmasına karşı uyarılması da olası bir ihtimaldir (Goffman, 2014a, s.158). Buradaki örnekte engelli bireylerin hem bu role karşı tepkili oldukları hem de başkalarını bu role uygun gördükleri görölmektedir. Kendilerinin herhangi bir “soytarılık”ta bulunmadıklarını, bulunduklarını düşündükleri kişilerin de *saçma* davranışlar eşliğinde bu durumu ortaya koyduklarını düşündükleri görölmektedir. Damgalı bireyin kendisine uygun görölen role uyum sağlaması beklentisi ile kendilerinin engel durumlarından dolayı başkaları tarafından *dilenci* ve benzeri benzetmelere maruz kalmaktadır.

Gelir elde etme konusunda ön plana çıkan bir diğer olgu ise emek kavramıdır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu *emek* veren kişilerin gelir elde etmesi gerektiğini düşünmektedir ve emek konusunu vurgulamaktadır.

Katılımcılar arasında TikTok üzerinden düzenli gelir elde eden katılımcı bulunmamaktadır. Dönem dönem küçük miktarlarda hediyeler almaktadırlar ve bu alınan hediyelerden TikTok bir komisyon almaktadır. Bu durumda da katılımcılar fenomen hesaplarda elde edilen gelirler gibi kazanç sağlamamaktadır. Görüşme verilerine bakıldığında da katılımcıların küçük bir bölümü hariç, katılımcılar gelir elde etmeyi hedeflemediklerini ve gelir elde etmek için abalamadıklarını söylemektedirler. Gerçekleştirilen gözlemlerde de bu katılımcıların gelir etmeye yönelik davranışlarına rastlanmamıştır. Yayınların daha çok izlenebilmesi ve keşfete düşebilmesi için beğeni talep ettiklerini belirten ve bu davranışı gerçekleştiren katılımcılar mevcuttur. Bu beğeni talebine ek olarak izleyicilerinden bazı yayınlarında hediye talep eden iki katılımcı olmuştur. Bu hediye talebi gerçekleştirilirken engel durumlarını kullanarak kendilerine acındırma ve benzeri bir eğilim içine girmedikleri gözlemlenmiştir. Ancak bağış toplama sebebiyle yapılan yayınlarda durum değişmektedir. Sahip olunan hastalığın tedavisinde kullanılmak üzere ya da alınması gereken bir cihaz ya da ekipman olması durumunda bu durum belirtilerek bağış talep edilmektedir. Bu yayınlara birkaç kez rastlanmıştır. Katılımcılar bu yayınlar IBAN ve benzeri şeyler paylaşmamaktadır. TikTok platformunda IBAN paylaşımı yasak olup böyle bir durumda yaptırım uygulanarak içerik kaldırılmaktadır.

5 SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın son bölümü olan bu bölümde, araştırmanın problem ve amaç soruları bağlamında gerçekleştirilen saha çalışmasında elde edilen gözlem ve görüşme verilerinden hareketle ortaya çıkan sonuçlara yer verilmektedir. Öneriler başlığında ise, bu araştırma sonrasında gerçekleştirilecek olan araştırmalara yönelik öneriler sunulmaktadır.

5.1 Sonuç

Bu tez çalışmasında TikTok platformunda engelli kullanıcıların, TikTok'ta gerçekleştirdikleri engellilik sunumunda “ideal beden” algısının etkili olduğu görülmüştür. Bu sunumda, engelli bireylerin engelli kimlikleri sebebiyle hem gündelik hayatlarında hem de TikTok'ta toplumsal dışlanma, ayrımcılık, damgalanma ve ötekileştirmeler ile karşılaştıkları görülmüştür. TikTok'ta üretilen içeriklerde engelli kimliğinin görünür kılınması için katılımcılar, gündelik hayat rutinlerini, eylemleri ve aktivitelerini ön plana çıkarmaları, sosyal dışlanmaya karşı bir savunma stratejisi olarak kullanmaktadır.

Engelli kadınların engelli erkeklere göre daha çekimser kaldıkları görülmüştür. Bu süreçte evli kadın adaylar arasında eşlerinden izin isteyen ve eşleri izin vermediği için çalışmaya katılmaktan vazgeçen kadın adaylar olmuştur. Başka nedenler göstererek ya da hiç neden göstermeden iletişimi doğrudan sonlandırarak vazgeçen adayların büyük bir çoğunluğu yine kadın katılımcı adaylar olmuştur.

Bu çalışma kapsamında katılımcı arayış sürecinde gerçekleştirilen gözlemler ve kadın katılımcılarla yapılan görüşmeler doğrultusunda, kadınların hem engelli kimlikleri hem de kadın kimlikleri üzerinden bir kimlik inşası ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Çalışmaya katılan on altı katılımcının on erkek ve altı kadından oluşması da önemli bir bulgudur. Kadın katılımcı adayları, erkeklere göre çekimser kalmıştır ve bu durum toplumsal alanda karşılaştıkları tutum ve eylemlerin bir yansımasıdır.

Araştırmanın hem katılımcı arayışı sürecinde hem de saha çalışması sürecinde engelli kadınların, engelli erkeklere göre güven problemlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Engelli kadınlar hem kadın hem de engelli bir birey olmanın getirdiği toplumsal rollerin ağırlığını taşımaktadır. Bu durum, toplumsal alanda ikili dezavantajla karşı karşıya kalmaları ile sonuçlanmaktadır. Engelli kadının kimlik inşasında, bu ikili

dezavantaj önemli bir etkiye sahiptir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve engelliliğe yönelik algılar engelli kadının kimliğini şekillendirirken, toplumsal hayattaki önyargılar ve engeller, engelli kadının kimlik inşasını karmaşık bir hale getirmektedir. Toplumsal alanda ötekileştirmelere maruz kalan, bu iki kimliğe aynı anda sahip olan engelli kadınların bir kısmı görünürlüklerini arttırmak için daha fazla göz önünde olmayı seçerken, bir kısmı daha az görünür olmayı seçmektedir. Garland-Thomson (2011), kadın, sakat ve siyah bedenlerin başkalarına bağımlı, eksiklikleri olan, kırılğan bedenler olarak varsayıldığını öne sürer. Kadınlar ve engelliler başkalarının yardımına muhtaç, âciz bedenler olarak resmedilmektedir. Bu resmin içerisinde kadınlar, sakatlar ve beyaz ırklara mensup olmayanlar kendilerini kurtarmaları için kurtarıcılara olanaklar tanır. Bu kurtarıcılar bazen güçlü erkekler, bazen de doktorlar olabilir. Kullanılan bu anormallik dili, temsil sisteminde işaretlenen kimliklerin başka bir baskı sisteminde ilkin referansla küçümsemesini kalıcı kılan etkide rol oynamaktadır (Garland-Thomson, 2011, s. 527-528).

Gündelik dilde sıklıkla kullanılan engelli, sakat ve özürlü kavramları çalışmada kullanılan anlamlardan farklı bir anlamlara sahiptir. Bu kavramlar toplumsal ve sosyal dışlanmanın yeniden üretimi için kullanılan, engelli bireylerin eksik, yetersiz ve mağdur olduğu yönündeki algıları içerisinde taşıyan kavramlardır. Bu anlamsal düzeydeki sınırlandırıcı faktörlere ek olarak fiziki ve mimari engellerin katılımcıların sosyal hayata katılımını oldukça sınırlandıran bir faktör olduğu görülmektedir. Engelli rampalarının eksikliği, kaldırımlara park edilen araçlar, bozuk kaldırımlar ve engelli park yerlerinin işgal edilmesi gibi meseleler katılımcıların karşısına çıkan fiziksel ve mimari engeller arasında en çok ön plana çıkan konulardır. Kentlerin çeşitli özellikleri ve mimarisi engelli bireylerin toplumsal hayatın akışına katılımına engel olmaktadır. Gleeson (2011), kentlerin fiziksel tasarımlarının engelli bireylerin toplumsal alandaki hareketliliklerini sağlamaya yönelik olmadığını ve bu durumun engelli bireye yönelik bir ayrımcılığı karşımıza çıkardığını savunur. (Gleeson, 2011, s. 367). Engelli bireylerin toplumsal hayata rahat katılımı ve hareket özgürlüğü için, toplumsal hayatın engelli bireylerin gündelik aktivitelerini kısıtlamayacak şekilde düzenlenmesi ve sağlam bedene yönelik gerçekleştirilen kent tasarımlarının değişmesi gerekmektedir. Eşitsiz koşullar, katılımcıların toplumsal alanda karşı karşıya kaldıkları sosyal dışlanma ve ötekileştirme pratiklerinin yeniden inşasında rol oynamaktadır.

Kamusal alanın engellileri kapsayıcı şekilde tasarlanmamasının ötesinde, sosyal dışlanma, fiziksel fırsat eşitsizliğine ek olarak toplumsal alandaki bakışlarla desteklenmektedir. Katılımcılar gerçekleştirilen görüşmelerde, sıklıkla gündelik hayatlarında kendilerini rahatsız eden bakışlar ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. “Normal”in sınırlarını anlatan sağlıklı ve bütünlüğe sahip beden kavrayışı ve bu bakışı besleyen medyanın ideal beden söylemi; tıp söyleminin hasta ve engelli bedeni gündelik hayatta farklılığa sahip veya bedensel kusur, yeti yitimi, organ kaybı gibi durumların damgalanması ve dışlanması ile sonuçlanmaktadır. Engelliler arasında söz konusu dışlanma ve damgalanmalarını aşmak ve bu önyargılarla mücadele etme; kendi varoluşlarını kamusal alanda görünür kılmak için sosyal medyadan yararlandıkları görülmektedir.

Bununla birlikte, katılımcıların TikTok hesabı açma süreçlerindeki en etkili faktörlerden birisinin arkadaş ve aile teşviki olduğu görülmektedir. Bu teşvik, engelli bireyin sosyal hayata katılımını artırma stratejisi olarak ele alınabilir. Katılımcıların TikTok kullanmaya başlama süreçleri değerlendirilirken, hesapların ilk açıldığı tarihlerde engelli bir birey oldukları için kendilerine önyargı ile yaklaşılabilceğini düşündükleri ve bu nedenle paylaşım yapmayı tercih etmedikleri görülmüştür. Bu önyargının kendilerine gelen etkileşimlerde yer alan “Engelli bireyler, TikTok’ta dileniyor” algısı ile ilişkili olduğu ve fiziksel özelliklerden dolayı toplumsal dışlanma ve zorbalık ile karşılaşma korkusundan kaynaklandığı görülmüştür. Burcu (2015), engelli birey olmaya dair sosyolojik açıklamaların, genellikle engelli bireylere dair kimlik algılanması ve diğer bireylerle olan sosyal etkileşimi bağlamında şekillendiğini ifade etmektedir. Engelli bireyin bedenindeki herhangi bir organ kaybı ya da bedensel işlevlerindeki kısıtlılık, engelli bireyin sosyal ve toplumsal ilişkilerinde avantajsız durumlara sebep olabilmektedir. Engelli birey, faaliyetler içerisinde aktiviteleri kısıtlanabildiği için katılımda başarısızlık yaşayabilirler. Bu kısıtlanma ve başarısızlık halleri, engelli bireyin toplumsal hayata katılımı ve sosyal ilişkilerinin kurulumunda, devamlılığında ve değişiminde sorunlar yaratabilmektedir (Burcu, 2015, s. 12). Bu kısıtlanma halinin getirmiş olduğu başarısızlık korkusu, katılımcıların bir bölümünün TikTok kullanımının ilk dönemlerinde görülmektedir. Katılımcıların TikTok kullanım süresi uzadıkça, katılımcıların TikTok’ta içerik üretme eğilimi ve sıklığı da artmaktadır. Katılımcıların içeriklerine ve canlı yayınlarına gelen yorum ve etkileşimler bu süreçte rol oynamaktadır.

Katılımcılar, video düzenleme işlemlerini cep telefonlarına yükledikleri mobil uygulamalar ve TikTok aracılığıyla yapmaktadırlar. Tripod ve ring light dışında ekipman kullanımına rastlanmamıştır. Katılımcıların TikTok içeriklerini cep telefonları aracılığıyla oluşturdukları görülmektedir. Profesyonel bir ekipman desteği olmaması, katılımcıların bu işi amatör bir biçimde gerçekleştirdiğini göstermektedir. Katılımcılar arasında, sosyal medya ve içerik üretimi üzerine eğitim alan kimse bulunmamaktadır. Bu durum, sosyoekonomik, fiziksel, teknolojik ve finansal nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenler, amatör içerik üreticilerinin sosyal medya platformlarındaki izlenilirlik ve takipçi sayılarını etkileyebilen faktörlerdir. Yüksek gelir seviyesine sahip olan bireyler, profesyonel kamera ve ekipman satın alabilir, sosyal medya üzerine eğitimler alabilir ve içerik üretim süreci için gerekli olan kaynaklara daha kolay erişim olanağına sahip olabilir. Çalışma süresince, katılımcıların amatör olarak gerçekleştirdiği içerik üretim süreci, fiziksel, teknolojik ve finansal zorluklar içeriyor olsa da engelli bireylerin seslerini dijital bir platformda duyurabilmeleri adına önemli bir olanaktır. İçerik üretim sürecinde engelli bireylerin karşılaştığı bu zorlukların aşılmasına yönelik girişimler, engelli bireyler için sosyal medya platformlarının daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir hale gelmesine katkıda bulunacaktır.

Engellilik, toplumsal olarak üretilen ve inşa edilen anlamlar bağlamında ele alınmalıdır. Engellilik, yalnızca fiziksel ya da biyolojik bir durum değil, ekonomik, ideolojik ve politik süreçler tarafından da inşa edilen bir kavramdır. Oliver(2011), engelliliğin bireysel değil, ideolojik bir sorun olarak ele alınması gerektiğini savunur. Canlı yayınlarda katılımcılara gelen sorular arasında engel durumlarının neden ortaya çıktığı, engelli bir birey olarak hayatlarını nasıl devam ettirdikleri ve bu noktada engelli bir bireyin günlük işlerini nasıl yerine getirdiğini merak eden sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ilk bakışta masum, ilgi içeren, iyi niyetli ifadeler gibi görünür. Ancak dilin ötekileştirici ve damgalayıcı işlevde kullanılmasının bir örneğidir. Dil, ideolojik bir araçtır ve toplumsal algının üretilmesi ve dönüşümünde önemli bir rol oynar. Bu noktada, söz konusu ifadeler grubu empati içeriyor gibi görünür ancak merhamet ve acıma duygularını da taşır. Aynı zamanda bu ifadeler, engelliğe yönelik, engelliğin bir hastalık, düzeltilmesi gereken bir problem veya geçici iyileşebilecek bir durum olarak çerçevelendiği damgalayıcı söylemi güçlendirir. Engelli bireye yönelik bu yaklaşım, bireyi “yardıma muhtaç”, “yardım edilmesi gereken” konumuna indirger. Goffman (2014), bireylere yönelik damgalayıcı söylemlerin, toplumsal normların yeniden üretiminde rol oynadığını öne sürmektedir.

“Geçmiş olsun”, engelliliği normatif standartların dışında yer alan bir durum olarak tanımlayarak, toplumsal hayatın içindeki ayrımcılığı yeniden üretmektedir. Bu ifadeler katılımcıların anlam dünyası açısından bakıldığında ise, katılımcılar tarafından genel olarak olumsuz bir biçimde algılandıkları görülmektedir. Bu mesajları atmakta olan kişilerin, engelli bedeni hasta bir beden olarak görmekte ve bir hastalık olarak ele aldıkları düşünülebilir. Katılımcıların bir bölümünün engel durumu, hastalık kaynaklı olarak ortaya çıkmış olsa da katılımcılar kendilerini iyileştirilmesi gereken, insanların acıma duygusuna ihtiyaç duyan bireyler olarak tanımlamamaktadır. Bu mesajlara karşılık, katılımcıların sunmakta olduğu güçlü ve her şeyi başarabilen engelli resmi katılımcıların performans sunumlarında ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların bireysel duruş biçimlerine ek olarak, engelliliğe yönelik toplumsal yaklaşımın geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için dilin de dönüştürülmesi ve konuya ilişkin farkındalık çalışmaları arttırılmalıdır.

Katılımcıların hem gerçek gündelik hayatlarında hem de TikTok profillerinde yansıttıkları performans sunumunda, kendilerine atfedildiğini düşündükleri “engelli” kimliğinin dışına çıkmaya çalışma çabası içinde oldukları sonucuna varılmıştır. Engelli bir bireyin TikTok’ta paylaşım yapıyor olması konusunda insanların engelli bireyleri dilencilik, engel durumunu kullanarak insanların duyguları ile oynamak ve bu durumdan haksız kazanç elde etmekle suçlandıkları öğrenilmiştir. Engelli bireylere önyargı ile yaklaşan insanların en çok kullandığı yaklaşım budur. Bu yaklaşım gerek katılımcıların özel mesaj kutularına gerekse de paylaşımlarındaki yorumlarda ve canlı yayınlardaki etkileşimlerde dönem dönem kendisini göstermektedir. Yapılan gözlemlere ve katılımcıların görüşme verilerine göre katılımcıların görünüşte iyi niyet ve iyi dilek gibi duran olumlu gözüken mesajları, hakaret, aşağılama ve benzeri ifadeler içeren mesajlara oranla daha çok aldıkları görülmüştür. Olumlu gözüken mesaj tanımlamasının bu noktada yapılmasının sebebi katılımcıyı öven, onlara şifa ve iyi dilekte bulunan mesajların arka planında yatmakta olan “engelli olduğu için bunu yapıyor olması bir başarı” mesajını gizliyor olmasıdır. Tarihsel süreçte engelli bireylere atfedilmiş olan engelli rolünün sürdürülmesinin beklenmesi arzusu da kendisini göstermektedir. Bu rollere göre engelli bir bireyin yapabileceği ve yapamayacağı şeyler insanların zihninde yer almaktadır. Bu rollerden ötürü, engelli bireyler hem TikTok profillerinde hem de gerçek hayatlarında zorbalıkla karşılaşırlar. Engel durumlarından ötürü toplumsal dışlanma, fiziki engellenme ve ayrımcılıklarla mücadele ederler. Bireylerin bu durumlarla mücadele etmesi, engelliliğe yönelik toplumsal algıların bir sonucudur. Bu algılar hem ekonomik

sistemlerin hem de engelliliği “yetersizlik” ile damgalayan ideolojik bir yapının ürünüdür. Gündelik hayatta ve sosyal medyada bu ideolojik yapının egemen söylemi varlığını sürdürmekte ve yeniden üretilmektedir.

Engelli bireylerin sosyal medyada maruz kaldığı olumsuz mesaj ve hakaretler, bireylerin dijital platformlardaki ifade özgürlüğü ve toplumsal ve sosyal ortamlardaki görünürlüklerini etkilemektedir. Olumsuz mesajlar ve engelli bireylere yönelik ayrımcı dil kullanımı, engelli bireylerin kimlik inşa süreçleri üzerinde etkilere sahiptir. Hakaret içeren mesajlar, engelli bireylerin özgüvenlerini zedeleyebilmekte, sosyal medya platformlarına katılım oranlarını düşürmektedir. Bu durumlar, damgalama teorisinin sosyal medya bağlamında da geçerli bir teori olduğunu göstermektedir. Engelli bireyler, damgalanmanın dijitalleşmiş formuna maruz kalarak, gündelik hayatta karşılaştıkları toplumsal dışlanma ve ötekileştirilme hissini dijital dünyada da deneyimlemektedir.

TikTok platformunun çalışmaya katılan engelli kullanıcıların özgüven inşaları noktasında önemli bir rol oynadığı ve sosyal hayata katılım için onları cesaretlendirdiği görülmektedir. TikTok kullanımı öncesi daha içine kapanık olduğunu ifade eden ve engelli kimliğini gizleme eğilimi taşıyan katılımcıların, TikTok kullanımı sonrası bu sorunları aştıklarını ve engel durumlarını gizleme eğilimi yaşamadan TikTok’ta içerik üretimi gerçekleştirdiklerini ifade ettiği görülmektedir. Bazı katılımcıların profil incelemelerinde bu durum ilk paylaşımları ve son paylaşımları arasında yer alan süreçte paylaştıkları içeriklerde kendisini göstermektedir. Görünürlüğün artırılması ve başka bireyler ile etkileşim olanağının artmasının, katılımcıların günlük hayatlarındaki sosyalleşme süreçlerine olumlu katkıda bulunduğu gerçekleştirilen görüşmelerde öğrenilmiştir. Gündelik hayatlarında tanınır hale gelmeleri ve yolda yürürken kendilerini TikTok’tan tanıyan insanlarla etkileşime geçmeleri katılımcıların olumlu olarak tanımladığı bir durumdur. Bu görünürlük hali, engellilerin özgüvenlerinin yükselmesinde etkin bir rol oynamaktadır.

Gündelik hayat pratiklerini sosyal medyada paylaşan engelli bireyler, toplumun engelliliğe yönelik algı ve tutumlarını sorgulama olanağını elde etmektedir. Bu içerikler, engelli bireylerin yalnızca yardıma ihtiyacı olan bireyler olmadığını, üretken, yaratıcı, bilgili ve çok yönlü kimliklere sahip olduklarını göstermektedir. Katılımcılar, TikTok profillerinde genel olarak başarılarını, hobilerini, hayatlarındaki olumlu gelişmeleri ve gündelik hayatlarında yer alan rutinlerini paylaşmaktadır. Katılımcıların profillerinde öne

çıkan içerikler; yemek yapma, spor yapma, vlog içerikleri, engellilik deneyimine yönelik içerikler, hobiler, saç ve cilt bakımı, meslek hayatlarına dair içerikler ve akım videolarıdır. Katılımcıların gündelik hayat rutinlerine dair içerikleri paylaşıyor olması, engelliliğe dair homojenleşmiş ve kalıplaşmış yargıları kırarak daha çeşitli ve gerçekçi temsiller sunmaktadır. Katılımcılar bu paylaşımların pek çoğunu diğer engelli bireylere ilham olma amacıyla, örnek olma amacıyla gerçekleştirmektedir. Bu konu profil incelemeleriyle, içerik paylaşımlarında kullanılan hashtagler, paylaşımların altında yer alan açıklama yazıları ve içerikler ile desteklenmektedir. Katılımcılar ilham kaynağı olma isteklerini sesli olarak da dile getirmektedir. Canlı yayınlarında ve içeriklerinde örnek olaylara yer vermektedirler. Sonuç olarak, engelli bireylerin gündelik hayat pratiklerini TikTok'ta paylaşımları hem bireysel hem de toplumsal alanda önemli etkilere sahiptir. Bu içerikler, engelli bireylerin güçlenmesine ve toplumun engelliğe yönelik algısının dönüşümüne katkı sağlarken, temsil baskısı ve siber zorbalık gibi riskleri de barındırmaktadır. Katılımcıların karşı karşıya kaldığı zorbalık içeren etkileşimler de bu durumu desteklemektedir. Bu durumların önüne geçebilmek adına, engelli bireylerin deneyimlerini daha kapsayıcı ve önyargılardan uzak bir biçimde paylaşımlarına olanak sağlayacak sosyal politikalar geliştirilerek, engelli bireylerin sosyal medya kullanımlarını daha güvenli hale getirerek farkındalık yaratılması önem arz etmektedir.

Engellilerin gündelik hayat rutinlerinin sosyal medyada paylaşımı ele alınırken, Foucault'nun biyopolitika yaklaşımı dikkate alınmalıdır. Sosyal medya, bireylerin hayatlarını paylaşıırken izlenme ve değerlendirilme standartları oluşturarak hem bedeni hem de gündelik hayatı gözetim altında tutar. Bu mekanizma, sosyal medya kullanıcılarını toplumun normatif beklentilerine uygun içeriklerin üretimi için teşvik eder. Bu içerik üretim sürecinde, estetik standartlar etkilidir. Gündelik hayattaki olağan, sıradan görünen aktiviteler dahi, "ideal" algısını yaratmak için düzenlenmiş görsel ve estetik düzenlemeler ile sunulur. Beden ve gündelik hayat rutinlerinin toplumsal normlara uygun hale getirilmeye çalışıldığını gösterir. Bu süreç, engelli bireylerin bedenlerini ve kimliklerini sosyal medyada sunarken, sürekli bir performans sergileme halinde olmayı ve denetim altında tutulmayı beraberinde getirir. Sosyal medya platformları ve TikTok, engelli bireylerin bedenlerini ve gündelik rutinlerini "normal" olana yönelik bir algı çerçevesinde sunmasına yol açar.

Engellilik deneyimine ilişkin içerikler ve canlı yayınlarda engellilik deneyimleri üzerine gerçekleştirilen sohbetler, engelli bireylerin kendi bedenlerine ilişkin deneyimleri sahiplendiklerini gösterir. Engellilik deneyimine ilişkin paylaşımlarda, fizik tedavi süreçlerinin yer alması, katılımcıların herhangi bir engeli aşması ve bir süreçteki ilerlemelerini paylaşımları bu süreci görünür kılmak istediklerinin bir göstergesidir.

TikTok platformu pek çok insan tarafından aynı zamanda bir gelir elde etme platformu olarak da kullanılmaktadır. Katılımcılar arasında bu platformdan düzenli gelir elde eden bir katılımcı bulunmamaktadır. TikTok'tan gelir elde edilmesi konusunda katılımcıların büyük bir bölümünün fikir birliğine vardığı nokta, TikTok'tan gelir elde edilebilmesi için "saçma" içerikler üretilmesi gerektiğidir. Bu noktada katılımcılar arasında TikTok'u sirk olarak tanımlayan, soytarılık yapıldığı takdirdi kazanç elde edilebileceğini ifade eden katılımcılar mevcuttur. Gelir elde edilmesi konusuna olumsuz yaklaşımlar olsa da bu özelliğin engelli bireyler için yeni bir gelir elde etme modeli olabileceği ve onlara katkı sağlayabileceği düşüncesi katılımcılarda mevcuttur. Sosyal medya kullanımını meslek haline getirerek, bir emek ve zaman harcanması durumunda gelir elde edilmesi katılımcılar tarafından desteklenmektedir.

TikTok platformu üzerinden gelir elde edilmesi süreci, engelli bireyler için ekonomik gelir kaynağı ve görünürlüğün arttırılmasında fırsat olarak görünüyor olsa da bu durum gerçekçilikten uzaklaşan beklentiler ve yapısal eşitsizliklerin görmezden gelinmesi riskini de barındırmaktadır. Sosyal medya platformlarının algoritmaları, kullanıcıların görünürlük ve etkileşim sağlayacak içerikleri önceliklendirmektedir. Bu durum, genel estetik kaygıları ve toplumsal normlara uygun içeriklerin ön planda tutulmasını beraberinde getirmektedir. TikTok 2020 yılında ortaya çıkan belgeler doğrultusunda engelli bireylerin içeriklerini kaldırma ve gizleme eğiliminde olduğunu kabul eden bir platformdur ve engelli bireylerin içeriklerinin gizlenmesi görünürlük kazanmalarının önünde bir engeldir. Ayrıca sosyal medya ve TikTok'ta oluşan rekabetçi ve ön planda olmaya yönelik ortam sürekli bir içerik üretimi gerçekleşmesini ve izleyiciye ulaştırılmasını hedeflemektedir. Katılımcıların sağlık durumları, ekonomik koşulları ve kaynakların sınırlılığı sürekliliğin sağlanmasını zorlaştırabilmektedir. Sürekli içerik üretimi zorunluluğu, sağlık sorunları olan bireyler için uzun vadede psikolojik yıpranmaya da yol açabilir. Ayrıca özel hayatın görünür hale getirilmesi, engelli bireylerin

hayatlarının sürekli olarak sosyal medya aracılığıyla anlatımı, özel hayatın ticarileşerek bir metaya dönüşümünü de beraberinde getirebilir.

TikTok platformu, engelli bireylerin engelli kimliklerini gizlemek yerine, ön planda tutmayı hedefledikleri ve engelli kimlikleri ile var oldukları bir platform olarak görülmektedir. TikTok engelli bireyler için bir sosyalleşme olanağı da sunmaktadır. Katılımcıların bu platform üzerinden tanışarak, arkadaşlık kurmalarına aracılık etmektedir. Sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleşen etkileşimler aracılığıyla bir araya gelen katılımcılar, gündelik hayatlarında birlikte aktiviteler yapabilmekte ve sosyalleşebilmektedir.

Katılımcılar, genel olarak TikTok paylaşımları ve gerçek hayatlarındaki kişiliklerinin aynı olduğunu iddia etseler dahi görüşme verilerinde bu duruma ilişkin çelişkili ifadeler mevcuttur. Katılımcılar, TikTok'a taşınmayı tercih etmedikleri duygu ve düşünceler olduğunu belirtmekte ve gerçek hayatlarındaki kişilerden farklı kişiler olarak TikTok platformunda yer almaktadırlar. TikTok'ta güçlü ve her şeyi başarabilen bir engelli kimliği inşası ile karşılaşmaktadır. Bu noktada, katılımcıların TikTok'ta daha güçlü bir kimlik imajı çizerken bir yandan da neleri başarabildiklerini göstermeye çalıştıkları görülmektedir. Engelli bireyler, başarılarını ve kendi başlarına her şeyi yapabildiklerini göstermeyi hedefleyen duruşları ile bir kimlik yaratmaya çalışmaktadır. Bu durum, özellikle toplumsal alanda karşılaştıkları “ideal beden” imgesinin standartlarına uyum sağlamayan özelliklerinden dolayı yaşadıkları olaylara bir tepki niteliği taşımaktadır.

Engelli bireylerin kendi sesiyle konuşması, sosyal medya platformları ve TikTok aracılığıyla kendi hikayelerini anlatmaları toplumsal önyargı ve stereotipleri kırmak açısından kritik öneme sahiptir. Kendi sesiyle konuşmaları, engelli bireylerin hem görünürlük kazanmasında rol oynar hem de engelli kimliğinin yeniden inşasını sağlar. Engelli bireylerin kendi sesiyle konuşmaması, medya ve egemen güçler tarafından engelli birey adına konuşulması, engelli bireyin “merhamete muhtaç”, “öteki” ve “damgalı” gibi stereotiplerle temsil edilmesine yol açar. Katılımcıların TikTok kullanırken hem paylaştıkları içerikler hem de canlı yayınlar aracılığıyla kendi sesleriyle konuşmaya çalıştığı ve egemen engellilik söylemine bir karşı duruş sergilemeye çalıştıkları görülmektedir.

Sonuç olarak, engelli bireylerin sosyal medya platformlarındaki benlik sunumları, toplumsal algının değişim ve dönüşümü ve daha kapsayıcı bir toplumun oluşumu için

önem taşımaktadır. Engelli bireyler, sosyal medya aracılığıyla yalnızca engelliliklerine dair anlatılar sunmaz, kendi hayatlarını nasıl şekillendirdiklerini, hayatlarında elde ettikleri başarıları ve toplumsal hayata sundukları katkıları da paylaşırlar. Bu paylaşımlar, engellilik temsili olmanın ötesine geçerek, engelli bireylerin kimliklerini ve toplumsal rollerini nasıl tanımladıkları ile de ilişkilidir. Benlik sunumu, toplumsal olarak dayatılan stereotiplere karşı duruş, negatif önyargı ve tutumları aşmak ya da toplum tarafından kabul görmek amacıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum engelli bireylere, kendilerini özel bir şekilde sunma ve hayatlarında neleri başardıklarını göstererek, engelliliğin zorluklarını en minimal düzeyde sunmak gibi stratejiler üretmelerine sebep olabilmektedir. Çalışma sürecinde elde edilen veriler bu stratejilerin varlığını desteklemektedir.

Engelli bireylerin, TikTok'ta gerçekleştirdikleri benlik sunumu, toplumsal norm ve önyargıların etkisiyle şekillenen bir süreçtir. TikTok, engelli bireylerin kendilerini ifade etmek için kullandıkları bir alan olmanın ötesine geçerek, engelliliğe yönelik toplumsal baskıların ve medya temsillerinin yeniden üretildiği bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeniden üretim süreci, engelli bireylerin engelliliği sadece “ilham verici” ve “başarı” hikayeleri üzerinden sunmaları eğilimine sebebiyet verebilmektedir. Bu durum, engellilik deneyiminin çok boyutlu ve derinlikli bir deneyim olarak ele alınmasının önüne geçebilir. Toplum tarafından kabul edilebilir bir *engelli* kimliği yaratılmasına sebep verebilir. Sosyal medya, engelli bireylerin kimliklerini özgürce ifade etmeleri için bir fırsat gibi görünüyorsa da toplumsal onay arayışı, kendini ispat çabası ve normal olma baskısı, engelli bireylerin kimlik sunumlarının belirli bir çerçeveye indirgenmesine sebep olabilir.

Engelli bireylerin, sosyal medyada ve toplumsal hayatta daha adil, eşit ve kapsayıcı bir şekilde yer alabilmeleri için farkındalığın artırılması, toplumsal hayattaki dilin dönüştürülmesi ve engelli bireylerin toplumdaki herkesle eşit haklara sahip oldukları bilincinin topluma yayılması gerekmektedir. Engelli bireylerin, sosyal medyada ve toplumsal hayatta kendilerini özgürce ifade edebildikleri, zorbalıkla karşılaşmadıkları, toplumsal normlara karşı seslerini güçlü bir şekilde duyurabildikleri ortamların yaratılması, toplumsal hayatı değiştirecek ve dönüştürecektir.

5.2. Öneriler

Bu çalışma engelli bireylerin TikTok'ta nasıl bir engelli kimliği inşa ettiğini detaylı ve kapsamlı bir şekilde ele alarak, engelli bireylerin görünürlüğüne dikkat çeken ve engelli bireylerin TikTok kullanım pratiklerini inceleyen ilk yerli doktora tezi olma özelliğini taşımaktadır. Türkçe literatürde bu konu özelinde yapılmış başka bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Tez çalışması bu yönü ile literatüre katkı sağlamaktadır. Aşağıda bu araştırma sonrasında gerçekleştirilecek olan araştırmalara öneriler yer almaktadır:

- Bu çalışma, engelli TikTok kullanıcılarının bireysel deneyimlerine odaklanan nitel bir çalışma olduğundan katılımcı sayısı 16 kişidir. Katılımcı sayısı artırılarak, farklı araştırma desenleri ile gerçekleştirilecek araştırmalarla farklı sonuçlara ulaşılması muhtemeldir.
- Katılımcıların görüşme sonu değerlendirmelerde araştırmacıya verdikleri geri dönütlerde seslerinin duyulmasını istedikleri, akademik anlamda da seslerini duyurarak anlaşılacak istediklerini ifade ettikleri görülmüştür. Bu nedenle, engelli bireylerin seslerinin duyulabileceği, sosyal medyada karşılaştıkları zorbalıkların ve ayrımcılıkların ortaya konabileceği farklı akademik çalışmaların yapılması önemlidir.
- İnternet ve sosyal medya kullanımının, engelli bireylerin hayatları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların karşılaştırmalı olarak ele alınması önerilmektedir.

Son olarak, engelli bireylerin toplumsal konumunun daha eşitlikçi bir hal alması gerektiğini ve iktidar sahiplerinin bu konuda adımlar atması önemli ve gereklidir. Kapitalist toplumlarda, birey üretim kapasitesi ve sisteme sağladığı yararlar orantılı olarak değer görmektedir. Engelli bireyler, kapitalist sistemin verimlilik ve üretkenlik odaklı yaklaşımı bağlamında değerlendirildiğinde dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Kapitalizmi engelli bireyi ek masraf olarak görmektedir. Engelli bireyin ihtiyacı olan hizmetin sunulması, daha masraflı bir iş olarak görülebilmektedir ve toplumsal hayatta engelli bireyler bu ihtiyaçlara erişim noktasında güçlükler yaşayabilmektedir. Sosyal devlet anlayışına sahip ülkelerde engelli bireylere yönelik daha fazla destek ve proje gerçekleştirilirken, serbest piyasa ekonomisinin egemen olduğu yerlerde bu destek ve projeler sınırlıdır. Kapitalist sistemler, engelli bireyleri iş gücü piyasalarında, toplumsal

rollerde ve sosyal medyada belirli anlamlar çerçevesinde tanımlar ve bu anlamlar üzerinden yeniden üretir. Kapitalist sistem, engelliliği genel olarak “eksiklik”, “muhtaçlık”, “yetersizlik” gibi olumsuz çağrışımlar ile tanımlarken, sosyal medyada bazen bu kimlik, “ilham kaynağı”, “başarı hikayesi” gibi kurgularla yeniden inşa edilir. Bu temsiller, engelli bireye yönelik toplumsal bakış açısını değiştirebilir ancak engelli bireylerin birer ilham kaynağına dönüşmesi gerektiği algısını da yaratabilir. Bu noktada, engelli bireylerin normal hayatlarını sürdürebilmesi için hep bir çaba içerisinde olması ve başkalarına ilham vermesi gerektiği algısı pekiştirilir.

Engelli bireylerin, sosyal medya ve kamusal alanlarda görünür kılınması ve engelliliğe yönelik temsillerin değiştirilebilmesi için bu anlamların dönüştürülmesi ve engelli bireylerin toplumsal hayat içerisindeki rolleri üzerine yeni bir perspektif geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ayrımcılık ve dışlanma ile mücadele için nefret söylemi, ayrımcı ifadeler ve olumsuz temsillere daha hızlı müdahale edilmesine olanak sağlayan pratikler geliştirilmelidir. Engelli bireylerin, sosyal medyada karşılaştığı ayrımcılık ve zorbalığa karşı hukuki destek alabilecekleri platformların sayılarının artırılması ve hukuki anlamda kendilerini güvende hissetmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abbate, J. (2019). İnternetin Popülerleşmesi. İçinde D. Crowley ve P. Heyer (Ed.), *İletişim Tarihi* (s.377-384). Siyasal Kitabevi.
- Akbaba, E. (2023). *Covid-19 pandemisi sürecinde gençlerin benlik sunumu: TikTok örneği* (Yayın numarası: 799631) [Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Akçadağ, K. (2024). *Mahremiyetin dijital ifşası: TikTok* (Yayın numarası: 845427) [Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akpınar, M. E. (2021). TikTok Akımlarının Sosyal Medyadaki Eleştirisi: Twitter Üzerinden Yapılan Eleştirilerin İncelenmesi. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 363-381.
- Aktar, Ö. (2023). *Youtube ve TikTok platformlarında dış eti çekilmesi ile ilgili paylaşımların kalite ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi*. (Yayın numarası: 832197) (Uzmanlık Tezi, Bezmialem Vakıf Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Allan, K. (2020). *Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori Toplumsal Dünyaları Görünür Kılmak*. (A. Bora, S. Coşar, H. Ergül, M. Pamir ve E. Ünal, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ancet, P. (2010). *Ucube Bedenlerin Fenomenolojisi*. (E. Topraktepe, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, M.H. (2023). *Sosyal medya okuryazarlığı bağlamında ortaöğretim öğrencilerinin sosyal medya kullanımları: TikTok örneği*. (Yayın numarası: 810863) [Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Atalay, Z. ve Tamkoç, B. (2022). TikTok Kullanan Gençlerin Kendilik Algılarının İncelenmesi. *Sosyal Sağlık Dergisi* 2(2), 17-35. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyalsaglik/issue/72868/1132307>
- Atik, D. ve Örtten, T. (2008). İdeal Beden İmgisini Oluşturan Sosyal ve Kurumsal Faktörler ve Bu İdealin Bireyler Üzerindeki Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 17-35.
- Barım, İ. (2021). *Toplumsal cinsiyet bağlamında öteki'nin temsil mecrası olarak TikTok* (Yayın numarası: 673324) [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Basch, C. H., Fera, J., Pierce, I., ve Basch, C. E. (2021). Promoting Mask Use on TikTok: Descriptive, Cross-sectional Study. *JMIR Public Health Surveill*, 7(2), 1-7. doi: 10.2196/26392
- Bauman, Z. Ve Raud, R. (2018). *Benlik Pratikleri*. (M. Ekinci, Çev.;1. Baskı). Ayrıntı Yayınları.

- Becker, H. (2015). *Hariciler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*. (Ş. Geniş ve L. Ünsaldı, Çev.; 2. Baskı). Heretik Yayınları.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality*. (V. S. Öğütle, Çev.). Paradigma Yayıncılık.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. (V. S. Öğütle, Çev.). Paradigma Yayıncılık.
- Binark, M. (2018). *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ayrıntı Yayınları.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective And Method*. University of California Press.
- Boellstorff, T. (2008). *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77h1s>
- Bordo, S. (1993). *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. University of California Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge.
- Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210–230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Bucknell-Bossen, C., ve Kottasz, R. (2020). Uses and Gratifications Sought by Pre-adolescent and Adolescent TikTok Consumers. *Young Consumers*, 21(4), 463-478. DOI:10.1108/yc-07-2020-1186
- Burcu, E. (2011). Türkiye’deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41212/501034>
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Büker Alyanak, Z. (2018). Etnografi ve Çevrimiçi Etnografi. İçinde M. Binark (Ed.), *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (3. Basım, 123-169). Ayrıntı Yayınları.
- Büyükaslan A. ve Kırık A. (2013). *Sosyal Medya Araştırmaları 1 “Sosyalleşen Birey”*. Çizgi Kitabevi.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Ağ Toplumunun Yükselişi Birinci Cilt*. (E. Kılıç, Çev.; 2. Basım). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Chaney, D. (1999). *Yaşam Tarzları*. (İ. Kutluk, Çev.).Dost Kitabevi.
- Chen, Q., Min, C., Zhang, W., Ma, X., ve Evans, R. (2021). Factors Driving Citizen Engagement With Government TikTok Accounts During the COVID-19 Pandemic: Model Development and Analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 1-13, 23(2). doi:10.2196/21463
- Coşkun, G. (2024). *Dijital yerli ve göçmenlerin benlik sunumu: TikTok kullanıcıları üzerine bir analiz* (Yayın numarası: 851473) [Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çetin, B. I. (2017). Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 91-122. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sgd/issue/29767/319936>
- Çiçeklioğlu, A. Ş. ve Ünal, R. (2021). Haber Üretimi ve Dağıtımı Bağlamında TikTok Uygulaması Ne Vaat Ediyor?. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 2021 Özel Sayı: 2. *Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu, Süreklilikler ve Kesintiler: Kùltürler, Pazarlar ve Siyaset*, 69-98. <https://doi.org/10.24955/ilef.1037967>
- Çomu, T. Ve Halaiqa, İ. (2018). Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi. İçinde M. Binark (Ed.), *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (3. Basım, 123-169). Ayrıntı Yayınları.
- Davis, L. (2014). *Enforcing Normalcy: Disability, Deafness, and The Body*. Verso Books.
- Davis, L. (2016). *The Disability Studies Reader*. (5. Edition). Routledge.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilinç*, (86), 139-171. <https://ses.org.tr/wp-content/uploads/toplumsalcinsiyetrolleri.pdf>
- Demir, S. T. (2017). *Ten Medeniyeti Modern Kùltürde Beden ve Ötesi*. Açılım Kitap.
- Diken, Ç. (2023). *Influencer pazarlama kapsamında TikTok platformu ve nano-influencer kullanımı* (Yayın numarası: 831083) [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Doğan, Ö. (2015). *Kùltür Bilimleri ve Kùltür Felsefesi*. Notos Kitap Yayınevi.
- Duval, J., Altarriba B., F., Chen, S., Chu, M., Subramonian, D., Wang, A., ... Isbister, K. (2021). Chasing Play on TikTok from Populations with Disabilities to Inspire Playful and Inclusive Technology Design. *Proceedings of the 2021 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. Doi:10.1145/3411764.3445303
- Ekinci, O. ve Kayapalı Yıldırım, S. (2020). *Siber Zorbalık*. Nobel Yayıncılık.

- Erkan, G. (2004). Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(2), 31-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48523/615762>
- Erol, S. (2022). TikTok ve Gazetecilik İlişkisi Üzerine Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Bir İçerik Analizi. *Yeni Medya*, 2022(12),302-325. <https://doi.org/10.55609/yenimedya.1089436>
- Featherstone, M (1996), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (1977). *Dicipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (H. Uğur Tanrıöver, Çev.;2 Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Fuchs, C. (2011). "An Alternative View of Privacy on Facebook." *Information*, Vol: 2, 140-165. <https://doi.org/10.3390/info2010140>
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Prentice-Hall.
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar*.(Ü. Tatlıcan, Çev.). Heretik Yayınları.
- Garland,-Thomson, R. (2017). *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literatur*. Columbia University Press.
- Garland-Thomson, R. (1997). *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literatur*. Columbia University Press.
- Garland-Thomson, R. (2009). *Staring: How We Look*. Oxford University Press.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş: İletişim alanından örneklerle*. Siyasal Kitabevi.
- Geray, H. (2017). *İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ütopya Yayınevi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (H. Özel, A. Sönmez, Z. Mercan vd., Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Gleeson, B. (2011). Teknoloji Sakatlayıcı Kentin Üstesinden Gelebilir mi?. İçinde D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Ed.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 81-98). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Goffman, E. (2014a). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Ediliş Üzerine Notlar*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı, Çev.). Heretik.

- Goffman, E. (2014b). *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu* (B. Cezar Çev.). Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2019a). *Etkileşim Ritüelleri Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*. (L. Ünsaldı, Çev.; 2. Baskı). Heretik.
- Goffman, E. (2019b). *Kamusal Alanda İlişkiler Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri*. (2. Baskı). (M. F. Karakaya, Çev.; 2. Baskı). Heretik.
- Goffman, E. (2020a). *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.; 3. Baskı). Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2020b). *Toplum İçinde Davranmak- Etkileşimlerin Sosyal Düzenine Dair Açıklamalar* (Çev: A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik.
- Göker, G. (2016). Bir Gözetim Aracı Olarak Periscope. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 969-992. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25889/272737>
- Güzel, A. ve Keskin, S. (2019). Örselenen Kimlik İçin Sosyal Medyatik ‘İyileşme/Normalleşme’: Engelli Evlilik Topluluklarında Kimliğin ‘Mürüvvetini’ Görmek. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (AKİL)*, 12(32), 420-440. <https://doi.org/10.31123/akil.618023>
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. SAGE Publications.
- Hine, C. (2015). *Ethnography for the Internet: Embedded, Embodied and Everyday*. Routledge.
- Hughes, B. ve Paterson, K. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli ve Kaybolan Beden: Bir Yeti Yitimi Sosyolojisine Doğru. İçinde D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Ed.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 63-80). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Jung, H., & Zhou, Q. (2019). Learning and Sharing Creative Skills with Short Videos: A Case Study of User Behavior in TikTok and Bilibili. In International Association of Societies of Design Research (IASDR). United Kingdom.
- Kahraman-Güloğlu, F. (2022). Engellilik Hakkında Kavramsal Karmaşanın Nedenleri ve Türkiye’deki Durum. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 291-315. <https://doi.org/10.33417/tsh.989123>
- Kaplan, A. (2021). Biyoiktidarın Panzehri Olarak Biyopolitik. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 172-205. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuefad/issue/65538/934891>
- Kavut, S. (2022). Dijital Ortamlarda Kişilerarası iletişim ve İzlenim Yönetimi: TikTok Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3, 202, 57-73. DOI:10.17680/erciyesiletisim.1137716

- Kaya, Y. B. (2021). *Gizli Baloncuklar: TikTok'taki Gençlerin Algoritmanın Sağladığı Yarı Gizli Ortamlardaki Mahremiyet Pratikler* (Yayın numarası: 701877) [Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Keser, H. (2018). Engelli Hakları. İçinde S. Timur Taşhan ve B. Erci (Ed.), *Her Yönüyle Engellilik* (s. 300-312). Elâzığ: Anadolu Nobel Tıp Kitabevleri.
- Kızılkaya, Z. Z. (2022). Gençlerin TikTok kullanım Doyumu Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 231-247. <https://doi.org/10.18506/anemon.962352>
- Koç, B. (2023). *Sosyal medyadaki kullanıcı etkileşimlerinin tavsiye algoritmaları üzerindeki rolü: TikTok'un kişiselleştirme uygulamalarının kullanıcı perspektifinden değerlendirilmesi* (Yayın numarası: 810359) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Koçak, N. G. (2012). *Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Davranışlarının ve Motivasyonlarının Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında İncelenmesi: Eskişehir'de bir Uygulama* (Yayın Numarası: 320319) [Doktora tez, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kodak, D. (2018). Düşünsel Modernitede Mahremiyeti Yeniden Tanımlamak: Kuşaklararası Bir Araştırma. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, (54), 85-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/connectist/issue/38035/439114>
- Lefebvre, H. (2020). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (I. Gürbüz, Çev.; 5. Basım). Metis Yayıncılık.
- Lemke, T. (2017). *Biyopolitika*. (U. Özmakas, Çev.). İletişim Yayınları.
- Lovett, J. T., Munawar, K., Mohammed, S., ve Prabhu, V. (2021). Radiology Content on TikTok: Current Use of a Novel Video-Based Social Media Platform and Opportunities for Radiology. *Current Problems in Diagnostic Radiology*, 50(2), 126-131. DOI: 10.1067/j.cpradiol.2020.10.004
- Markham, A. ve Buchanan, E. (2012). *Ethical Decision-Making and Internet Research: Recommendations from the AoIR Ethics Working Committee*. Association of Internet Researchers. <https://www.aoir.org/reports/ethics2.pdf>
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.; 1. Basım). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marwick, A. E. (2013). *Status Update: Celebrity, Publicity, and Branding in the Social Media Age*. Yale University Press.

- Mayfield A. (2006). What is Social Meddia? ICrossing. https://crmexchange.com/uploadedFiles/White_Papers/PDF/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf
- Mırçık, A.M. (2022). *Kültürel beğeni tarzlarının sosyal medya paylaşımlarına yansması: TikTok örneği* (Yayın numarası: 773886) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Murthy, D. (2008). "Digital Ethnography: An Examination of the Use of New Technologies for Social Research". *Sociology*, 42(5), 837-855. <https://doi.org/10.1177/003803850808094>
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.; 5. Baskı). Yayın Odası.
- Oliver, M.. (2011). Sakatlığın İdeolojik İnşası. İçinde D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Ed.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 81-98). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Omar, B.- Dequan, W. (2020). Watch, share or create: The influence of personality traits and user motivation on TikTok mobile video usage. *International Journal Of Interactive Mobile Technologies (IJIM)*, 14(04), ss. 121-137. DOI: <https://doi.org/10.3991/ijim.v14i04.12429>
- Onbaşıoğlu, Y. (2022). *Sosyal medyaya yeni bir kültürel kodlama biçimi olarak bakmak: TikTok Örneği*. (Yayın numarası: 770858) [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Organisation for Economic Co-Operation and Developlent (2007). *Directorate for Science, Technology and Industry Commitee For Information, Computer and Communications Policy*. <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/135484-38393115.pdf>
- Öngören, B. (2015). Sosyolojik Açıdan Sağlıklı Beden İmgesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16 (34), 25-45. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/452456>
- Özaltın, G. (2003). Beden İmgesi Değişimine Yaklaşımlar. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 13 (51), 3-14. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/95283>
- Özçetin, B. (2018). *Kitle İletişim Kuramları*. İletişim Yayınları.
- Özdel G (2012) Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve “Panoptikon” İle “İktidarın Gözü” Göstergeleri, *The Turkish Online Journal of Design: Art and Communication*, 2, 22-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13008/156730>

- Özkalp, E. (2004). Toplumsallaşma. İçinde E. Özkalp (Ed). *Davranış Bilimlerine Giriş*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Özmağas, U. (2018). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İletişim Yayınları.
- Özutku, F., Çopur, H., Sığın, İ., İlter, K., Küçükıılmaz, M. M. ve Arı, Y. (2014). *Sosyal Medyanın ABCsi..* Alfa Kitap.
- Paşalı-Taşoğlu, N. ve Koca, İ. (2022). Türkiye’de İletişimcilerin Sosyal Medya’da Üretilen İçeriklere Bakışına Dair Bir Öngörü: TikTok’a Yönelik Bir Odak Grup Çalışması. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 12(3), 809-832. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/70236/1095245>
- Pekcan, G. E. (2022). *Denetimsiz İnternet Yayıncılığının Z Kuşağında Yarattığı Toplumsal ve Kültürel Algılar Üzerine İnceleme: İnternet Yayıncılığı Uygulaması Olarak TikTok Örneği* (Yayın numarası: 757266) [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Pınarbaşı, T. E. ve Astam F. K., (2020). Haberin Dönü(şü)mü: Sosyal Medya Gazeteciliği Pratikleri. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 5(1), 70-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inifedergi/issue/55020/717704>
- Pink, S., Horst, H., Postill, J., Hjorth, L., Lewis, T. ve Tacchi, J. (2016). *Digital Ethnography: Principles and Practice*. SAGE Publications.
- Postill, J., & Pink, S. (2012). "Social Media Ethnography: The Digital Researcher in a Messy Web". *Media International Australia*, 145(1), 123-134. DOI:10.1177/1329878X1214500114
- Rab, Á. (2007). *“Digital culture- Digitalised Culture and Culture Created on A Digital Platform Information”* Coursebook, Budapest: Gondolat, <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=f5f866fb13a283617998ccac0b128162568c1a31>
- Raffone, A. (2022). “Her leg didn’t fully load in”: A digitally-mediated social-semiotic critical discourse analysis of disability hate speech on TikTok. *International Journal of Language Studies*, 16(4), 17-42.
- Ritzer, G. (2013). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.; 6. Basım). De Ki Yayınları.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. (I. Ertuna Howison, Çev.; 4. Basım). De Ki Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 2012)
- Robinson L. ve Schulz J. (2011). New fieldsites, new methods: new ethnographic opportunities. In S. N. Hesse-Biber (Ed.), , *The handbook of emergent technologies in social research*. (s. 180-198). OX: Oxford University Press.

- Saka, E. (2019). *Türkiye’de Yeni Medya Çalışmaları V Türkiye’de İnternet Tarihi*. Alternatif Bilişim Derneği.
- Schroeder, R. (1994). “Cyberculture, cyborg post-modernism and the sociology of virtual reality Technologies “, *Future*, 26(5), 519-528. DOI: 10.1016/0016-3287(94)90133-3
- Scott, D.M. (2010). *The New Rules of Marketing and PR*. John Wiley and Sons.
- Sennet, R. (2011). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. (A. Onocak, Çev.; 2. Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability Rights and Wrongs*. Routledge.
- Shutz, A. (1967). *The Phenomenology of the Social World*. Northwestern University Press.
- Siebers, T. (2011). Teoride Sakatlık: Toplumsal İnşacılıktan Bedenin Yeni Gerçekliğine. İçinde D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Ed.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 81-98). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Slattery, M (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz, Çev.; 6. Basım). Sentez Yayınları.(Orijinal yayın tarihi 1991)
- Soygüder-Baturlar, Ş. Ve Günay Yavuz, U. (2021). TikTok Uygulamasının Sanal Şöhretimsileri: Gıda Sektöründe Çalışan İşçilerin TikTok Paylaşımları ile Şöhreti Bulma Çabaları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (54), 83-106. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052397>
- Söğüt, Y. ve Öngel A. (2022). Examination of TikTok Application in the Axis of Uses and Gratifications Approach, User Experience and Entertainment Culture. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(2), 667-690. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1030922>
- Şahin, Ö. ve Balta, E. (2001). Gündelik yaşamı dönüştürmek ve Marksist düşünce, *Praksis*, 2001(4), 185–217. <http://www.praksis.org/wpcontent/uploads/2011/07/004-Sahin-Balta.pdf>,
- Şeker, A. (2021). Dijital Pazarlamanın Yükselen Gücü: TikTok ve Twitch. C. Tor-Kadıoğlu (Ed.), *Dijital Pazarlamada Güncel Araştırmalar içinde* (s. 45-70). İstanbul: Artikel Akademi.
- Şimşek, A. (2018). Evren ve Örneklem. İçinde A. Şimşek (Ed), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (108-133).Anadolu Üniversitesi.
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politikalar Dergisi*, 7(8), 69-85. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21090/227122>

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (2010). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması Survey on Problems and Expectations of Disabled People 2010. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2002). Türkiye Özürlüler Araştırması- Turkey Disability Survey 2002. (İkinci baskı), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Tam, M. S. (2022). Türk TikTokerların İçerik Paylaşım Pratikleri Üzerine Nicel Bir Araştırma. *TRT Akademi*, 7(14), 182-211. <https://doi.org/10.37679/trta.1008427>
- Taşçı, F. (2018). *Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama*. Kaknüs Yayınları
- Thomas, C. (2011). Sakatlık Kuramı: Kilit Fikirler, Meseleler ve Düşünceler. İçinde D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Ed.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 31-50). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Timur Taşhan, S. ve Erci B. (2018). Dünya’da ve Türkiye’de engellilerin durumu. İçinde S. Timur Taşhan ve B. Erci (Ed.), *Her Yönüyle Engellilik* (s. 8-23). Anadolu Nobel Tıp Kitabevleri.
- Turan, M. (2023). *Futbol takımlarının TikTok içeriklerinin analizi: Avrupa ve Türk takımları örneği* (Yayın numarası: 834401) [Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Tenkik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Uğurhan, Y. Z. C. ve Yaşar, İ. H. (2021). TikTok’taki Reklam ve Sponsorlu İçeriklerin Satın Alma Niyeti Üzerindeki Rolü: Sosyo-Demografik Değişkenler Özelinde Bir İnceleme. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 243- 269. <https://doi.org/10.11616/basbed.vi.896333>
- Unni, Z., & Weinstein, E. (2021). Shelter in place, connect online: Trending TikTok content during the early days of the US COVID-19 pandemic. *Journal of Adolescent Health*, 68(5), 863-868. doi:10.1016/j.jadoheal.2021.02.012
- Ünlü G., Kuş, O., Göksu, O. (2020). “Videolarda Gerçek Hayattaki Gibi Değilim, Rol Yapmaktayım”: TikTok Kullanıcılarının Benlik Performansları Üzerine Bir İnceleme. *Intermedia International E-journal*, 7(12), 115-128. DOI:10.21645/intermedia.2020.70
- Varis, P. (2016). "Digital Ethnography". In A. Georgakopoulou and T. Spilioti (Eds.), *The Routledge Handbook of Language and Digital Communication* (pp. 55-68). Routledge.
- Wagner, H. R. (2018). Takdim Sosyolojiye Fenomenolojik Yaklaşım. İçinde A. Schutz (Ed.), *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler* Alfred Schütz. (A. Akan ve S. Kesikoğlu, Çev.). Heretik.

- Wallace, R.A. Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: klasik geleneğin geliştirilmesi*. (M. R. Ayas ve L. Elburuz, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Wendell, S. (1996). *The Rejected Body: Feminist Philosophical Reflections on Disability*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203724149>
- World Health Organization (2011). World Report on Disability. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>
- Yarar Koçer, B. (2021). Dijital Etnografi Perspektifinden TikTok'ta Müziğin Kullanımı ve Performans Pratikleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(36), 1317-1332. <https://doi.org/10.12981/mahder.1013893>
- Yavuz Çakır, K. (2023). *Siber zorbalık ve TikTok: lise öğrencileri üzerine bir alan araştırması*. (Yayın numarası: 780469) [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Yayan, E. H., Düken M. E. ve Dağ, Y S. (2018). Engellilik Modelleri Çerçevesinde Engelli Çocuğa Yaklaşım. İçinde S. Timur Taşhan ve B. Erci (Ed.), *Her Yönüyle Engellilik* (s. 170-182). Anadolu Nobel Tıp Kitabevleri.
- Yerli, E. B. (2020). *Engelli Hakları*. İçinde S. Üner ve P. Okyay (Ed.), *Türkiye Sağlık Raporu 2020* (s. 899- 906). Hipokrat Yayınevi.
- Yıldız, Ö. (2019). Herkes İçin Kültürel Üretim: Türkiye’de TikTok Uygulaması Örneği. *2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Zhou, Q. (2019). Understanding User Behaviors of Creative Practice on Short Video Sharing Platforms – A Case Study of TikTok and Bilibili. (Electronic Thesis or Dissertation).
- <https://medyaakademi.com.tr/2020/02/03/2020-sosyal-medya-kullanici-sayilari/> Erişim Tarihi: 01.05.2020

EKLER

EK-1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

I-Katılımcıları Tanımaya Yönelik Sorular

Bana biraz kendinizden bahsedebilir misiniz, biraz sizi tanıyabilir miyim?

- 1- Adınız soyadınız nedir?
- 2- Kaç yaşındasınız?
- 3- Hangi şehirde yaşıyorsunuz?
- 4- Medeni durumunuz nedir?
- 5- Engeliniz nedir? Engeliniz doğuştan mı gelmekte? Eğer doğuştan değilse engelinizin ortaya çıkış sürecini anlatabilir misiniz?

II- Katılımcıların Engellilik Kimliklerine Yönelik Öz Bilinçlerinin Kavranmasına Yönelik Sorular

- 6- Engelli bir birey olmak, gerçek gündelik yaşamınızda nasıl bir deneyimdir? Benimle paylaşır mısınız? Bu deneyim esnasında karşılaştığınız engeller/olumsuzluklar veya kolaylıklar/ayrıcılıklar nelerdir?
- 7- Engelli bir birey olma deneyiminizde karşılaştığınız zorluklarla nasıl mücadele ediyorsunuz?

III- Katılımcıların TikTok Platformu ile İlişkilerine Yönelik Sorular

- 8- Instagram, Youtube, Facebook, Twitter gibi sosyal medya platformları ile TikTok hakkındaki düşünceleriniz neler? TikTok'un sizin için ifade ettiği anlam ile diğer sosyal medya platformlarının sizin için ifade ettiği anlamı kıyaslayabilir misiniz?
- 9- Peki kaç yıldır bu platformu takip ediyorsunuz? TikTok'ta içerik üretmeye başlamadan önce neleri/kimleri neden takip ediyordunuz?
- 10- TikTok platformunda hesap açmaya ve içerik üretmeye nasıl karar verdiniz? Kendi özel hayatınızdan kesitleri, evinizi ve yaptıklarınızı birçok insanın karşısında internette sunma fikri aklınıza nereden geldi? Bu kararda etkili olan unsurlar neler?
- 11- Bu süreçte sizi teşvik edenler veya bu fikre karşı çıkanlar oldu mu? Nasıl bir süreç yaşadınız?

- 12- Engelli bir birey olmasaydınız TikTok'ta içerik üretir miydiniz? Türü ne olurdu?
/ Engelli bir birey olmadan önce TikTok'ta içerik üretiyor muydunuz? Bu içeriklerin türü neydi?
- 13- Kaç yıldır TikTok platformunda aktif olarak kullandığınız bir hesabınız var?
Hesabınızı açar açmaz paylaşım yapmaya başladınız?
- 14- İçerik üretmek için nasıl bir hazırlık yapıyorsunuz? Üreteceğiniz içeriğin ne olacağına kim veya kimlerle nasıl karar veriyorsunuz?
- 15- Ürettiğiniz içeriklerde kurgu nasıl yer almaktadır? İçeriklerinizde gerçeklik payı mı yüksek yoksa kurgu payı mı?
- 16- TikTok'ta belirli bir paylaşım gününüz, saatiniz var mı? Paylaşım sıklığınızı hangi kriterlere göre belirliyorsunuz? Canlı yayın rutininiz var? (Varsa) Canlı yayın hazırlık süreci ve deneyiminizi anlatır mısınız?
- 17- TikTok platformu aynı zamanda bir gelir elde etme platformu olarak da kullanılıyor. Bu yönü hakkında neler düşünüyorsunuz? Siz de TikTok aracılığı ile gelir elde ediyor musunuz? Eğer ediyorsanız ortalama ne kadar bir gelir elde ediyorsunuz ve bu geliri elde etmek için neler yapıyorsunuz?
- 18- Paylaşımlarınızda gerçek hayatınızda yaşadığınız olaylara, sıkıntılara ya da mutluluklara yer veriyor musunuz? (Evet ise) Bu olayları videolara aktarırken dikkat ettiğiniz noktalar neler? Hangi olayları videolara taşımayı tercih etmiyorsunuz? Taşdığınız olaylarda günlük hayat rutinlerinize nasıl yer veriyorsunuz?
- 19- Aile yapınıza dair detayları videolarınıza nasıl taşıyorsunuz? Aile vurgusunu ön plana çıkarıyor musunuz? Aileniz bu paylaşımlar için neler düşünüyor, konuyu nasıl ele alıyor?
- 20- TikTok'ta engelli bir kullanıcı olma deneyiminin engelli olmayan TikTok kullanıcılarının deneyimlerinden ne gibi farklılıkları olduğunu düşünüyorsunuz? Sizce bir fark var mı?
- 21- Takipçileriniz sizinle etkileşim kurarken engelinizi merkeze alıyorlar mı? Bu durum size kendinizi nasıl hissettiriyor?

- 22- Engelinize bağılı olarak TikTok paylaşımlarınıza gelen etkileşimlerde herhangi bir ayırım, ötekileştirme ya da ayrıcalık, pozitif ayrımcılık olduğunu düşünüyor musunuz? Örnek vererek anlatır mısınız? / Engelli bir birey olmanın TikTok'ta takipçilerinizle kurduğunuz iletişime yansımaları nelerdir?
- 23- Sizce insanlar videolarınıza, canlı yayınlarınıza geri dönüt verirken toplumun inşa ettiği “ideal beden”, “normal beden” düşüncesi ile sizi de bu kalıba sokmaya çalışıyor mu? Bu durumu nasıl görüyorsunuz? Bu noktada engelli kimliğinizi gizleme eğilimi yaşadığınız anlar oluyor mu? Yoksa engelinizi ön planda tutmayı mı tercih ediyorsunuz?
- 24- Engelliniz ile ilgili yaşadığınız süreci paylaşımlarınıza yansıtıyor musunuz? Bu paylaşımlarınızı kendiniz için mi yoksa diğer engeli kullanıcılara cesaret verip süreç için onlara yardımcı olmak amacıyla mı gerçekleştiriliyor?
- 25- TikTok'ta diğer engelli kullanıcılar ile etkileşim kuruyor musunuz? Yeni arkadaşlıklar kurdunuz mu? Bu deneyim sizin için ne ifade ediyor?
- 26- TikTok engelli kullanıcılar için bir araya gelme, yeni bir topluluk oluşturma, bir dayanışma ortamı olanağı sağlıyor mu?
- 27- TikTok platformu sizce engelli kullanıcılar için bir kendini ifade etme aracı mı? Sesinizi bu platform ile neler yaparak ve nasıl duyuruyorsunuz? Farkındalık noktasında etkili bir sosyal medya platformu mu?
- 28- TikTok kullanmaya başladıktan sonra deneyimlediğiniz sizin hayatınızda öneme sahip, anlam ifade eden anınız/anılarınız var ise paylaşır mısınız?
- 29- Tüm TikTok deneyiminizi düşündüğünüzde burada yaşadığınız olayların, aldığınız geri dönüşlerin ve etkileşimlerin gerçek hayattaki kişiliğiniz üzerinde nasıl etkileri var? TikTok'taki kişiliğinizi, oradaki kimliğinizi şekillendiren unsurlar sizce neler? Gerçek hayattaki siz ile TikTok'taki siz arasındaki benzerlik ve farklılıklar neler?
- 30- Sizce TikTok engelli kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılıyor mu? Ne gibi eksiklikleri var ve size göre alınması gereken önlemler, yapılması gereken iyileştirmeler neler? Önerileriniz nelerdir?

31- Görüşmemizi değerlendirir misiniz? Sorular sizin için net ve anlaşılır mıydı? Sizi rahatsız eden herhangi bir soru ya da yaklaşım var mıydı? Önermek istediğiniz bir şey var mı?

EK-2 Araştırma Gönüllü Katılım Formu

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, **“Gündelik Yaşamda Sosyal Medya- TikTok Üzerine Fenomenolojik Bir İnceleme”** başlıklı bir doktora tezi araştırmasıdır. Bu tez çalışmasında TikTok platformunda kurulan engellilerin dijital kimlikleri ve bu kimlik inşa sürecinin arka planında yatan bireysel etmenler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çalışma, engelli kullanıcıların uygulama ile kurdukları ilişki, gündelik hayat ve performans olgularını platforma nasıl taşıdıklarının kullanıcıların kendi anlam dünyası aracılığıyla ortaya koyması hedeflenmektedir. Çalışma Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bütünleşik (Lisans Sonrası Doktora) programı öğrencisi Selin Varol tarafından yürütülmektedir. Sonuçları ile gündelik hayat pratiklerinin engelli TikTok kullanıcılarının TikTok paylaşımlarına hangi ölçüde taşındığı anlaşılmaya çalışılacak ve TikTok platformunun engelli TikTok kullanıcılarının hayatlarındaki yeri anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma sonunda engelli kullanıcıların TikTok kullanım pratiklerine yönelik bir durum tespiti de ortaya konacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, sizinle araştırma kapsamında online/yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilip sizlere sorular sorulacaktır. Aynı zamanda TikTok paylaşımlarınız gözlemlenerek analiz edilerek, sizden veriler toplanacaktır. Görüşme sürecinde çalışma boyunca görüşme ve gözlem kullanılacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler ses/görüntü kaydı ve not tutma yöntemleri ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın ve Yayın Anabilim Dalı bölümünden Selin Varol’a yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı :Selin Varol

E-mail :

Cep Tel :

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK-3 Etik Kurul Belgesi Beyannamesi

Evrak Kayıt Tarihi: 16.06.2023

Protokol No: 540164

Tarih: 27.07.2023

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Doktora Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Gündelik Yaşamda Sosyal Medya-TikTok Üzerine Fenomenolojik Bir İnceleme
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. İncilay CANGÖZ
TEZ YAZARI:	Selin VAROL
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
Prof. Dr. Saime ÖNCE (Başkan-İkt. ve İdari Bil. Fak.)	
Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (Başkan Yardımcısı -İkt. ve İdari Bil. Fak.)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ (Edebiyat Fak.)
Prof. Dr. Yıldız UZUNER (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Erkan YÜKSEL (İletişim Bil. Fak.)
Prof. Dr. Handan DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Kamil ÇEKEROL (Açıköğretim Fak.)